

చరిత్ర

హిందూ దేశ, ఆంధ్రుల, సాహిత్య, తత్వ

హిందూ దేశ కథా సంగ్రహము - 1

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు కౌతిక మహర్షి

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శిక్షపతి

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలరాజ్

గురు గౌరమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు పీఠప్రభాకర స్వామి

యోగి వేమన

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు తైలింగ స్వామి

గురు లాహిరి మహాశయి

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి

గురు వివేకానంద

గురు హాయి బాలా

గురు ఆరబింద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు భక్తవేదాంత ప్రభుపాద

గురు మళయాళస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమారాధ్య

వందే గురుపరంపరాం...

నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్చుకోవటానికి

“నేను” గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంథాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకే దాదాపు 5000 పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా <http://www.new.dli.ernet.in>), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(<https://www.google.co.in>), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(<http://www.microsoft.com>) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంథాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంథాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in> లేక <http://www.dli.ernet.in>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: <https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement>

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: <https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంథపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2990100068541

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

*** సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు ***

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. X

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Journals
Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)

Title:

Author:

Year: to

Subject: Any Subject

Language:

Scanning Centre: Any Centre

[Presentations and Report](#)
[Statistics Report](#)
[Status Report](#)
[Feedback](#) | [Suggestions](#) |
[Problems](#) | [Missing links or](#)
[Books](#)

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

[Click Here to know More about DLI](#) ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
<ul style="list-style-type: none">Rashtrapati BhavanCMU-BooksSanskritTTD TirupathiKerala Sahitya Akademi	<ul style="list-style-type: none">INSA	<ul style="list-style-type: none">Times of IndiaIndian ExpressThe HinduDeccan HeraldEenaduVaartha	<ul style="list-style-type: none">Tamil Heritage FoundationAnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z					
Author's Last Name																														
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z					
Year																														
1850-1900					1901-1910					1911-1920					1921-1930					1931-1940					1941-1950					1951-
Subject																														
Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...																						
Language																														
Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu																						

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

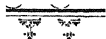
మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

విజ్ఞాననామ ని.కా గంధమాల. ౨.

హిందూదేశకథాసంగ్రహము.

(ప్రథమ భాగము).

హిందూమహాయుగము.

22195

విషయము

కొమఱ్ఱాజు - నేతలటల్లూరావు, ఎం. ఏ. గారిచే
రచియింపబడియె.

నాలవ హిందూ.

చెన్నై పు. రి.

జ్యోతిషశాస్త్ర ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపబడియె

1910.

Registered Copyright.

వెల రూ. ౧-౦-౦.

Prof. B. Rama Raju (Rtrd)
H. No. 1-8-117/2, Chikkadpally,
HYDERABAD - 500 020.

నాల్గవ కూర్పు పీఠిక.

ఇది యీ గ్రంథముయొక్క నాల్గవకూర్పు. ప్రతి సంవత్సరమును ఒక క్రొత్తకూర్పు అచ్చుపడులాగునఁజేసి యీ ధజనులు ఈ గ్రంథమునకు అనన్యసామాన్యమైన శౌరవముఁ గలుగఁజేసిరి. కావున వారియెడ నేనెప్పుడును కృతజ్ఞుఁడ.

ఈ నాల్గవకూర్పులోఁ బెక్కు విషయములు క్రొత్తగాఁ జేర్చఁదలఁచితిని. కాని నాకు వ్యవధిచిక్కనందునను, చరిత్ర సాధనములులేని పల్లెలో నేను నాలుగైదు మాసములనుండి యుండుట తటస్థించినందునను, ఈ గ్రంథము కావలయునని ప్రతిదినమును అసంఖ్య లేఖలు నచ్చుచున్నందునను, విజ్ఞానచంద్రికా పరిషత్తువారు తమచే నియమింపఁబడిన తెలుఁగు పరీక్ష నిమిత్తమై యీ గ్రంథమును పఠనీయముగా నియమించినందునను, మార్పులు లేకయే యీ కూర్పు అచ్చుత్తింపఁబడినది.

అనేక సవరణలుచేసి గ్రంథమును త్వరలో ముద్రణము గావించినందులకు జ్యోతిష్ తీ ముద్రాధికారులగు బ్రహ్మశ్రీ, వేదము - వేంకటరాయశాస్త్రివారికి నాకృతజ్ఞాతా వందనములు సూచించుచున్నాను.

నడిగూడెము,

కృష్ణాజిల్లా,

14-9-1910.

గ్రంథకర్త.

మూఁ డ వ కూ ర్పు పీ ఠ క.

ఈ గ్రంథముయొక్క మొదటికూర్పు పీఠిక 3-10-07
 తేదిని వ్రాయఁబడినది. అనఁగా దీనియొక్క మొదటికూర్పు
 ప్రకటింపఁబడి నేటికిఁ బూర్తిగ రెండు సంవత్సరములయినను
 కాలేదు. ఇంత స్వల్పకాలములో ఈ గ్రంథముయొక్క
 కూర్పులు రెండును అయిపోయినందున నీ మూఁడవకూర్పు
 ప్రకటింపఁబడినది. ఇట్లు రెండేండ్లలో మూఁడుకూర్పు లచ్చు-
 పడిన తెలుఁగుపుస్తకములు మిక్కిలి యుండవు. కావున నిది
 యీ గ్రంథమున కొక కారవ విశేషముగా నెంచవలసి యు-
 న్నది. మాయుద్యమమున కన్నివిధములఁ దోడ్పడి, మాగ్రం-
 థములఁ బ్రేమతోనాదరించి, వాని రెండవకూర్పును, మూఁ-
 డవకూర్పును త్వరత్వరగా నచ్చుపడునట్లుగాఁ జేసిన యాంధ్ర-
 పాఠక ప్రపంచమునకు మేము కృతజ్ఞతా పూర్వక వందనముల
 కంటె సేమి యాయఁగలము?

అచ్చటచ్చట ప్రాథమిక పాఠశాలలో నీ పుస్తకమును
 బాలురకుఁ బఠనీయముగాఁ బెట్టి కొందఱుపాఠ్యాయులు మాకుఁ
 దోడ్పడిరి. ఇట్టి వారికిఁ గృతోపకారమునకై వందనము లాచ-
 రించుచు, ఇక ముందును విజ్ఞాన చంద్రికామండలి వారిచేఁ
 బ్రకటింపఁబడు గ్రంథములను ఇట్లే యాదరింపుదురు గాతమని
 కోరుచున్నాఁడను.

ఈ ప్రస్తకములోని కొన్ని భాగములు 1909 వ సంవత్సరము ప్రవేశపరీక్షకు (Matriculation) బోవు విద్యార్థులకుఁ బఠనముగా నేర్పఱచి, చెన్నపురి సర్వకళాశాలవారు, విజ్ఞాన చంద్రికా గ్రంథమాలను సత్కరించిరి. ఇట్లు లోకాశ్రయము, విద్వదాశ్రయము ఈ రెండును తమకబ్బినందుకు 'నుండలి' హారెంతయు సంతపించుచున్నారు.

ఈ కూర్పువిషయమై బ్రహ్మశ్రీ మ-రా-రా-శ్రీ, వేదము వేంకటరాయ శాస్త్రిగారును, కనుపర్తి మార్కండేయ శాస్త్రిగారును నాకు మిక్కిలి సాయముచేసిరి. కావున వారి యెడఁ గృతజ్ఞతఁ జూపుచున్నాఁడను.

85, స్వామినాయక వీధి,
చింతాద్రిపేట,
చెన్నపట్టణము.
17-7-09

గ్రంథకర్త.

రెండు వ కూర్పు పీఠిక.

ఈ గ్రంథముయొక్క మొదటికూర్పు వేయప్రతులును పుస్తకముప్రచురించిన యైదు నెలలలోనే కర్చయినందున ఈ రెండు వ కూర్పు అచ్చు వేయింపబడినది. ఆంధ్రదేశమందలి పండితులును, పత్రికాధిపతులును, ఇతరజనులును ఈహిందూదేశ చరిత్రను గుఱించి తమతమ యనుకూలాభిప్రాయములను దెలిపినన్ని ఎంతయో ప్రోత్సాహపఱచినందుకు నేను వారియెడఁ గృతజ్ఞుఁడను. అనుదినమును గ్రంథములు కావలయునని యుత్తరములు వచ్చుచుండుటచే నీరెండవ కూర్పింత త్వరలో అచ్చు వేయింపబడినది. కావున నేను తలంచినన్ని క్రొత్తయంశము లిందుఁ జేర్చుటకు నీలులేకపోయెను. అయినను ఇందుఁ గొన్ని ముఖ్యమైన నూతనాంశములు చేర్చబడినవి. నూతన పటము కూడ నొక్కటి చేర్చబడినది. పుస్తకములన్నియుఁ గ్యాలికోయనబడు బట్టతో నట్టకట్టింపఁ బడినవి.

ఇదివఱకుఁ దెనుఁగు పాత్రంబుల యట్టమీఁద నాంగ్లేయక్షరములతోఁ బేర్లు వేయు నాచారముండెను. కాని యందు వలన నవి యింగ్లీషు గ్రంథములేమోయని సామాన్యజనులు భ్రమపడుచుండిరి. కావున నీగ్రంథములో నాయాచారముమాని యట్టమీఁద నాంధ్రక్షరములే వేయించినాఁడను.

VIII

మరా-డా-శ్రీ, రావుబహదరు కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారును, బ్రహ్మశ్రీ, కనుపర్తి మార్కండేయశర్మగారును, ఈ రెండవకూర్పు న-వొచ్చి-త్తించుటలో నాకు మిక్కిలి సహాయమొనర్చి, కావునవారికిఁ గృతజ్ఞతాపూర్వక వందనము లాచరించెదను.

15-5-08.

ఇట్లు,
గ్రంథకర్త.

మిక్కిలి పెద్దదిగాకుండగను మిక్కిలి చిన్నదిగాకుండగను హిందూదేశ చరిత్ర మొకటి వ్రాయవలయునని యిచ్చునామనస్సులో నెన్నియో దినములనుండి యుండెను. విజ్ఞానచంద్రికామండలివారి ప్రోత్సాహముకతన నేటికాకోర్కి సలిచినది.

అత్యంత పురాతన కాలమునుండి నేటవఱకు జరిగిన హిందూదేశ చరిత్రమంతయు నేడెనిమిదివందల పుటలలో వ్రాయ నిశ్చయించితిని. అందిది ప్రథమభాగము. హిందూ మహాయుగము (Hindu Period) నుగుఱించిన కథాభాగమిందు ౨౨౩ పుటలలో ముగింపబడినది. పెద్దయక్షరములతో నచ్చు వేయించినయెడల పుటలసంఖ్య హెచ్చి చదువరులకు నధిక ధనవ్యయమగునని యెంచి చిన్న యక్షరములతోనే గ్రంథము ముద్రపించినాడను.

ఈ గ్రంథము వ్రాయుటలో నాకు శ్రీరమేశ చంద్ర దత్తుగారి గ్రంథము ముఖ్యాధారమై నప్పటికిని హిందూదేశ చరిత్ర సంబంధమైన యింగ్లీషు, హిందీ, మరాఠీ మొదలగు భాషలలో వ్రాయఁబడిన గ్రంథములన్నియుఁ గాకపోయినను మాఖ్యమైనవన్నియుఁ జదివి వానిలోని సారమంతయు నిందుఁ జేర్చి శ్రీదత్తుమహాశయుగారి గ్రంథములోలేని యనేకాంశము.

లీ గ్రంథమున వర్ణించినాడను. ఇందు విషయమై నేను చూచిన
 యన్ని గ్రంథముల పేల్లిచట నిచ్చుట యనావశ్యకము. ఋ
 గ్వేద ఔత్రయుగముల చరిత్రకు కుంఠేకృతమైన ' విసిసిట్యూ
 డ్స్ ఆఫ్ ఆర్యన్ సివిలిజేషన్ ఇన్ ఇండియా ' (Vicissitudes
 of Aryan civilization in India) యను గ్రంథమును, జాధ్ధ
 యుగ చరిత్రకు విన్ సెంటు స్క్రిప్ట్ కృతమగు ' అప్రిహిప్టీ ' అను
 గ్రంథమును, రామాయణీయస్థలనిర్ణయముఁ జేయ మరాటీభాష
 లోని ' కావ్యసంగ్రహ'నుబంధమును ముఖ్యమైన యాధారము
 లని చెప్పినఁ జాలును. ఇవియుఁగాక ఋగ్వేదాదిక సంస్కృత
 గ్రంథములలోని వాక్యములు స్వయముగాఁజూచి వ్రాయఁబ
 డినవి. వ్యాకరణ మహాభాష్యముయొక్క యచ్చుప్రతి నాకు
 లభింపనందున నందలి వాక్యములు కుంఠేకృత గ్రంథము
 నుండి యుదాహరింపఁబడినవి.

హిందూ మహాయుగములోని ఋగ్వేద ఔత్రనూత్ర
 యుగములయందలి కథాంశము లంతగాఁ దెలియవు కావున
 నవి విశేషముగాఁబెంచి వ్రాయలేదు. జాధ్ధపౌరాణిక యుగ
 ములలోని చరిత్ర తెలిసికొను సాధనంబు లనేకము లున్నం
 దున ఆభాగము విశేష వివరముగను, మన పూర్వుల యశో
 విభవము చక్కఁగఁ దెలియునటులును వర్ణింపఁబడినది.

ఈ గ్రంథమును గుఱించి నింక నధికముగ వ్రాయుట
 కంటె నీగ్రంథము చదివి తెలుగు చదువరులే దీని యోగ్యతా

యోగ్యతలు నిర్ణయింతురు గాతమని విరమించుటయే మేలు. ఈ ప్రథమభాగము చదువరులకు రుచించెనేని రెండవ మూడవ భాగములు త్వరలో వెలువడగలవు.

తమకు వేటుపనుల తొందరలున్నను శ్రేయసక యీ గ్రంథముయొక్క యుచ్చుచిత్తులు (Proofs) దిద్దుటలో నాకు సహాయ మొనర్చినందుకు నామిత్రులగు చు - రా - రా - శ్రీ, కనుపర్తి మార్కండేయ శర్మ శాస్త్రిగారికి వందనము లొనర్చుచున్నాడను.

రంగులతో దేశపటము (Map) వేయుపద్ధతి మిక్కిలి కష్టమైనదియు, స్వదేశీయులకు విశేషముగాఁ దెలియనిదియు నైనను మిక్కిలి కష్టపడి యావిద్యనుసాధించి మాకొఱకునెంతయు శ్రద్ధతో నైదురంగులపటము సిద్ధముచేసి యిచ్చినందుకు 'పవార్ అండ్ కో, మాంటురోడ్, ముడ్రాస్' అను ఎన్ గ్రేవరు (Engraver) సంఘమువారిని నెంతయుఁ గొని యాడవలసియున్నది.

ఈగ్రంథమునందు వాడఁబడిన శకములు.

ఈగ్రంథమునందు 'క్రీ. శ.' మఱి 'క్రీ. పూ.' అని రెండు శకములు ముఖ్యముగా వాడఁబడినవి. క్రీ. శ. యనఁగ క్రీస్తు శకము. ఇది క్రైస్తవ మతాచార్యుడగు జీసస్ క్రైస్తువుయొక్క పుట్టుక యొద్దనుండి లెక్క వేయఁబడును. క్రీ.పూ. అనఁగాఁ గ్రీస్తునకుఁ బూర్వమని యర్థము. దీనిని ఇంగ్లీషులో బి.సి.

(B.C.) అనియెదరు. ఇది క్రీస్తువు పుట్టినప్పటినుండి వెనుకకు లెక్క వేయబడును. ఇందు కుదాహరణము:—క్రీ. పూ. గి.గి 2 లో బుద్ధుడు పుట్టిననగా క్రైస్తువుయొక్క జన్మమునకుఁ బూర్వము. గి.గి 2 ఏండ్లక్రిందటనే బుద్ధుడు పుట్టెనని యర్థము. ఇట్లే రెండుశకములును క్రైస్తువు పుట్టినసమయమును ఆధారము చేసికొని యొకటి (క్రీ. పూ.) వెనుక వెనుకకు లెక్కవేయఁగవచ్చును; రెండవది (క్రీ. శ.) ముందుముందునకు లెక్కవేయఁగవచ్చును.

ఒకానొక సమాచారము ఈశకములోని యిన్న ప సంవత్సరమున జరిగినదని చెప్పట యెందులకు? ఆసమాచార మిప్పటికి నిన్ని సంవత్సరములక్రింద జరిగెనని చదువరులకుఁ దెల్పుటకే. నేటికి (స్లవంగనామసంవత్సర భాద్రపద బహుళమువఱకు) క్రీస్తుశకము ౧౯౦౭ సంవత్సరములని యందఱికిఁ దెలిసియేయున్నది. కావున నేదియో సమాచారము క్రీ. శ. ౧-లో జరిగినదని చెప్పినయెడల నేటికి ౧౯౦౬ సంవత్సరములక్రిందట జరిగినదని యర్థము. శ్రీహర్షుడు క్రీ. శ. ౬౦౬-లో రాజ్యమునకు వచ్చెననగాఁ క్రీస్తువు పుట్టినతరువాత నిన్ని యేండ్లకు రాజయ్యెనని యర్థము. అనగాఁ బ్రస్తుతపు క్రీస్తుశకమగు ౧౯౦౭-లో నుండి ౬౦౬ తీసివేయఁగా మిగిలిన ౧౩౦౧ సంవత్సరములక్రింద శ్రీహర్షుడు రాజుగా నుండెనని మనము తెలిసికొనవలెను. ఇట్లులే క్రీస్తువునకుఁ బూర్వముక యేట నొకానొక సమాచారము జరి

గెనన్గగా నేటికి ౧౯౦౨-వ సంవత్సరములక్రింద నది జరిగెనని యర్థము. ఇందులకుదాహరణము : అశోకమహారాజు క్రీ. పూ. ౨౭౨-లో, రాజ్యమునకు వచ్చెనని యున్నది. ఇది యెన్ని యేండ్లక్రింద జరిగెనని కనుగొనుటకు మనమేమి చేయవలెను ? ఇప్పటి క్రీస్తుశక సంఖ్యయగు ౧౯౦౭-లో ఈ ౨౭౨ కలుప వలెను. ఇట్లు ౨౧౭౯ సంవత్సరములు వచ్చును. ఇన్ని యేండ్ల క్రింద అశోక చక్రవర్తి రాజయ్యెనని యర్థము.

నూత్రము.—ఇప్పటికాలపు క్రీస్తుశకసంఖ్యలో (౧౯౦౭) ఇష్టకాలపు క్రీ. పూ. సంఖ్య కలిపినయెడలను, క్రీ. శ. సంఖ్య తీసివేసిన యెడలను, ఇష్టసమాచారము నేటికెన్ని సంవత్సరములక్రింద జరిగినది వచ్చును.

క్రీ. పూ. శకమునుగుఱించి యొక వింతకలదు. ఇందలి పూర్వసంవత్సర సంఖ్యకంటెఁ బర సంవత్సరసంఖ్య తక్కువగ నుండును. అనఁగా క్రీ. పూ. ౩౨౧-కిఁ దరువాత వచ్చునది క్రీ. పూ. ౩౨౦-వ సంవత్సరము. ఇందువలననే బుద్ధుఁడు క్రీ. పూ. ౫౫౭-వ సంవత్సరమునజన్మించి యెనుబదియేండ్లుబ్రతికి క్రీ. పూ. ౪౭౭ లో దేహము విసర్జించెనని న్రాయుట తటస్థించుచున్నది. క్రీస్తుపుజన్మము గుర్తుగాఁ బెట్టుకొని వెనుకకు ౧, ౨, ౩ అని పూర్వపూర్వ సంవత్సరములు లెక్కవేయుచుఁ బోయినందున క్రీ. పూ. శకమునకు ఈవైచిత్ర్యము కలిగినదని చదువరులు జూపక ముంచుకొనియెదరుగాత.

ఈ గ్రంథమునందు 'శతాబ్ద' మను శబ్దమనేకస్థలములందు నుపయోగింపఁబడినది. శతాబ్దమనఁగా నూఱుసంవత్సరముల సమూహము. క్రీ. శ. ప్రథమశతాబ్దమనఁగా ౧-వ సంవత్సరము మొదలు ౧౦౦-వ సంవత్సరమువఱకు, ద్వితీయ శతాబ్దమనఁగా ౧౦౧ మొదలు ౨౦౦-ల సంవత్సరమువఱకు అని యర్థము. ఈలాగుననే యితర శతాబ్దంబులవిషయమై యెఱుఁగునది.

ఈ గ్రంథమునందు హిందూశకముల నుదాహరింపక క్రీస్తు శకము వాడుటకుఁ గారణమేమియని కొందఱు అడుగవచ్చును. 'సంవత్' అనఁబడు విక్రమశకమును 'శక' మనఁబడు 'శాలివాహన శకమును హిందూదేశములో వాడుకలో నున్నమాట వాస్తవమే. కాని వీనిలో దేనికిని అంతటఁ బ్రచారములేదు. నర్మదానదికి నుత్తరమున శాలివాహనశకము నెఱుఁగరు. ఆనదికి దక్షిణమున విక్రమశకమంతగా వాడుకలోలేదు. ఇది యుఁ గాక యాంధ్రదేశములో సంవత్సరపుఁబేరుతో వ్యవహరించు నాచారముగలదు. శకసంఖ్య నుదాహరించు నాచారము లేదు. మా వాఁడు ప్రమోదూతనామ సంవత్సరములోఁ బుట్టె నందురుగాని శా. శ అముక సంఖ్యగల యేటఁబుట్టెననీ చెప్పరు. ప్రతిదినము పంచాంగముచెప్పి బ్రతికెడి బ్రాహ్మణుఁడు గూడ పంచాంగము చూడనిది శాలివాహన శకసంఖ్య చెప్పనేరడు. ఇప్పటిసంఖ్య యెంతో జనసామాన్యమునకుఁ దెలియని శకమును గ్రంథములో నుపయోగించుటవలన నేమిలాభము ?

ఇతఁ గ్రీస్తుశకముయొక్క ౧౯౦౭ వ సంవత్సరము ప్రస్తుతము జరుగుచున్నదని ప్రతిపల్లెకరణమునకును దెలిసియున్నది. కావున ఇహు జనులకుఁ దెలిసియున్న శకమే గ్రంథములో నిచ్చుట యుపయోగకరముగ నుండునని తలచి క్రీ. శ. మే యీ గ్రంథములో నుపయోగింపఁబడినది. అయినను విక్రమ శాలివాహన శకవర్షంబులు కావలయు వా రీ క్రింది సూత్రము ననుసరించి యిందలి క్రీ. శ. వర్షంబులు మార్పుకొనవచ్చును.

సూత్రము.—క్రీ. శ. సంఖ్యలో ౫౭ కలిపిన విక్రమశకము వచ్చును; క్రీ. శ. సంఖ్యలోనుండి ౭౮ తీసివేసిన శాలివాహన శకవర్షంబులు వచ్చును.

౧, సంకువారి అగ్రహారము,
చింతాద్రిపేట, చెన్న పట్టణము. }
3—10—07

కొమఱ్ఱాజు - లక్ష్మణరావు.

విషయసూచిక.

—o—o—o—

మొదటి ప్రకరణము.

	పుట.
హిందూ దేశము: అందలిజనులు	౧-౧౫
హిందూశబ్దవ్యుత్పత్తి	౧
హిందూ దేశముయొక్క యెల్లలు	౨
మూఁడు స్వాభావిక భాగములు	౪
ఇప్పటి రాజకీయ విభాగములు	౬
స్వదేశ సంస్థానములు	౮
స్వతంత్రరాజ్యములు	౯
జనులమతములు	౧౦
భాషలు	౧౦
ఒక్క దేశమా? పెక్కు దేశములా?	౧౧
చరిత్ర విభాగములు	౧౨
హిందూమహాయుగములోని యంతర్భాగములు...	౧౩

రెండవ ప్రకరణము.

౧. ఋగ్వేదయుగము (క్రీ. పూ. ౨౦౦౦—౧౪౦౦) ౧౬-౪౨	
ఆర్యుల మూలప్రదేశము	౧౬
ఆర్యులు నానా దేశంబులఁ బ్రసరించుట	౧౬
హిందూర్యులు ; పారసీకార్యులు	౧౮
ఆనార్యులతో సంగ్రామము	౧౯
ఆర్యులు దేశమునాక్రమించుట	౨౦

XVIII

పుట.

ఆప్పటి రాజ్యములు	20
సంఘవిభజనము	28
ఆర్యులలో సంతాకలహములు	28
ఆర్యుల వృత్తులు	22
విద్యలు ; నాగరికత	28
వన, వ్యవస్థ	30
సంఘస్థితి	30
ధర్మములు	33
క్రతువులు	34
ద్యౌతిము	32
ఋగ్వేదము	34

మూడవ ప్రకరణము.

2. తౌత్రియుగము (క్రీ. పూ. 1000—1000) ౪3-౬౫

ఆకాలపు వాఙ్మయము	౪3
ఆప్పటిరాజ్యములు	౪౫
మరుపాంచాలదేశములు	౪౫
ఆప్పటి రాజ్యపద్ధతి	౪౮
అయోధ్యనుండి లంకకు మార్గము	౫0
సంఘస్థితి	౫౮
జాతిభేదము	౬0
క్రతువులు	౬1
శ్లోతిము	౬3
వేదాంతములు	౬౪

నాల్గవ ప్రకరణము.

3. సూత్రయుగము (క్రీ. పూ. 1000—౫౫2) ౬౬-౮3
కల్పసూత్రములు ౬౬

పుట.

శ్వాకరణము	౬౭
పడంగములు	౬౮
ఆకాలపు రాజ్యములు	౬౯
ద్రావిడులు	౭౦
రాజ్యవ్యవస్థ	౭౨
యుద్ధములు	౭౪
న్యాయవిచారణ	౭౫
సాంఘికస్థితి	౭౬
జాతిభేదము	౭౭
ప్రతిమాపూజ	౭౮
రేఖాగణితము...	౭౯
ము	౮౦
పక్షగ్రహములు	౮౦
ఇతర సూత్రములు	౮౨

అయిదన ప్రకరణము.

౨౪. బౌద్ధయుగము (క్రి.పూ.౫౦౦ క్రి. శ. ౫౦౦) ౮౫-౧౫౭

మహావీరుడు	౮౬
జైనసిద్ధాంతములు	౮౭
గౌతమబుద్ధుడు	౮౭
బౌద్ధమతాభివృద్ధి	౯౧
బౌద్ధధర్మ సిద్ధాంతములు	౯౩
ఆప్పటి రాజ్యములు	౯౫
అలెగ్జాండరు దండయాత్ర	౧౦౮
మగధశక్తిము ; మౌర్యచంశము...	౧౦౯
చంద్రగుప్తుడు	౧౦౯

వైద్యము నభివృద్ధి పఱచుట...	౧౧౦
గ్రీకురాజు నోడించుట ...	౧౧౧
రాయబారి మెగస్థీన్ ...	౧౧౧
పాటలిపుత్రము ...	౧౧౨
గ్రామరక్షక సంఘము ...	౧౧౨
వైద్యవ్యవస్థ ...	౧౧౪
రాజ్యవ్యవస్థ ...	౧౧౫
వ్యవసాయాభివృద్ధి ...	౧౧౫
సస్యసమృద్ధి ; కఱపులు లేకపోవుట	౧౧౬
ప్రజల సత్యసంధత్వము ...	౧౧౬
వార్షిక దెలుపుచారులు	౧౧౬
రాజవిమోచములు ...	౧౧౭
బిందుసారుడు ...	౧౧౮
అశోకవర్ధనుడు ...	౧౧౮
అశోకుని రాజ్యవిస్తారము ...	౧౨౨
శిలాశాసనములు ...	౧౨౩
భూతదయ ...	౧౨౫
తలిదండ్రుల గౌరవించుట ...	౧౨౬
సత్యప్రియత్వము ...	౧౨౬
పరమతసహిష్ణుత ...	౧౨౭
బాటసారులకు వీళ్లు ...	౧౨౭
ఔషధశాలలు ...	౧౨౮
ధర్మాధికారులు ...	౧౨౮
పరరాజ్యములకు ధర్మోపదేశకుల సంపుట	౧౨౮
అశోకుని స్వభావము ...	౧౩౧
మౌర్యవంశావసానము ...	౧౩౨

పుట.

శుంగవంశపు రాజులు	౧౩౩
కాణ్యవంశము	౧౩౬
ఆంధ్రరాజులు	౧౩౬
శక, పహ్లావ, యవన, బ్యాక్టీయన్, కుశనులను పరదేశీయులు.				౧౪౩
కనిష్క్కునుహారాజు	౧౪౩
పరరాజుల జయించుట	౧౪౪
గుప్తవంశము	౧౪౬
సముద్రగుప్తఁడు	౧౪౭
రెండవ చంద్రగుప్తఁడు	౧౪౮
కుమారగుప్తఁడు	౧౪౯
రెండవ స్కందగుప్తఁడు	౧౪౯
దేశస్థితి	౧౫౦
కాశ్మీరజ్ఞానాభివృద్ధి	౧౫౩
శిల్పకాశ్మము; చిత్రవిద్య	౧౫౪

ఆఱవ ప్రకరణము.

గి. పౌరాణికయుగము (క్రీ. శ. ౫౦౦. ౧౨౦౦) ౧౫౮-౨౨౬

విక్రమాదిత్యుఁడు	౧౬౦
శిలాదిత్యుఁడు			౧౬౨
			౧౬౩
పురాణరచన			౧౬౫
కాశ్మీరజ్ఞానాభివృద్ధి			౧౬౬
వాల్మీకీయాభివృద్ధి			౧౬౮
కాళిదాసుఁడు			౧౬౮
భారవి	...		౧౬౯
పంచతంత్రము			౧౬౯

వచనకావ్యములు	౧౭౦
భవభూతి	౧౭౦
శిల్పకలాభివృద్ధి	౧౭౧
అప్పటి నేతృత్వ	౧౭౨
రాజ్యక్రాంతి	౧౭౭
హిందూమతోద్ధారణకాలము	౧౭౮
కుమారిలభట్టు	౧౭౯
శంక రాచార్యులు	౧౮౦
రామానుజాచార్యులు	౧౮౧
మధ్వాచార్యులు	౧౮౨
బసవేశ్వరుడు	౧౮౩
రాజపుత్రుల యభివృద్ధి	౧౮౩
ఘూర్జరరాజ్యము	౧౮౩
పార్ మార్ వంశము	౧౮౪
చాహాన్ రాజులు	౧౮౫
ఘూర్ వార్ వంశము	౧౮౬
భాషాభివృద్ధి	౧౮౬
కాగూల్ దేశములోని బ్రాహ్మణరాజులు	౧౮౮
కాశ్మీరము	౧౯౦
పంజాబు	౧౯౧
గుజరాత్	౧౯౨
దక్షిణములోని రాజ్యములు	౧౯౩
పశ్చిమచాళుక్యులు	౧౯౪
పల్లవులు	౧౯౫
తూర్పు చాళుక్యులు	౧౯౬
రాజరాజ నరేంద్రుడు	౧౯౭

XXIII

				పుట.
ధ్వేషగిరి యాదవవంశము	౨౦౨
ఓరుగంటి గణపతిరాజులు	౨౦౬
తిక్కన సోమయాజి	౨౧౦
యద్రమచీవి	౨౧౪
ప్రతాపరుద్రుడు	౨౧౪
పాండ్య చోళ చేర రాజ్యములు	౨౧౬
పాండ్యరాజ్యము	౨౧౭
చోళమండలము	౨౨౧
చేర దేశము	౨౨౩
ఓరిసా	౨౨౪
బంగాళము	౨౨౬
ఉపసంహారము	౨౨౭
బాతిబంధనములు దృష్టమగుట	౨౨౭
నీతిబంధనములు శిథిలమగుట	౨౨౯
స్వదేశరాజులలో నైకమత్యము లేకపోవుట	౨౩౦
ఈ దేశస్థులశరీర సామర్థ్యము తగ్గుట	౨౩౦

ఈ గ్రంథమునందలి పటముల సూచిక.

౧. హిందూదేశముయొక్క రాజకీయ విభాగములను దెలుపు పంచవర్ణ పటము గ్రంథమునకు మొదటచూడుండు		...
౨. హిందూదేశములోని పర్వతములు, నదులు	...	౫
౩. ఋగ్వేద షాస్త్రీయుగములలోని హిందూదేశము	..	౧౭
౪. రామాయణీయకాలపు దక్షిణ హిందూదేశము...	..	౫౨
౫. బౌద్ధయుగారంభమునందలి హిందూదేశము	...	౮౪
౬. గౌతమబుద్ధుడు	...	౮౭
౭. బుద్ధునిప్రతిమగల కనిష్క-నినాశెము	...	౧౪౬
౮. సముద్రగుప్తుఁ డశ్వమేధముచేసినప్పుడు వేయించిననాశెము	...	౧౪౮
౯. కార్తీ పర్వతములోని చెక్కడపుఁబని	...	౧౫౬
౧౦. అజంటావిహారములోని చెక్కడపుఁబని	...	౧౫౭
౧౧. శ్రీహర్షుని స్వహస్తాక్షరి (దస్తకతు)	...	౧౬౪
౧౨. ఎలోరాగుహలోని కైలాసము	...	౧౭౨
౧౩. క్రీ. శ. ౭-వ శతాబ్దములోని హిందూదేశము	...	౧౭౩
౧౪. కనౌజ్ లోని పురాతనమందిరము	...	౧౮౬
౧౫. పౌరాణికయుగములోని దక్షిణహిందూదేశము	...	౨౦౯

A HISTORY OF INDIA.

హిందూదేశ కథాసంగ్రహము.

—ॐ—
మొదటి ప్రకరణము.

—*—
హిందూదేశము, అందలి జనులు.

హిందూదేశ చరిత్ర దెలిసికొనుటకు బూర్వము హిందూదేశ మన నెన్నియో, దాని కెల్ల లెవ్వియో, తద్వైకాల్య మెంతయో, అందలిజను లెట్టివారో, యచ్చటి మతభాషావిశేషంబు లెట్టివియో కనుగొనుట యావశ్యకము.

ప్రస్తుతము హిందూస్థాన మనబడు దేశమునకు మన పురాణాది గ్రంథములయందు ‘భరతఖండ’ మను పేరు వాడబడి యున్నది. చంద్రవంశపురాజుయిన దుష్యంతుని కుమారుడగు భరతునిచే బరిపాలింపబడినందున నీదేశమునకు నీపేరు వచ్చెను. హిందూస్థాన మను పేరు మన పురాతన గ్రంథములలో నెచ్చటను గానరాదు. ఇది పారసీకులు, రోమకులు, హూణులు మొదలయిన పరదేశీయులచే మన దేశమునకుఁ బెట్టబడిన పేరు. ఈనామము యొక్క వ్యుత్పత్తిని గుఱించి యనేకు లనేకములైనయూహలు పన్నిరి. వానిలో నీక్రింది వ్యుత్పత్తి నవ్వడగినదిగా నున్నది. ఈ దేశములో మిక్కిలి గొప్పది యగు సింధునదయును జూచి పరదేశీయులు దీనిని సింధుదేశమనఁ జొచ్చిరి. ‘సింధు’ శబ్దమే ‘హిందు’ శబ్దముగాఁ బారసీకభాషను మాత్రము.

పారసీకుల వేద మగు 'జండవేస్తా'లో సింఘనదిని, డానిలోఁ గలిసిన యువ నదులను నుద్దేశించి 'హస్తహిందు' అని చెప్పఁబడి యున్నది. ఈ శబ్దము 'సస్తసింఘ' శబ్దభవము గాన ఈ వ్యుత్పత్తియే నమ్మఁదగిన దని చెప్పవచ్చును.

హిందూదేశపు తెల్లలు.

హిందూదేశమునకు నుత్తరమున నాకాశమెత్తు పెట్టిన గోడయో యనఁబ్ర చండ హిమాలయ పర్వతరాజ మొప్పు. ఎత్తైన దీనినిమించిన పర్వతము మఱి యొక్కటి భూమండలమున నెచ్చటను లేదు. ఎడతెగని మంచునకు నివాస స్థలమై, సకలౌషధులకు న్నాకరమై, పదునైదువందలమైళ్ళ పొడవుగల్గి, యాఱుమైళ్ళయెత్తుగల శిఖరములచే శోభితమై, గంగా యమునా సింఘ బ్రహ్మపుత్రాది మహానదులకుఁ బుట్టినిల్లగుచు, నీనగాధిరాజము హిందూదేశ మునకు నుత్తరసీమగా విలసిల్లుచున్నది. ఈ పర్వతమునకు నచ్చటచ్చటఁ గను మలనఁగాఁ గొండదారులు కలవు. అందు ఖైబర్ కనుమ, బోలకనము అను నవి ముఖ్యమైనవి. ఈ పర్వతమునకు నిట్టి కనుమలు లేకయుండినహిందూదేశ మున కుత్తరమున నుండువా రెవ్వరును ఈదేశమునకు వచ్చుటకు వీలుండదు. పారసీకులు, హూణులు, గ్రీకులు, తురుష్కులు, అఫ్ గానులు మొదలగు వారు మనదేశముయొక్క ధనమును, వికమత్యమును, స్వాతంత్ర్యమును, యశస్సును, హరింపవలయు నని ఈ దేశమునకు వచ్చుట యీ కనుమలనుండియే.

ఉత్తరమున ఈ దేశము మిక్కిలి వైశాల్యము కలదియై దక్షిణమునకుఁ బోయినకొలఁదిని దీని వైశాల్యము త్రిభుజాకృతిగాఁ దగ్గి తగ్గి రామేశ్వరము నకు దక్షిణమునఁ గన్యాకుమారి యను (Cape Comorin) అగ్రముమెద్ద మిక్కిలి చిన్నదియై యొకమైలయినను వైశాల్యము లేకయున్నది. అగ్ర మనఁ గా సముద్రములోనికిఁ గొనవలెఁ జొరఁబడిన భూభాగము. 'కన్యాకుమారి' హిందూదేశముయొక్క యత్యంత దక్షిణ భూభాగము. దానికి దక్షిణ

మున్న సముద్రమున్నది. ఈ సముద్రమునే మనవారు మహాదేవి యనియు, దక్షిణసముద్ర మనియు వ్రాసి యున్నారు. ఇప్పటివారు దీనిని హిందూ మహాసముద్ర మనియెదరు.

హిందూదేశమునకుఁ దూర్పున బంగాళాఖాతమును (Bay or Bengal) బ్రహ్మదేశమును గలవు. బంగాళాదేశమునుండి రామేశ్వరము వఱకుఁగల హిందూదేశపుఁ దూర్పుభాగమంతయు సముద్రము నంటియున్నది. ఈ సముద్రమునకుఁ బ్రస్తుతము బంగాళాఖాత మనియుఁ బూర్వము దూర్పుసముద్ర మనియు నామములు. కలకత్తాపట్టణము నుండి మనము బయలుదేరి సముద్రపు టొడ్డుననే దక్షిణమునకుఁ బ్రయాణముచేసిన కిటకము, బస్సంపురము, శ్రీకాకుళము, విశాఖపట్టణము, కాకినాడ మునిలీబందరు, నెల్లూరు, చెన్నపట్టణము, కడలూరు, నాగపట్టణము, రామేశ్వరము, తూర్పుకుడి, కన్యాకుమారి, ఈ పట్టణములును స్థలములును ఒకదాని తరువాత నొకటి నిర్మలముగా మనకు సముద్రపుటొడ్డుననో సముద్రమునుండి కొంత దూరముననో తగులఁగలవు.

కన్యాకుమారికి దక్షిణమున సముద్రము తప్ప భూమి లేదని నైని వ్రాసియు యున్నారము. కాన నచ్చటనుండి మనము పశ్చిమ సముద్రపు టొడ్డున నుత్తరముగాఁ బోయిన యెడల నొకదాని కొకటి యుత్తరమున త్రివేండ్రము (అనంతశయనము), ఎగ్గాకులము, కల్లికోట, (కాలికట్), కన్ననూర్, మంగళూరు (మ్యాంగ్‌లోర్), గోవా, రత్నగిరి, బొంబాయి, సూరత్, సోమనాథ్, ద్వారక, కరాచి, ఈపట్టణములు కానవచ్చును. ఈయొడ్డునకుఁ దగిలి యున్న సముద్రమునకుఁ బశ్చిమసముద్రమనియు, రత్నాకరమనియుఁ బూర్వ నామములు. అరేబియన్ సముద్ర మని ప్రస్తుత నామము.

ఇట్లు హిందూస్థానము ఉత్తరమువ మిక్కిలి వైశాల్యము కలిగి దక్షిణము నకుఁ బోయినకొలఁదిని వైశాల్యము తగ్గుచు త్రిభుజాకృతిఁ జెందిన దేశ

నియు, దీనికి ముఖ్యమైన యెల్లలు ఉత్తరమున హిమాలయము, దక్షిణ పూర్వ పశ్చిమ దిశలయందు సముద్రమనియుఁ జదువరు లెఱుంగదురు గాక. ఇందు వలననే 'హిందూదేశ మంతయు' నని చెప్పటకు మనవారు 'ఆ నేతుహిమాలయ' మని చెప్పెదరు. నేతు వనఁగాఁ గన్యాకుమారికి మిక్కిలి సమీపము నందున్న రామేశ్వరమునొద్ద దక్షిణసముద్రము.

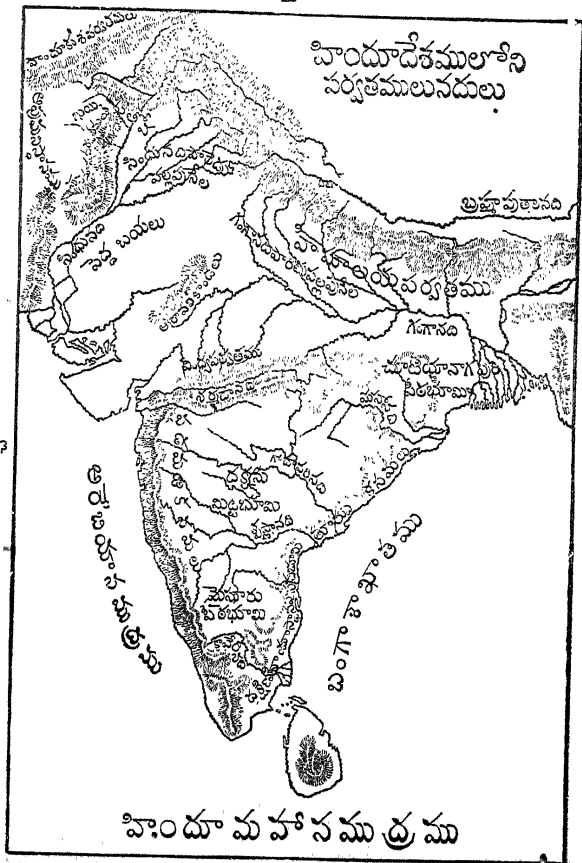
ఈ దేశముయొక్క యుత్తర దక్షిణపు కొలత ౧౯౦౦ మైళ్ళుండును. ఎక్కువలో నెక్కువది యగు పూర్వ పశ్చిమముల కొలతయు ౧౯౦౦ మైళ్ళున్నది. ఈ దేశపు వైశాల్యము పదునేడులక్షల చదరపుమైళ్ళు; అనఁగా హిందూదేశమంతయుఁ బూర్వపుఁ గృష్ణాజిల్లాకు రెండువందల రెట్లుండును.

మూడు స్వాభావిక విభాగములు.

విమానమెక్కి యాకాశములో నెత్తుగఁబోయి క్రిందఁజూచిన హిందూ దేశమంతయు స్వాభావికముగా మూడువిభాగములు కలదిగఁ గానవచ్చును. అందు మొదటిది హిమాలయ ప్రదేశము. ఈ ప్రదేశము ౧౭గ్రేం మైళ్ల వఱకు పొడుగు గలదియై ౧గ్రేం మొదలు ౨గ్రేం మైళ్ల వఱకు వెడల్పు గలిగి యున్నది. హిమాలయపర్వతమున కనేక శిఖరము లున్నవి. 'ఎవరెస్ట్' అనఁబడు శిఖరము ౨౯౦౦౨ అడుగులనఁగా రమాచమి అఱుమైల్లెత్తున్నది. ఈ పర్వతము రెండు పర్వతమాలికలతో నొప్పి జంట గోడవలె నుండును.

ఈ ప్రథమ ప్రదేశమునకు దక్షిణమున రెండవ ప్రదేశమున్నది. దీనిని మహా నదుల ప్రదేశ మన వచ్చును. హిమాలయ పర్వతములో నుండి యుద్భవించిన సింధు గంగా యమునా బ్రహ్మపుత్రాది నదులచే నీ రెండవ ప్రదేశము జల పూరితంబుగను, సస్యప్రదంబుగను ఉండును. ఈ ప్రదేశమునకు దక్షిణమున వింధ్య పర్వతమే సరిహద్దు.

ఉత్తరము.

దక్షిణామూ.

మూడవప్రదేశము త్తరమున వింధ్యపర్వతమును, తూర్పున తూర్పుకనుమలనబడు మహేంద్రపర్వతములును (Eastern Ghats), పశ్చిమమున పడమటి కనుమలనబడు సహ్యామలయ పర్వతములును (Western Ghats), దక్షిణమున సముద్రమును గల త్రిభుజాకృతి ప్రదేశము. ఈప్రదేశము నర్మద, గోదావరి, కృష్ణ, తుంగభద్ర, కావేరి మొదలయిన నదులచే శోభిల్లుచున్నది. మహారాష్ట్రము (మరాఠీ), ఘూర్జరము (గుజరాత్), కర్ణాటము (కన్నడము), ఆంధ్రము (తెలుగు), ద్రావిడము (తమిళము), మళయాళము మొదలయిన భాషలు మాటలాడువారి దేశము లన్నియు నీమూడవ ప్రదేశముననే యున్నవి.

ఇప్పటి రాజకీయ విభాగములు.

ఇట్లు సృష్టిచే బగ్గతములు, నదులు అను నెల్లలవలన మూడు ప్రదేశములుగా విభజింపబడిన యీహిందూదేశము ప్రస్తుత మీ దేశమును బరిపాలించుచున్న యింగ్లీషువారిచే బరిపాలనకు వీలు కలుగ్గవలయు నని యనేక ప్రాంతములుగా విభజింపబడినది. ఉత్తరమునుండి మన మీప్రాంతముల లెక్కవేయుదుమేని వాయవ్యపు పాలిమేర పరగణా (North West Frontier Province) యనునది మొదటఁ గానిపించును. ఇందునకు రాజధాని పెషావర్ అను పట్టణము. హిందూదేశముయొక్క యుత్తరపు సరిహద్దు మీఁద నున్న పర్వతారణ్య ప్రాంతములోని యనాగరికజనులు తిరుగుబాటు చేయక యుండుటకుఁగాను ఈ పరగణా యొకటి యేర్పఱచి యచ్చట లెఫ్టానెంట్ గవర్నర్ అను నధికారి యుంపబడెను. దీనికి నాగ్నైయుమునఁ బంజాబుదేశము గలదు. దీనికి లాహోర్ అనునది ముఖ్యపట్టణము. ఇందు సిఖ్ మతస్థులును హిందుమతస్థులును ఉండురు. పంజాబునకు వాయవ్యమున ఆగ్రా అండ్ బెంజ్ సంయుక్తపు పరగణాలు (United Provinces of Agra and Oudh) అను ప్రాంతము కలదు. ఆగ్రా అనఁగా ప్రయాగప్రదేశము. బెంజ్ అనఁగా అయోధ్యా ప్రదేశము. ఈ పరగణాలలోనే కాశీ, ప్రయాగ, అయోధ్య యీ పుణ్యక్షేత్రములు

గలవు. ఈ పరగణాలకు రాజధాని అలహాబాద్ అను మాఱుపేరుగల ప్రయాగపట్టణము. ఈ పరగణాలకు నాగ్నోయమున బంగాళాదేశము కలదు. అది యిదివఱకు నొక్కపరగణాగానే యుండెను. కాని ఏడు సంవత్సరముల క్రిందట నందు ఆసాస్ (కామరూపము) అనుదేశమును గలిపి దీని నంతను పూర్వ బంగాళము, బంగాళము అని రెండు పరగణాలుగా విభజించిరి. పూర్వ బంగాళమునకు ధాకాపట్టణమును, బంగాళమునకు కలకత్తా పట్టణమును రాజధానులు. కలకత్తా నగరము హిందూదేశమున కంతటికిని రాజధాని. ఇచ్చట హిందూదేశములోని యింగ్లీషువారి రాజ్యమున కంతకును నధికారియు, రాజప్రతినిధియు నగు గవర్నర్ జనరల్ అండ్ వైసరాయ్ అను బిరుదుగల యువ్యోగ్యుఁ డుండును. బంగాళమునకు నైరుత దిక్కున మధ్య పరగణాలు (Central Provinces) గలవు. వీనికి రాజధాని నాగపూరు పట్టణము. ఈ పరగణాలకుఁ జుట్టు వేఱు పరగణాలుండుటవలన వీనికి మధ్యపరగణాలని పేరుపెట్టిరి. ఈ పరగణాలకు నైరుతమున వహ్లాడ్ (బీరార్ : Berar : విదర్భదేశము) అను మొక చిన్న పరగణా యిదివఱకు విడిగా నుండెను. కాని దాని నిటీవల, మధ్య పరగణాలలోఁ జేర్చిరి. ఈ వహ్లాడ్ అనునది నైజామునొద్దనుండి మరల నిచ్చుపద్ధతివొంద నింగ్లీషువారు తీసికొనిరి. కాని మరల నీయనక్కఱలేని పద్ధతిప్రస్తుత మేష్పఱుచుకొన్నారు! మధ్య పరగణాలకుఁ గొంచెము భాగము తూర్పుగను బంగాళమునకుఁ గొంచెము భాగము మాత్రము దక్షిణముగను, తూర్పు సముద్రము నంటుకొని దక్షిణ సముద్రము వఱకును, నచ్చటినుండి కొంచెము పశ్చిమ సముద్రమువఱకును వ్యాపించియున్నది మన చెన్నరాజధాని. దీనికి చెన్నపట్టణము ముఖ్యస్థలము. ఈ రాజధానిలో ఉత్తరమున గంజాముజిల్లా మొదలుకొని దక్షిణమునఁ జెన్నపట్టణమువఱకును, పూర్వసముద్రము నంటుకొని పశ్చిమమునకు గొంతవఱకును బ్రసరించియున్నది మన యాంధ్రదేశము, అనఁగాఁ దెలుఁగోసీమ; పశ్చిమసముద్రము నంటుకొని హిందూదేశమునకుఁ బడ

మర నున్నది బొంబాయి రాజధాని. దీనికి బొంబాయి ముఖ్యపట్టణము. పశ్చిమ సముద్రపువైపున జెన్న రాజధానికీ దగిలియే తూర్పు అను మిక్కిలి చిన్న పరగణా యొకటి కలదు. మర్రా రా దీనికి ముఖ్యపట్టణము. ఇందలి విశేషం బేమన, హిందూదేశములోని యితర ప్రాంతముల వారినందఱను ప్రభుత్వమువారు నిరాయుధులఁజేసినను వీరిని మాత్రము నిరాయుధులను జేయ లేదు. అనఁగా నధికారుల యాజ్ఞఁ దీసికొనక తుపాకులు మొదలయిన యాయుధముల జను లుపయోగింపఁ గూడదను నిర్బంధ ముచ్చట లేదు. ఈప్రాంతములన్నియు హిందూదేశములోనివి. బంగాళాదేశమునకును తూర్పుననున్న బ్రహ్మదేశము (బర్మాదేశము : Burma) హిందుస్థానములోనిది గాకపోయినను దొరతనమువారు వ్యవహారమునందు చానినిగూడ నీదేశములోనిదిగానే భావించుచున్నారు. ఇవి యన్నియు నింగ్లీషువారిచే స్వయముగాఁ బరిపాలింపఁబడుచున్న ప్రాంతములు.

స్వదేశ సంస్థానములు.

ఇవిగాక హిందూదేశములో నింగ్లీషువారికి సామంత రాజులుగా నున్న వారి రాజ్యములు కలవు. సామంతరాజు లనఁగా నొకానొక చక్రవర్తి యొక్క రాజ్యమునకు సమీపముననుండి యాతనికి లోబడిన రాజులని యర్థము. ఈ స్వదేశ సంస్థానముల నిష్పాదు సురక్షిత రాజ్యము లని యెదరు. సురక్షిత రాజ్యములనఁగా నింగ్లీషువారిచే గాపాడఁబడుచున్న రాజ్యము లని యర్థము. అట్టి రాజ్యములలోఁ బంజాబునకుఁగూడ నుత్తరముననున్న కాశ్మీరదేశ మొకటి. హిమాలయసంబంధమైన పర్వతముతోను, అరణ్యములతోను, ఉపవనములతోను నిండియున్న యీరాజ్యమును చక్కఁదనమున భూమిమీఁది నందనవన మని చెప్పెదరు. దీనికి రాజధాని శ్రీనగర మను పట్టణము. పంజాబునకు దక్షిణమున రాజపుతానా (రాజపుత్రి) స్థానము) అను స్వదేశసంస్థానముల సమూహముగల దేశమొకటి కలదు.

రెండవ ప్రకరణము.

ఇందుబయ్యూర్, జోడ్‌పూర్ ఉదయపూర్ మొదలయిన యనేక రాజపుత్రుల సంస్థానములు గలవు. ఈ రాజపుత్రులు పౌరుషమే ప్రధానముగాఁగల శూరాచార్యులు. మధ్య హిందూస్థానమునందు గ్వాలియర్, బహోదా (దీనినే యింగ్లీషులో బహోడా అని వ్రాయుదురు), ఇందోర్ ఈమూఁడు స్వదేశరాజ్యములు ముఖ్యమైనవి. దక్షిణమున నైజామ్ హైదరాబాదురాజ్యము తెలుఁగువారికిఁ దెలిసినదియే. హైదరాబాదు రాజ్యములోని తూర్పు సగము భాగముంతయుఁ దెలుఁగు సీమలోనిది. హిందూదేశములోనున్న సంచక్రితరాజ్యములలో నన్నిటిలో హైదరాబాదు రాజ్యము మిక్కిలి పెద్దది. ఇచ్చట రాజ్యముచేయు రాజు మహమ్మదీయ మతస్థుఁడు. దక్షిణముననుండు స్వదేశసంస్థానములలో మైసూరు, ట్రావన్కూరు, కొచ్చి అనునవి యెన్నఁదగినవి. మైసి జెప్పినవిగాక మఱెన్నియో చిన్న చిన్న స్వదేశసంస్థానములు హిందూదేశంబునఁ గలవు.

స్వతంత్ర రాజ్యములు.

ఇట్లు ఇంగ్లీషువారు స్వయముగాఁ బరిపాలించుచున్న పంజాబుప్రభృతి పూర్వోక్తప్రాంతములును, వారికి లోఁబడిన స్వదేశ సంస్థానములను గాక, యింగ్లీషువారికి లోఁబడక స్వతంత్రములయి సర్వాధికారములు కలిగి యింగ్లీషువారిలోఁ జేరి సమానముగానుండు చిన్న సంస్థానములు కొన్ని హిందూదేశమునఁ గలవు. అందు నేపాల్, భూటాన్ అనునవి అయోధ్యాప్రాంతమునకున్న బంగాళాదేశమునకును ఉత్తరమున హిమాలయప్రాంతమునం దుండును. నేపాల్ రాజులు హిందూమతస్థులు. తూర్పుసముద్రతీరమునఁ జెన్నపట్టణము నొద్దనున్న పాండిచేరి (పుదుచ్చేరి) యను గ్రామమును, కలకత్తాయొద్దనున్న చంద్రనగరమును, మఱికొన్ని స్థలములను ఫ్రెంచివారు నిరంకుశాధికానముగఁ బరిపాలించుచున్నారు. ఈ ఫ్రెంచి రాజ్యములలోనున్న హిందువులకు, ఫ్రెంచివారికిఁ గల యధికారము లన్నియు, హక్కులన్నియు నియ్యఁ

బడి యచ్చట ఘోరించివారును, హిందువులును, ఒకరికితిగఁ జూడఁబడుదురు. పశ్చిమ సముద్రతీరమున గోవా యను పట్టణమున బాడతకీమలని మనవారిచేఁ బేర్కొనఁబడిన పోర్చుగీస్ వారు స్వతంత్రాధికారముచెల్లించుకొనుచున్నారు.

జనుల మతములు.

పైని వర్ణించినట్లు పదునేడు లక్షల చదగవు మైశ్వవైశాల్యము గల యీ దేశములో రమారమి ముప్పదికోట్ల జనులు వాసము చేయుచున్నారు. ఇందు అనేకమతస్థులు గలరు. హిందువుల సంఖ్య యిరువదికోట్ల డెబ్బదిలక్షలను మించి యున్నది. మహమ్మదీయ మతస్థు లాఱుకోట్లు గలరు. జౌద్ధులు తొం బదియైదు లక్షలవఱకున్నారు. క్రైస్తవులు ఇరువదితొమ్మిది లక్షలును, జరత్తుష్ట మతస్థులు (పారసీకులు) తొంబది నాలుగు వేలును గలరు. వీరుగాక యితర మతస్థులును నీదేశమందుఁ గలరు. కాని వారిసంఖ్య మిక్కిలి తక్కువ యగుటచే నిచ్చట చెప్ప నక్కఱలేదు.

భాషలు.

విశేష వైశాల్యముగల దేశముగాన నిందు నొక్కభాషగాక పెక్కుభాషలు గలవు. ఈ దేశములోని భాషలన్నియు సాంస్కృతిక భాష లనియు, ద్రావిడభాష లనియు చెందు శాఖలుగా విభజింపఁబడి యున్నవి. ఇందు నుత్తరహిందూదేశంబున వాడుకలోనున్నవి హిందీ, బంగాలీ, మరాఠీ, గుజరాతీ, ఉరియా (ఓఝిము) మొదలగు భాషలు సాంస్కృతికములు. అనఁగా సంస్కృతమునుండి పుట్టినవి. దక్షిణమున వాడుకలోనున్న ద్రావిడము (అఱవము) కఙ్గాటకము (కన్నడము), ఆంధ్రము (తెనుఁగు), మళయాళము అనునవి ద్రావిడభాషలు. అనఁగా నివి సంస్కృతములో నుండి

పుట్టిని ద్రావిడభాషాభవము లని యాధునిక విద్వాంసుల అభిప్రాయము. మన పూర్వగ్రంథకారులు వ్రాసినట్లు మన యాంధ్రభాష సంస్కృతభవము కాదనియు ద్రావిడభాషలోనుండిగాని, దానికి మాతృకగానుండిన మఱి యొకభాషలోనుండిగాని, పుట్టినదనియు వారి యభిప్రాయము. వైని జేర్కోనబడిన భాషలు ముఖ్యమైనవి. ఇవిగాక రమారమి నూఱుభాష లీదేశంబున మాటలాడెదరు. ఈదేశభాష లన్నింటిలో హిందీభాష మాటలాడు వారధికముగాఁగలరు. వీరిసంఖ్య తొమ్మిదికోట్లను మించియుండును. హిందీకిఁ దరువాతిది బంగాలీ. దీనిని మాటలాడువారు నాలుగుకోట్లకంటె నధిక జనులు కలరు. మూడవది మన మాతృభాషయగు తెలుఁగు. తెలుఁగువారి సంఖ్య రెండుకోట్లను మించియున్నది. 'దేశభాషలందుఁదెలుఁగు లెస్స' యని మనవారు వ్రాసినదిగాక యీదేశములోని యితరభాషల నన్నింటిని నభ్యసించిన యూరోపుదేశస్థులకుఁడ నిది యన్ని భాషలకంటె నధిక శ్రవణానందకరమని చెప్పియున్నారు. మరాఠీ మాటలాడువారు కోటి యెనుబదిరెండు లక్షలును, ద్రావిడులు కోటి యఱువదియైదులక్షలును, కన్నడమువారు కోటి మూడులక్షలును, మూఁడరభాష మాటలాడువారు తొంబది తొమ్మిదిలక్షలును, ఓడ్రము మాటలాడువారు తొంబదియాఱు లక్షలును, మళయాళమువారు అఱువదిలక్షలును గలరు. ఇవి ముఖ్యభాషలు.

ఒక్కదేశము ? పెక్కుదేశములా ?

ఇట్టిన్ని రాజ్యంబులును మతంబులును భాషలును గల యీఖండంబును బెక్కుదేశము లని చెప్పక యొక్కదేశ మని చెప్పటకుఁ గారణమేమి యని చదువరులకు సంశయము కలుగవచ్చును. ఇం దెన్ని మతములును, ఎన్ని భాషలును గలిగినను ఇందుండువారిలో విశేషజనులు హిందువులు. బ్రాహ్మణ తత్త్వియ వైశ్య కూద్రు లను చాతుర్వర్ణ్యవ్యస్థయు, నందుండి పుట్టిన

యిప్పటి యసంఖ్యబాతులును ఈ దేశమందుఁ దప్ప మఱి యేదేశమందును గానరావు. ఇట్లు పుట్టుకవలనఁ గల్గు వర్ణవిధేదమును బాటించు హిందువులలో నందఱకును నాల్గువేదములును, గల్ప సూత్రములును, స్మృతులును బ్రమాణగ్రంథములు. హిందువు లందఱకు నిట్టి సామాన్య లక్షణము బుండుట వలన ఈ దేశము మొదటనుండియు నొక్కదేశముగానే యెంచఁబడుచు వచ్చెను. ఇదియుఁగాక ప్రస్తుత మాసేతు హిమాలయమంతయు నొక రాజుచేఁ బరిపాలింపఁబడుటవలన నుత్తరమునందలి పంజాబ్ దేశస్థుఁడును, దక్షిణము నందలి యఱవ దేశస్థుఁడును, నొక్కదేశములోని వారెయనినమాట లోకులకుఁ దిన్నఁగాఁ దెలియుచున్నది.

ఈ ప్రకార మిదేశముయొక్క యాకారమును, వైశాల్యమును, ఇందలి జనుల వివరణయును, రాజ్యంబుల యునికియుఁ గనుఁగొనిన పిదప నీ దేశమునకు ఈ వివిధ జనంబు లెప్పుడెప్పు డెచ్చటి నుండివచ్చినది మనము కనుఁగొన వలసి యున్నది. అనఁగా ఈ దేశపుఁ జరిత్ర మనము తెలిసికొన వలయును.

చరిత్ర విభాగములు.

హిందూదేశచరిత్ర యంతయు మూడు మహాయుగములుగ విభజింప వచ్చును.

౧. హిందూ మహాయుగము. (Hindu Period):—ఇది హిందూరాజులు ప్రభుత్వము చేసినకాలము. ఈ మహాయుగముయొక్క వ్యాప్తి క్రీ. పూ. ౨౦౦౦ మొదలు క్రీ. శ. ౧౨౦౦ వఱకు ననఁగా మూడు వేల రెండువందల యేండ్లని చెప్పవచ్చును.

౨. మహమ్మదీయ మహాయుగము (Mahomedan Period).—ఇది మహమ్మదీయులు ప్రభుత్వము చేసినకాలము. క్రీ. శ. పదుమూడవ

శతాబ్ద ప్రాగంభమునండి పదునెనిమిదవ శతాబ్ద మధ్యమువఱకు ననగా రమా రమి మొదలవందల యేబది సంవత్సరములు ఢిల్లీశ్వరులు నిరంకుశాధికారము చేసిరి.

3. బ్రిటిషు మహాయుగము (British Period):—ఇది యింగ్లీషువారి ప్రస్తుత ప్రభుత్వకాలము ఇది క్రీ. శ. పదునెనిమిదవ శతాబ్దమధ్యమునఁ బ్రాగంభమై నేటివఱకు జరుగుచున్నది. అనగా నూటయేబదియేండ్లకంటె నెక్కుడు వయస్సు కలదని యర్థము.

ఈ మూడు మహాయుగములలోని హిందూదేశచరిత్ర యింక వేర్వేరు వర్ణింపఁబడును.

౧. హిందూ మహాయుగము.

క్రీ. పూ. ౨౦౦౦—క్రీ. శ. ౧౭౦౦

నాలుగువేలేండ్ల క్రిందట మనపూర్వు లగు నార్యులనువా రీదేశమునకు వచ్చినది మొదలు, ఏడువందల సంవత్సరములకుఁ బూర్వము తరుష్కు లీదేశమును జయించిన కాలమువఱకును జరిగిన సమాచార ములన్నియు నీమహాయుగమును వర్ణించుటలో రాఁగలవు. ఈ మహాయుగమును జరిత్రకారు లయిదు యుగములుగా విభజింతురు. అవి యెవ్వియనః—

౧. ఋగ్వేదయుగము (Vedic Age):—(క్రీ. పూ ౨౦౦౦ ౧౪౦౦) ఇది మన దేశచరిత్రలో నాదిమయుగము. ఈకాలపుఁ బరిత్ర తెలియుటకు ముఖ్యాధార మైన గ్రంథము ఋగ్వేద మయినందున దీనికిఋగ్వేదయుగమని పేరు పెట్టఁబడియె. వేదములు నాలుగని హిందువులందఱికిఁ దెలి

సిన విషయమే. అందు ఋగ్వేదము మొదటిది. ఇతరవేదములకంటె భూర్వము వ్రాయబడినది. దీని ననుసరించియే యితరవేదములు తరువాత వ్రాయబడినవి. ఋగ్వేదములోని యాదిసూక్తములు క్రీ. పూ. ౨౦౦౦ యేండ్లనాడనఁగా నేటికి రమారమి నాలుగు వేలేండ్లక్రిందటనే వ్రాయబడినవని విద్వాంసుల యభిప్రాయము. ఇటీవలఁ గొందఱు మనదేశపు విద్వాంసులును బరదేశపు విద్వాంసులును ఋగ్వేదసూక్తములు కొన్ని యేడువేల యేండ్లక్రింద వ్రాయబడినవని సిద్ధాంతీకరించుచు గ్రంథముల వ్రాసియున్నారు. కాని వీరి సిద్ధాంతము లింకను వాదవివాదస్థితిలో నున్నవి ; ఇతర విద్వాంసులచే నంగీకరింపబడలేదు. కావునఁ బ్రస్తుతము మనము ఋగ్వేదసూక్తములు నాలుగువేలేండ్లక్రిందిటివి యనియే యనుకొందము. ఋగ్వేదమంత్రములు చరిత్ర తెలుపుటకు వ్రాయబడినవి కావు: అప్పుటి ఋషులచే జేయబడిన దేవతాది ప్రార్థనలు. అయినను ఆ మంత్రములలోని వర్ణనాదికమువలన నప్పటి దేశస్థితియు, నాచార వ్యవహారంబులును, జనుల నాగరికతయు మనము కనుఁగొనవచ్చును. కాన నీ యుగపువర్ణన ఋగ్వేదము ననుసరించియే వ్రాయబడును.

౨. ఔత్త్రయుగము (Epic Age):— (క్రీ. పూ. ౧౪౦౦ - ౧౦౦౦). ఈ యుగమునందు నార్యులు కురు పాండవల విజేహాది రాజ్యంబుల స్థాపించి, యొకరితోనొకరు ఘోరముగాఁ బోరుచు కౌర్య పౌరుషములే ప్రధానముగాఁ గలిగియుండిరి. కావున దీనికి ఔత్త్రయుగ మని పేరు. ఈ కాలముననే యజుస్సామాధర్వవేదములును, ఐతరేయ బ్రేత్తిరీయాది బ్రాహ్మణములును, రామాయణ మహాభారతేతిహాసంబులును రచింపబడియె. ఈ యుగ చరిత్రకు నీ గ్రంథములే యాధారములు.

౩. సూత్రయుగము(Sutra Age):—(క్రీ. పూ. ౧౦౦౦ - ౫౫౭) ఈ కాలమందుఁ గల్పసూత్రంబులును, వ్యాకరణాదిసూత్రములును, సద్ధర్శన సూత్రములును రచియింపబడియె. కాబట్టి దీనిని సూత్రయుగ మందురు. ఇది హిందువులు తమ బుద్ధివైభవముఁ గనఁబఱచిన కాలంబగుటచే దీనిని బుద్ధి

వైభవయుగ మనియుఁ (Rationalistic Age):— జెప్పవచ్చును.

౪. బౌద్ధయుగము (Buddhist Age):— (క్రీ. పూ. ౫౫౭-క్రీ. శ. ౫౬౦) గౌతమ బుద్ధుఁ డుద్భవించి బౌద్ధధర్మమును స్థాపించినది మొదలు రసూరమి వేయి సంవత్సరములవఱకు నీయుగము వ్యాపించి యుండె. బౌద్ధ ధర్మగ్రంథములును, బౌద్ధరాజుల శాసనములను, ఈ కాలమందు హిందూదేశమునకు వచ్చిన గ్రీకువారును చీనావారును నీదేశమును గుఱించి వ్రాసి యుంచిన వర్ణనలను ఈ బౌద్ధయుగచరిత్రకు సాధనములయి యున్నవి.

౫. పౌరాణికయుగము:—(Pauranic Age):— (క్రీ. శ. ౫౦౦-౧౨౦౦). ఈకాలమునఁ బురాణములు రచింపఁబడియె. కావున దీనికిఁ బౌరాణికయుగ మని పేరు. ఈ కాలములోని రాజులచే నిర్మింపఁబడిన తీర్థాశాసనములనల్లను, పురాణములలో భవిష్యద్వార్తలని వ్రాయఁబడిన భూతపూర్వరాజుల వంశావళిలవలనను మన కీకాలపు రాజ్యములను గుఱించిన చరిత్ర తెలియుచున్నది.

ఇట్టి యైదు యుగంబులను గుఱించిన చరిత్ర యైదు ప్రకరణంబులలో వేరువేరుగ వర్ణింపఁబడును.

రెండవ ప్రకరణము.

—ॐॐॐ—

ఋగ్వేద యుగము.

(క్రీ. పూ. ౨౦౦౦ నుండి ౧౪౦౦ వఱకు).

—————(౦)—————

ఆర్యుల మూలప్రదేశము.

ఎన్నియోవేల సంవత్సరములకుఁ బూర్వము 'ఆర్యులు' అను జనులు హిమాలయమునకు నుత్తరమున మిక్కిలి దూరమున ఆసియాఖండముయొక్క మధ్యభాగమందు నివసించి యుండిరి. వీరు మిక్కిలి నాగరికతఁ జెందినవారు గాకపోయినను పశుగణంబుల సంపాదించి వానిని, గాపాడుటకును, వ్యవసాయము చేయుటకును, కొన్ని లోహముల నుపయోగించుటకును, చిన్ని పడవల నిర్మించుటకును నేర్చియుండిరి. ఆకాశము, మేఘము, మేఘగర్జన, చంద్రుడు, సూర్యుడు, గొప్ప పర్వతములు, నదులు మొదలయిన సృష్టిలోని వినోదకరములగు వస్తువుల నీశ్వరభావమునఁ బూజించుచుండిరి.

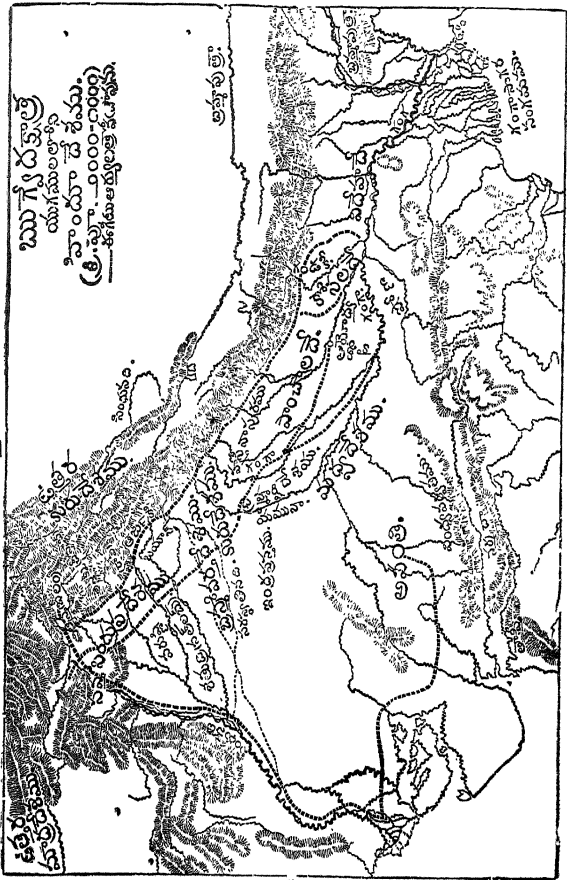
ఆర్యులు నానాదేశంబులఁ బ్రసరించుట.

ఇట్లచ్చట నెన్నియోవేల యేండ్లండఁగ జనసంఖ్య హెచ్చినందున నచ్చటనుండుటకుఁ దావును, దినుటకు నన్నాదిసామగ్రిలును జాలక యప్పుడప్పుడచ్చటిజనులు మాతృభూమిని విడిచి ఆసియా యూరోపుఖండములలోని యనేక దేశములలోఁ జొరఁబడి యచ్చటి జనుల కలిచి తమ భాషయుం దమ నాగరికతయు వారికి నేర్పిరి.

మననై రాజ్యముఁ జేయు నింగ్లీషువారును, జర్మనీదేశపువారును, వశ్యులనఁబడు డచ్ వారును, స్వీడన్ దేశస్థులును, ఐని చెప్పినప్రకారము మధ్యా

తూర్పు.

ఈ ప్రకరము.

దక్షిణము.

అక్షాంశము.

ముగ్ధ్యేదక్షాత్ర
యగములలోని
హిందూ దేవాలయము.
(శ్రీ.పూ. ౧౦౦౦-౧౦౦౦)
—ఈగ్రామములలోని

సియానుండి యుష్పడప్పుడు లేచి యూరోపు దేశమునకు వెళ్ళిన యొకతెగ వారైన యార్యులు. వీరికి ట్యూటక్ ఆర్యులనిపేరు. స్పేన్, ఫ్రాన్స్, బెల్జిండ్ దేశములలోని జనులు మఱియొక తెగవారగు నార్యులు. వీరికి కెల్టిక్ ఆర్యులని పేరు. రష్యా దేశస్థులు స్ల్యావ్ ఆర్యులు; ప్రష్యాదేశస్థులును, ఇటాలీ దేశస్థులును ఇటాలిక్ ఆర్యులు; గ్రీస్ దేశపువారు హెలనిక్ ఆర్యులు. వీరందఱును యూరోపుఖండములోని యార్యులు.

హిందూర్యులు; పారసీకార్యులు.

ఇంక నాసియాఖండములోని యార్యులనుగతుంచి విచారితము. ఈ ఖండములో హిందూదేశపు ఆర్యులనియు, పారసీకార్యులనియు నార్యులముఖ్య శాఖలు రెండు. ఈ యిద్దఱును మొట్టమొదట సెక్కుసారియే మధ్యాసి యాలోని తమ పూర్వస్థానమునుండి బయలుదేటి పెషావరు నొద్దికనుమల మాగ్గమున నీదేశములోనికిఁ జొచ్చి సింధునదమునకుఁ బశ్చిమమునఁ గొంత కాలమువఱకు సెక్కు తెగవారి వలెనే గలిసియుండిరి. కాని కొన్నిదినములకు వారి యాచారవ్యవహారభేదములను బట్టి వారిలో రెండు తెగ లేర్పడెను. ఒక తెగవారు తామారాధించు దేవతలకు సుర లని పేరుపెట్టిరి; పశుయాగమును సోమపానమును స్వీకరించిరి. వీరు హిందూదేశములోని మన పూర్వులగు నార్యులు. రెండవ తెగవారు తమదేవతలను ఆసురు లనిరి; పశుమేధమును సోమపానమును వర్జించిరి. వీరే పారసీకార్యులు. హిందూదేశపు ఆర్యులకును పారసీకార్యులకును గలపాము మెండయ్యె. ఒకరు పూజనీయ దేవతలుగా నెంచినవారిని రెండవవారు నిందనీయము లగు దయ్యములుగా నెంచఁదొడంగిరి. హిందూదేశపు టార్యులకుఁ బూజ్యులగు ఇంద్రుఁడు, శర్యుఁడు మొదలయిన వైదిక దేవతలు పారసీకార్యుల గ్రంథములలో దయ్యములుగా వర్ణింపఁబడిరి. ఇట్లేరెండు తెగల యార్యులకును గలపాము ముదిరి రెండవతెగవారు పారసీకమునకు వెడలి పోయిరి. మొదటి తెగవారు పంజాబు దేశములో నిలి

రెండవ ప్రకరణము.

ధనుదేవు మొదల నుండి. ఇట్లే రెండు తెగల యాద్యులును జేలి హిందూదేశము లోని యాద్యులు పంజాబులో స్వతంత్రముగా గాపురముజేయ మొదలు పెట్టిన కాము క్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వము రమారమి ౨౦౦౦ సంవత్సరముల క్రింద ననగా నేటికి రమారమి ౪౦౦౦ సంవత్సరములక్రిందటనై యుండును.

అనార్యులతో సంఘాటము.

ఆర్యులు పంజాబు దేశమును సులభముగా గెలువ లేదు. అంతకుఁ బూర్వ మాదేశమునఁ జెంచులు, కోయలు, ఎఱుకులు, భిల్లులు మొదలగు నాచార్యక జాతులవంటి యనాగరిక జను లచ్చటచ్చట గ్రామము లేర్పఱచుకొని వాసము చేయుచుండిరి. వీరు నల్లగను, బుజ్జుచుక్క గలవారును, పొట్టిగను, జూచు టకుఁ గురూపులుగను ఉండిరి. వీ రార్యులవలె నాగరికులుగాక మోటు వారుగ నున్నందున ఆర్యులు వీరికిఁ దిరస్కారభావముతో 'దస్యు' లనియు 'దాసు' లనియు 'అనార్యు' లనియు బెళ్ళు పెట్టిరి. ఆర్యులకు వీరి భాష తెలియనందున వీరిని భాషలేని వా రనిరి; ఆర్యులవలె వీరు క్రతువులు చేయ నందున వీరిని నిరీశ్వరు లనిరి. † ఈ దేశములోని పూర్వనివాసులగు నీ యనార్యులు క్రొత్తగా వచ్చిన మనపూర్వులైన యాద్యులతో నడగించుచు వారిని మిక్కిలి బాధలు పెట్టుచుండిరి. ఈ విషయములు ఋగ్వేదములోని యీక్రింది ఋక్కులవలనఁ దేటపడఁ గలవు.

౧. 'ఓ పూషాఁడా ! మా ప్రయాణముఁ బూర్తిచేయుటకు మాకు సాయ మొసంగుము. అన్ని సంకటములు నివారింపుము.

౨. 'ఓ పూషాఁడా ! మమ్ముఁ బెడత్రోవను దీసికొనిపోవువానిని, మమ్ముఁ గొట్టువానిని, దోచుకొనువానిని, మాకుఁ గీడొనరించువానిని మా త్రోవనుండి తొలగింపుము.

† (ఋగ్వేదము. ౧౦-౨౨-౮).

3. 'ప్రయాణము నడ్డగించెడి యా మోసగానిని దూరముగఁ దఱిమి వేయుము.

2. 'మమ్ము శత్రువు లడ్డగించి బాధఁ గలుగఁజేయకుండ మాకు మార్గము, జ్ఞాపుము. సులభ మైనట్టియు సంతోషకర మైనట్టియు మార్గమున మమ్ము దీసికొని పొమ్ము.' [౧-౪-౨

౪. 'ఓ యింద్రా! మా చుట్టును దన్యు లున్నారు ; వారు క్రతువులు చేయరు; వా రేమియు నమ్మరు ; వా రసుర ప్రకృతులు. ఓ శత్రు సంహారకుడ వైన యింద్రా! ఈ దాసుల సంహరింపుము.' [౧౦-౨౨

ఆర్యులు దేశము నాక్రమించుట.

ఆర్యులలో ననేక నాయకులు వేర్వేరుగాఁ గొందఱు జనులను గూర్చు కొని స్వతంత్రముగా ననార్యుల నాయకులతోఁ బోరుచుండిరి. 1 వారి వైద్యములోఁ బదాతులును గుఱ్ఱపురాతులును ఉండిరి. 2 ఋగ్వేదములో (౧-౬౫-3) గుఱ్ఱపురాతులు వైకులతోఁ బోరాడినటు లున్నది. మఱి యొక్కచోటఁ (౧-23-౯) బదాతులు పదాతులతోను, ఆశ్వీయు లాశ్వీయులతోను బోరాడినటు లున్నది. నాయకుఁడు గోచర్మముతోఁ గప్పఁబడిన రథమునెక్కి యుద్ధమునకుఁ బోవును. 3 వానియనుచరులు చేతఁ గేతనంబు ధరించి, 4 తమ పూర్వుల యశంబును నింద్ర బృహస్పతులు తమ కొసంగినసాహాయ్యంబును బాటలుగఁ బాడుచు, 5 శంఖంబుల నూడుచు 6 సంగరము చేయుచుండిరి. శత్రుగ్రామములు స్వాధీన పఱచుకొన్నప్పుడు వెక్కు పర్యాయము లీయార్యులు గ్రామములో నందఱును జంపుచుండిరి. ఒక్కొక్కప్పుడు గ్రామములో ధనము దోచుకొని 7 యంతటితో సంతృప్తిఁజెంది జనుల కపాయముఁజేయక శత్రువుచుండిరి. గ్రామము స్వాధీనపడినపుడు అచ్చట దమ యాచార

1 (౧-౫౧-౬) 2 (౧-23-౯) 3 (౬-౪2-౮౬) 4 (౧-౧౦3-౧)
5 (౧-౪౦;౧-౧౦౮) 6 (౧-౧౦౮-౧) 7 (౬-2౫)

వ్యవహారములను ధర్మకల్పనలను బాదుకొల్పించుండిరి. ఒకానొకప్పు డాస్త్రి నాయకుడు విశేషసంఖ్యగల శత్రువులకు నోడి ధైర్యము చెడినయెడల, వాని పూర్వుల యశస్సును బాడి మంత్రద్రష్టలు వాని కుత్సాహముఁ గలిగించుచుండిరి. గెలువబడిన యనార్యులను వారి సుత్రేత్రభూములనుండి వెడలఁగొట్టి యార్య లాభూమి నాక్రమించిరి.

బయల జరిగిన యుద్ధములలో నార్యుల భుజబలంబునకుఁ దాళలేక యనార్యులఁ గన్యములలోను, పర్వతగుహలలోను డాగియుండి రాత్రివేళల నార్యుల నివాసస్థలంబులమై బడి పశు ధాన్యాదులఁ దోచుకొనుచుఁ ద్రోవలఁ గొట్టుచు నార్యులఁ బెక్కు దెఱంగులఁ బీడించుచుండిరి. మఱియు నార్యులతో ద్వంద్వయుద్ధమున గెలువలేక యనార్యులు నదులచేతను, సెలయేళ్లచేతను సురక్షితములైన చోటులందుఁ దమ నివాసస్థలము లేర్పఱచుకొని పట్టణవాసు లగు నార్యులఁ బీడింపఁజొచ్చిరి. కుయవుఁ డని విఖ్యాతిఁ జేరిన నల్లని యనార్యుఁ డొకఁడు, సిఫా, అంజనీ, కులీనీ, వీరపత్ని యను నాలుగు నదులతీరమున బస రేపిర్పఱచుకొని యార్యుల నివాసస్థలములఁ గొల్లఁగొట్టుచుండె(౧-౧౦౮-౩,౪). కృష్ణుఁ డను మఱియొక యనార్యవీరుఁ డంశుమతీ నదియొడ్డునఁ బదివేలబలముతో విడిది యేర్పఱచుకొనియె. ఆర్యులు వానిఁ గనిపట్టి సంహరించిరి.

[౮-౯౬.

అప్పటి రాజ్యములు

ఋగ్వేదయుగమునందు (౩-గీ3-౧౪) ననార్యులది యగు కీకటదేశము వర్ణింపఁ జూడినది.

‘నీ యావులు కీకటములో నేమి చేయుచున్నవి? అవి హస్సునకై పాలి యొవు; అగ్నిని బ్రజ్వలించఁ జేయవు. ప్రమగందుని సంపద మాకుఁ దీసికొని రమ్మి. ఓ యింద్రా! నీచమనుష్యుని మాస్వాధీనము చేయుము.’

ఈ ఋక్కులోని ‘కీకట’, ‘ప్రమగంద’ శబ్దములు ముఖ్యమైనవి. ‘కీక

టోనామ దేశోఽనార్యనివాసః' (నిరుక్తము ౬-౩౮) అని యాస్కా చా ర్యులవారు వ్రాసియున్నారు. ప్రమగంధుడనువాడు రాజని వ్రాసియున్నది. త్రికాండేశ మనుకోశములో (భూమివర్గము స్తో || ౧౧) 'మాగధాః కీకటా మతాః' అని వ్రాసి యున్నది. కాన వైదిక కాలములో గంగకుం దూర్పువైపున గీకట మను ననార్యజన నివాసంబును, ఆర్యజనులచే నాక్ర మింపఁ బడనిదియు నగు దేశ మొక్కటి యుండెనని మనము నిశ్చయింప వచ్చును.

ఆర్యులలోఁ గుత్సుఁ డనువాఁ డనార్యుల విధ్వంసకుం డని మిక్కిలి విఖ్యాతిఁజెందిన శూరాగ్రేసరుఁడు. అతఁ డేఁబదివేల నల్లని శత్రువులఁ జంపె నట! ఇట్లే సుదాసుఁ డనువాఁడు శత్రునాశమునకై ఖ్యాతిఁగాంచె. ఇతఁడు వసిష్ఠ విశ్వామిత్రులకు నాశ్రయదాత. ఇట్లీర్యులు పంజాబులో నచ్చటచ్చటఁ గొందఱును, హిమాలయ పర్వతప్రాంతమున గొందఱును, సింధునదమునకు నుపనదులగు వితస్థా (జీలమ్), అసిక్వి (చీనాబ్) పరుష్టి (రావి), ఆప్టికీయా (బియాస్), శుత్తుద్రి (సల్తజ్) నదులయొద్దనుం గొందఱును, సింధునద ముఖ మునొద్దఁ గొందఱును, యమునానది యొద్దనుం గొందఱును, వేఱువేఱుగా ననార్యులతోఁబోరాడి చిన్న చిన్న స్వతంత్ర రాజ్యముల స్థాపించిరి. హిమా లయములోని పెషావరువద్ది గుట్టలకును యమునానది పుట్టినస్థలంబునకును నడు మనుండుహిమాలయ ప్రదేశంబు క్రమక్రమముగా 'ఉత్తరకురుదేశము' 'ఉత్త రమాద్రదేశము' అను పేళ్లతో నేర్పడెను. సింధునదము, దానియొక్క యైదు ఉపనదులును, సరస్వతియు, నను నేడునదులలోని ప్రదేశము 'సప్తసింధు' దేశమయ్యెను * ఋగ్వేదమునందుం బంజాబులోని సింధునదమునకును, దాని యుపనదులకును సంబంధించిన వర్ణనలు విశేషముగా నుండినందునను, గంగా

* సింధునదమునకు నుపనదులును పంజాబులోనివియు నగు వైదునదులకు భిన్న భిన్న కాలములయందు భిన్న భిన్న నామము లుండెను. వీని నన్నిటినిఁ

యము నానదుల జేళ్ళు చెందుమాఁడు సాన్లు మాత్రము కచ్చి నందునను, ఋగ్వేద కాలమున, నార్యులు ముఖ్యము గాఁ బంజాబులో నివసించియుండి రనియు, గంగా యమునల యొడ్డునకుఁ గ్రమక్రమముగా రాఁ వారం ఛించిరనియు నూహింపవలసి యున్నది.

సింధు యమునానదుల మధ్యనుండు ప్రదేశమే యార్యుల ప్రథమ నివాస స్థల మని స్పృతిగ్రంథముల వల్లను నూహింప వచ్చును. 'సరస్వతి'

ఇచ్చట సంగ్రహించుచున్నాఁడను: ప్రస్తుతము జీలమ్ లేక జిహాలమ్ అనఁ బడునది యన్నిటి కంటెఁ బశ్చిమమున నున్నది. దీనికి ఋగ్వేద షాత్రయుగ ములలో వితస్థా యని పేరు; దీనికి గ్రీకువారు హైడాస్పస్ (Hydaspes) అని పేరు పెట్టిరి. ప్రస్తుతము చీనాబ్ అనఁబడు నదికి ఋగ్వేదకాలములో అసిక్కియని పేరుండెను; గ్రీకులు దీనికి అకెసి నాస్ (Akesinos) అని పేరిడిరి. ఈ చెందు నదులును కలిసి పెద్దనదియై కొంతదూరము పాతీ సింధువులోఁ గలియును. చెందు నదులు గలిసిన యీ పెద్ద నదికి వైదికకాలములో 'మరుద్వృష్' యనియుఁ దరువాతి కాలములో 'చంద్రభాగ' యనియుఁ జేరుండెను; దీనికి గ్రీకువారు స్యాండ్రోఫాగస్ (Sandrophagus) అనిరి. ఈ గ్రీకుమాటకు అలెగ్జాండరును మ్రింగునది యని యర్థమున్నందున అలెగ్జాండురు భయపడి నది దాఁటకయే తిరిగి వెళ్ళినట్లు చెప్పెదరు. తరువాతిది యగు రావి యను నదికి వైదికకాలములో 'పరుష్ణి' యనియుఁ, దరువాతి కాలములో 'విరావతి' యనియు, గ్రీకులలో హైడ్రోఏటస్ (Hydraotes) అనియుఁ జేర్చుండెను. బియాస్ నదికి వైదికకాలమందు 'ఆర్జిక్కియ' యనియుఁ, దరువాత 'విపాశ' యనియు, గ్రీకుభాషలో హిపాసిస్ (Hypasis) లేక హిపానిస్ (Hypanis) అనియుఁ జేర్చు గలవు. సత్లజ్ నదికి వైదికకాలమున 'శుతుద్రి' యనియుఁ దరువాతి కాలమందు 'శతద్రు' అనియు, గ్రీకున జడ డ్రిస్ అనియు నామాంతరములు.

‘దృపద్యతి’ యను దివ్యనదుల నడుమ నుండు ప్రదేశము బ్రహ్మవర్తమనియు నచ్చటి యాచారమే గ్రాహ్యమనియు మనుస్మృతియందుఁ (౨-౧౭) జెప్పఁ బడి యున్నది. ఈ సరస్వతీ దృపద్యతీనదులు డిల్లీపట్టణమునకు వాయవ్యమున రమారమి నూఱుమైశ్యమింద నుండును. తురుష్కుల యెడతెగనిసహవాసమువలన పంజాబుదేశమువారి యాచారము లనేకములు మాఱిపోయినను హిందూదేశములో నెచ్చటను లేని యార్యాచారములు కొన్ని యచ్చట నిష్పటికిని గానవచ్చెడిని. అందొక యాచార మిచ్చట వర్ణించెదను. పంజాబువారాహారాన్నమై చంపెడి గొట్టెను తెచ్చి దానిపై మొదట నీరు చల్లెదరు ; కొన్ని పుష్పముల నుంచెదరు. దానిని సంకల్పమాత్రమున దేవి కర్పించెదరు. తరువాత నొక్క దెబ్బన దానితలఁ ద్రుంచెదరు. ఒక్కదెబ్బకుఁ దెగనియెడల శానిమాంసమును భుజింపరు. ఇది యంతయు నాదిమార్యులు యజ్ఞపశువిషయమై చేయుక్రియల యనుకరణ మని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు.

సంఘవిభజనము.

ఆప్పటి యార్యులలోఁ గులపతులు, క్రతుకర్తలు, నాయకులు, జనసాహస్యము అని నాలుగు తెగ లుండెను. ఇవి జాతి భేదములు కావు ఒక్కడే కులపతిగను, క్రతుకర్తగను, నాయకుడుగను నుండిన నుండవచ్చును. గౌతమ కార్ణ్య వసిష్ఠాదులు కులపతులలోఁ బే రొందినవారు. ఋషిశాస్త్రి బరీష సహదేవాదులు విఖ్యాత క్రతుకర్తలు. కుత్స పురుకుత్స దివోదాసాదులు ప్రఖ్యాతార్యనాయకులు.

ఆర్యులలో నంతఃకలహములు.

ఆర్యులు నల్లవారగు ననార్యులతోఁ బోరాడుటకాక తమలోఁ దాము కలహించుకొనుచు, నొక తెగవారు మఱియొక తెగవారితోఁ బోరాడుచుండిరి. 1.

అన్యనా యకులలో త్రిత్సవంశపు రాజులను, పురువంశపు రాజులను మిక్కిలి విఖ్యాతించి జేరినట్లు గానవచ్చెడిని. వీరుగాక అణి యదు తుర్వసు లను మూడువంశముల రాజులను జేర్చిందిరి. వీరితోనొక రాధిక్యమునకై ఘోరముగ బోరాడుచుండిరి. ఋగ్వేదకాలమున త్రిత్సవంశజుడగు దివోదాసుడును, నాతనికుమారుడో వంజుడో యైన సుదాసుడును సుప్రసిద్ధి జేరిందిరి. ఈ వంశమువాడగు దివోదాసుడు పర్వతములలోని యనేకదన్యుల జయించి, కష్టతోడ గట్టబడిన వారి కోటల ననేకములను గాల్చి నీలుచేసెను. వీరికి బురోహితుడు వసిష్ఠుడు. పురువంశమున గుత్సాడనువాడు రాజులై. ఈతఁ డింద్రునియంత చక్కనివాడు (౪-౧౨-౧౦). ఈతఁ డింద్రభక్తుడై కృష్ణుడు కయపుడు మొదలగు ననేకదన్యుల జయెను 1. ఈతఁడు దన్యులకోటలనుగాల్చి, వారి సైన్యముల జిల్లాచెదరు చేయఁగా వారనే కపర్యాయములు తమ ధనధాన్యాదికము లన్నియు వదలి పాటిపోయిరి. ఈతనికి విశ్వామిత్రముషి పురోహితుడుగా నుండె. ఈవిశ్వామిత్రుడు మొదట సుదాసునకు బురోహితుడుగా నుండి, యేకారణముచేత నూ వారి పోరోహిత్యమును వదలి పురుభారతుల పోరోహిత్యము సంగీకరించినట్లు గానవచ్చెడిని 2. ఋగ్వేదమునందు విశ్వామిత్ర కృతములైన కొన్ని శాపమంత్రములు కలవు. అవి యెవరినిగుఱించి వ్రాసినవో తెలిసికొనుటకు ఋగ్వేదము నందు నేమియు నాధారము లేదు; కాని యవి వసిష్ఠుని దిట్టిన ఋక్కులనియు, నీ యభి శాపరూపము లయిన ఋక్కులు వసిష్ఠగోత్రులు చదువరు వినరనియు సాయ నాచార్యులవారు తమభాష్యమునందు వ్రాసియున్నారు 3. మొత్తముమీఁద త్రిత్సవంశములు వసిష్ఠ నెక్కువగా గౌరవించినందువలన నీద్వేషము గలిగినట్లు గానవచ్చెడిని. ఈద్వేషము పురోహితులతోనే పోక వారివారి రాజులవఱకు నట్లుకొనియె. త్రిత్సవంశజుడయిన సుదాసునకును, పురువంశజుడ

1. (౪-౧౨-౧౦) 2. (౩-౫౩) 3. (౩-౫౩-౮౩) మీఁది సాయనభాష్య పీఠిక చూడనగు.

యిన కుత్సనకును బోయ కలిగె. ఈపోయనుగుఱించియుగ్మదమందు సప్తమ మండలాతగ్గమయిన పదునెనిమిదవ సూక్తమునందును, ఎనుబదిమూడవ సూక్త మందును, మఱి యితర సూక్తములందును జెప్పబడి యున్నది. "

త్రితునాయకుఁ డగు సుదాసుఁడు సరస్వతీయొడ్డున రాజ్యము చేయు చుండె. పురువంశజుఁ డయిన కుత్సఁడు పరుష్ణి (రావి) నదికి నుత్తరమున నుండెను. అచ్చట నాతఁడు సుదాసునిమీఁదికి దండు పెడలవలె నని సైన్య మును సిద్ధపఱచి నదియొడ్డున విడిసె. ఈ తనికి నార్యులును అనార్యులును అనేకులు సహాయు లయిరి. వీరికిని సుదాసునకును నడుమ విపశ (బియాస్), శుతుద్రి (సత్లజ్) యను రెండునదు లుండినందున వా రొకదల దాటుటకు యత్నించిరి. కానియాసంగతి తెలిసికొని సుదాసుఁడు తనకు సాహాయ్యము నకు వచ్చిన రాజులతో ఆనదులను దాటి శత్రులమీఁదఁ బడెను. శత్రు లకస్తాత్తుగా వచ్చినందున పురువంశపురాజును, సైనికులును, అతనికి సహాయు లగు భరత, తుర్వస, వైకన్త, కవశ, దృహ్య, భేద ప్రముఖు లయిన యార్యానార్యు లగు దశవిధనాయకుల సైన్యంబులును దెదరి నదిలోనికి నుఱికి యనేకులు హతులైరి. అనేక వీరులు శత్రువులచేఁ జంపబడిరి. శత్రువుల ధనము దోచుకొనఁబడియె. సుదాసుని వెంట వసిష్ఠుఁ డుండి వాని యశస్సు నకై దేవతలఁ బ్రార్థించుచు వాని యశోగానము మంత్రగూఢమునఁ జేసి మనకుఁ జెప్పెను. అందు కతనికి సుదాసుఁడు రెండువందల యావులను, రెండు రథములను, హిరణ్యాలంకారయుక్తము లయిన నాలుగు గొట్టములను నిచ్చెను.

సైని వర్ణించిన యుద్ధములలో గుత్సఁ డేమయినదియు దెలియదు. కాని యాతని మనుమఁడు 'కురు' వనువాఁ డనియు, అతనివలననే భరతవంశజు లయినకౌరవు లందఱుఁ గలిగిరినియుఁ బురాణాదుల వలనఁ దెలియుచున్నది.

రెండవ ప్రకరణము.

ఆర్యుల వృత్తులు.

ఆ దినములలో నార్యుల ముఖ్యవృత్తి వ్యవసాయము. ఋగ్వేదసంహితలో వ్యవసాయమునకు సంబంధించిన నూక్తముల నేకములు కలవు. అవి చదువుటకు నింపుగ నుండును. అందు నొకటి రెండు నూక్తముల యగ్రమిచ్చటఁ బొందుపఱచుచున్నాఁడను:

౪. 'ఎడ్లు సంతోషముతో బనిచేయుఁగాక ; మానవులు సంతోషముతోఁ బనిచేయుదురుగాక ; సంతోషముతో చాలు దున్నడి. మునికోల నానందముతో నుపయోగింపుఁడి.

గీ. 'ఓ సునాసీరదేవతలారా! ఈ ప్రాక్థన నంగీకరింపుఁడు. మీ రాకసమున నిర్మించిన వర్షముతో నీభూమిని దడుపుఁడు.

౬. 'ఓ భాగ్యశాలినీ సీతా (నాఁగేటిచాలా)! ముందుకు నడుపుము. మేము నీకు వందనము చేయుదుము. నీవు మాకు నెక్కుడుగాఁ బంటయు ధనంబును సేసంగుము.

౭. 'ఇంద్రుఁడు సీతను గ్రహించుఁగాత. పూఱుడు దానిని ముందుకు నడుపుఁగాత. అది నీటితో నింపబడి మాకుఁ బంట నిచ్చుఁగాత.' [౪-గీ.౭.

౨౧. 'ఓ అశ్వలారా! ఆర్యులకు నాఁగటితో వ్యవసాయము చేయుట, విత్తునాటుట నేర్పియు, ధైర్యము వర్షము లాసంగియు, వివాహజాయధమున దస్యుల నాశముఁజేసియు మీ తేజోమాహాత్యమును గనఁబఱచితిరి.

[౧-౧౧౭.

౩. 'కాడి తగిలించి అరక కట్టుఁడి. సిద్ధము చేయఁబడిన యీ భూమిలో వితు నాటుఁడి. మంత్రములఁ బఠించి నెరు పెరుఁగనిండు. నెరు సిద్ధముగా నున్న పొలములోఁ గొడవండ్ల నుపయోగింపుఁడి.

గీ. పశువులు నీరు త్రాగుటకు తొట్టి చేయుఁడి. తోలుతోఁ జేయఁబడిన త్రాడు గట్టుఁడి. ఎప్పుడును నెండిపోక లోఁతు గలిగి చక్కఁగ నున్న యీ బావిలోనుండి నీరు తోడేదము.

౬. 'పశువులకొఱకుఁ దొట్లు చేయఁబడినవి. ఎప్పుడు నెండిపోక లోఁతు గలిగిన చక్కనిబావిలోఁ దోలుత్రాడు శోభించుచున్నది. నీళ్ళు సులభముగాఁ జైకి వచ్చినవి.

౭. 'గుఱ్ఱములకు విశ్రాంతిఁ గలుగఁ జేయుము. పాలములోఁ గొప్ప వేసియు న్న ధాన్యమును దీయుము. దానిఁ దీసికొనిపోవఁ బండిచేయుఁడు. పశువులకు నీరుద్రావ నీబావి సమృద్ధి యైనది; 'ద్రోణ' వైశాల్యము కలది. దానికి తాతి గిలక కలదు. మనుష్యులు త్రాగు జలసంగ్రహము స్కంధవైశాల్యముఁ గలది. దానిని నీళ్ళతో నింపుఁడు.' [౧౦-౧౦౧.

నీటి యాధారము లేక వ్యవసాయము జరుగుట దుర్లభము ; కావున నా ర్యులు బావులు త్రవ్వటయు, వానిలోనుండి ఘటయంత్రములద్వారా నీరు తోడి కాలువలగుండ నీటిని బాటించుటయు నేర్చిరి (౭-౪౯-౭). ఘటచక్ర మన, నొక త్రాటికిఁ బెక్కుకుండ లొకటిక్రింద మఱియొకటి కట్టి బావి మీఁది చక్రముపై వేసి, చక్రముఁ ద్రిప్పినకొలది నొక్కొక్క కుండ నీటిని బయటికిఁదెచ్చి కుప్పరించి, మరల బావిలోనికిఁ బోవుచుండును. ఇట్టి చక్ర మిప్పటికిని ఉత్తరహిందూదేశమున నుపయోగింపఁబడుచున్నది.

పశువుల మందలను సంగ్రహించుట యార్యులకు మఱియొక వృత్తి యై యుండె. పశువులే ధనముగా నెంచఁబడుచు నెవ్వని కెక్కువపశువులుండునో వాఁడు మిక్కిలి ధనవంతుఁడుగా గణింపఁబడుచుండెను. ఆఱు పాఁడియావు లైనను లేనివాఁడు బీదవాఁడు. గోధన మనుశబ్ద మాకాలములోఁ బుట్టినదియై. ఆవులు, మేకలు, గొట్టెలు, బట్టెలు ఇవన్నియు గోధనములోఁ జేరియుం డెను. వ్యవసాయమునకును యుద్ధమునకును గూడ గుఱ్ఱములను, నూటలఁ మోయుటకు ఎడ్లను, కావలికాచుటకుఁ గుక్కలను ఉపయోగించుచుండిరి.

విద్యలు, నాగరీకత.

చారము వడుకుట, పేక పడుగులు వేసి బట్టనేయుట, రంగుధేయుట, ఈ

విద్యలను పంజాబులోని యాద్యులు చేర్చియుండిరి. 1 రాతితోఁ గట్టబడిన నూలు పురము లున్నట్లు బుగ్గవదములోఁ జేర్చబడి యున్నది. 2 కావున వారు తాతితోటలు కట్టుచుండిరి. యుగాహింపవలసి యున్నది. అప్పటివారి యింట్లు పెద్దవి గాకపోయినను చూచుట కింపుగను పరిశుద్ధముగ విచ్చలవిడిగ నాడునవిగను ఉండెను. అప్పటివారు గృహము ముందటను వెనుకను ఇరుపార్శ్వముల పుష్పవృక్షములచే శోభితంబు లగు బాటలు నిర్మించుచుండి రని వాస్తోష్పతికి సంబంధించిన మంత్రములవలన గ్రహింపవలసియున్నది. ఇంటినడుమ యజ్ఞశాల యుండును.

అప్పటి యాద్యులు లోహముల యుపయోగమును జక్కఁగ నెఱిగియుండిరి. ధరించు నగలును యుద్ధములో నుపయోగించు శస్త్రాస్త్రంబులును వారు బంగారము, ఇనుము, మొదలయిన లోహములతోఁ జేయుచుండిరి. 3 కవచము, శిరస్త్రాణము, డాలు, కత్తి, గండ్రగొడ్డలి, విల్లు, అస్తులపొది మొదలైనవాని సాద్యులు యుద్ధములో నుపయోగించుచుండిరి. యోధులు రథమునెక్కి యుద్ధము చేయుచుండిరి. ఆ రథాశ్వముల శరీరములు బంగారునగలచే శోభిల్లుచుండె. 4 వీరులుగూడ స్వర్ణ శిరస్త్రాణంబులును, కిరీటంబులును, కంఠ కర్ణ భూషణంబులును ధరించెడివారు. 5 ఇతరులుగూడ కడియములు హారములు మొదలయిన నగలు ధరించుచుండిరి.

శ్లోతిషశాస్త్రమును ఆద్యులు కొంతవఱకు సాధించినట్లు గానవచ్చెడిని. మన ముండుభూమి మిక్కిలిచిన్నదనియు, విశ్వమంతయు దీనికంటె పెన్నియోరెట్లు పెద్దదనియు, 6 సకలభువనములు సూర్యుని నాశ్రయించుకొనియే యున్నవనియు, 7 బుతుభేదమునకు సూర్యుడే కారణ మనియు, 8 సూర్యుని

1. (2-3-౬; 3౮-౪; ౧౦-౮౬-౬; ౬-౨) 2. (౪-3౦-౮౦) 3. (౬-౭౫); 4. (౧-౧౨-౪) 5. (౫-౫౪-౧౧) 6. (౧-౫౨-౧౧) 7. (౧-౧౬-౦-౨) 8. (౧-౯౫-3).

కంటెఁ జంద్రుఁడు క్రిందను మనకుసమీపమునను ఉన్నాఁడనియు, 1 సూర్యుఁ డొక్కఁడే యనియు ఉపయు నొక్కతయ యనియు, 2 భూమి గుండ్ర ముగా నున్నదనియు, 3 సూర్యుఁడు భూమిమీఁదఁ గొన్ని స్థలములకు వెలు తురును, కొన్ని భాగములకుఁ జీకటియు నేకకాలమందు నిచ్చుచుండు నని యు, 4 సంవత్సరమునకు మున్నూటయలువది దినములును పండ్రెండు నెల లును మూడుకాలములును గలవనియు, 5 పదుమూడవమాస మొకటి యధిక ముగావచ్చుననియు, 6 ఋగ్వేదకాలపు టార్యు లెఱిగియుండిరి. ఇరువది యేడు నక్షత్రములపేళ్ళులేకపోయినను కొన్ని నక్షత్రముల నామములు ఋగ్వేదమందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. 7

కృయవిక్రియ సంబంధము లైన నియమము లప్పటికే యేగ్పడినటుల నీ క్రింది ఋక్కులవలనఁ దెలియుచున్నది.

౯. “ఒకఁడు మిక్కిలి వెలగల తన వస్తువును, మొదటఁ గొద్ది వెల కమ్మి తరువాత కొన్న వానియొద్దకుఁబోయి యెక్కుడువెల యడిగె నేని వానికి మొదట స్థిరపడిన వెలకంటె నెక్కుడువెల యియ్య నక్కఱలేదు. తక్కువ కాని ఎక్కువకాని యమ్మకమప్పుడు నిగ్గ యించినవెలయే నిశ్చితము. “[౪-౨౪.

అప్పటివా రోడలుచేయుట నేర్చి సముద్రముమీఁదఁ బోవుచు, దేశదేశ ములనుండి సరకులఁ దెచ్చుచు, వర్తకముచేసి ధనము సంపాదించుచుండిరి. ‘లాభము సంపాదించఁ గోరెడి నసంఖ్యవర్తకు లోడలెక్కి సముద్రమును నింపెదరు’ (౧-౧౬-౨) అనెడి శ్రుతివచన మిప్పుడు శ్రోత్రియుల మనిషిం చుకొను వారు చదువఁదగియున్నది. శ్రుతు లిట్లు స్పష్టముగా సముద్రయాన మును నంగీకరించుచుండఁగా నేడు సముద్రయానము నలదని శ్రోత్రియులు చెప్పట వింతగదా?

1. (౧-౧౦౧-౧౧) 2. (౮-౪౮-౨) 3. (౧ - 33-౮) 4. (౪-౫3-3)
5. (౧-౧౬౪ - ౪౮) 6. (౧-౨౫-౮) 7. (౧౦ - ౮౫-౨; ౪ - ౫౧-౨;
౪-౫౧ - ౪౨; ౧౦ - ౮౫ - ౧3).

యవలను గోధుమలను అప్పటి ముఖ్యాహారధాన్యములు. పెరిపంట యష్టదు లేదు. అప్పటివారు మాంసము నిరాటంకముగా భుజించుచుండిరి. సోమము వారికిఁ బ్రీతికర మైన పానీయము.

న ర్ణ వ్య వ స్థ.

అప్పటివా రిప్పటి జాతిభేద మెఱుంగరు. ఆర్యుల నార్యులన్న భేదము తప్ప మఱి యేవర్ణభేదమును అష్టదు లేదు. వృత్తినిబట్టి యష్టదు జాతు లేర్పడలేదు. 'చూడుఁడి నేను వేదమంత్రముల రచించు వాడను, నాతండ్రి వైద్యుఁడు ; నాతల్లి పిండివిసరును, (౯-౧౧౨-౩)' అని యొక మంత్రద్రష్ట చెప్పి యున్నాఁడు. అనేక ఋషులు శూరు లగు కుమారుల నిష్ఠుని దేవతలఁ బ్రార్థించుచుండిరి. కాన నాయుగంబున వృత్తినిబట్టిగాని, జన్మమును బట్టి గాని వర్ణవ్యవస్థ లేదనుటయే నిష్ఠితంబు. ఇటు లీ జాతు లాయుగమున లేక తర్వాతఁ బుట్టిన వని విష్ణుపురాణము వాయుపురాణము హరివంశము అను పురాణములుగూడఁ జెప్పుచున్నవి. కానఁ జాతుర్వర్ణ్య వ్యవస్థమధ్యఁ బుట్టిన దని చెప్పెడుమాట కొత్తది గాదు. పురాణకారులు గూడ నొప్పుకొన్న విషయమే.

సంఘస్థితి.

ఋగ్వేదకాలములో స్త్రీలను మిక్కిలి గౌరవించుచుండిరి. ఋషులవలె నే ఋషిపత్నులును, ఋషిమాతలును, వారికన్యలును వేదమంత్రములను రచించుచు యజ్ఞయాగాదిక్రతువులఁ జేయుచుండిరి. ఋగ్వేదములో స్త్రీలచే రచింపఁబడిన మంత్రము లనేకములు గలవు. ఇట్టి స్త్రీలలో విశ్వవార యను నామె మిక్కిలి విఖ్యాతిఁ జెందెను. 1

స్త్రీలును ఋషులతోఁ గూడి యజ్ఞయాగాదిక్రతువులు చేయుచుండిరి. (౧-౧౩౦-౩; ౫-౪౩-౧౫). ఈ సందర్భమున నీ క్రింది ఋక్కులు చదువఁ దగినవి:

గి. 'ఓ దేవతలారా! సమానమనస్కులయిన యీ దంపతులు కలిసి సోమరసమును దీసి, దానిని శుద్ధిపఱచి క్షీరముతోఁ గలిపిరి.

ఓ. 'ఈ దంపతులు సర్వదా సమృద్ధాన్నమును ధనమును గలవారయి కలిసి యజనము చేయుదురు గాక.

2. ఈ దంపతులు మీ కసత్యులయిన మొక్కులు మొక్కురు, మిప్పుఁ బ్రార్థింపక యుండరు. ఉత్తమపదార్థముల మీ కొసంగెదరు.

౩. 'పుత్రీపుత్రులతోను ఆభరణములతోను నీదంపతులు పూర్ణాయువు గలవారయి యుందురు. [౩-3౧.

ఇంటి పనులయందు నాకాలపు స్త్రీలు విక్కిలి దక్షత గలిగి యుండిరి. పగ్గుతపు హిందూస్త్రీ లేయే సద్గుణములకై ప్రఖ్యాతిఁ గాంచుచున్నారో యీ సద్గుణముల యంతరము లన్నియు నప్పుడు నాటఁబడినవి.

అతిబాల్యవివాహ మప్పటివారికిఁ జెలియదు. స్త్రీలు ముసలివారగు వఱకుఁ గూడ నవివాహితలుగా నుందురు. తమ కనుహలుఁ డగు పతి దొరకిన వివాహ మాడుచుండిరి (౧౦-౮గీ-౨౨). లేనివో బ్రహ్మచర్యవ్రతమును బాలించుచునే దేహమును ద్యజించుచుండిరి. విశంతువులకు మఱల వివాహమువలదనిన నిబంధన యప్పుడులేదు. 1 చచ్చినపతితో సహగమనము చేయుపద్ధతి అప్పటివా రెఱుంగరు. అప్పుడు స్వయంవర పద్ధతి యున్నటు లీక్రిందిబుక్కు వలనఁ గానవచ్చెడిని:

'అనేక స్త్రీలు పురుషుని ధనమును జూచి మోహింతురు ; కాని చక్క నిదియుఁ గల్యాణగుణము గలదియు నగు స్త్రీ యనేక పురుషులతోఁ దన కనుకూలునే జేడకి కొనును. [౧౦-౮౨-౧౩

అప్పటి స్త్రీలు యుద్ధమునకుఁ బోయి శత్రువులతోఁ బోరాడుచుండిరి. వధ్వినతి యనునామె యుద్ధము చేయుచుండఁగా నామెచేయి విరిగెను. 2 అగ

స్తుడును పురోహితుడు గాఁగల ఖేలునిభార్య విశ్వల యను నామె యుష్మము చేయఁగా నామె పిక్కను శత్రువులు నటికిరి.'

దాయభాగ సంబంధమైన నియమములుగూడ అప్పడే స్థిరమైనటుల నీ క్రింది ఋక్కువలనఁ గానవచ్చెడిని.

౧. 'కుమారుడు లేనివాఁడు తన బిడ్డయొక్క కుమారుని నన్ని సుఖముగ నుండును.

'కుమారుఁడు తన సహోదరికి భాగ మియ్యఁడు. దానిని నింకొకని కిచ్చి వివాహముచేయును. ఒక్కనికే గుమారుఁడును గుమారికయఁ బుట్టినయెడల పుత్తుఁడు పిండదానాదికములకుఁ గర్తయగు; పుత్రిక వస్త్రాభరణములచే గౌరవింపఁబడుటకుమాత్రము తగినది యగును.' [3-3౧.

పిండదానాదికములు చేయువాఁడు గనుక పుత్తుఁడే దాయార్హుఁడనియుఁ బరవశమునకుఁ బోవునది గాన పుత్రికకు దాయార్హత లేదనియుఁ గుమారుఁడు లేనియెడలఁ బుత్రికకును ద్వాహితృనకును దాయార్హత గలదనియుఁ బ్రస్తుతపు హిందూధర్మశాస్త్రములోఁ గానవచ్చెడి సిద్ధాంతములన్నియు నీఋక్కులోనుండియే పుట్టినవనియుఁ జెప్పవచ్చును. అవివాహితగానుండిన కూతు నకు భాగార్హత యుండినటు లీ క్రింది ఋక్కువలనఁ గానవచ్చుచున్నది.

'అవివాహితగా యావజ్జీవము తండ్రియింటనే యుండి భాగమును గోరు పుత్రికవలె నేను నిన్నుఁ బొందను. నాకు ధనం బొసంగుము' [౨-౧౮-౨.

1 చచ్చినవారిఁ బాతివేయు నాచారము మొదట నుండెను. 2 కాని శవమును గాల్చు నాచారము త్వరలోనే ప్రబలెను. 3 కాల్చినవెనుక నా బూడిదను మంత్రపూర్వకముగాఁ బాతివేయుచుండిరి.

ధర్మమతములు.

ఇక నప్పటియార్యుల ధర్మమతములనుగూటించి విచారితము. అప్పటివారు సృష్టిలోని చిత్రవిచిత్రసామర్థ్యంబులను జూచి యం దొక్కొక్క దానిలో

నధిస్తాతగ నొక్కొక్కదేవుఁ డున్నాఁడని భావించి యట్టి దేవతలను బూజించుచుండిరి. సూర్యచంద్రనక్షత్రాదులచే వెలుంగుచున్న యాకాశమునకు సంబంధించినదేవతకు ద్యుఃపిత యని నామంబిడిరి. యూరపుదేశములోని యార్యులును, ఆసియాఖండములోని యార్యులును జీలుటకుఁ బూర్వమే ఈ ద్యుఃపితరుని నార్యులు భజించుచున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఎందుకన సంస్కృతములోని ద్యుఃపితృశబ్దమును ఐరోపాఖండములోని జుపిటర్ శబ్దమును నేక శబ్దభవములే యై యున్నవి.

ఋగ్వేదములో నెచ్చటను మన మిప్పడు గొల్పెడి శివవిష్ణువిఘ్నేశ్వరాది దేవతల మాహాత్మ్యము లేదు. శివనామముగల దేవత ఋగ్వేదములో లేనేలేదు. రుద్రుఁ డున్నాఁడు; కాని యతఁ డెచ్చట మేఘగర్జనకు సంబంధించినదేవత. విష్ణుదేవత గలదు; కాని యప్పటి గొప్పదేవతలలో నొకటికాదు. ఋగ్వేదములో నితరదేవతలకుఁ గల గౌరవ మీ దేవతలకు లేదు.

ఋగ్వేదకాలమునాటి యార్యు లుపాసించుచుండిన ముఖ్యదేవతలు యువ్యురు. అగ్ని, ఇంద్రుఁడు, సూర్యుఁడు.

అగ్ని—సర్వవేదములకును మూల మగు ఋగ్వేదము “అగ్నిమిశే పురోహితమ్” (పురోహితుఁడగు నగ్నిని బ్రస్తుతింతు) అను మంత్రముతోఁ బ్రారంభింపబడును. దేవతలకు నగ్ని భట్టారకుఁడు పురోహితుఁడనియు, అతనిద్వారా దేవత లాహుతులు గొందురనియు వారి నమ్మిక. ఋగ్వేదమునందు నగ్ని దేవతాకంబు లగు సూక్తంబులు పెక్కులు గలవు.

ఇంద్రుఁడు—ఇంద్రుఁ డనగా వర్షము నిచ్చువాఁడు. అప్పటియార్యులకు వ్యవసాయమే ముఖ్యవృత్తి యైనందున వారిసప్తాభివృద్ధికిఁ గావలసినవర్షము నిచ్చు నింద్రుఁడు వారికి ముఖ్యదేవత యయ్యెను. అట్టి దేవతనుగుఱించి నాచెన్ని యాకాశలు గల్పించిరి. తనశత్రుఁడును మేఘురూపుఁడును నగు వృతాసురునిఁ జంపి యింద్రుఁడు జనులకు సువృష్టి నిచ్చునని చెప్పి కొనుచుండిరి.

ఋగ్వేదమునందు నిండిదేవతాకసూక్తము లితరదేవతాకము లగు సూక్తముల కంటె నెక్కుడుగ నుండును.

సూర్యుడు—సవిత్వ, పూషక మొదలైన నామములతో నార్య లీదేవ తను గొలుచుచుండిరి. పండ్రెండునెలలకుఁ బండ్రెండుసూర్యు లుండునట్లు భావించి వారికి వేణువేణు నామము లిడిరి. అందు విష్ణు వొక సూర్యుడు.

ఈ ముఖ్యదేవతలు గాక ఋగ్వేదకాలమందు నితరదేవతలనుగూడఁ బూజించుచుండిరి. అందుఁ గొన్ని దేవతల నిందుఁ దెల్పెద.

మరుద్దేవతలు.—వీరు వాయుసంబంధమైనవారు. వృత్రుని సంహరించు నప్పు డింద్రునికి వీరు సహాయమొసంగుదురు. అనఁగా మేఘరూపుఁడైన వృత్రుని జెల్లాచెదరు చేయుదు రని యర్థము.

బ్రహ్మణస్పతి.—యజ్ఞసంబంధ మైన మంత్రాధిదేవత.

రుద్రుడు.—మేఘగర్జనసంబంధ మైన దేవత. రుద్రుఁ డొక్కఁడుగాక యనేకరుద్రు లున్నట్లు ఋగ్వేదమునందుఁ జెప్పబడి యున్నది.

మిత్రావరుణులు.—వీరు మొదట దివారాత్రముల కధిపతులు. తర్వాత వరుణుడు సముద్రాధిపతిగా నెంచబడియెను.

సోముడు.—ఇతఁడు సోమలతాసంబంధ మైన దేవత.

యముడు.—పురాణాదులలో వర్ణింపఁబడిన యమునివలెను యమలోక మువలెను ఋగ్వేదములోని యముడును అతనిలోకమును భయంకరములు గావు. వైదికయముఁడు దర్శనీయుఁడు. మరణాంతరము సజ్జనులందఱు యమ లోకమునకుఁ బోయి దివ్యకాయులై తేజోమండలములో శాశ్వతసుఖము ననుభవించుచు యముని సరస నుండు రని ఋగ్వేదకాలపు టార్యుల యభిప్రాయమై యుండెను.

శ్రీదేవతలలో ఉపస్సు, సరస్వతీయు ముఖ్యమైనవి. ఉపస్సు ఉపకాలసంబంధ మైన దేవత. ఉపస్సుసంబంధ మైన ఋక్కులు బహువిసాదకర

ములుగను, రూపకాలంకారయుతంబులుగను ఉండి చదువువారిమనంబులకు మిక్కిలి యానందము గలుగజేయును. సరస్వతి మొదట సరస్వతీనదీసంబంధమైన దేవతగ నుండెను. తర్వాత వాక్సంబంధ మైన దేవతగ మారెను.

ఇటులు సృష్టిలోని యుపయోగకరములైనట్టియు, ప్రకాశవంతములైనట్టియు, జనహితకరములైనట్టియు, స్వాభావికశక్తులను జూచి యార్యులు దేవతాభావమునఁ బూజించిరి. కాని యహితకరంబులైన దుష్టస్వాభావికశక్తులను, అనఁగాఁ బ్రస్తుతపువారు ముత్యాలవ్వునియుఁ, బోలేరవ్వునియుఁ బూజించు నట్లు పూర్వపుటార్యులు పూజించినవారు కారు. అందువలన నప్పటియార్యుల యత్యున్నతమైన నీతిసంపన్నతయును, సహజమైనయమాయకత్వమును తేటపడుచున్నవి.

ఇట్లు నూర్యుఁడు, మేఘుఁడు, వాయువు, ఉపస్సు మొదలయిన సృష్టిలోని స్వాభావికచమత్కారములను భిన్నదేవత లని యార్యులు గణించినను, ఈ ణేతికశక్తులకన్నిటికిఁ బరుండగు నీశ్వరుఁ డొక్కఁడే కలఁడని క్రమక్రమముగఁ దెలిసికొనిరి.

[౧౦-౮౨-౩.

క్రతువులు.

అన్నివోత్రాదిక్రతువుల జేయుట యప్పటియార్య లొక గొప్పధర్మకృత్య మని తలంచుచుండిరి. అందుచే నొకరితో నొకరు పంతములువేసికొని నట్లు, ఒకరుచేసిన క్రతువుకంటె మఱియొక రెక్కుఁడు వైభవముతోఁజేయుచుండిరి. యజ్ఞసమయమునందే వీరుల యశస్సు గానము చేయఁబడుచుండెను. క్రొత్తగా మంత్రములు రచించిన ఋషులు తమ నూతనకావ్యముల నచ్చట జదివి సమ్మానమును బొందుచుండిరి. క్రొత్తఁగా నేర్చినవిద్యను జూపుటకు యజ్ఞమే యోగ్యమైసంఘమెయ్యుండెను. అచ్చట విద్వాంసులు చక్కఁగఁ బఠించుచుండిరి. శ్రద్ధతో విద్య నేర్చుకొననివారికి వ్యవసాయము చేయుశిక్ష విధింపఁబడుచుండె. వసిష్ఠవిశ్వామిత్రులవంటి ఋషులు మంత్రములు రచించువారనియుఁ, గ్రతువుల జేయుచు పురోహితులనియుఁ బేర్పొందిరి. భవవంతులను, రాజులను ఇట్టి వారిచే దమ యింటి శాంతికార్యముల జేయుచుకొనుచు

వారిని మిక్కిలి గౌరవింపచుచునుండిరి. కాని యితరజనులందఱు తమకుఁదామె పురోహితు లగుచు నిత్యకర్తలఁ దామె నెఱవేర్చుకొనుచుండిరి.

వారు ఘేయు దేవతాస్థానలు మిక్కిలి సులభశైలివియు, స్వాభావిక ముగను మనఃపూర్తిగను వచ్చినవియు నై యుండెను. నారిదేవతలకు వారు రావలసినదనియు, హవిర్భాగమును గొనిపొమ్మనియు దమకు నాయువు, ఆరోగ్యము, పశువులు, సంతతి నిండనియు, దమశత్రువులపై దమకు గయ మొసంగుఁ డనియుఁ బ్రార్థించుచుండిరి.

పశుమేధము, సోమపానము ఈ రెండును ఆర్యులకు విశేషప్రియములై యుండె. సోమరసము త్రాగుట కందఱు నర్హులు గాకుండిరి. విద్యాదిగూఢములచే భూషితు లగువారును క్రతువులు చేసినవారును మాత్రము సోమపానమున కర్హులుగా నెందఁబడుచుండిరి. “యే బ్రాహ్మణా త్త్రిసువన్ధం పతన్తి, తే సోమం ప్రాప్నువన్తి” (త్రిసువన్ధమును బరించు బ్రాహ్మణులకు సోమము ప్రాప్తమగును) అనిన మంత్రము మనదేశపు బ్రాహ్మణు లెప్పుడును బరించుచున్నదియే.

ద్యూతము.

ఋగ్వేదకాలమున ద్యూతవ్యసము విశేషముగా నున్నటులఁ గాన వచ్చుచున్నది. ఋగ్వేదసంగీతయందు ద్యూతమును గుఱించియు, నక్షములను గుఱించియు ననేకపర్యాయములు వ్రాయఁబడినవి. అందు తనయొక్క దుర్దశను వర్ణించుచు నొక జూదరి చెప్పిన నూక్త మొకటి కలదు. అది వింతగను బోధప్రదముగను ఉన్నందున దాని నిచ్చటఁ దెనిగించుచున్నారము.

౧. ‘ముజవంతపర్వతముమీఁదఁ బుట్టిన సోమముయొక్క పానము యజమానునికి మైకము కలుగఁజేసినట్లు, గొప్ప విభీతకవృక్షము (తాండ్రచెట్టు) లలోఁ బుట్టి కదలుచున్న యాయతములు (పాచికలు) నాకు నానందమును గలుగఁజేయుచున్నవి.

౨. 'నాభార్య నామీదఁ గోపపడలేదు, నన్ను వెక్కిరింపలేదు. నన్ను నామిత్రులను బాగుగనే చూచును. అయినను అట్టి యానకూల్యవత్తిని నేను రెండవమాట దలఁపనీయని యీ ద్యూతమునకై వదలితిని.'

౩. 'ఇప్పుడు నాయత్త నన్ను ద్వేషించును ; నాభార్య నన్ను రానియ్యదు. జూదరికి సౌఖ్యము నొసంగువా రెవరును లేరు. వెలగల గుఱ్ఱమైనను ముసలిదయిన తరువాత గవ్వకుఁ గొఱగానిదయినటులు జూదరి యెందులకుఁ బనికిమాలినవాఁ డగును.

౪. 'ఎవఁడు ధనమంతయు జూదమునఁ బెట్టునో వాని భార్యను అన్యులు పట్టుకొనియెదరు. వాని తలిదండ్రులును అన్నదమ్ములును 'వీఁడు మాచాఁడు కాఁడు, వీనిని బంధించికొనిపొందు' అని పలికెదరు.

గ. 'నావాండ్లు నన్ను వీడుతురుగాన పాచికలను ముట్టనని మనోనిశ్చయము చేసికొనినను, పచ్చనిపాచికల ధ్వని వినినతోడనే జారస్త్రీ సంకేతస్థానమునకు వెళ్ళినట్లు వెళ్ళెదను.

ఁ. దీప్యమానుడగు జూదరి 'నేను గలిచెద' నని చెప్పుచు ద్యూతసభకుఁ బోవును. కాని యక్షములు వానిధనమును బ్రతి కితవునికి నొడ్డుపెట్టించి వాని ద్యూతేచ్ఛను వృద్ధిపఱుచును.

౭. 'ఈ యక్షములు (పాచికలు) అంకుశములు గలవియు, గాలములు గలవియు, మోసము చేయునవియు, సంతౌషకరములును అయి యున్నవి. మొదటఁ గొంచెము గెలుపును ధనమును గనఁబఱిచి, తుదకుఁ గితవుని సర్వస్వము హరించి వానిని నశింపఁజేయును.

* * * * *

౮. 'ఈ పాచికలు క్రిందనుండినను జూదమాడువారి హృదయముపై నుండును. చేతులు లేనివయ్యను చేతులుగల జూదరిని గెలుచును. అంతారసదృశము లగు నీ దివ్యాక్షములు చల్లఁగానుండియు జూదరి హృదయమును దహించును.

౧౦. ఎచ్చటనో తిరుగుచున్న జూదరియొక్క భార్య పెనిమిటిచే విడువఁ బడినదై తపించుచుండును ; తల్లి దుఃఖించుచుండును. ఋణముగలవాఁడై యందఱకు భయపడి జూదరి ధనముకొఱకు రాత్రి పరులయింటికిఁ బోవును.

౧౧. సుఖము గానుండు నితరుల గృహమును భార్యను జూచి జూదరి తన భార్యను దలఁచి దుఃఖించును. మరల పగలు జూదమాడును. రాత్రి కాంచు కొనుట కగ్ని సమీపమునఁ బడును.

౧౨. ఓ అత్తములారా ! మీలో ముఖ్యుఁడైనఁడో వానికి సంజలి మొగిడ్చెద. ఇఁకమీఁద జూదమునకై ధనమును సంపాదించును. నా పది వేళ్లును జూపి సత్యము చెప్పచున్నాను.

౧౩. ఓ జూదరి ! నీవు నామాటలయందు నమ్మకయుంచి జూద మాడవలదు. కృషి చేసికొనుము. అందువలన నార్జించిన ధనమును అనుభవించుము. కృషి చేసినందున నీకుఁ బశువులును ధనమును గలుగఁగలవు, భార్య రాఁగలదు. అని యీశ్వరుఁడయిన సవిత నాకు బోధించెను. [౧౦-౩౪.

ప్రస్తుతము చీట్లయాపమున జూదమాడువారును, 'ప్రావిడెంటుఫండ్లు' అని పేళ్లు పెట్టి దేశమునందలి యనేకజనుల జూదరులుగఁ జేయువారును, నీ శ్రుతిలోని బోధను జదివి యైనను బుద్ధి తెచ్చుకొనియెదరుగాక !

ఋగ్వేదము.

ఈ రెండవ ప్రకరణములో వర్ణింపఁబడిన యంశములన్నియు ఋగ్వేదమును అనుసరించి వ్రాయఁబడినవని చదువరు లచ్చటచ్చట నుదాహరింపఁబడిన వాక్యములవలనఁ గనుఁగొనియుందురు. కావున నట్టి ఋగ్వేదమునుగఱతించి యిచ్చటఁ గొంత వ్రాయుట యుచితము.

ఋగ్వేదమునందు ౧౦గీతం మంత్రములు కలవు. వీనికి ఋక్కు లనిపేరు. ఈమంత్రములలో ననేకవిషయము లుండును. ఒక మంత్రములో సౌకానౌక దేవతయొక్క స్తుతి యుండును. ఒక మంత్రములోఁ బూర్వవృత్తకథనమును, ఒక మంత్రములో సుపదేశమును, ఒక మంత్రములోఁ గోర్కలును, ఒక మంత్ర

ములోఁ బ్రశ్నలును ఇట్లు అనేకవిషయము లుండును. ఆయావర్ణ సలఁబట్టి మన మప్పటి చరిత్రాంశములను దెలిసికొనవలయును.

ఋగ్వేదము, రెండువిధములుగా విభజింపఁబడినది. మంత్రము లేక ఋక్ అనునది యన్నిటికంటెఁ జిన్న విభాగము. కావ్యగ్రంథములోని స్లోకమువంటిది. కొన్ని ఋక్కులు గలిసి యొక సూక్తమగును. ఒకసూక్తమునకు నొక్కఁడే ఋషి; దేవత యొక్కటిగాని పెక్కులుగాని యుండును. ఇట్టి సూక్తములు ఋగ్వేదమునందు ౧౦౨౮ కలవు. ఇట్టికొన్ని సూక్తములు కలిసి కొన్నియను వాకము లగును. అనువాకముల సంఖ్య ౮౫. కొన్ని యనువాకముల సమా హమునకు మండల మని పేరు. ఋగ్వేదమంతయు దశమండలాత్మకము. ఇది యొక విభజనపద్ధతి. ఇదిగాక యీవేద మెనిమిది యష్టకములుగను, ప్రతియష్టక మెనిమిది యధ్యాయములుగాలు, అధ్యాయము ప్రాయశః ముప్పదిమూఁ డు వర్గములుగను, వర్గము కొన్ని మంత్రములుగను విభజింపఁబడియున్నది. ఈ విభజనము ననుసరించి ఋగ్వేదములో ౮ అష్టకములును, ౬౪ అధ్యాయము లును, ౨౦౦౬ వర్గములును గలవు. ఈ వేదమునందు ౧౫౩౮౨౬ పదములును, ౪౩౨౦౦౦ అక్షరములును ఉన్నవి. ఇందు ౧౦౫౮౦ ఋక్కులున్నవని యిదివఱకే వ్రాసియున్నాము. కాని కొందఱుమతమున ౧౦౪౦౨ ఋక్కులును, ఇతరులమతమున ౧౦౬౨౨ ఋక్కులును గలవు.

ఋగ్వేదములోని మంత్రముల రచించినవారు ఋషులు. అట్టివారనేకు లుండిరి. వేదము లపారమేయము లనియెడువారు వీరిని మంత్రకర్తలనక మంత్రద్రష్ట లనియెచరు. ప్రథమదశమమండలములకు ఋషు లనేకులు కలరు. అందు స్త్రీలును పలువురు గలరు. వాక్, విశ్వవారా, శ్రద్ధా, సూర్యా, మొదలయిన స్త్రీలు ఋగ్వేదములోని కొన్ని సూక్తములను రచించిరి. ఋగ్వేదముయొక్క రెండవమండలమునకు గృత్స్నే మదుఁడును, మూడవమండలమునకు విశ్వా మిత్రుఁడును, నాల్గవమండలమునకు వామదేవుఁడును, అయిదవమండలమునకు అత్రియు, ఆఱవమండలమునకు భారద్వాజుఁడును, ఏడవమండలమునకు వసిష్ఠుఁ డును, ఎనిమిదవమండలమునకుఁ గణ్బుఁడును, తొమ్మిదవమండలమునకు అంగిరసుఁడును ఋషులు. గృత్స్నే మదవిశ్వామిత్రాద్విభములవలన నొక్కొక్క ఋషియే యని గ్రహింపఁ గూడదు. ఆసంతతివారనేకు లని యెఱుంగునది.

ఈ ఋగ్వేదమును ఇతర వేదములును హిందూధర్మమునకు మూలాధారములు. కావున వీనిలో నొకయక్షరముగూడ ఇటుదియటుగాకుండ బ్రాహ్మణుల వేదములను ముఖ్యముచేసి, యంతటితోఁ దృప్తినిొందక, వేదమంత్రములలోని యొక్కొక్కశబ్దము తమకు గట్టిగా జ్ఞప్తియొండవలయు నని సంహితాపాఠమును, పద, క్రమ, జట, ఘనపాఠములుగా నేర్పఱచి యట్టిపాఠములను వల్లించెదరు. చదువరులకు నీ భిన్నభిన్నపాఠముల స్వరూపముఁ దెలియుటకును, మేము జటాపాఠులమనియు, ఘనపాఠులమనియుఁ జెప్పకొనువారు పడిన పరిశ్రమ స్వరూపము దెలియుటకును, ఒక ఋక్కును దీసికొని దాని యొక్క వివిధపాఠములను ఈ క్రిందఁ జూపుచున్నాఁడను:—

మూలఋక్ - పవన్వ వాజసాతయే విప్రస్య గృణతో వృధే ।
సోమరాన్వ సువీర్యమ్ ॥ *

పదపాఠము - పవన్వ । వాజసాతయే । విప్రస్య । గృణతః । వృధే ॥
సోమ । రాన్వ । సువీర్యమ్ ॥

క్రమపాఠము - పవన్వ వాజసాతయే । వాజసాతయే విప్రస్య । వాజసాతయ ఇతి వాజసాతయే । విప్రస్య గృణతః । గృణతో వృధే । వృధ ఇతి వృధే । సోమరాన్వ । రాన్వ సువీర్యం । సువీర్య మితి సువీర్యమ్

జటాపాఠము - పవన్వ, వాజసాతయే వాజసాతయే, పవన్వ పవన్వ, వాజసాతయే । వాజసాతయే, విప్రస్య విప్రస్య, వాజసాతయే వాజసాతయే, విప్రస్య వాజసాతయ ఇతి వాజసాతయే । విప్రస్య, గృణతో గృణతో, విప్రస్య విప్రస్య, గృణతః । గృణతో, వృధేవృధే, గృణతో గృణతో, వృధే । వృధ ఇతి వృధే ॥

* ఓసోమ్! మాకు నన్నలాభముకొఱకు నిన్ను స్తుతించునట్టి విప్రుడనగు నాకు నభివృద్ధియగుటకు రసమిప్పు; వీర్యవంతుఁ డగు మంచిపుత్తుని నాకు నిమ్ము.

సోమ, రాస్వరాస్వ, సోమ సోమ, రాస్వ, తాస్వ, సువీర్యగ్ం సు
 వీర్యగ్ం, రాస్వ రాస్వ, సువీర్యం, సువీర్యమితి సువీర్యమ్॥
 ఘనపాఠము - పవస్వ, వాజసాతయే వాజసాతయే, పవస్వపవస్వ
 వాజసాతయే, విప్రస్వ విప్రస్వ, వాజసాతయే, పవస్వ ప
 వస్వ, వాజసాతయే, విప్రస్వ, వాజసాతయే, విప్రస్వ
 విప్రస్వ, వాజసాతయే వాజసాతయే, విప్రస్వ, గృణతో
 గృణతో, విప్రస్వ, వాజసాతయే వాజసాతయే, విప్రస్వ
 గృణతః, వాజసాతయ ఇతి వాజసాతయే, విప్రస్వ, గృణ
 గృణతో, విప్రస్వ విప్రస్వ, గృణతో, వృధేవృధే, గృణతో,
 విప్రస్వ విప్రస్వ, గృణతో, వృధే, గృణతో, వృధేవృధే,
 గృణతోగృణతో, వృధే, వృధ ఇతి వృధే॥

సోమ, రాస్వరాస్వ, సోమసోమ, రాస్వ, సువీర్యగ్ం సువీర్యగ్ం,
 రాస్వ, సోమ సోమ, రాస్వ, సువీర్యం, రాస్వ, సువీర్యగ్ం
 సువీర్యగ్ం, రాస్వరాస్వ, సువీర్యం, సువీర్యమితి సు
 వీర్యమ్
 ఋ॥ ౯ ॥ ౪౪ ॥ ౬.

వేలకొలది ఋక్కులచే శోభితంబగు ఋగ్వేదమంతయు నొక్కసారి
 రచింపబడిననిగాని, దాని ననుసరించి వైదిక కాలములోని యార్యులను
 గుఱించి వైదిక కాలమున యంశములన్నియు సొక్కకాలమునం దుండెననిగాని
 చదువరు లనుకొనఁగూడదు. ఋగ్వేదములో వర్ణింపబడిన యంశములన్నియు
 సొక్కసమయమున జరిగినవి గావు. అర్యులు హిందూదేశమునకు వచ్చి సింధు
 నదము మొదలు గంగాయమునలవఱకుఁ దమ నివాసస్థలముల నేర్పఱచుకొను
 టకుఁ దక్కువలోఁ దక్కువ యాటువందలసంవత్సరములైనను బట్టియుండును.
 కాన నిన్ని సంవత్సరములలో జరిగిన సమాచారము లన్నియు ఋగ్వేదమునందు
 వర్ణింపబడినవి.

మూఁడవ ప్రకరణము.

కౌత్తియుగము.

(క్రీ. పూ. ౧౪౦౦-౧౦౦౦).

—o—

ఆర్యులు సింధునదతీరమునకును జుట్టుప్రక్కలను ఉండు ప్రదేశములనునా క్రమించి నివాస మేర్పఱచుకొన్న సమాచారము క్రిందటిప్రకరణములో వర్ణింపబడినది. ఈ యార్యు లంతటితో నూరకుండలేదు. అచ్చటినుండి క్రమక్రమముగా నార్యావృత్తము నాశ్రమించుకొన్నవిధమును, ఆకాలమునందలి యాచారవ్యవహారములును, ఈ ప్రకరణమునందు వర్ణింపబడును.

ఆకాలపు వాఙ్మయము.

ఈ కాలమునందే యజుర్వేదంబును, సామవేదంబును రచింపబడియె. యజుర్వేదము గద్యపద్యాత్మకము. అందలిపద్యములు ఋగ్వేదమునుండి గ్రహింపబడినవి. గద్యభాగమునందుఁ గ్రతువులలో ఋగ్వేద మంత్రముపయోగించువిధములు వర్ణింపబడి యున్నవి. తైత్తిరీయసంహిత యనియు, వాజసనేయసంహిత యనియు యజుర్వేదము రెండువిధములు. తైత్తిరీయసంహితకే కృష్ణయజుర్వేద మని పేరు ; వాజసనేయమునకు శుక్లయజుర్వేద మని పేరు. ప్రథమశాఖవారిది శుక్లయజుర్వేదము. వాజసనేయసంహితకంఁదై త్తిరీయసంహిత యధిక ప్రాచీన మనిపూర్వపశ్చిమపండితుల యభిప్రాయమైయున్నది. యజ్ఞసమయమునందు గానముచేయఁబడు మంత్రసంగ్రహము సామవేదముగా నేర్పడెను. మొట్టిమొదట నీ మూఁడువేదములే యుండె ననియుఁ దరువాత

సెంతోకాలమునకు అభర్వవేద మేర్పడెననియు విద్వద్భిప్రాయము. సంహితల తరువాత బ్రాహ్మణము లనుగ్రంథములును ఆరణ్యకములును రచింపబడియె.

వేదములు నాలుగనియు, నందుఁ బ్రతివేదమును సంహితాబ్రాహ్మణము లను రెండుభాగములఁ గలిగియుండుననియుఁ జదువరు తెలుంగునది. సంహితా భాగ మనిగాని బ్రాహ్మణభాగ మనిగాని చెప్పక కేవలము 'ఋగ్వేదము' 'యజుర్వేదము' అనిచెప్పినయెడల ఋగ్యజుర్వేదముల సంహితాభాగము లని తెలిసికొనవలయును. ప్రతివేదమునకును ఐక్యబ్రాహ్మణములు గలవు. అందుఋగ్వేదమునకు ఐదవ శ్లోకము కాశీతీర్థబ్రాహ్మణములును, యజుర్వేదమునకు శతపథతైత్తిరీయబ్రాహ్మణములును, సామవేదమునకు తాండ్యవద్వింశ మంత్రబ్రాహ్మణములును, అభర్వవేదమునకు గోపథబ్రాహ్మణమును ముఖ్యము లైనవి. ఈబ్రాహ్మణములలో ఋగ్వేదాదిసంహితలలోని మంత్రములకు నగ్గములును, యజ్ఞయాగాదిసంహితలలోని మంత్రములకు నగ్గములును, యజ్ఞయాగాదిక్రతువులచేయ నలసినవిధములును, అప్పటి రాజులయొక్కయు రాజ్యములయొక్కయు నితి హాసంబులును వర్ణింపఁబడినవి. ఈగ్రంథములనుండియే మన మాకాలపుచరిత్రఁ గనుఁగొనవలసి యున్నది.

ఈయంగముయొక్క చివరభాగమున రామాయణమహాభారతము లను ఇతిహాసగ్రంథములు రచింపఁబడినవి. ఈగ్రంథము లీయంగమున రచింపఁబడలేదనియుఁ దరువాతియంగమున రచింపఁబడినవనియుఁ గొందఁ అనియెదరు. ఈయంగమునకుఁ దరువాత రచింపఁబడిన పాణినీయసూత్రములలో మహాభారత కథను గుఱించియు, పతంజలికృత మహాభాష్యములో రామాయణ కథను గూర్చియును నల్లేఖ (Reference) ముండుటవలన ఈగ్రంథము లీయంగముననే రచింపఁబడినటుల నిశ్చయింపవచ్చును. ఈయితిహాసములు మొదట నింత పెద్దవిగా లేవు. వాల్మీకిరామాయణము మొదట నెక్కడినములోఁ బూర్తిగఁ జదువుటకు వీలయినంతదిగా నుండెను. వ్యాసకృతమహాభారతము మొదట నైదువేలశ్లోకములు గలదిగ నుండె. తరువాత నీగ్రంథములు క్రమక్రమముగాఁ బెరుంగుచు వచ్చినవి.

అప్పటి రాజ్యములు.

ఇట్లొకాలంబున రచింపబడి యున్నదిచరిత్రను గనుఁగొనుటకు సాధన భూతంబు లగు గ్రంథముల దెలిసి యింక నప్పటిరాజ్యములను గుఱించి వ్రాసెదము.

ఆర్యులు సప్తసింధుప్రదేశము దాటి యనార్యులఁ గొండలలోనికిఁ దరు ముచుఁ గ్రొత్తదేశముల నాక్రమించుచు గంగాయమునానదులయొద్దఁ నఁ గ్రొత్తరాజ్యముల నిర్మింపఁ దొడఁగిరి. ఇట్లు త్రొత్తఁగా నాకాలమందు నేర్ప టుపఁబడినరాజ్యములలోఁ గురుపాంచాలదేశములును, కాశీకోసలవిదేశాదేశ ములును మొదటివి. ఈ దేశములను గుఱించియు, నచ్చటి రాజులను గుఱించియు బ్రాహ్మణములలో ననేకస్థలములఁ జెప్పఁబడి యున్నది. కురుపాంచాల దేశములు గంగకుఁ బశ్చిమమునను, కాశీకోసలవిదేశాదేశములు గంగకుఁ దూ ర్పునను ఉండెను..

కురుపాంచాలదేశములు.

కురుదేశము హస్తినాపురము రాజధానిగాఁ గలిగియుండెను. ఈరాజ్యము పృస్తుతపు డిల్లినగరము చుట్టుప్రక్కలను వ్యాపించి యుండెను. డిల్లీపట్టణము నకు నాతిదూరముననే పృసిద్ధమైన కురుక్షేత్రయుద్ధభూమి గలదు. కురు క్షేత్రముయొక్క యెల్లలు మహాభారతమునందు 1 నుత్తరమున దృశ్యద్వయి యని యు దక్షిణమున సరస్వతియనియుఁ జెప్పఁబడినది. దీనినే మనుస్మృతికా రుండు బ్రహ్మవర్ష మనెను. 2 కాళిదాసుండును బ్రహ్మవర్షమునే కురుక్షేత్రమని చెప్పినాఁడు. 3 కాన 'కురుక్షేత్రము' 'బ్రహ్మవర్షము' సమానార్థములుగాఁ గానవచ్చుచున్నవి. ప్రస్తుతము డిల్లీకి వాయవ్యమున స్థానేశ్వరము కలదు. దాని యొద్దనుండియే సరస్వతీనది ప్రవహించును. ఇది రాజపుత్రస్థానపు పెడారిలో నద్భుతమగును. దృశ్యద్వయి మిక్కిలి చిన్నది గానఁ బటమునందు సాధారణ

ముగాఁ జూపబడదు. ఈ సరస్వతీద్వీపద్వీతీనదులయొద్దను నుండు ప్రదేశము పవిత్రమైనది యని ఋగ్వేదకాలములోను నన్నిక గలిగియున్నట్లు గాన వచ్చెడిది. 1 భారతయుద్ధము గాక భరతఖండము నెవ్వరు పాల్గొనవలసినది నిర్ణయించిన మూడు పానిపతయుద్ధము లిటీవల ఈ కురుక్షేత్రముననే జరిగినవి. పాంచాలదేశము పూర్వము పశ్చిమోత్తరపరగణా (North West Provinces) లనఁబడుచుండినదేశములలో గొంతభాగము. కాన్యకుబ్జమునఁ బడు కనాజ్ పట్టణమును, కాశాంబియు, మధుర యనుపట్టణమును ఈ దేశము లోనివియే. మహాభారతములోఁ బాంచాలదేశము హిమాలయము మొదలు కొని చర్మణ్యతీ (చంబల్) నదివఱకు వ్యాపించియుండె నని వాయవ్యదియున్నది. పాంచాలు లనువారికిఁ బూర్వము 'కృష్ణ' యను పేరుండె నని శతపథ బ్రాహ్మణము చెప్పుచున్నది (౧౩-౧-౪-౨). ఇట్టిపేరుగల జనులు సింధ్వ నీళ్ల నదల ప్రదేశమున ఋగ్వేదకాలమున నున్నట్లు ఋగ్వేదములోని (౮-౨౦-౨౪) ఋక్కువలన మన మాహింపవలసియున్నది. కాన నీ పాంచాలురు మొదట సింధునదముయొక్క యొడ్డున నుండిరనియు నచ్చటనుండి చీనాబ్ నది యొడ్డునకును, తరువాతఁ గ్రమక్రమముగాఁ దూర్పునకు గంగా నదియొడ్డునకును వచ్చిరనియు, మనము నిశ్చయింప వచ్చును.

ఈ కురుపాంచాలదేశములు మిక్కిలి ఘనత కెక్కిన శూరులగు రాజులచేఁ బరిపాలింపఁబడి పరిపత్తు లనఁబడు గొప్ప విద్యాపీఠములు కలిగియుండి, శౌర్యమునకును, విద్యలకును, యజ్ఞయాగాదిక్రతువులకును నాకరములయి యుండినట్లనేక బ్రాహ్మణములలోఁ జెప్పఁబడి యున్నది. మొదటఁ గురుపాంచాలు రనఁగాఁ గురుదేశపురాజులును పాంచాలదేశపురాజులును మిగుల స్నేహము గలవారయి తరువాతఁ బోరాడి రని బ్రాహ్మణగ్రంథములవలనఁ గానవచ్చెడిది. కురుదేశపురాజగు దుర్యోధనునిపక్షమున నున్న కౌరవులకును, ధర్మరాజుపక్షముననున్న పాంచాలరాజునకును రాజపుత్రులకును ఘోరయుద్ధము జరిగె నని చదువరు లెఱిగియే యుండురు. ఆయుద్ధమును నుద్దేశించియే బ్రాహ్మణగ్రంథ

ములలోని కురుపాంచాల, యుద్ధవృత్తము వ్రాయబడియుండవచ్చునని యూహింపవలసినది.

ప్రస్తుత సుత్తరబేహార్ (North Behar) అనబడుదేశము పూర్వపు విదేశారాజ్యము. విజ్ఞానమునకై విఖ్యాతించెందిన జనకుడు మొదలగు రాజులు లిచ్చటి నృపతులే. శ్రీరామచంద్రుని భార్యయై మనదేశమందుఁ బతివ్రతాశిరోమణి యని పేరొందిన సీతయొక్క జన్మభూమి యీదేశమే. ప్రస్తుతము హౌధ్ (అయోధ్య) అనబడుదేశము కోసలము. అటు తరువాతి కాలమున దక్షిణకోసల మను దేశ మొకటి యేర్పడినందున దీనిని ఉత్తరకోసల మనుచుండిరి. ఈదేశమునకు రాజధాని అయోధ్య. సూర్యవంశపు రాజు లిచ్చట రాజ్యము చేయుచుండిరి. కోసలదేశమునకును, విదేశదేశమునకును గండకీనది యే పాలిమేర యని శతపథబ్రాహ్మణము చెప్పుచున్నది. (౧-౪-౧). కోసల మానదికిఁ బడమటను, విదేశము తూర్పునను ఉండెను.

ఈవఱకుఁ జెప్పబడిన దేశములన్నియు సింధు, గంగా, యమునా, గండకీనదులయొడ్డున నున్నవియని చదువరులు కనిపట్టియుండురు. నివాసమున కెప్పుడును నదీతీరములు మిక్కిలి వీలయినవిగాన నార్యులు ప్రథమమున నదుల ననుసరించియే దేశముల గెలుచుచువచ్చిరి.

ప్రథమమున విఖ్యాతించెందిన యీదేశములుగాక యార్యులు, ప్రస్తుతము దక్షిణ బేహార్ (South Behar) అనుచోట మగధరాజ్యమును, మధ్యపరగణాలలోని బిలాస్ పూర్, జబల్ పూర్ జిల్లాలవైపునఁ జేదిదేశమును, నగ్నదకు సుత్తరంబున దక్షిణమాళవదేశప్రాంతమున నిషధదేశమును, స్థాపించినట్లు గాన వచ్చెడిని. క్రమక్రమముగా నార్యు లీకాలమున హిమాలయ వింధ్యపర్వతముల నడుమనుండు ప్రదేశమునంతను నాక్రమించుకొని దానికి ఆర్యావర్త మని పేరిడిరి. “ఆర్యావర్తః పుణ్యభూమి ర్నద్యం విస్త్ర్య హిమాగయోః” అనుశ్లోకము అమరకోశము చదివినవారికందఱకును చెలిసినదియే. ఈయార్యావర్తంబు ననే యార్యులుండవలెననియు, దానిని దాటి వెడలఁగూడదనియుఁ దలంచుచుండిరి.

ఇట్లార్థమయిన స్థాపించబడిన దేశములుగాక వివిధపర్యవేక్షణమునకు దక్షిణమున పులిందులు, శబరులు, అంధులు మొదలగు అనార్యులును ద్రావిడులును దండకారణ్యమున నున్నట్లు బ్రాహ్మణగ్రంథములు చెప్పుచున్నవి. (వితరేయ బ్రాహ్మణము ౨-౧౮). అందువలన నీయుగపు చివరకాలమున నార్యులు కొంచెముకొంచెముగా దక్షిణమునకుఁ బోవ నారంభించినట్లు గానవచ్చెడిని.

అప్పటి రాజ్యపద్ధతి.

పైనివర్ణించబడిన రాజ్యములుగాక యైతరేయబ్రాహ్మణములో 'సర్వచరు, కురుక్షేత్ర, అవచత్నుక, ముష్టార్, సాచీగుణ, వృతఘ్నము' లను దేశముల నామములు కానవచ్చుచున్నవి. కాని వీని స్థలనిర్ణయము జేయుటఁ దుష్కరము. ఆకాలమందు వేలువేలుదేశముల రాజులకు వేలువేలుపేళ్లుండెనని యాబ్రాహ్మణమువలననే తెలియుచున్నది. ఇప్పుడు జగత్తనీచక్రవర్తికి కైసరనియు, రషియా రాజునకు ఝారనియు, పారసీక రాజునకు షహాయనియు, ఆఫ్ గానిస్థాన్ రాజునకు అమీరనియు వేలువేలు బిరుదు లున్నట్లుకాలమందు హిందూదేశము లోని తూర్పువైపు రాజులకు సమ్రాట్టులనియు, దక్షిణపు రాజులకు భోజులనియు, బళ్ళిమమందున్న అనీచ్య, అపాచ్యదేశపు రాజులకు స్వరాట్టులనియు, ఉత్తరకురు, ఉత్తరమద్రదేశముల నాయకులకు విరాట్టులనియు, మధ్యదేశమందలి కురుపాంచాల వశోశీనరదేశముల రాజులకు 'రాజు' లనియు, వేలువేలుపేళ్లుండెను. ఇందలి ఉత్తరకురు, ఉత్తరమద్రదేశములను గుఱించి వ్రాయఁబడిన యీక్రిందివాక్యము ముఖ్యమైనది. 'ఉదీచ్యాం దిశి యే కేచ పరేణ హిమవంతం జనపదా ఉత్తరకురవ ఉత్తరమద్రా ఇతి వైరాజ్యామైవ తే అభిషిచ్యంతే విరాళిత్యేనానభిషిక్తా నాచక్షత' (3-౮), ఇందువలన నాకాలమందు సుత్తరకురు ఉత్తరమద్రదేశములు హిమాలయమునంటి యుత్తరదేశమునం దుండెననియు, అచ్చటి జనులు రాజు లేకుండ స్వయముగనే గాజ్యము చేయుచుండిరనియు, రాజులేకుండఁగనే రాజ్యముచేయుట వారికోర్కె.

మైనందున వారు తమ సాయకులుగా నేట్టులుచుకొనినవారికి విరాట్ (రాజు లేనివారు) అని పేరుండెననియు నూహింపవలసియున్నది. అందువలన నాకాలమందుఁగూడ నీదేశమునఁ బ్రజాసత్తాక రాజ్యములు (Republics) కలవని తోచెడిని.

రాజపాలనము గల రాజ్యములందును రాజు నిరంకుశుఁడుగాక ప్రజాప్రతినిధులగు కొన్ని సభల యనుమతి ననుసరించి రాజ్యముచేయునట్లు గానవచ్చెడిని. అథర్వ వేదమందు 'సభా' 'సమితి' యను రెండు రాజసంఘములున్నట్లును (2-౧3-౧), సభలో నుండువారు 'సభ్య' అనియు, సమితిలో నుండువారు 'సామితు' అనియు, ఆమంత్రణీయము (మంత్రముండలము) లో నుండువారు 'ఆమంత్రణీయ' అనియు, (౮-౧౦-౮, ౯, ౧౦, ౧౧) చెప్పఁబడియున్నది. మఱియొకమంత్రములో 'రాజా' ప్రజల కనుకూలముగనుండును. సభాసమితిసేనసురలు రాజునకు ననుకూలముగా నుందురు; ఇట్లేఱిగిన వాఁడు సభాసమితిసేన సురలయొక్క 'ప్రియధామమగును.' (౧౧-౯-౧, 2, 3) అని యథర్వ వేదమందు స్పష్టముగాఁ జెప్పబడి యున్నది. ఇందువలనఁ బ్రస్తుత మింగ్లండులోని పార్లమెంటు సభవలెను, రాజమండలము (Cabinet) వలెను కొంతవఱకు రాజు నధికారమునకు సంశయముగఁ గొన్ని సభలుండెనని స్పష్టముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. మఱియొక మంత్రములో (2-౧3-౨) 'ఓ, సభా! నీపేరు 'సరిస్థా' యని నేనెఱుఁగుదును. ఇందలిసభాసదు లెవ్వరో వారు నాతోసమానముగా (నా కనుకూలముగా) సంభాషించువా రగుదురు గాత' మని రాజు చెప్పచున్నాఁడు. ఇందు 'సరిస్థా' శబ్దము ముఖ్యము. ఇందునకు సాయనాచార్యులవా రిట్లుభాష్యము వ్రాసిరి: 'బహవః సంభూయ దేకం వాక్యం వదేయుః తద్ధి సపరై రతిలఙ్ఘ్యమ్, అత అసతిలఙ్ఘ్యత్వాత్ సరిస్థేతి నామ సభాయా యుజ్యతే.' అనఁగా ననేకులు కలసిచెప్పినమాట జవదాఁటుటకు నెవరికిని తరముగాదు. కావున ఆసభకు 'సరిస్థా' యను సార్థక నామము వచ్చెను. సభాసదులవాక్య మనతిలంఘ్యమైనందుననే వారు తనకనుకూలులుగానుండవలె నని కోరుచున్నాఁడు. వైదికకాలములోని యీ 'సభా'

‘సమితి’ మొదలగు ప్రజాప్రతినిధి సంఘములను గుఱించి యింకను శోధింపవలసియున్నది. తర్వాతికూర్పు వచ్చువఱకు వీనిశోధనము పూర్తి యగు నని నమ్ముచున్నాడను.

అయోధ్యనుండి లంకకు మార్గము.

రామాయణములో వర్ణింపబడిన శ్రీరామచంద్రుని కథ యందఱకుఁ దెలిసి నచే యైనందున దానిని నిచ్చట మరల వ్రాయుట యనావశ్యకము. కాని మొట్టమొదట సుత్రమునుండి యత్యంత దక్షిణమునకు వెడలి యచ్చటనుండి లంకకు వెళ్లిన యార్యుఁడు శ్రీరామచంద్రుఁడే యని యనేక విద్వాంసుల యభిప్రాయమై యున్నందున అయోధ్యనుండి లంకవఱకును రామునిమార్గమును నిర్ణయించుట యవశ్యకము. కాన నిచ్చట వాల్మీకిరామాయణానుసారము రామమార్గమును వర్ణించెదను. ఇందువలన నాకాలపు టనేక దాక్షిణాత్య ప్రదేశముల స్థలనిర్దేశము కాఁగలదు.

అయోధ్యనుండి లంకవఱకును రామమార్గమును జూపు పట మిందుతోఁ జిత్రపఱుపబడినది. ఈ వర్ణన చదువునప్పుడు దానిని చదువరులు చూచుచుందురు గాక.

ప్రస్తుతము ఔధ్ (Oudh) అనఁబడు ప్రాంతములోనున్న యయోధ్య యొద్దనే పూర్వపు అయోధ్య యుండెననుట యందఱు నొప్పుకొను విషయమే. కాని ప్రస్తుతము సిల్హాఁ అనఁబడు సింహళము రావణాసురుని లంక కాదనియు నది వేఱుగ నెచ్చటనూ యుండెననియుఁ గొందఱు తలంచెదరు. కాని పురాతనగ్రంథములు చూడఁగా మనవాండ్రు మొదటినుండియు సింహళమునే రావణాసురుని లంకగాఁ దలంచుచుండి రని తోచెడిది. చరిత్రాత్మకమైన రాజతరంగిణి యను గ్రంథములో సింహళ లింకాద్వీపముల యొక్కమే చెప్పబడి యున్నది. సింహళములోని శాసనములలోఁగూడ నిదియే

లంకయని యున్నది. కానఁ బ్రస్తుతపు సింహళమే రామాయణీయలంక యని గ్రహింపవలెను. †

† సింహళము రావణాసురుని లంక కాదనువారికి నొక ప్రబలప్రమాణము కలదు. దాని నిచ్చట నుదాహరించుట యుక్త మని తలఁచెదము. మన జ్యోతిషికులు లంకకు 'నిరత్తు' దేశ మని పేరుపెట్టిరి. అనఁగా నక్షాంశములు (Latitudes) లేని దేశ మని యర్థము. అచ్చటి యక్షాంశములు సున్న అనఁగాఁ బ్రస్తుతమువారిచేఁ జెప్పబడెడు భూమధ్యరేఖ (Equator) యీ ప్రదేశము మీఁదుగాఁ బోవునని తాత్పర్యము. కాని ప్రస్తుతపు నక్షాంశసంబంధమైన భూమధ్యరేఖ (Equator) సింహళమునకు దక్షిణమున నేడంశముల (Degrees) మీఁద నున్నది. అంశ మనఁగా డెబ్బదిమైళ్లు, కాన నీలెక్క ప్రకారము సింహళమునకు దక్షిణమున ౪౯౦ మైళ్ళమీఁద లంక యుండవలయును. ఈ యంశమే భాస్కరాచార్యులవా రిట్లు చెప్పియున్నారు:

'నిరత్తుదేశాత్ క్షితిషోడశాంశే, భవేదవస్త్రీ గణితేన యస్తాత్,
తదస్తరం షోడశసంగుణం స్థాత్, భూమాన మస్తాత్ బహు కిం త దుక్తమ్'.

[గోలాధ్యాయము.

అర్థము.—నిరత్తుదేశము (లంక) నుండి యవంతిపట్టణము భూమానము యొక్క పదియావవ యంశముమీఁద నున్నది. కాన నా రెండుస్థలములలోని యంతరమును బదియాలుచే గుణించిన భూమానము రాఁగలదు.

భాస్కరాచార్యులవారు వ్రాసిన ట్టవంతి ప్రస్తుతము క్షితిషోడశాంశము ($\frac{1}{16}$)న రమారమి $22^{\circ}\frac{1}{2}$ ఇరువది రెండునర యక్షాంశములపై (Degrees of latitude) నున్నది. ఈ సంఖ్య ($22\frac{1}{2}$)ను 16 తో హెచ్చించిన 360° అక్షాంశములు వచ్చుచున్నవి. ఇదియే భూమియొక్క మానము. ఇట్లు భాస్కరాచార్య మతమున నిరత్తుదేశ మనఁగా లంక, యవంతికి దక్షిణమున $22^{\circ}\frac{1}{2}$ యక్షాంశముల దూరమున నుండవలెను. ప్రస్తుతపు సింహళము

ఇక రామునిమాగ్ధమును వర్ణించెదము. అయోధ్యనుండి ప్రయాగవఱకు రాముడు చేసినప్రవాసము సర్వవిదితమే. 1 ఈస్థలములు ప్రస్తుతకాలమందును అయోనామములే కలిగియున్నవి. ప్రయాగలో ఛంద్వాజాత్రము నుండెను. అచ్చటనొక రాత్రియుండి రాముడు చిత్రకూటమునకు వెళ్లెను. చిత్రకూటము ప్రయాగకుఁ బదిత్రోశములమీఁద నుండెను. 2 ప్రస్తుతపుల్కనను సరించిప్రయాగకుఁ జిత్రకూటము దెబ్బదియైదు మైళ్లున్నది. కానఁ బ్రస్తుతపు ఏనుసర మైళ్లు రామాయణీయ త్రోశమునకు సరిగా నుండెనని మన మూహింపవలసి యున్నది. ఈ చిత్రకూటమునొద్ద మందాకిని యను నది యుండెను. 3 ప్రస్తుతముగూడ నాపేరుగల నదియే యాపర్వతమునొద్దనున్నది.

16° అక్షాంశములమీఁదనే యున్నది. కాన నిది లంక కాబేమోయని సంశయింపవలసి యున్నది. కాన యాయూహలన్నియు, ప్రస్తుతపు ఈ క్వేటరును (Equator) పూర్వపు నిరక్ష దేశమును ఒకటియే యనియు, మనశ్శ్రోతిషీకుల భూమధ్యరేఖ (Equator) మీఁదికిఁబోయి స్థలనిర్ణయము చేసిరనియు, తరువాత వ్రాసిరనియు మనము గ్రహించినయెడల, నిజము లగును. అవంతి యొక్క యక్షాంశములను నచ్చటనే కనిపెట్టి, భూమియంతయు 360° యంశములని యెల్లజ్యోతిషీకులకుఁ దెలిసిన విషయమే గనుక నవంతి 'క్షీతిపాడ శాంశ' మున నున్నదనిరి ; సింహళ మవంతికి మిక్కిలి దక్షిణమున నున్నందున నది నిరక్షదేశమునై నున్నదనుకొని 'లంక' 'నిరక్షదేశము' అను శబ్దములను క్రొత్తిపగ్రంథములలోఁ బర్యాయపదములుగా వాడుచు వచ్చి రని మాయభిప్రాయము. ఒకవేళ సింహళము లంకగాక దాని దక్షిణమున నేడంశముల మీఁద నుండినను నయోధ్యనుండి రామేశ్వరమువఱకు మేము వర్ణించిన రామ మాగ్ధమునకు నేమియు బాధరాదు. కాన లంకాస్థలనిర్ణయచర్చ నింతటితోఁ జాలించెదము.

1. (వాల్మీకిరామాయణము ; అయోధ్యాకాండము, ౪గీ సర్గము మొదల గీర సర్గమువఱకుఁ జూడుడు). 2. (అయోధ్యా. ౧౪-౨౪) 3. (అయోధ్యా ౯గీ).

కానఁ బ్రస్తుతము ప్రయాగపట్టణమునకుఁ బశ్చిమమున డెబ్బదియైదు మైళ్ల దూరముననున్న చిత్రకూట మను పర్వతమే రామాయణీయ చిత్రకూట మని మనము నిశ్చయింప వచ్చును. అచ్చటినుండి యాగ్నేయదిక్కునకుఁబోయి రాముఁడు 'అత్రిబుషి' యొక్క యాశ్రమములోఁ బ్రవేశించెను. ఆశ్రమమునఁగా నొక పర్వతాలకాదు. కొన్ని మునిపల్లెల సమాహము. ఒకానొక గొప్పబుషి నాశ్రయించి, యనేక శిష్యులు చుట్టుపట్టున నెంతో దూరమువఱకుఁ గుటీరములన్నియు చుకొని కాఁపుర ముండెడివారు. అట్టి మునిపల్లెలన్నియు నామహర్షి యొక్క యాశ్రమ మని పేర్కొనఁబడుచుండెను. అత్ర్యాశ్రమము మిక్కిలి విశాలమైనదిగా నుండెను. ప్రస్తుతపు రీవా ప్రాంతముయొక్క దక్షిణ సీమవఱకును వ్యాపించెనని చెప్పవచ్చును. అత్రిబుషి భార్య అనసూయ. ఈమెకును సీతకును జరిగిన సంవాదము మిక్కిలి జ్ఞానప్రదము. ఇచ్చటఁ గొందఱు ఋషులువచ్చి రాక్షసులవలనఁ గలిగెడి బాధను నివారణచేయు మని కోరఁగా రాముఁ డొక మహారణ్యముఁ బ్రవేశించెను. 1 ఈయరణ్యమునకు దండకారణ్య మని పేరు. ఇది మిక్కిలి విస్తీర్ణమైనయరణ్యము. ఇందు నసంఖ్యబుష్పాశ్రమములును, రాక్షసనివాసస్థలంబులును ఉండెను. ఈ మహారణ్యమునకు నుత్తరమున గంగానది యొక్క దక్షిణతీరమును, వింధ్యపర్వతమును ; పశ్చిమమున ఉత్తరవింధ్యము, అత్ర్యాశ్రమము, దక్షిణవింధ్యము, దక్షిణకోసలము, విదర్భదేశము, దక్షిణాపథము, మలయాద్రియు ; దక్షిణమున ద్రవిడ పాండ్యదేశములును ; తూర్పున నుత్కల, కలింగ, ఆంధ్ర, చోళదేశములును ఉండెను. కాన నిప్పుడు నిరగుజాప్రాంత మనఁబడుచోట రాముఁడు దండకారణ్యమునఁ బ్రవేశించినటులు గానవచ్చుచున్నది. ఈ దండకారణ్యములో రామునికి ద్రోవమాపుటకుఁ గొందఱు ఋషులు వెంట నడచిరి. 2 రామునికి మొదటి ననేక ఋష్యాశ్రమములు తగిలెను. తరువాతఁ గొంతదూరమున విరాధ

1. (౬౧౨ అయోధ్యా. ౧౬-౨౨). 2. (ఆరణ్య. ౧౨ సర్గము).

వనము గానిపించెను. ఇది దండకాంతర్గతము. ఇది మధ్యపరగణాలలోని బిలాస్ పూరు జిల్లాలో నీశానదిక్కున నుండెను. ఇచ్చటనుండి యన్ధ యోజనముమీద ననగాఁ బదునైదు మైళ్లదూరమున శరభంగాశ్రమ ముండెను. 1 ఇది విరాధవనమునకు దక్షిణమున, బిలాస్ పూరుజిల్లాలో ఉత్తరపు వైపున ఈశాన్యమూల నుండినట్లు గానవచ్చుచున్నది. రామదత్తనానంతరము శరభంగుఁ డగ్నిప్రవేశము చేసెను. అచ్చట మను లనేకులు రామునిఁ జూడవచ్చి, రాక్షసులచే జంపబడిన ఋషుల యస్థుల గుట్టలను జూపిరి. అందఱును రక్షించెద నని రాముఁ డభయవచన మిచ్చెను. 2 అచ్చటనుండి రాముఁడు సుతీక్ష్ణాశ్రమమునకుఁ బోయెను. అచ్చట సైకరాత్రి యుండి యితరాశ్రమములఁ జూడఁబోయెను. శ్రోవలో సనేక పర్వతములును, నదులును, అరణ్యములును దగిలెను. కొంతదూరమున గొప్ప సరోవర మొకటి కానిపించెను. దానికిఁ బంచాపురస్సర స్సనిపేరు. రామునకుఁ ద్రోవచూపుచున్న ధర్మభృతుఁడను ఋషి దానినిగూఢించి కొన్ని యితిహాసములు రామునకుఁ జెప్పెను. ఈసరోవరము మాండకర్ణి ఋషియొక్క తపస్సుచే నిర్మింపబడెనట. 3 ఈస్థలము లెచ్చటనుండెనని మనము విచారింపవలసియున్నది. జనరల్ కన్నింగ్ హ్యాండ్లరవారు కొన్ని హేతువులను గనఁబఱచి 4 పంచాపురస్సరోవరము మధ్య పరగణాలలోని బిలాస్ పూరుజిల్లాలోనుండినట్లు నిశ్చయించియున్నారు. అందువలన సుతీక్ష్ణాశ్రమ మిప్పటి బిలాస్ పూరుజిల్లాయును రాయపూర్ జిల్లాలోని, యుత్తరభాగంబును వ్యాపించియుండె నని మన మూహింపవచ్చును. కాళిదాసునిచే మేఘదూతమునందు వర్ణింపబడిన యక్షుని ప్రవాసస్థలమగు రామగిరి 5 యీయాశ్రమ ప్రాంతముననే యుండెనని విద్వాంసుల యభిప్రాయమై యున్నది. సుతీక్ష్ణాశ్రమమునకు దక్షిణమున నాలుగు యోజన

1. (20-30-40 స్థలములు). 2. (10 స్థలము). 3. (100 స్థల 10-20). 4. (Archeological Reports Vol. XI.) 5. (మేఘదూతము ౧ వ శ్లోకము).

ములమీఁద ననఁగా ౧౨౦ మైళ్ళమీఁద నగస్థమహాముని భ్రాతయొక్క యాశ్రమ ముండెను. 1 ఈ యాశ్రమము రాయపూరుజిల్లాయొక్క దక్షిణ భాగమును, బస్తర్ సంస్థానముయొక్క యుత్తరభాగమును వ్యాపించియుండె నని రామాయణీయవర్ణనవలన మన మూహింపవలసియున్నది. అగస్థ్యభ్రాత యాశ్రమమునకు దక్షిణమున సెక యోజనము (3౦ మైళ్ళ) మీఁద నగ స్థులవారి యాశ్రమ ముండెను. 2 ఈ యాశ్రమము బస్తరుసంస్థానపు దక్షిణ భాగమునం దుండెను. ఎందునకన, అగస్త్యాశ్రమమునకు దక్షిణమున రెండామ డలదూరమున ననఁగా ౬౦ మైళ్ళదూరమునఁ బంచవతీప్రదేశమును గోదా వరియు నుండెను. 3 పంచవతీ యనునది కొంత యారణ్యప్రదేశము. ఇందు గోదావరికి సమీపమునఁ బర్వతాల నిర్మించుకొని సీతారామలక్ష్మణులు కొన్ని దినములు నివసించి యుండిరి. ప్రస్తుతము గోదావరిజిల్లాలో భద్రాచలము నొద్దనున్న పర్వతాల యను గ్రామములో శ్రీరాముని పర్వతాల యుండెనని తెలుఁ గుసీమవారి యభిప్రాయమై యున్నది. వాల్మీకిరామాయణములోని వర్ణనను ఆధునిక విద్వాంసుల యభిప్రాయములను బట్టిచూడఁగా నీనమ్మికయ నిజమై నది యని తోచుచున్నది. మహారాష్ట్రదేశములోని 'నాసికా' పట్టణము రామాయణీయ జనస్థానమనియు నచ్చటనే పర్వతాల యుండెననియు మహారాష్ట్ర ల యభిప్రాయము. కొంద టాధునిక గ్రంథకారులును నిటులే వ్రాసియు న్నారు. కాని చిత్రకూటమునుండి నాసికకుఁ బోయినయెడల వింధ్యపర్వత మును, నర్మదానదియుఁ దగులక మానవు. ఈపర్వతమును, నదియు శ్రీరా ముని. మాగ్గమున నున్నట్లు వాల్మీకి వ్రాసియుండలేదు. కావున నాసికా పట్టణమే పర్వతాలాస్థలమని వాదించువారికి వాల్మీకిరామాయణము బాధకముగా నున్నది. అందు వర్ణింపఁబడిన దిశలను జూచినను పర్వతాల హిందూదేశపు తూర్పువైపుననే యుండిన ట్లూహింపవలసి యున్నది.

రాముడు పంచవటిల్లో నుండఁగా శూర్పనఖ వచ్చి యాతని మోహిం
మట, దానిముక్కు గోయట, ఖరాదులను జంపుట మొదలయిన రామాయ
ణీయ కథాప్రసంగము జరిగినది. ఈ ఖరాదు లందఱును జనస్థానము నందుం
డిరి. కాన నీ జనస్థాన మెద్ది యని మన మాలోచింపవలసి యున్నది. మధ్యప
రగకాలలోని రాయపూర్ జిల్లాయొక్కయ్య, బస్తరు సంస్థానముయొక్క
యొర బూర్వభాగము, సంబల్పూరు జిల్లాలోని చాలభాగము, చెన్నరాజ
ధానిలోని జయపురసంస్థానాంతర్గతమైన గోదావరికి నుత్తరమందలి కొంత
భాగము, గోదావరికి దక్షిణమును, నైజామురాజ్యములోని చాలభాగము, ఈ
జనస్థానారణ్యములోనివియై యున్నట్లు గానవచ్చెడిని. దీని కధిపతి రావ
యని తమ్ముడగు ఖరుడు. వీని రాజధాని ఖరాలయము. రాయపూరు జిల్లాలో
ఖరియాల్ అనఁబడు స్థాన మిదియే. శంబరపుర మని వాల్మీకిచే వర్ణింపఁబడి
నది ప్రస్తుతపు సంబలపూర్. పంచవటిప్రదేశముకూడ జనస్థానాంతర్గతముగఁ
గానవచ్చెడిని.

పర్ణశాలనుండి రావణుండు సీత నెత్తుకొనిపోవుట మొదలయిన సమాచార
మందఱకుఁ దెలిసినదే. సీతాహరణానంతరము రాముడు మరల దక్షిణయా
త్రకు బయలుదేఱెను. గోదావరికి నుత్తరమునఁ బంచవటి ప్రదేశమునందును
జనస్థానమందును సీతను వెదకి వెదకి, గోదావరియొడ్డునఁ గొంతదూరమువెళ్లి
పర్ణశాలకుఁదూర్పున రెండామడలదూరమందున్న భద్రాచలమునొద్ద రామ
లక్ష్మణులు గోదావరి దాటిరి. ఈ నదికి దక్షిణమునఁ గొంతకఱకు జనస్థాన
ములో నుండియే యున్నదమ్ములు ప్రవాసము చేసిరి. 1 అచ్చటఁ గొంతదూర
మున జటాయువు కలిసెను. అచ్చటనుండి వారు పశ్చిమదిశను, నైర్వతదిశను
గొంత నడచి, 2 జనస్థానారణ్యమును దాటినతరువాత వారు నూటిగ
దక్షిణదిశను బోయిరి. 3 జనస్థానానంతరమున మూడు క్రోశములమీఁద

క్రాంచారణ్యము తగిలెను. ఇది వైజామురాజ్యమునకు నైర్వృతనిశను ఉండెను. ఈయరణ్యమును విడుచుటకుఁ బూర్వము మూడు క్రోశములు తూర్పుదిక్కునకుఁబోయిరి. ఇచ్చట వీరికిఁ గబంధుఁ డడ్డపడెను. వాడు చెప్పినందున నచ్చటనుండి పశ్చిమదిశను పంపకుఁ బోయిరి. పంచవటినుండి పంపవటకు వాల్మీకి రామాయణములో చెప్పిన యీదిశలను బట్టిచూచినను, నవి భద్రాచలము నొద్ద పర్ణశాలకు ననుకూలముగా నున్నవేకాని, నాసికాపట్టణము జనస్థానమును కొనుటకు ననుకూలముగా లేవు. రామాయణములోఁ బంపానది యనిచెప్పఁబడినది ప్రస్తుతపు తుంగభద్రానది. పంపా, పంపాసర స్సని రామాయణములోవర్ణింపబడినవి ప్రస్తుతము బళ్లారిజిల్లాలో హంపి, హంపాసాగర మను పేరఁ బరఁగుచున్నవి. తరువాతఁ దగిలిన ఋశ్యమూకము, మాల్యవంతము, కిష్కింధ మొదలయిన ప్రదేశము లన్నియు ఘంపీ విరూపాక్షమునెద్ద యానగొందికి సమీపముననున్న కొన్ని పర్వతాదు లని యందఱ యభిప్రాయమై యున్నది. కిష్కింధ నుండి రాముడు కపిసైన్యములతో బయలుదేటి కొన్ని పర్వతారణ్య ప్రాంతముల దాటి రామేశ్వరమునొద్ద సముద్రమును జూచుట సర్వవిదితమైన కథయే. కాన నీ మాగ్ధాన్వేషణ మింతటితోఁ జాలించెదము.

సంఘస్థితి.

ఇక నాకాలములోని సంఘస్థితిని విచారింపము. ఋగ్వేదయుగము కంటెను ఈ షాత్రయుగమునందు విద్యాసంపదయు, నాగరికతయు నధికములయ్యె. దేశమందు విస్తీర్ణమైన రాజ్యంబులును, ప్రచండసైన్యములును, ఘనతఃకెందిన రాజులును, రాజధానులును, రాజసభలును, నభివృద్ధిం జెందెను. రాజ్యపరిపాలన నిమిత్తము లౌకికాధికారులు నియమింపఁబడిరి. జనుల కలహములఁదీర్ప న్యాయాధికారు లేర్పఱుపఁబడిరి. అందువలన వ్యవసాయము, వాణిజ్యము మొదలగు వృత్తు లన్నియు దేశమునందు నిరంతరాయముగా జరుగుచు దినదినాభివృద్ధిఁ జెందఁజొచ్చును.

కురుపాంచాలాది రాజుల యాస్థానములందు గొప్పపండితులను, పురోహితులను ఉండి గౌరవింపఁబడుచుండిరి. ఇట్లు రాజాశ్రయమున్న వారుగాక యనేక గ్రామములందు పరిషత్తు లనిపేర్కొనఁబడు విద్యాసంఘము లుండెను. ఇప్పుడు మనదేశమందు నింగ్లీషువిద్య నభ్యసించినవారికి ఓ. ఏ., ఎం. ఏ. బిరుదులనిచ్చు యూనివర్సిటీలతో నీపరిషత్తులఁ బోల్పవచ్చును. అన్నివిద్యలలోఁ బాఠీనులగు నాచార్యు లిరువదియొక్కరు గలది వెద్దపరిషత్తు ; నలుగు రాచార్యులు గలది చిన్న పరిషత్తు. విద్యను సంపాదించఁదలఁచిన బ్రహ్మచారు లందఱు నిట్టిపరిషత్తులకుఁబోయి చదువుచుండిరి.

మంశము చెప్పకొనునపు డిప్పటివలెఁ గేవలము తండ్రితాతల పేళ్లే చెప్పక తల్లుల పేళ్లును ఋషులు చెప్పకొనుచుండిరి. బృహదారణ్యకోపనిషత్తులో (౬-౫) ఋషులు తమ గురువరంపర మాతృపూర్వకముగాఁ జెప్పిరి. వైత్తక నామముల వలెనే మాతృక నామములు కూడ ధరించుచుండిరి. భాగవత్రీపుత్రిఁడు భాగవతేయుఁడు, కన్దూత్రీపుత్రిఁడు కాద్రవేయుఁడు, మమతాత్రీపుత్రిఁడు మామతేయుఁడు, ఇతరాత్రీపుత్రిఁడు ఐతరేయుఁడు. ఐతరేయుఁడ యైత బ్రాహ్మణవ క్త.

పురుషులవలెనే స్త్రీలును బ్రహ్మవిద్యనుగూడ సంపాదించి, రాణివాసము లేక రాజసభలలోనికి వచ్చివిద్వాంసులతో శాస్త్రార్థము ముచ్చటించుచుండిరి. ఇందునకు జనకుని సభయందు యాజ్ఞవల్క్యునికిని గార్గీవాచక్ష్మినికిని జరిగిన సంవాదమే దృష్టాంతము. ఈ సంవాదము బృహదారణ్యకములో వివరముగా వర్ణింపఁబడి యున్నది. అప్పటిస్త్రీ లగ్నిహోత్రాదికములు స్వతంత్రముగాఁ జేయు చున్నట్లును, సంధ్యావందనము చేయుచుండినట్లును రామాయణములో వ్రాయఁబడి యున్నది. † గొడుగును చెప్పలును ఒకానొక స్త్రీనిమిత్తమై మొదట చేయఁబడినట్లు మహాభారతమున వ్రాయబడియుండుటచే నప్పటిస్త్రీ

† (వాల్మీకిరామాయణము. అయోధ్యాకాండ, ౮౭౮ సర్గ, ౧౪-౧౫, శ్లోకములు. సుందరకాండ ౧౪-౪౯).

రెండవనలవలన స్వదేశము రక్షించుకొను నిమిత్తము (సాదరక్షలను ఛత్రమును ఉపయోగపఱచుచుండి రని కావచ్చుచున్నది. అప్పుడు నిర్బంధవైధవ్యము లేదు. గతభర్తృకలు మరల వివాహమాడుచుండిరి. భాల్యవివాహమప్పుడు లేదు.*

ఈ కాలముననే గోత్రము లేర్పడెను. గోత్రమునఁగా వంశము; తెగ. ఒక కులపతియొక్క సంతతివారుగాని, అనుయాయులుగాని యేకగోత్రమువారైరి. ప్రతిగోత్రమువారును దమ తమ గోత్రము శ్రేష్ఠమైన దనుకొని యితరులను దమలోనికి రానియ్యు చైరి. ఆంగిరసగోత్రపుచిన్నవాని భరతగోత్రము వారు పెంచుకొనుటకు వీలులే దనిరి. ఇట్లు గోత్రము లేర్పడెను.

జాతి భేదము.

బ్రాహ్మణ తుత్తియ వైశ్య శూద్రులను నాలుగుజాతు లీకాలమునందే యేర్పడినవి. వేదమంత్రముల రచించిన ఋషుల సంతతివారును, వేదాధ్యయనముచేసి యజ్ఞయాగాదికృతువులు చేయువారును, జేయించువారును, ఆరణ్యములలో నివసించి పరతత్త్వవిచారము చేయువారును బ్రాహ్మణులయిరి. దస్యులు మొదలగు శత్రువులదండించి రాజ్యములు స్థాపించినవారు తుత్తియులయిరి. వ్యవసాయము మొదలయిన వృత్తులలో నున్నవారును, వాణిజ్యము

* అప్పటికాలపు స్త్రీలస్థితినిగుఱించి యధికముగఁ గనుఁగొనఁగోరువారు నాకు జ్యేష్ఠసహోదరియఁ గీర్తి శేషురాలును నగు భండారు అచ్చమాంబ గారిచే రచింపఁబడిన అబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాలయొక్క రెండవ భాగము చూడనగు. ఇది 'సావిత్రి' పత్రికలోఁ బ్రచురింపబడినది. అందుఁ గౌసల్య స్వతంత్రముగా హోమము చేసినందునకును, సీత సంధ్యావందనము చేసి నందునకును, రామాయణాదికములలోని స్లోకములు గూడ నుదాహరింపఁబడియున్నవి. గ్రంథవిస్తర భీతిచే నవియన్నియు నిచ్చట నుదాహరించుటకు వీలు లేదు.

చేయువారును నగు నితరార్థులందఱును వైశ్యులైరి. ఆర్యులకు లోబడిన యనార్యులందఱును శూద్రులుగా నెంచబడిరి. ఇట్లు మొట్టమొదట గుణకర్తముల ననుసరించి విభజింపబడినది. కాని యిప్పటి వర్ణమువలె నప్పటి జాతి, ఇతరులు ముట్టినంతమాత్రమునను, ఇతరులతోఁ గలిసి భుజించినంత మాత్రమునను జెడిపోవునది కాదు. తక్కువజాతులవారియొద్ద నెక్కుడుజాతివారు విద్య నేర్చుకొనుటయు, సెకరియొద్ద నొకరు భుజించుటయు, నొకరిపిల్లల సెకరుచేసికొనుటయు, గుణకర్తములను బట్టి యొకవర్ణములోనివాఁడు మఱి యొక వర్ణములోఁ జేరుటయు నప్పడు చెల్లుచుండె. తుత్త్రియుఁ డగు విశ్వామిత్రుఁడు బ్రహ్మవిష్ణు విశ్వామిత్రుగోత్రు లగు నిప్పటి బ్రాహ్మణుల కందఱకు మూలపురుషుఁడయ్యెను. బ్రాహ్మణులు త్త్రిక్షయగు దేవయాని తుత్త్రియుం డగు యయానిని వివాహమాడి తుత్త్రియవీరులగు యాదవులకు మూలజన్ముత్త్రియయ్యె. బ్రాహ్మణులును, తుత్త్రియుం డగు కృష్ణుఁడును దాసీపుత్రుఁ డగు విదురునియింట విందారగించిరి. శ్వేతకేతు ఆరుణేయుఁడు, సోమసుష్టి సత్యయజ్ఞి, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు అను ముగ్గురు బ్రహ్మరులు అగ్ని హోత్రవిధాన మంతయు జనకమహారాజునొద్ద నేర్చుకొనిరనియు, జనకుఁడు బ్రాహ్మణుఁడాయె ననియు శతపథబ్రాహ్మణము చెప్పుచున్నది. * శ్వేతకేతు ఆరుణేయుఁడును, అతని తండ్రియగు గౌతముఁడును, బాంచాలదేశపు పరిషత్తునకుఁ బోయి ప్రవహనక్షైవలి యను రాజునొద్ద బ్రహ్మవిద్య సంపాదించి రనియు నంతవఱకు నావిద్య తుత్త్రియులకే తెలియుననియు బ్రాహ్మణులకుఁ దెలియదనియు ఛాందోగ్యమునఁ జెప్పబడి యున్నది. అందుగుఱు బ్రహ్మరులును ఉద్దాలక ఆరుణి యను మహాపాధ్యాయుఁడును, కైకయరాజుగు అశ్వపతికి శిష్యులై యాశ్రయించి బ్రహ్మవిద్య సంపాదించిరి (శతపథము). రైశ్వరేణుడు బ్రాహ్మణుఁడు జానశ్రుతి పుత్రాయణుఁ డను శూద్రుని కుమార్తెను వివాహమాడి యతనికి బ్రహ్మవిద్య నేర్పెను. 1 కవహుఁడును దాసీపుత్రుఁడు బ్రహ్మ

* (శతపథ. ౧౧-౬-౨-౧). 1. (ఛాందోగ్య. ౪-౨౨).

ర్షిత్యమును జేందెను. ¹ సత్యకామ జాబాలుఁ డను కులగోత్రము లెఱుకలేని పిల్లవానికి, వానిసత్యసంధత్యమును మెచ్చి ఋషులు బ్రాహ్మణత్వ మొసంగిరి. ఇందువలన సత్యప్రియత్యమును విద్యాసంపదయు నేమనుజానినై నప్పటికా లములో బ్రాహ్మణత్వమునకు నర్హునిఁ జేయుచుండె నని స్పష్టమగుచున్నది.

క్రతువులు.

ఈ యుగమునందు యజ్ఞయాగాదికముల మాహాత్మ్యము హెచ్చెను. బ్రాహ్మణులు తుత్త్రియులు వైశ్యులు క్రతువులుచేయుట యొక ఘనమైన కార్యముగా నెంచిరి. తమ వైభవమంతయు జనులకుఁ జూపి మిక్కిలి ఖ్యాతిఁజేందుటకును, కామ్యముల సాధించుటకును, గ్రతువులు సాధనములుగా నుండెను. కాన నప్పటి ధనవంతు లందఱును నెంతయో ధనము వెచ్చించి క్రతువులఁ జేయుచుండిరి. అందుచే వింతవింతక్రతువులు పుట్టె. బ్రాహ్మణగ్రంథములలో నిట్టి క్రతువుల వివరము విశేషముగా వర్ణింపఁబడినది. ప్రతిదినమును గృహపతి చేయవలసిన అగ్నిహోత్రమును, పూర్ణిమామావాస్యలకుఁ జేయవలసిన దర్శపూర్ణిమాసేష్టలు మొదలుకొని పండ్రెండుసంవత్సరములు జరగవలసిన ద్వాదశవాన్షిక సుత్రమువఱకును వేయికంటె నెక్కుడు విధములయిన క్రతువులు వర్ణింపఁబడినవి. పశుయజ్ఞములనియు, పాకయజ్ఞములనియు, హవిర్యజ్ఞములనియు, సోమయజ్ఞములనియు క్రతువులన్నియు నాలుగువిధములు. వీని వివర మిచ్చిట వర్ణించుట యనావశ్యకము.

² క్రతువులు చేయుటకుఁ బ్రతిపురుషునకు నొకపురోహితుఁ డుండుట యావశ్యకం బయ్యుండె. పురోహితుఁడు లేనిరాజుచేఁ బెట్టఁబడిన హవిర్భాగమును దేవతలు ముట్టుకొనరనియు, గ్రతువులు చేయనొల్లని రాజాగూడ పురోహితుని నేర్పాటు చేసికొనవలయుననియు నైతరేయమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. ³ ఇట్లు బ్రాహ్మణులగు పురోహితుల మాహాత్మ్యము హెచ్చెను. ఈ పురోహితులే క్రతువిధానముల నేర్పఱిచిరి. క్రమము తప్పక క్రతు

వులు జరిగిన నవి విశేష ఫలదంబు లగునని తలచినందునఁ గ్రతుకలాప మంతయు నత్యంత వివరముగ నిగ్గ యింపఁబడియె. చేతిలోనిచెంబు క్రిందపెట్టె డీక్రియ మొవలు క్రతువులోని యన్నిక్రియలును విధియు క్తముగాఁ జేయవలసి యుండె. కావున యజ్ఞ సంబంధమైనపాత్రలు, హోమద్రవ్యములు, దగ్ధాలు మొదలయినవానిని పూర్వపు ఋత్విజులు విధియు క్తముగా నెంతశ్రద్ధతో నమర్చి పెట్టుకొనుచుండిరో యంతశ్రద్ధతో నిప్పటివైద్యులు (డాక్టరులు) కూడ శస్త్రక్రియఁజేయఁబోవుటకుఁ బూర్వము తమశస్త్రముల నమర్చుకొనరనిచెప్పి న నతిశయోక్తి కానేరదు. కాన నందుఁ బ్రవీణు లగు బ్రాహ్మణులు రారాజులకుఁ గూడ పూజనీయులుగా నుండి వారిని తమచేతులలో నుంచుకొనిరి.

జ్యోతిషము.

ఆర్యు లీకాలమున జ్యోతిషశాస్త్రమును గొంతవఱకు నభివృద్ధిపఱచిరి. దృగ్ ప్రత్యయగోచర మగు నీశాస్త్రము మనదేశమందుఁ గ్రమక్రమముగా నభివృద్ధిఁ జెందినది. సంవత్సరమునకుఁ బండ్రెండు చాంద్రమాసము లనియు, మూడేండ్ల కొకసారి యొక యధికమాసము లెక్కింప వలయు ననియు ఋగ్వేదకాలపు టార్యులే యెఱింగి యుండిరి (౧-౭౫-౮). పండ్రెండు మాసములకుఁ గ్రమముగా, మధు, మాధవ, శుక్ర, శుచి, నభస్సు, నభస్య, ఇష, ఊర్జ, సహస్, సహస్య, తపస్, తపస్య' లని నామము లిడిరి (౨-౩౬). ఇందుఁ గ్రమముగ రెండురెండుమాసములు వసంతాదిఋతుసూచకము లనితైత్తిరీయసంహితయందు వ్రాయఁబడి యున్నది. (౪-౪-౧౧) ప్రస్తుతము మన మాలోచించుచున్న జ్యోతిషములలో యాగాది క్రతువు లధికమైనందున, ఏ క్రతు వెప్పుడు ప్రారంభింపవలసినది, ఎప్పుడు ముగింపవలసినది, చక్కఁగఁ గన్గొనఁవలసి వచ్చినందునను, ఆకాశమందలి సూర్యచంద్రులగతిని గుఱించి సూక్ష్మముగాఁ బరిశీలించుట యప్పటివారికి యావశ్యక మయ్యెను. శతపథ బ్రాహ్మణములో (౧-౬-౩) నీయఁబడిన యీక్రింది యితిహాసమువలన జ్యోతిష

కాస్త్రాభివృద్ధికిని, క్రతువులకునుగల సంబంధము తెలియఁగలదు, “ప్రజాపతి ప్రజను పుట్టించిన తరువాత వానిపర్వములు శిథిల మయ్యెను. సంవత్సరమే ప్రజాపతి. అహోరాత్రములసంధ్యలును, పున్నమయు, అమావాస్యయు, ఋతువులయారంభకాలమును అనునవియే వానిపర్వములు. దేవత లిందులకు నుపచారము జేసిరి. అహోరాత్రముల సంధ్యలను అగ్నిహోత్రములతో బాగు చేసి యథాస్థానమందుంచిరి; పౌర్ణమాసేష్ఠి, దశమి యనువానిచే బూర్ణిమా మావాస్యలను చక్కఁబఱచిరి; చాతుర్మాస్య యజ్ఞములచే ఋతుసంధ్యలను బాగుచేసిరి.” జ్యోతిషశాస్త్రజ్ఞులకు నక్షత్రదర్శులనియు, గణకు లనియుఁ జేరుపెట్టిరి, (శుక్లయజుర్వేదము 30-10-10; తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణము 3-8-1). ఆకాశమునఁ జంద్రుఁ డెచ్చటనున్నాఁడో కనుగొనుటకు నాకాశమును నిరువదియేడు భాగములుగా విభజించి వానికి నల్వని, భరణి మొదలయిన నామము లిడిరి. సూర్యుని యుత్తర దక్షిణ గమనమును గనిపెట్టి సంవత్సరమును ఉత్తరాయణ దక్షిణాయనములుగా, విభజించుకొని, సాంవత్సరిక సుత్రయాగములను దదనుగుణముగ రెండు సమాన భాగములుగా విభజించిరి. ఇది యంతయు క్రీ. పూ. 1100 సంవత్సర ప్రాంతమున ననఁగా నేటికి రమారమి మూడువేల యైదువందల సంవత్సరములకుఁ పూర్వము జరిగి యుండవచ్చును.

వేదాంతములు.

వైవిధ్యంపఁబడిన విద్యలేగాక యాయుగమున నార్యు లధ్యాత్మవిద్యను నెక్కుడుగ సాధించిరి. వేదాంతములను మాఱుపేరుగల యుపనిషత్తులిందులకు దృష్టాంతములు. గొప్పగొప్పఋషులును ఋషిపుత్రులును నొక్కచోటఁజేరి ఆత్మ యననేమి, అనాత్మ యననేమి, జీవుఁడన నెవ్వఁడు, జీవేశ్వరుల సంబంధ మెట్టిది, మన మెచ్చటనుండి వచ్చితిమి, ఎచ్చటికిఁ బోయెదము, అను గహన ప్రశ్నలనుగుఱించి చర్చచేయుచుండిరి. ఇట్టి గహనమైన ప్రశ్నలకు వారిచ్చిన

యుజ్జరములే యుపనిషత్తులు. ఈ యుపనిషత్తులలోని యధ్యాత్మ విద్యను గౌరవముతో మనము పూజించువేల సంవత్సరములనుండి యధ్యపించుచుండుటయేగాక పాశ్చాత్యపండితు లెందఱో వానిని భక్తితో నభ్యసించి వేయి నోళ్లఁ గొనియాడి యున్నారు. విఖ్యాత పాశ్చాత్య పండితులును, గృహన తత్త్వజ్ఞులును నగు, ఫ్రైసోజా, స్కోప్ థాన్, మ్యాక్సుముల్లరు, డ్యూసెక్ మొదలగువా రీయుపనిషత్తులను బట్టులవలెఁ బొగడియుండుటఁ జూడ నుపని షత్తుల యోగ్యత వేఱుగఁ జెప్పవలయునా?

ఉపనిషత్తులసంఖ్య ప్రస్తుత మధికముగా నున్నది. నూటయొనిమిది యుప నిషత్తులపేర్లొకచోట నీయఁబడినవి. కాని యాపట్టికలోలేని లింగోపనిషత్, ఆఱ్ఱోపనిషత్ మొదలయినవి యనేకములు కానవచ్చుచున్నవి. ఇవి యన్నియుఁ బురాతనములు కావు. ఇందుఁ బదిమాత్ర ముదాశంకరాచార్యువారి కాలములో నర్వమాన్యత వడిసినట్లు కానవచ్చుచున్నవి. అందుచేతనే ఈశ, కేన, కఠ, ప్రశ్న, ముండక, మాండూక్య, తైత్తిరీయ, వితరేయ, ఛాందోగ్య, బృహగారణ్యకము లను దశోపనిషత్తులమీఁదనే యాచార్యులవారు భాష్యములు వ్రాసిరి. మిగిలిన యుపనిషత్తు లిటీవలికాలములో నిర్దిష్టపఁబడిన వని యూహింపవలసి యున్నది.

నాల్గవ ప్రకరణము.

—o—o—o—

సూత్రయుగము.

(క్రీ. పూ. ౧౦౦౦-౫౦౦).

—o—o—o—

హిందూ దేశములోని జనుల బుద్ధివైభవము మిక్కిలి ప్రకాశించినది యీ యుగమునందే. మానవబుద్ధికి సాధ్యము లగు జ్ఞానవిషయము లెన్నికలవో యన్ని టినిగుఱించియు నీయుగంబున నార్యులు కృషిచేసి యా విద్య లన్ని టిని సాధించిరి.

కల్పసూత్రము.

ఈ కాలమునందు రచింపఁబడినవి ముఖ్యముగా సూత్రగ్రంథములు. సూత్ర మనఁగా సంతయోయగ్ధమును గొలఁదిలో నిమిడ్చి చెప్పెడి యొక చిన్న వాక్యము. సూత్రగ్రంథములలో మొదటిది శ్రౌతసూత్రము. ఒక్కొక్క నేదమునకుఁ బెక్కు బ్రాహ్మణము లున్నట్లు సూత్రములును పెక్కు కలవు. ఆర్యుల నేక దేశములలో వ్యాపించినకొలఁదిని, ఒక్కదేశపు టార్యుల యాచారము లింకొక దేశపు టార్యుల యాచారముకంటె భిన్నముగా మాఱుచు వచ్చెను. ఈ యాచార వ్యవహార భేదములు బ్రాహ్మణముల కాలముననే ప్రారంభ మయినట్లు గానవచ్చెడిని. దగ్భ్రూహ్మ నేష్ట్రులు చేయువిధము వైంగ్యులలో సెక విధము గను, కాశలీమలలో నొక విధముగను ఉండెను (ఐతరేయ ౭-౧౧). ఇందు వలన భిన్న సూత్రములును శాఖలును గలిగె. ఈ శ్రౌతసూత్రములయందు యజ్ఞ యాగాదిక శ్రౌత కర్తృలు చేయువిధము వర్ణింపఁబడి యున్నది. ఇవి—క ప్రతివేదమునకును గృహ్యసూత్రములు గలవు. ఇందు గృహ్యులు

చేయవలసిన పోడత కర్తలను గుఱించిన నిబంధన లుండును. 'నామక' యొక్క పనయన వివాహాదు లీపోడతకర్తలలోనివే. ప్రస్తుతము హిందువులు వివాహాదికార్యము లేనూత్రము వా రా సూత్రానుసారముగ జరుపుకొనుచున్నారు. ఒక సూత్రమువారు తమ యాచారమును వదలి యన్యసూత్రము వారి యాచారమును స్వీకరించినఁ బతితులుగా నెంచబడిరి. ఋగ్వేదమునకు నాశ్వలాయనహిరణ్యకేలియ సూత్రములును, యజుర్వేదమునకు ఆపస్తంబ బోధాయనకృత సూత్రములును ముఖ్యమైనవి. ఆంధ్రదేశమునందలి వారికి నాపస్తంబసూత్రములు విశేషపూజనీయములు. ఎందులకన, నీదేశమందుండు నాటువేల నియోగులును, వైదికులలో నూటికి డెబ్బనిమందియను అనఁగాఁ దెనుఁగునీమలోనుండు బ్రాహ్మణులలో నెక్కుడుమంది యాపస్తంబసూత్రులు. ఆపస్తంబముపై ఆంధ్రదేశము ఘోషవైభవములో నున్నప్పడు అచ్చట జన్మించి ధర్మశాస్త్రగ్రంథము నిర్మించినవాఁ డని విద్వాంసుల యభిప్రాయమైయున్నది. వైదివర్ణించిన శ్రోతగృహ్యసూత్రములుగాక మూడవతెగసూత్రములు గలవు. వీనికి ధర్మసూత్రము లనిపేరు. దాయభాగము. దత్తస్వీకారవిచారము, న్యాయవిచారణచేయువిధము మొదలగు కృతహరిధర్మములన్నియు నీ సూత్రములందుండును. ఇట్టిసూత్రముల ననుసరించియే తరువాతి కాలములో మన్వాదిర్షుతులు వ్రాయఁబడినవి. వైది వర్ణింపఁబడిన శ్రోతగృహ్య ధర్మసూత్రములు గలిగినఁ గల్పసూత్రముల ని పేరు. ఇట్టి కల్పసూత్రము లనేకములు వ్రాయఁబడియెఁగాని వానిలోఁ గొన్ని మాత్ర మిప్పుడు గానవచ్చుచున్నవి.

వ్యాకరణము.

సూత్రకాలములో వ్రాయఁబడిన గ్రంథములలో పాణినీకృతమైన యష్టాధ్యాయి యనబడు వ్యాకరణగ్రంథము మిక్కిలి ఘనత వహించినది. భాషలోని శబ్దములన్నిటిని శాసించి, వాని వ్యుత్పత్తిని దెలుపుచు నింతవిపులముగను, నింత నియమబద్ధముగను నున్న మఱియొక వ్యాకరణ మేభాషయందును నేటివఱకు వ్రాయఁబడలేదని చెప్పిన నీ పాణినీయవ్యాకరణముయొక్క ఘనత చదువరులకుఁ దెలియఁగలదు. ప్రతిభాషలోని పదములన్నియుఁ గ్రియా

గ్రంథాచకములగు ధాతువు (roots) లలోనుండి పుట్టిన వని యూరోపులోని
 యీ త్రి శాస్త్రవేత్తలు (Philologists) నేటికి గనుగొనిరి. కాని
 యీ యంశమునే మూఁడువేల యేండ్లక్రింద బాణిన్యాచార్యులవారు తన
 యష్టాధ్యాయలో సోదాహరణ పూర్వకముగా సిద్ధాంతీకరించిరి. పాణిని క్రీ.
 శ. మునకుఁ బూర్వ మేడవ శతాబ్దంబునఁగూ, యెనిమిదవ శతాబ్దంబునఁగూ
 వ్యాకరణము రచించె. పాణినికిఁ బూర్వముకూడ గొప్పవ్యాకరణము లున్నట్లు
 గానవచ్చెడిని. కాని యా గ్రంథము లన్నియు శ్రేష్ఠమైన పాణినివ్యాకరణ
 మువలన లోపించెను. పాణినికిఁ దరువాతివాఁ డగు కాత్యాయనుఁడు పాణి
 నీయ నూత్రములనై వార్తికములు వ్రాసె. పాణినికిఁ దరువాత రహరమి రెం
 డువందల సంవత్సరములకుఁ బుట్టిన 'పతంజలి' యను ఆచార్యుఁడు పాణిని
 నూత్రములనై భాష్యము వ్రాసెను. దీనికి వ్యాకరణ మహాభాష్య మనిపేరు.
 ఈ మహాభాష్యము కేవల వ్యాకరణము నేర్చుకొనువారికే కాక యందు
 సందర్భవశమునఁ జర్చింపఁబడిన యనేక విషయములనుబట్టి, ఆకాలమునందలి
 దేశస్థితిని, సంఘ స్థితిని, ధర్మకల్పనలను, ఆచారవ్యవహారములను గనుగొను
 టకు నందఱకు సొక్క గొప్పసాధన మైయున్నది. అందువలనఁ బాణినీయ
 ముకంటె నీమహాభాష్యమునకు నధికపూజ్యత కలదు. పాణిని, కాత్యాయ
 నుఁడు, పతంజలి ఈమువ్వురకు వ్యాకరణసంబంధమైన 'మునిత్రయ'మనిపేరు.

ఆకాలమందును, దానికిఁ దరువాతి కాలమందును ఉండిన యార్యుల
 మేధాశక్తియొక్క ప్రాభవమును గనఁబఱచు నూత్రగ్రంథములు మఱికొన్ని
 కలవు. వానికి పట్టర్కనము లని పేరు. వానిని గుఱించి ముందు వివరముగా
 వ్రాయుదుము.

పడంగములు.

ఈ కాలమునందే వేదములయొక్క పడంగములును నిర్మింపఁబడియె నని
 యూహింప వచ్చును. వైదివర్ణించిన కల్పనూత్రములు పడంగములలో
 సొక్కటి. శిక్ష, ఛందస్సు, వ్యాకరణము, జ్యోతిషము, నిర్మిక్తము, కల్ప

సూత్రము లను నీయాజీంటికి వేదాంగము లని పేరు. 'శిక్ష'యందు వర్ణోచ్ఛారణ విధంబుండును. ఇది పాశానికృత మనియెదరు. ఛందస్సునందు వేదములలోని వృత్తంబులచివఱము వర్ణింపబడు. కేకల వేదమునకు సంబంధించిన భాషా విషయక వ్యాకరణములకుఁ బ్రాతిశాఖ్య అని పేరు. వేదాంగశాస్త్రము మెప్పుడు వ్రాయఁబడిన దనిన విషయమై విద్వాంసులు భిన్నాభిప్రాయములై యున్నారు. నిరుక్త మనఁగా వేదమంత్రముల కర్థము. ఇది యాస్కాచార్యకృతము. అథము తెలియకుండ వేదమంత్రములను వర్ణించెడి యాచారము ఋగ్వేదకాలము నుండియు నిందింపబడుచు వచ్చెను. 'పవిత్రమయిన మంత్రమును నథము తెలియక పఠించిన నేమిప్రయోజనము?' అని యొకఁబుష్పి చెప్పెను. (ఋగ్వేద ౧-౧౮-౪). బ్రాహ్మణములకాలమున వేదమంత్రముల యర్థమును దెల్పఁ బ్రయత్నము చేసిరి. కాని ప్రాతఃవి రైసకొలఁదిని ఋగ్వేదాదిమంత్రముల యర్థము లోకులకు నేమియుం దెలియకపోయె. అందువలన గ్రుడ్డిపాతము లెక్కువ యెయ్యెను. అప్పుడు 'అథము తెలియక వేదము చదివినవాఁడు వట్టిమొద్దు ; బరువుమోయు వెట్టివాఁడు' అని తలఁచి యాస్కాచార్యులవారు వేదములలోని శబ్దముల వ్యుత్పత్తియు నర్థంబును దెలుపుదు (నిరుక్తము)అను గ్రంథమువ్రాసి వేదాథమునకుఁ ద్రోవఁ జూపిరి. ఇదియ నిరుక్తము. వేదముల కర్థము చేయు వారి కీ నిరుక్తమును, నిఘంటు వనఁబడు వైదికకోశంబును, నిష్పటికిని మిక్కిలి యావశ్యకంబులు.

ఇట్లు మైని వర్ణింపఁబడిన గ్రంథము లన్నియు సుక్కుసారిగాని మేము వర్ణించిన క్రమమునఁ గాని, వ్రాయఁబడియె నని చదువరు లనుకొనఁగూడదు. ఇవి యన్నియు సూత్రయుగమునందును, దర్వాతి జ్ఞాన్ధయుగమునందును మొత్తము మీఁద నెనిమిదివందల సంవత్సరములలో వ్రాయఁబడియె. వానిలోఁ గొన్ని తప్ప నితరగ్రంథములలో నిది ముందు ఇది వెనుక వ్రాయఁబడె నని చెప్పటకు మీఁలేదు.

ఆకాలపు రాజ్యములు.

ఇంక నాకాలపు రాజ్యములను గుఱించి విచారితము. వెనుకటి ప్రకరణ

ములో నార్యులు దక్షిణమున వింధ్యమువఱకును దూర్పునఁ గోసలమువఱకును వ్యాపించిన సమాచారము వ్రాసియుంటిమి. ప్రస్తుతము వర్ణింపఁబడు యుగమున నార్యులు తూర్పున బంగాళమంతయు దక్షిణమున రామేశ్వరము వఱకును వ్యాపించి యచ్చటచ్చట రాజ్యముల స్థాపించిరి. అప్పటి యన్ని రాజ్యముల పేర్లు చ్చట వ్రాయుట యనావశ్యకము. ముఖ్యమైనవానిఁ జేర్చిన్నఁ జాలును. ప్రస్తుతము దక్షిణదేశీయ అనఁబడు దేశప్రాంతమున మగధరాజ్యమును, పశ్చిమబంగాళమున సంగరాజ్యమును, పూర్వ బంగాళమున సంగరాజ్యమును, ఒరిస్సా అనఁబడు ఓఢ్రదేశమున కళింగరాజ్యమును ఏర్పఁడెను. ఇవి తూర్పుదేశములు. పశ్చిమమున అవంతి (మాళవ), సౌవీర, సౌరాష్ట్ర (గుజరాత్) రాజ్యములును, దక్షిణమునఁ గృష్ణాగోదావరాలనడుమ ఆంధ్రదేశమును, మిక్కిలి దక్షిణమునఁ బాండ్యరాజ్యంబును, దానికిఁ దగిలి తూర్పున చోళరాజ్యంబును, పశ్చిమమున చేరరాజ్యంబును, గ్రమక్రమముగ స్థాపింపఁబడియె. వింధ్యమునకు దక్షిణంబున నున్న దేశము లార్యులు గెలిచినవి కావు. అచ్చట ద్రావిడులను జను లార్యులకంటె బూర్వమే వచ్చి కొంతవఱకు నాగరికత గలిగియుండిరి. ఉత్తరదేశమునుండి యార్యులు కొందఱు దక్షిణమునకు రాఁగా నీ ద్రావిడులు వారి ధర్మమును, నాగరికతను నేర్చుకొన్నవారై వారిలోఁ గలిసిపోయిరి. కాన ఆంధ్ర, పాండ్య, చోళ, చేరరాజ్యము లార్యులచే స్థాపింపఁబడినవి కావు. ఆర్యులు ద్రావిడులు కలిసినతరువాత నీరాజ్యము లభివృద్ధిఁ జెందె. అంతకుఁ బూర్వము సాధారణ స్థితియందుండిన నుండవచ్చును.

ద్రావిడులు.

దక్షిణమునం దున్న యీ నాగరికద్రావిడు లెవ్వ రని చదువరులకు సంత యము కలుగ వచ్చును. ఆర్యులకంటె నెన్నియో వేలయేండ్లకుఁ బూర్వము మధ్యాసియానుండి బయలుదేటి, హిమాలయముదాటి యీ దేశమునకు వచ్చి సింధునద ప్రాంతమునుండి, గంగానది ప్రవహించెడు పల్లపు నేలమార్గమునఁ దూర్పునకు వచ్చి, వింధ్యమునకుఁ దూర్పువైపు త్రోవను దక్షిణమువైపుగఁ దిరిగి తూర్పు కనుమలకును సముద్రమునకును నడుమనున్న సమభూమిమార్గమున

ముందుముందుకును నడిచుచు నీ ద్రావిడులు కన్యాకుసుమవలనను బోయిచేరిరి. ద్రావిడులు దక్షిణమునకు వచ్చునపుడు అచ్చటచ్చట నిలిచిపోయినవారి వంశజు లిన్నటికిని మాటలాడుభాషల సామ్యమువలన వారు పరస్పరమైవచ్చిన మార్గము నిర్ణయింపఁబడినది.

ద్రావిడు లందఱు మొట్టమొదట మొక్కభాషయే మైనను గాల్గ్రమమున వేర్వేరు భాగములలో నుండినవారిభాషలు వేర్వేరుయ్యెను. వానిలో ఆఱవము, తెలుఁగు, కన్నడము, మళయాళము ముఖ్యమైన ద్రావిడభాషలు.

ఆర్యులు దక్షిణమువఱకుఁ బ్రసరించినను ఆర్యావర్తమునూత్రము పుణ్యస్థలముగాఁ దలఁచుచుండిరి. ఆర్యావర్తమునూత్రము క్రితువుచేయుటకుఁదగిన దేశమనియు, నితరదేశములు క్రితువునకుఁ దగవనియు వారి యభిప్రాయమై యుండెను. ఆర్యావర్తంబుననేవిద్యాపీఠములును, విద్యావంతులయిన శిష్యులును ఉండిరి. అప్పటి యార్యావర్తమునకు నుత్తరమున హిమాలయమును, దక్షిణమున వింధ్యమును, బళ్ళిమమున ఆదర్శావలి పర్వతములును, దూర్పుఁగలకవనపర్వతములును, ఎల్లలుగా నుండెను. కాలికవన పర్వతము లఁగఁగాఁ బ్రస్తుతిపు రాఘవహోల్ గుట్టలు. ఆదర్శావలి యనఁ బ్రస్తుతపు ఆరావలిగుట్టలు. ఆదర్శావలి యన అద్దములపంక్తి యని యర్థము. ఈ గుట్టలలో సంగమర్మరి (marble) అనఁబడు తెల్లని చంద్రకాంతశిల లున్నందున వీని కీపేరువచ్చెను. పరిశుత్తులును విద్యావంతు లగు శిష్యులును ఆర్యావర్తంబున నే యుండిరి. సింధునదమునకుఁ బళ్ళిమమున నుండు బాస్లికదేశపు పశువుగూడ యజ్ఞమునకుఁ బనికి రా దనిరి (మహాభాష్యము ౧-౧-౧).

వింధ్యమునకు దక్షిణమున నార్యులు క్రమముగాఁ బోయినమార్గమునకు దక్షిణాపథ మని పేరుపెట్టిరి. దక్షిణములోని నాసికాపర్వతమును, కాంచీనగరమును పతంజలికాలమునాటికే విఖ్యాతిఁ జెందినటు లున్నవి (మహాభాష్యము ౬-౧-౩; ౪-౨-౨).

ఈ కాలమున సాకేతదేశములపైని మధ్యదేశములపైని యవనులు దండెత్తి వచ్చినటులు గానవచ్చెడిని (మహాభాష్యము ౩-౨-౨). ప్రస్తుతముకాబూ

లనబడు కాంపిల్య యను పట్టణమునకును నావలనురడు ఉషీనరదేశమునుండి యూర్జ వస్త్రములు బాస్తికదేశమునకు వచ్చుచుండె. బాస్తికమనఁ బ్రస్తుతపు పంజాబులోని పశ్చిమభాగమును కాబూలులోని కొంతభాగమును.

పాణినికాలమందు సంస్కృతమునందే జనులు మాటలాడుచుండినటులు గానవచ్చెడిని. తూర్పువారిభాషలోను, పడమటవారిభాషలోను గల భేదము పాణిని చూపియున్నాడు (పాణిని ౬-౨-౧౦). ఆయా దిక్కులవారు సంస్కృతము మాటలాడుచుండినఁ గాని యిట్టి శబ్దభేదములు కలుగనేరవు. పతంజలికాలమువఱకు జనసామాన్యము ప్రాకృతము మాటలాడఁజొచ్చె. సంస్కృతముయొక్క యపభ్రంశము ప్రాకృతము. ఈ ప్రాకృతమే క్రమక్రమముగా మాఱి ప్రస్తుతపు హిందీ, మరాఠీ, బంగాలీ మొదలయిన యార్యభాషలయ్యె.

రాజ్యవ్యవస్థ.

ఈ కాలమున రాజు నిరంకుశాధికారియై యుండె నని కొందఱు వ్రాసి యున్నారు. కాని యది నిజము కాదు. నిరంకుశాధికార మెంతవఱకు? న్యాయముగను, పక్షపాతరహితముగను, ప్రజాక్షేమమే పరమోద్దేశముగను రాజ్యము చేసినంతవఱకు. రాజులు ధర్మము నెఱిగి పక్షపాతము లేక యపరాధులఁదగినట్లు శిక్షచేయక యుండిన యెడలను, 1 రాజ్యములోని విద్వాంసులయెడ వినయవిధేయతతో నుండనియెడలను 2 వారుగాజ్యమును బోగొట్టుకొనియెడ 3 రని యప్పటివారు వ్రాసియున్నారు. గర్వాతిరేకమువలన వేనుడు, నహుఘాడు, సుదాసుడు, సుముఖుడు, నిమియు నశించి 4 ధర్మశాస్త్రకారులు రాజుల యుపయోగాగ్రము స్పృహముగ వ్రాసియుంచె. 5 ఇంతియకాదు. ఇతఁ డపరాధము చేసినయెడల నితరులకంటె నెక్కుడుగా దండనీయుడుగా భావింపబడియుండెను. ఇతర జనులక నొక రూపాయి దండుగ విధించునట్టి యపరాధమే రాజు చేసినయెడల నతనియొద్దనుండి వేయిరూపాయి దండుగ పుచ్చుకొనవలయు నని ధర్మశాస్త్రకారులు విధించెరి.

1 ఇట్లు రాజు స్వతంత్రుడయినను నాతని స్వాతింత్ర్యము ప్రజలచేతఁ గొంతకఱకు నడ్డగింపఁబడినట్లు గానవచ్చెడిని. రాజేమగుచుగాని యెనిమిది మందిరిగాని మంత్రుల నేర్పఱిచి యందొక విద్వాంసుఁ డగు బ్రాహ్మణుని ముఖ్యమంత్రిగ నియమించి, యీ మంత్రిమండలమువారి (Cabinet) యాలోచనప్రకారము రాజ్యముచేయుట యుత్తముగాఁ దలంచిరి. 2 వీరు గాక రాజ్యముయొక్క సువ్యవస్థకై ప్రతి గ్రామమున కొక యధికారిని, దశగ్రామాధికారులపై నొక యధికారిని, నూఱుగ్రామములపై నొక యధికారిని, నేయిగ్రామముల కొక మండలేశ్వరుని నేర్పాటుచేయుచుండిరి. 3 వీరిప్పటి కరణము, సముద్ధారు (Revenue Inspector), తహసీలుదారు, కలెక్టరు మొదలయిన యధికారుల కూటస్థు లని చెప్పవలసి యున్నది. ఈ యధికారులు పల్లెలకుఁ జాట్లు క్రోసెడు దూరమువఱకును బట్టణమునకుఁ జాట్లు దొంజనమువఱకును దొంగలు రాకుండఁ రక్షించుచుండిరి. ఈ సరిహద్దులోపల వీరియజాగ్రత్తవలన నేమిపోయినను వీరిచ్చుకొనవలయును. 4 గ్రామములో జరుగు నపరాధాది సమాచారములు క్రింది యధికారి పైయధికారికిఁ దెలుపుచుండవలెను. 5 గ్రామస్థులు ప్రతిదినము రాజున కీయవలసిన మామూలుధాన్యము, పానము, వంటసామగ్రి మొదలయినవి యొక గ్రామము నకు నధిపతియైనవాఁడు జేతముగాఁ దీసికొనవలయును. దశగ్రామాధిపతికి నొక కులముభూమి యనఁగా నొక కుటుంబమునకుఁ జాలినంత భూమియు, శతగ్రామాధికారికి నొకగ్రామమును, సహస్రగ్రామాధికారికి కొకపురమును వేతనముక్రింద నీయఁబడు చుండెను. 6 ఈయధికారులందఱుఁ దమతమపనులు న్యాయముగను క్రమముగను జేయుచున్నారా లేదా యని విచారించుటకు ఘనతపఱించి మిక్కిలి గొప్పగా నుండు నధికారులను గ్రామమునందు నేర్పాటు చేయుచుండిరి. 7 లంచములు దీసికొనిన యుద్యోగస్థుల ధనమంతయుఁ

1. (౮-33౬). 2. (2-గిర-గి-గి2-గి౮). 3. (విష్ణుధర్మనూత్రములు 3-2-౮, ౯, ౧౦). 4. (ఆపస్తంబధర్మ ౨-౧౦-౨౬-3-2౮). 5. (మను. 2-౧౧౬-౧౧౭). 6. (2-౧౧౮-౧౧౯). 7. (2-౧౨౧).

దీసికొని వారిని దేశమునుండి వెడలఁగొట్టుచుండిరి. 1 వ్యవసాయముచేసిన భూమికి నాణవపాలును, పశువులు, బంగారము, బట్టలుమొదలగు వానికి నేఁబదియవ పాలును, మాంసము, తేనె, వనస్పతులు, సుగంధద్రవ్యములు, చర్మము మొదలగువానికి నాణవపాలును, తనరాజ్యములో నమ్మఁబడిన సరకులకుఁ బదియవ పాలును, ఇతరరాజ్యములో నమ్మఁబడిన సరకులకు నిరువదియవపాలును రాజు తన ప్రజల యొద్దనుండి సుంకముగా గ్రహించుచుండెను. 2 పన్ను రాఁబట్టుకొనుటకేకాని రాజునకు భూమియందు వేతన యధికారము లేదనియు, ప్రస్తుతము 'జిరాయితీహాక్కు' అనఁబడు తేత్రాధికారము అప్పుడు రాజునందు లేక రైతునందే యుండెననియుఁ దోచుచున్నది. అడవి కొట్టి భూమిని దున్నుకొన్నవాఁడే యా భూమికి నధిపతి యనియు, మొదట బాణము వేసినవాఁడే లేడికి యజమానుఁ డనియు మనువు స్పష్టముగా వ్రాసియున్నాఁడు. 3

యుద్ధములు.

చారులవలనను రాఁబారులవలనను బరరాజ్యముల వృత్తాంతములఁ దెలిసికొని రాజులు ఘోరమైన యుద్ధములలో నైనను, లేక తనశత్రుఁడెప్పుడు బలహీనుఁడుగా నుండునో యప్పుడైనను యుద్ధమునకు బయలుదేలుచుండిరి. 4 సేనయంతయు పైన్యాధిపతి యాజ్ఞలోనుండును. 5 పరరాజుయొక్క రాజ్యములోనికిఁ జొరఁబడి దేశమును గొల్లకొట్టుచుఁ దమకు ననుకూలమైన సుధి యాతఁడుచేసికొనునట్లు చేయుదురు. 6 సుధికి రానియెడల యుద్ధము చేయుదురు. గెల్చినరాజ్యములోని రాజవంశమును అంత మొందింపక యా వంశపు వానిని దమకు వశునిగాఁ జేసికొని రాజ్యముపై వానినే యుంచుచు వచ్చిరి. శత్రుని మందిరమునుగాని, రాజధానినిగాని నాశము చేయుట తప్పగా నెంచుచుండిరి. 7 యుద్ధములో ధనము దొరకిన దొరకిన వానిదే. విడిగా నొక

1. (2-౧౨౪). 2 (విష్ణుధర్మ 3-3౯). 3. (మను ౯-౪౪). 4. (2-౧౦౦). 5. (2-౬౫). 6. (2-౧౦౧-౧౦౨ వఱకు). 7. (విష్ణుధర్మ. 3-౪౨-౫౩ వఱకు).

నికి దొరకక మొత్తముమీఁద దొరికినయెడల నందఱు పందుకొనుచుండి. అప్పు టి యుద్ధధర్మములను జూచి యిప్పటి రాజులుగూడఁ కొంత నేర్పుకొనవచ్చును. విషముగాని నిప్పుగాని గల బాణములు వేయఁగూడదు. శస్త్రవిహీనులను తుతగాత్రులను, శరణఁబొచ్చినవారిని దాకఁగూడదు. గుఱ్ఱముమీఁదఁగాని రథముమీఁదఁగాని కూర్చున్నవాఁడు కాల్పింతుతో యుద్ధము చేయఁగూడదు. శ్రమచేఁ గూర్చుండినవానితోను, నిద్రపోవువానితోను, పాతీపోయిన వానితోను, ఇతరునితోఁ బోరాడుచున్న వానితోను బోరాడరాదు. క్రొత్త రాజ్యములో నాడేశపు ధర్మమును ఆచారములను నిలుపవలయును. ఆడేశపు రాజవంశపువానినే రాజ్యరూఢునిఁ జేయవలయును. 1

న్యాయ విచారణ.

రాజ్యస్వయముగాఁ గూర్చుండి, యితరవిద్వాంసుల సహాయముగఁ దీసి కొని ప్రజల వ్యాజ్యములు తీర్చుచుండె. 2 తనకుఁ దీఱనవ్వదు నలుగురు ధర్మ శాస్త్రవేత్తలచే నీపని చేయించుచుండెను. 3 రాజునెదుట విచారింపబడిన యప్పునుగుఱించిన వ్యాజ్యములోఁ బ్రతివాది మొదటనే అప్పు నొప్పుకొనిన యెడల నాతఁడు రాజునకు వ్యాజ్యమొత్తముమీఁద నూటికి నైదురూపాయలు ను మొదట నొప్పుకొనక తరువాత నప్పుబుజువైనయెడల నూటికిఁ బదిరూపాయలును నిచ్చుచుండెను. 4 ఇది యప్పటి కోర్టుఫీజు. రాజు ధర్మశాస్త్రమును, శాస్త్రజ్ఞులను, నాచారములను, విచారింపకయే తీర్పు చెప్పరాదు. 5 ఒకసారి విచారించి తీర్పుచెప్పబడిన యంశమును మరల విచారణ చేయఁగూడదు. 6 దీనినే ప్రస్తుతము పునర్విచారణ దోషము (Resjudicata) అనియెదరు.

ఇవిగాక దాయభాగమును గుఱించియు, అప్పుపత్రములను గుఱించియు గుడువనెట్టిన ద్రవ్యములను గుఱించియు, వడ్డీలను గుఱించియు, పాలిమేర

-
1. (మను. ౭-౯౦-౯౩ వఱకు) 2. (౭-౨౦౧-౨౦౨-౨౦౩)
3. (మను ౮-౧-౨). 4. (౮-౯-౧౦-౧౧). 5. (౮-౧౩౯) 6. (౮-౩౯౦-౪౫).

తగాదాలను గుఱించియు, మఱి యెన్నియో విషయములను గుఱించియు ననేకనియమములు చేయఁబడినవి. ఏ యే యపరాధముల కెట్టి శిక్షల విధింపవలయునో తెలిపెడి శిక్షాస్ఫుటి (Penal Code) సంబంధమైన నియమములనూడఁ బహు వివరముగాఁ జేయఁబడెను. 1

సాంఘికస్థితి.

ఇంక నప్పటి సాంఘికస్థితిని విచారితము. అప్పటి స్త్రీలు వేదాధ్యయనమును మీమాంసాశాస్త్రమునుగూడఁ నభ్యసించుచుండిరి. బహుపత్నీత్వమునఁగా సెక్కుభార్య బ్రతికియుండఁగనే రెండవభార్యను జేసికొను నాచారముప్పుడుండెను. కాని కేవల సంతానప్రాప్తికొఱకే యట్టి వివాహ మంగీకరింపఁబడియె; ఇతర సమయములందు నిషేధింపఁ బడియె. 'తన ధర్మకృత్యములఁజేయుటకు నిష్ఠమును సామర్థ్యమును గలిగిన పుత్రోత్పత్తి యగు భార్య కలవాఁడు రెండవభార్యను జేసికొనఁగూడదు.' అని యాపస్తంబుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. అన్యాయముగ భార్యను వదలువాని కీ క్రిందిశిక్ష విధింపఁబడియున్నది. 'అన్యాయముగ భార్యను వదలిపెట్టినవాఁడు, గాడిదతోలు కప్పుకొని, తలవిరియఁబోసికొని, యేడిండ్లలో భిక్షు మెత్తవలయును.' (అపస్తంబ ధర్మ ౧-౧౦-౨౮-౧౯).

అతిబాల్యవివాహ మీకాలమునఁ దిన్నఁగాఁ బ్రారంభ మాయెను. గాని 'రజస్వలయైన కన్య మాఁడుసంవత్సరములవఱకు నెదురు మాడవలయు' ననిన వసిష్ఠ వచనమునుబట్టి ప్రాధావివాహము లింకను బూర్తిగఁ బోలేదని యెంచవలసి యున్నది.

జాతిభేదము.

ఈ కాలమునందు జాతిబంధనములు మిక్కిలి దృఢము కాఁజొచ్చె. బ్రాహ్మణుల మాహాత్మ్య మెక్కువయ్యె. బ్రాహ్మణులకు దానము చేయుట,

1. (౯-౨౩౩). 9. మను. ౮-౯. అధ్యాయములు చూడనగు.

బ్రాహ్మణులకు భోజనము పెట్టుట, పుణ్యప్రద మనితలఁపఁజొచ్చిరి. సంకరజాతు లభివృద్ధి కాఁ దొడఁగె. ౧ యజ్ఞయాగాది క్రతువులు చేయవలదని జనులకు బోధించు ఘస్కరు లనఁబడు పరివ్రాజకు లప్పు డుండిరి (మహాభాష్యము ౬-౧-గి). కూడుగ్ని మిక్కిలి నీచముగఁ జూడసాగిరి. కూడుగ్ని యేద ముచ్చరించినయెడల నాలుక కోయవలసినదనియు, వేదము విన్న యెడల నీచము కరగించి చెవిలోఁబోయవలసిన దనియు, వాఁడు వేదము జ్ఞాపకముంచుకొన్న యెడల వాని దేహమును రెండుతునుకలు చేయవలసినదనియు శాసించిరి. 1 బ్రాహ్మణ తుత్త్రియ వైశ్యులలోను గ్రిందివారికంటెఁ బైవారు శ్రేష్ఠు లనిస్పష్టముగాఁ జెప్పసాగిరి. 2 బ్రాహ్మణుఁ డనువాఁ డెట్టి తప్పచేసినను వానికి శారీరదండఁ నము వలదనిరి. 3 బ్రాహ్మణుఁడువచ్చి సభలో సాక్ష్యమీయ నక్కఱలేదు. 4 బంధువులుపోయినపుడు బ్రాహ్మణుఁడు పదిదినములను, తుత్త్రియుఁడు పదు నొకొండుదినములను, వైశ్యుఁడు పండ్రెండుదినములను, కూడ్రుఁడు నెలదిన ములను ఆకొచి ముండవలె నని విధించిరి. 5 తనరాజ్యములో నేఁబ్రాహ్మణుఁ డును భోజనము లేక యుండవండఁజూచుట రాజుకరుఁ గర్తవ్యమని వ్రాసిరి. 6 రాజ్యమును రక్షించుటకుఁ దైమూఁడుజాతులవారే నేమింపఁ బడవలెను. కాని కూడ్రులు పనికి రాకపోయిరి. 7 బ్రాహ్మణులకు పన్నుకట్టుట తప్ప. 8 ఈప్రకారముగా జాతినుత్సరము విశేషముగా వృద్ధి నొందెను.

ప్రతిసూపూజ.

ఈకాలంబున జనులు ప్రతిమాపూజపలయిరి. వెనుకటి రెండు యుగం బులలో నార్యులు ప్రతిమలను బూజించినట్లుగా గానరాదు. ఈయుగము నందుఁ బ్రతిమలఁ బూజించుచు నూరేగించుచు వచ్చిరి. బ్రహ్మ, ప్రజాపతి,

2. (వసిష్ఠధర్మసూత్రములు ౧౦౮ అధ్యాయము). 1. (గౌతమధర్మ శాస్త్రము ౧౨-౪-గి-౬). 2. (ఆపస్తంబధర్మశాస్త్రము ౧-౧-౧-౪). 3. (గౌతమ ౧౨-౪౬). 4. (గౌత. ౧౩-౪). 5. (గౌతమ ౧౪-౧-౨-౩-గి) 6. (ఆపస్తంబధర్మ. ౨-౧౦-౨గి-౧౧). 7. (ఆప. ౨-౧-౨౬-౪). 8. (ఆప. ౨-౧౦-౨౬-౧౦).

శివుడు, వైశ్వానరుడు, స్కందుడు, విశాఖుడు అను దేవతల ప్రతిమలఁ బూజించుచుండిరి. మార్కట లను ధనకాంక్షుగలవా రిట్టి ప్రతిమలఁ జేసి యమ్ముచుండిరి (మహాభాష్య గీ-౩౨).

రేఖాగణితము.

ఈ కాలముందు మార్కట లనేకవిద్యల నభివృద్ధిఁ జేసి రని వెనుక వ్రాసి యున్నారము. రేఖాగణిత (Geometry) మందు ననేక సూక్ష్మసిద్ధాంతముల (Propositions) గనిపెట్టిరి. యజ్ఞసంబంధ మైన వేడులు వేయు నపుడు కొన్ని త్రిభుజాకృతిగను, గొన్ని చతుష్కోణములుగను, గొన్ని పరిమండలములుగను నిర్మింపవలసి వచ్చెను. ఇంతియకాదు. త్రిభుజవేదితో సమాన పరిమాణము గల పరిమండలవేది యుండవలసి వచ్చె; పరిమండల వేదిలో నాల్గవ వంతు పరిమాణముగల చతుష్కోణవేదిక కావలసి వచ్చె. ఇట్లు యజ్ఞసంబంధ మైన వేడులును, కుండములును నియమితాకారప్రమాణములు గలవిగ చేయవలసివచ్చినందున నప్పటి యాయ్యులకు రేఖాగణిత సంబంధ మైన సిద్ధాంతములను గనిపెట్టుట యావశ్యక మయ్యె. ఈ సిద్ధాంతములు ఆపస్తంబకృతసుశ్వు నూత్రములలో వర్ణింపఁబడినవి. అంకగణితాంతర్గతమైన దశాంశ (Decimal) గణితమును ఈ కాలమునందలి యాయ్యులే కనిపెట్టిరి. నీరివద్దనుండి అరబ్బీ వారును వారియొద్దనుండి యూరోపువారును నేర్చుకొనిరి.

జ్యోతిశ్శాస్త్రము.

ఈ యుగమునందు జ్యోతిశ్శాస్త్ర మధికముగా నభివృద్ధి యైనదని చెప్పవచ్చును. పాలిశ, గోమక, వాసిష్ఠ, సౌర, పితామహ సిద్ధాంతము లనఁబడు గణితపద్ధతు లీకాలముననే యుదయించిన వని తోచెడిని. కాని, యప్పటి సిద్ధాంతగ్రంథము లిప్పుడులేవు. ఈపేళ్లతో నిప్పుడు కానవచ్చెడి గ్రంథములిటీ వలివి. ఆ కాలములో గ్రహధూమకేతు నక్షత్రాదుల యస్తిత్వమును, గతి విశేషములను ఆకాశవేధ (Astronomical observation) మార్గమున నాచార్యులు కనుగొనుచుండిరినియు, ఎవరెవరు కనుగొనిన నక్షత్రగోళములకు

వారివారిపేళ్లు వెట్టించుచుండే ననియుఁ గానవచ్చెడిని. వరాహమిహిరుఁడు తనబృహత్సంహితలోఁ గేతుచార మను అధ్యాయముందు అనేకఘామకేతువులను వర్ణించి యున్నాఁడు. ఆతఁ డచ్చటఁ దాను గగ్గ, పరాశ, వ్యసిత, దేవలులను ఋషులవర్ణనల ననుసరించి వ్రాయుచున్నటుల చెప్పినాఁడు. ఇందునై టీకవ్రాయుచు భట్టోత్పిఁగ డనునతఁడు పరాశరాదుల వాక్యములనేకము లిచ్చియున్నాఁడు. అందుఁ గొన్నిటి నిట సుదాహరించెదను. 'వైతామహా కేతు వైదువందల సంవత్సరములు తిరిగితిరిగి యుదయించును. ఉద్దాలకశ్వేత కేతువు నూటపదిసంవత్సరములు పరిధ్రమించి యుదయించును. శూలాగ్రము వంటి శిఖరు ధరించు కాశ్యపశ్వేతకేతువు పదిమైదువందల సంవత్సరములవఱకుఁ బ్రవాసముచేసి పద్మకేతువను తోఁకచుక్కవచ్చిపోయినతరువాత పూర్వ నిక్కున నుదయించి, బ్రాహ్మ (అభిజిత్) నక్షత్రమును, ఘృవనక్షత్రమును, బ్రహ్మరాశిని, సప్తమిని స్పృశించి, ఆకాశముయొక్క మూడవవంతుభాగమును ఆక్రమించి అపసవ్యహృద్గమునఁ బోవును. అర్ధవర్తలాకారమైన జటలుగల యీ ఘామకేతు వెన్ని నెలలు కానవచ్చునో యన్ని సంవత్సరములు సుఖిక్షుకాల మగును. నూతనంట్లుచుట్టి 'విభావసుజన్మకేతువు' అనునది ఆవర్తకేతువువచ్చి పోయినతరువాతఁ గృత్తికానక్షత్రమందునుదయించును. దానికిమామశిఖరదు' *

* ఇందు సుద్దాలక, కశ్యపేత్యాద్యనేక నామములు ఋషులవి. అనఁగా నాయాకేతువులను గుఱించి చక్కఁగఁ గనుఁగొని లోకులకుఁ దెలిపిఁబుఱుముల నామములు వానికిఁ దెట్టిరి. ప్రస్తుతకాలమందు హాలే ఘామకేతువు, ఎన్కీయొక్క

* "వైతామహశ్వలకేతుః పంచవర్ష శతం ప్రోష్యతిదితః.....అథోద్దాలకః శ్వేతకేతుద్దశోత్తరం వర్షశతంప్రోష్య.....దృశ్యః. శూలాగ్రాకారాం శిఖాం దగ్ధయన్ బ్రాహ్మనక్షత్రముపసృత్య మనాక్ ద్రువం బ్రహ్మరాశిం సప్తమిన్ సంస్పృశ్య...కాశ్యపః శ్వేతకేతుః పంచదశం వర్షశతం ప్రోష్యేత్ ద్రావిం పద్మకేతోశ్చరాస్తే...నభిశ్రుభాగ మాక్రమ్యపసవ్యం నివృత్యాధిప్రదక్షిణ జటాకారశిఖః సయావనోమాసాన్ దృశ్యతే తావద్వర్షాణి సుఖిక్షు మావహతి...అథ రక్షకేతు ర్విభావసుజః ప్రోష్య శత మావర్తకేతో రదిత శ్చరాస్తే కృత్తికాసు ఘామశిఖః."

మునకును ఉపనిషత్తులలోని యనేక వాక్యములతో సంబంధముండును. ఇట్టి వాక్యములను ఉపబృంహిత వాక్యము లనియెదరు. ఇందు ననేకయుక్తిప్రయుక్తులతో జీవబ్రహ్మసంబంధమును ఆత్మానాత్మవివేకమును వర్ణింపఁబడినవి. ఈ సూత్రములయొక్క యగ్రమునుగుఱించి పెక్కు వివాదములు గలవు. ఈ సూత్రముల కనేకు లనేకభాష్యములు వ్రాసిరి. మొట్టమొదట భాష్యము వ్రాసిన వాఁడు నీలకంఠశైవాచార్యుఁడు ; దీనిని నీలకంఠభాష్య మనియెదరు. ఇందు శివపరముగ నగ్రము చేయఁబడినది. లోకవిఖ్యాతు లగు శంకరాచార్యులవా రీ సూత్రములపై వ్రాసిన భాష్యము శాంకర శారీరకభాష్య మని జగత్ప్రసిద్ధము. యుక్తివాదమున నీగ్రంథమును మించినగ్రంథము వేఱొకటి యుండఁబోదు. ఇందు బ్రహ్మము సత్యమనియు, జగత్తు మిథ్యయనియు, జీవుఁడే బ్రహ్మమనియుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. రామానుజకృతమైన విశిష్టా ద్వైతభాష్యము మూడవది. దీనికి శ్రీభాష్య మని పేరు. వీరు గాక, మధ్వాచార్యులవారు ద్వైతపరముగను, వల్లభాచార్యులవారు శుద్ధాద్వైతపరముగను భాష్యము లిటీవల వ్రాసి యున్నారు.

ఈ షడ్వక్యము లన్నియు సూత్రకాలములోనే వ్రాయఁబడినవి కావు. ఇందలి విషయ చర్చయుఁ గొన్ని సూత్రములు నీ యుగంబున నేర్పఁజేఁగాని, ప్రస్తుతము గానిపించెడి గ్రంథరూపము వానికి జాప్యకాలమునఁ గలిగి యుండవచ్చు నని విద్వాంసుల యభిప్రాయము.

ఇతర సూత్రములు.

పైని వర్ణింపఁబడిన సూత్రగ్రంథములుగాక వాత్స్యాయనకృత కామ సూత్రములును, పింగళాచార్యకృత ఛందస్సూత్రములును గలవు. ఇటీవలి వారిచే వ్రాయఁబడు కామశాస్త్రాది గ్రంథములకు నీ కామసూత్రములే మూలాధారములు. ఇటీవలి ఛందశాస్త్రముల కన్నిటికిని పింగళసూత్రములే యాదిమాతృకలు

ఇవిగాక యనుక్రమణ లను గ్రంథములు గలవు. ఒక్కొక్క వేదమునకు నొక్కటిగాని పెక్కులుగాని యనుక్రమణ లుండును. ఇందు నాయావేదములలోని సూక్తములు, ఋషులు, ఛందములు, దేవతలు మొదలయినవాని వివర ముండును. ఆయా సంహితలలోఁ బిమ్మటి నెవ్వరును క్రొత్తనుంధ్రములు కలుపకుండ, ఇం దిన్ని మంత్రములు, ఇన్ని పదములు, ఇన్ని యక్షరములు ఉన్నవని వ్రాయఁబడును. ఋగ్వేదములో ౧౦౧౭ సూత్రములును, ౧౦౧౭౪౪ ఋషులును, ౧౧౭౩౮౭౬ పదములు (శబ్దములు) ను, ౪౩౭౦౦౦ అక్షరములును గలవని ఋగ్వేదానుక్రమణిలోఁ జెప్పఁబడి యున్నది ! అనఁగా నాకాలమందు వేదములను నంతసూక్ష్మనిరీక్షణతో నభ్యసించి రని యర్థము. ఈ యనుక్రమణములు గొన్ని పద్యరూపముగను, కొన్ని గద్యరూపముగను ఉండును.

తూర్పు.

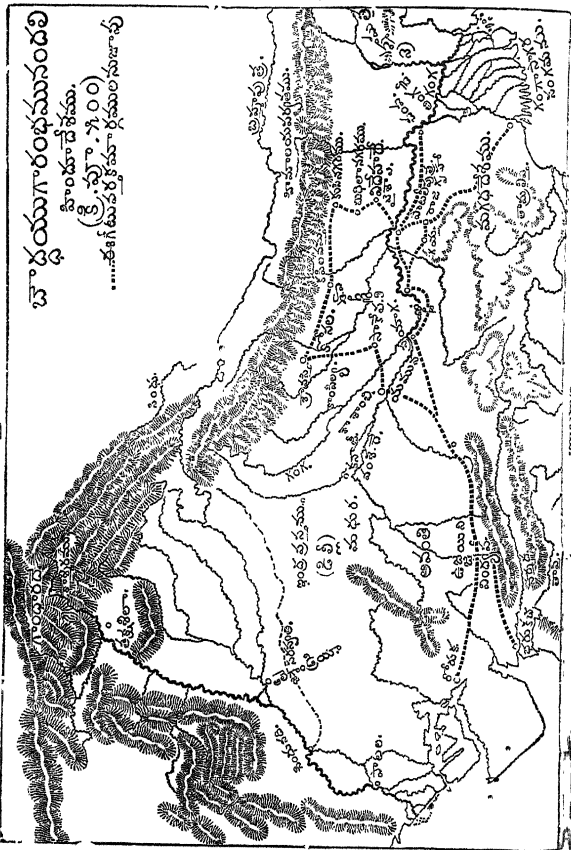
ఉత్తరము.

బౌద్ధయుగారంభమునందలి

హిందూదేశము.

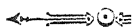
(క్రి.పూ. ౫౦౦)

.....చరిత్రములనుజూపు

పశ్చిమము.

అ యి ద వ ప్ర క ర గ ము.

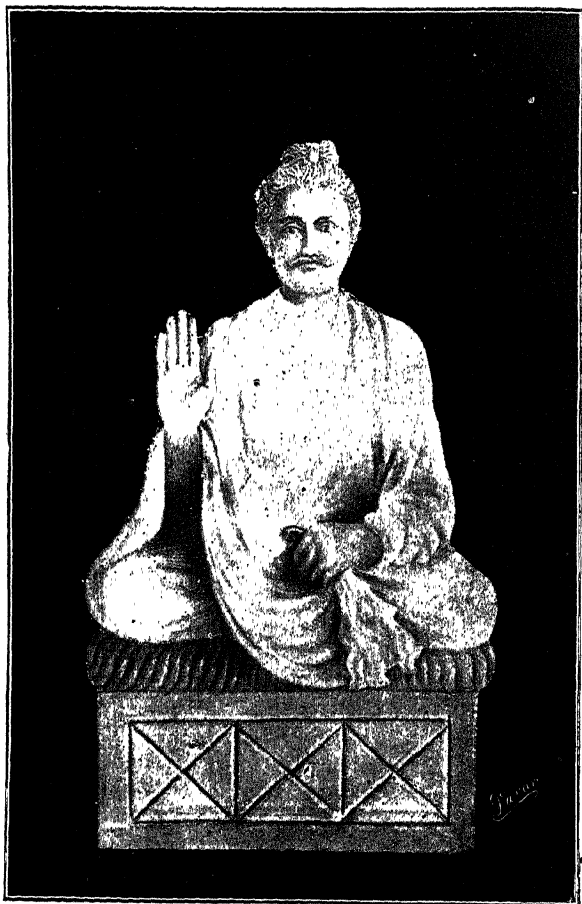
నాథయుగము.

(క్రి. పూ. ౧౦౦౦—క్రి. శ. ౧౦౦౦).

క్రిందటిప్రకరణములోఁ జెప్పినట్లు బ్రాహ్మణుల యాధిక్య మెక్కువ కాఁ జొచ్చె. బ్రాహ్మణులు తప్ప నితరులకు అధ్యయనాధ్యాపన (చదువుకొనుట, చదువుచెప్పట) సంబంధ మైన యధికారములు లేవనియు, యజ్ఞయాగాదికములఁ జేయించుటకు బ్రాహ్మణేతరు లనర్హులనియు వారు వాదించఁ జొచ్చిరి. అనార్యులను, శూద్రులను మిక్కిలి యనుఘాయతోను దిరస్కారభావముతోను జూచుచుండిరి. అందువలన శూద్రులకు మిక్కిలి బాధ గలుగుచుండె. బ్రాహ్మణుల డెట్టియపరాధము చేసినను వానికి శిక్ష లేదు. శూద్రుఁడు కొలది తప్పు చేసినను వానికిఁ గఠినశిక్ష విధింపఁబడుచుండెను. నేరకుంత్రములు పెనినంత మాత్రమున శూద్రుని చెవిలో నీసము కరఁగించిపోయు మనిరి. ఇట్లు క్రింది జాలివా రణఁగఁద్రొక్కఁబడుచున్నందున బ్రాహ్మణులు చేయు స్వాగ్రహరధ్య భోధలు జనసామాన్యమునకు గ్రాహ్యములు కావయ్యె. కాన జాతివిభేదము లేక యందఱు జనులను సమానముగాఁ జూచి యందఱకు సాధ్యమగు నీతి సిద్ధాంతములే తత్త్వములుగాఁ గలిగిన యొక క్రొత్తధర్మమును స్థాపించి సంఘ సంస్కరణముచేయ నప్పటి సంస్కర్త ల నేకులు యత్నించిరి. వారిలో మహా వీరుఁ డనువాఁడును, బుద్ధుఁ డనువాఁడును ముఖ్యులు. మహావీరుఁడు కైన మతస్థాపకుఁడు. బుద్ధుఁడు బౌద్ధమతస్థాపకుఁడు. వీరిని గుఱించియు వీరిక్రొత్త మతముల గుఱించియు మన మిచ్చటఁ గొంత కనుగొందుము.

మహావీరుడు.

ఈతఁడు బుద్ధునకు సమకాలినుఁడనియు నతనికి బంధుఁ డనియుఁ జెప్పె దరు. ఈతఁడు వైశాలీపురమునందు క్రీ. పూ. ౪౪౫-వ సంవత్సరప్రాంతమున జన్మించెను. వైశాలి యనుపట్టణము, ప్రస్తుతము బేహారులోని పాట్నా పట్టణ మునకు నుత్తరమున నిరువదియేడు మైళ్లదూరమున నున్న బిసర్ అను పల్లెకు సమీపముం దుండె నట. అచ్చట రాజ్యముచేయుచుఁ డొక రాజుగాక, యనేక త్సత్త్రియ కుటుంబములలోని నాయకులందఱుఁ గలిసి రాజ్యము చేయుచుండిరి. దీనిని నాయక సత్తాకరాజ్యము (Oligarchical Republic) అనియెదరు. అట్టి త్సత్త్రియనాయకులలో 'నతి' వంశజుఁ డగు నొకనాయకుని చిన్నకుమారుఁ డీమహావీరుఁడు. ఈతఁడు ముప్పవేండ్ల వయస్సున సర్వసంగపరిత్యాగము చేసి పారసనాథులను సన్న్యాసిసులలోఁ గలిసి రెండుసంవత్సరము లుండెను. తరువాత నాతఁడు స్వతంత్రమతమును స్థాపించి నలువదియేండ్లవఱకు ధర్మోపదేశము చేయుచు నుత్తర దక్షిణబేహారుదేశములంజే కొన్ని మఠము లేర్పాటుచేసి క్రీ. పూ. ౪౯౦ లోఁ బరమపదము నొందెను. ఈ మతమువారిని మొదట నిగ్గింథు లనిరి. వేదాదికము లయిన యేగ్రంథము లను నమ్మనివారని యందుల కగ్రము. మహావీరుని, ఇంక నితర మతస్థాపకులను ఈ మతమువారు 'జిను' లని యన్నందున నీ మతమునకుఁ దరువాత జైనమత మని పేరువచ్చెను. కొంతకాలమునకు వీరిలో దిగంబరు లనియు, శ్వేతాంబరు లనియు రెండు తెగ లేర్పడెను. ఈ మతము క్రమక్రమముగా దక్షిణమునందున ప్రసరించె. క్రీ. శ. తొమ్మిదవ శతాబ్దంబున నీ ధర్మము, పశ్చిమతీరమునను, మధుర మైసూరు రాజ్యములందును బ్రబలినటులు గానవచ్చెడిని. కాంచీపట్టణములో అకలంకుఁ డను జైనాచార్యుఁడు బౌద్ధుల నోడించి వేడలఁగొట్టించె నట. ఆజవములోను కన్నడములోను జైనులు చక్కని గ్రంథములు వ్రాసి యున్నారు. క్రీ. శ. పండ్రెండవ శతాబ్దంబున జైవమతస్థులను, జైష్ఠవమత

కాతమబద్ధుడు.

స్థులును ప్రబలి దక్షిణమునందలి శైవమతమును రూపుమాపిరి. ప్రస్తుతము హిందూదేశమున పదుమూడులక్షల శైవులుమాత్ర మున్నారు.

శైవ సిద్ధాంతములు.

౧. వేదము లహరుషేయములు కావు. ౨. అరూపగణః షణ్ సర్వేశ్వరుః షోకః కలఁడు. వాఁడు స్వశక్తిమంతుఁ డయ్యును తటస్థునివలె నుండును. ౩. ఈశ్వరుఁడు మనలను నిష్ఠమువచ్చిచట్లు రక్షింపఁడు; క్షేంపఁడు. మన సదాచరణ దురాచరణములే మనలను రక్షింపును, క్షేంపును. ౪. సృష్టియొ, జీవులును అనాదులు; అవినాశులు, వినాశము చెందననికావు. ౫. ఈ భూలోకమునకుఁ గ్రింద నేడునరకములును, పైని బదునాఱు దేవలోకములును గలవు. అన్నిటికిఁ దైవి బదునేడవది ఆగమింద్రులొకము కలదు. అందు సర్వేశ్వరుఁ డుండును. పుణ్యాత్ము లచ్చిటికిఁ బోయెదరు. పాపాత్ములు నరకమునకుఁ బోయెదరు. ౬. ఇదివఱకు నిరువదినలుగురు తీర్థంకరు లను గురువులు వచ్చి వెల్లిరి. వారిని దేవతలకంటె నెక్కుడుగ భావించి వారి ప్రతిమలను శైవులు పూజించెదరు. ౭. ఆహింస యనునది వీరి యన్ని ప్రతిములలో గొప్పది. రాత్రి భోజనము నేనినఁ జీకటిలో జీవకోటికి హింస కలుగునేమో యని వీరు సాయంకాలముననే భోజనము చేయుదురు. వడియఁబోయనినీరు త్రాగురు. మొదట వీరిలో జాతిభేదము లేకపోయినను నిటీవలి శైవులు జాతి భేదమును బాటించుచు శివవిష్ణునిదేవతలఁ బూజింతురట.

గౌతమ బుద్ధుఁడు.

ఆకాలమునందలి సంస్కృతలలోనే గాక భూమిపై నేటివఱకును బుట్టిన యందఱు సంస్కృతలలోను, విరాగులలోను, మహానుభావులలోను గౌతముఁ డగ్రగణ్యుఁ డనుటకు సందేహము లేదు. కావున నిచ్చట నాతనిచరిత్ర కొంచెము వివరముగ వ్రాసెదను.

కోసలదేశమునను నీశాన్యమున శాక్యవంశపురాజులయొక్క చిన్న రాజ్య

ముండెను. దానికి రాజధాని, రోహిణీనది యొడ్డుననున్న కపిలవస్తునగరము.

* ఈ నగరము కాశీకి నుత్తరమున నూఱుమైళ్లవిూడ, హిమాలయప్రాంత ముం దుండె. అచ్చట నాకాలంబున శాక్యవంశజుడును, గౌతమగోత్రుడును అగు శుద్ధోదనుఁ డను రాజు, తన వంశజులైన యితర నాయకులతోఁ గలసి రాజ్యము చేయుచుండెను. ఆతనికి మాయాదేవి యను భార్య గలదు. ఈ దంపతులకుఁ గ్రీ. పూ. ౫౫౭ - వ సంవత్సరమునందు నొక కుమారుడు కలిగెను. కపిలవస్తునగరమునకు నూఱుమైళ్ల విూడనుండు లుబినీవన మనఁబడు తోటలో బుద్ధుఁడు జన్మించినస్థలంబునఁ దరువాతికాలమున అశోకమహారాజుక శిలాశాసనము వేయించెను. అది యిప్పటికి నచ్చటనే యున్నది.

బుద్ధునికిఁ జిన్నతనమునం దేమి పేరుపెట్టిరో తెలియదు. కాని తరువాత నాతనికిఁ గౌతమగోత్రుఁ డగుటచే గౌతముఁ డనియు, శాక్యవంశజుఁ డగుటచే 'శాక్యముని' లేక 'శాక్యసింహుఁ' డనియు, బరతత్త్వబోధకలిగినవాఁ డగుటచే బుద్ధుఁ డనియు, వచ్చినకార్యమును సాధించినవాఁడుగాన సిద్ధార్థుఁ డనియు నామములు గలిగె. ఈ సిద్ధార్థుఁడు చిన్న నాటనుండియు, సమస్త భూతములయందును నత్యంత దయ గలవాఁడును సంసారసుఖము నొల్లక యెప్పుడును నేకాంతంబునఁ జింతాక్రాంతుఁడై యుండె. అది చూచి యతని తండ్రి, తనకుమారుఁడు రాజులకు సహజమైన శౌర్యము నెల్లక, సన్నాతములకుఁ దగిన సత్త్వగుణమును స్వీకరించియుండుటకుఁ జింతించి, యతనిని సంసార బంధములతో బడవైచిన వతఁడు వైరాగ్యవృత్తిని మానునని తలచి 'యశోధర' యను రాజకుమారికను దెచ్చి, సిద్ధార్థున కిరువదవయేట వివాహము

* ప్రస్తుతము యునైటెడ్ ప్రావిన్సెస్ ఆఫ్ అగ్రా అండ్ బెండ్ అనఁబడు పరగణాలలోని, బస్తీ అను జిల్లాలో ఈశాన్యమూల నుండు 'పిప్రసావా' యనుపల్లె యున్న స్థలముననే కపిలవస్తు నగర ముండెనని యిటీవలి శోధకులచే నిశ్చయింపఁబడియె.

చేసెను. వివాహోపసంకరము కొన్ని దినములవఱకు సిద్ధార్థుడు సంసారములోఁ గొంచెము మునిగియుండె. కాని యొకదినమున నాతఁడు సత్త్వగుణుఁ జూడఁ జోవఁగా నాతనికి నొకరోగియు నొక ముష్కలివాఁడును నొక పీచుఁగఁను ద్రోవను బోవుచుండఁ గానవచ్చెను. అందునై సంసారములోనుండు మానవుల కందఱకును, రోగజరామరణములు సహజము లనియు, పీచిని దప్పించుకొన నిర్వాణమార్గమును గనిపట్టవలయు ననియు నాతనికిఁ దోచి వైరాగ్య మను మడించెను. ఇంతలో నతనికి రాహులుఁ డను ముద్దులబిడ్డఁడు పుట్టె. ఇంక నింట నుండినయెడల సంసారమోహ మెక్కువై జననమరణములులేని నిర్వాణోపాయముఁ గనిపట్టుట దుష్కలమని రలచి సిద్ధార్థుఁ డిలువిడిచిపోవఁదలఁ చెను. ఎవరికిఁ దెలియకుండఁ దనరథము మధ్యగాఁత్రి సిద్ధపఱచి యుంపవలసి నదని విశ్వసనీయుఁ డగు తన సారథితోఁజెప్పి, యిలువెడలునపు డొకసారి తన ముద్దులకొమరుని ముద్దాడి వెళ్లెద నని యాతఁడు కుమారుని యుయ్యల యొద్ద కుఁబోయెను. అచ్చట నాతనిభార్య యగు 'యశోధర' యప్పురసలఁబోలిన సఖి జనంబుచేఁ బరివేష్టితమై నిదురించుచుండె. బాబ్యల్యమానముగా వెలుఁగుచున్న దీపంబుల ప్రకాశంబు ముఖముపైఁబడ నాతరుణీలలామ రతీదేవివలె శోభిల్లె. అట్లు నిగ్రాహకలయిన యాజవ్యసుల ముఖకమలంబులచే నిండియున్న యాయంతఃపురకాసారంబు తన్ను మంచు నేమో యని సిద్ధార్థుఁ డించుక భయమం దెను. కాని మనోనిగ్రహముగల మహాసుభావుఁడు గాన గ్రమ్మిన మనస్సును ద్రిప్పకొని, కుమారుని ముద్దాడినయెడల వాఁ డేడ్చుననియు, నదికారణముగాఁ దనభార్యయు నితరస్త్రీలును లేచి తన ప్రయాణకార్యమునకు భంగము గలి గించెదరనియుఁ దలచి తనపట్టిని ముద్దయిన నాడక, మనస్సును తాయిచేసి కొని పరిపూర్ణవైరాగ్యవంతుఁడై, తన గొప్పరాజ్యమును, చక్కనిభార్యను, ముద్దులకుమారుని, సకలైహికసౌఖ్యములను వదలి సిద్ధార్థుఁ డెవరికిఁ జెప్పక ముక్తిమార్గమును సాధించుటకు ముప్పదవయేట బయలు దేఱెను! అనన్య సామాన్య వైరాగ్య మన నిట్టిదక దా!

ఇట్లు వెడలినవాడు కొంత దూరమువఱకు రథముమీదఁబోయి, రథము
 డిగ్గి, తన రాజవేషముంతయు సారథి కిచ్చి, సారథి వేషముఁ దానుధరించి,
 తన కురులన్నియుఁ గత్తిరించి వైచి సన్న్యాసిరూపము ధరించెను. సారథినిఁ
 దిరిగి తనపట్టణమునకుఁ బంపివైచెను. కొంతదూరము పోఁగా నాతనికి శిష్యులచేఁ
 బరివృతుఁడై తత్త్వవిచారము చేయుచున్న ఆరాదకాలపుఁ డను ఆచార్యుఁడు
 గానవచ్చెను. అతనియొద్దఁ గొన్నిదినములుండి సిద్ధార్థుఁడు శాస్త్రములలోని
 ముక్తిమార్గము నభ్యసించెను. తరువాత రుద్రకుఁ డనువానియొద్దఁ బ్రాణా
 యామాది సమాధిసాధనంబుల నేర్చెను. కాని యందువలన నతనికి మనస్సు
 మాధానము కాలేదు. అటుతర్వాత బుద్ధుఁడు మగధదేశమునకు రాజధానియగు
 రాజగృహమునకుఁ బోయెను. శరీరమును గట్టపెట్టి తపస్సుచేయక ముక్తి దొర
 కదని యచ్చట బోధింపఁబడినందున గయ యను పట్టణమునొద్ద నరణ్యములో
 నాటు సంవత్సరములవఱకును నైదుగురు శిష్యులతోఁగూడ నాహారముమాని
 తప స్సొనరించెను. అన్నాహారములులేక శరీరమును గృశీంపఁజేసియు, బంచాగ్ని
 మధ్యమునఁ దనువును దపింపఁజేసియు, దప స్సొనరించినను నందువలన నతనికి
 సేమియు లాభము గానరాక యొకపరి నాతఁడు మూర్ఛవచ్చి పడిపోయెను.
 తర్వాత శరీరశోషణమువలన లాభము లేదనియించి యాతఁడు దానిని వదలి
 వేసెను. అందుపై శిష్యు లాతనియందు భక్తితగ్గినవారై యాతనిని వదలివెళ్లిరి.
 పిదప గయయొద్ద నొక రావిచెట్టుక్రిందఁ గూర్చుండి శాంతమనస్సుతోఁ దత్త్వ
 మును విచారింపఁగా నాతనికి నిర్వాణసాధకం బగు తత్త్వము బోధపడి యా
 తఁడు బుద్ధుఁ డయ్యెను. ఆతఁడు బుద్ధత్వముఁ జెందినస్థలమే బుద్ధగయ. అతఁ
 డేశ్వరత్వవృక్షముక్రింద బుద్ధత్వముఁ జెందెఁ గాన నదియ యత్యంతపవిత్ర మైన
 వృక్ష మనిజాదుల విశ్వాసము.

సిద్ధార్థుఁ డిట్లు తత్త్వమునుగాంచి బుద్ధత్వముఁజెంది తనమతము నితరులకు
 బోధించునిమిత్తము ముప్పదియాఱవయేట వెడలెను. మొట్టమొదట కాశీపట్టణ

మునకుఁ బోయి యచ్చట సకలజనులకుఁ దన నూతన సిద్ధాంతముల బోధపఱుపఁజొచ్చెను. మూడు నెలలలో నణువది శిష్యుల తాతనిమితమున స్వీకరించిరి.

తనమితమును దశదిశలఁ బ్రసరింపఁజేయుటకై యాలఁ దా యణువది శిష్యుల దేశదేశములకుఁ బంపి “ఈ యుత్తమధర్మమును సంపాదకు బోధింపు” డని యాజ్ఞాపించెను. ఈ భూగోళము మీది మొట్టమొదటి మతప్రబోధక సంఘం (Religious Mission) మిదియ. ఇటీవలి క్రైస్తవ మతప్రబోధక సంఘములన్నియు వాద్యసంఘముల యనుకరిణంబులే.

కాశీపట్టణమున మఱికొందఱు శిష్యులసంపాదించి మగధదేశమునకు రాజధాని యగు రాజగృహమునకుఁబోయి యచ్చట బింబసారుఁ డను రాజునకును మఱి యనేక జనులకును నూతన ధర్మ దీక్ష నొసంగెను. సంవత్సరమునకు నెనిమిది నెలలు నానాదేశములు తిరిగి ధర్మబోధఁజేయుచు, శాస్త్రమహాముని యగు బుద్ధుఁడు వక్షాకాలము నాలుగు నెలలును రాజగృహము నొద్దనున్న వేణువనమునఁ గడపుచుండెను. అనేక రాజులును విద్వాంసులును బ్రహ్మవేత్తలును వేణువనమునకు వచ్చి యాతని మతమును స్వీకరించిరి.

బౌద్ధసన్న్యాసులకు భిక్షువు అనిపేరు. వీరినే ప్రాకృతమున బిక్షుని యని యెదరు. అట్టి యనేక భిక్షులతోడ బుద్ధుఁడు తనరాజధాని యగు కపిలవస్తు పురంబునకు భిక్షువేసముతో వెళ్లి తనముదుఁగలి తండ్రికిని గుమారునకును భార్యకును దీక్ష యొసంగెను. బౌద్ధమతములోఁ బురుషులకుఁబోలె స్త్రీలకును సన్న్యాసము కలదు. అట్టిస్త్రీని భిక్షుని అనియెదరు. బుద్ధునిభార్య యగు యశోధర మొదటి భిక్షుని యయ్యె. ఇట్లు బౌద్ధమతము బుద్ధుని జీవితకాలమునందే కాశీ కోసల మగధదేశంబులఁ బ్రసరించెను. బుద్ధుఁడు నూతనమతాభివృద్ధికై నలువదినాలు గేండ్లు పాటుపడి క్రీ. పూ. ౪౭౭-వ సంవత్సరములో, ప్రస్తుతము గోరక్ పూర్ జిల్లాలో కాశీయా యని పిలువఁబడు కుశినగరమునందు తన కనుబదవయేట నిర్వాణము చెందెను.

బౌద్ధమతాభివృద్ధి.

బుద్ధుఁడు నిర్వాణముచెందిన సంవత్సరమున రాజగృహము నెద్ద పర్వత

విజ్ఞానము, వేదన, సంజ్ఞ, సంస్కారము, రూపము అను పంచస్కంధముల పరిణామము. ఇప్పు డాలోచించు నాత్మ యింకొక తుణమున కుండదు. క్రొత్తది వచ్చును, ముఖ్యముగా నిది విజ్ఞానమయము. పూర్వవిజ్ఞాన ముత్తరవిజ్ఞానమును అవలంబించి తాను అంతరించును. ఇట్లు విజ్ఞానధార యెప్పుడును ప్రవహించుచుండు. అనఁగా నిది యొక నదివంటిది. ఎప్పటికప్పుటికిఁ గ్రొత్తనీరు వచ్చుచుఁ గ్రాంతనీరు పోవుచున్న పుటికి నదిమాత్ర మొక్కపేరటనే పరఁగుచుండు నటు లార్తయొక్కటియే యని చెప్పట వ్యావహారికము. ౩. 'సర్వం స్వలక్షణం స్వలక్షణమ్' అనఁగా సృష్టిలోని యొక వస్తువుతో నింకొక దానిని బోల్చుటకు పీలులేదు. ఈవస్తు వావస్తువువలె నున్న దనుట తప్పు. కావున నేవస్తువులక్షణము దానికి చెల్లు. ఇతర వస్తువునకుఁ జెల్లదు. ౪. 'సర్వం శూన్యం శూన్యమ్'. అనఁగా నంతయునున్న యని యర్థము. ఈ చతుర్విధ భావనల యథాధిజ్ఞానమువలన ముక్తి కలుగును. 'సర్వం శూన్యమ్' అను భావనయొక్క యర్థమును గుఱించి జ్ఞానులలో నాలుగు శాఖాభేదములు గలిగె. మాధ్యమికులనువారు సర్వశూన్యత్వము నొప్పిరి. యోగాచారు లను జ్ఞాథులు బాహ్యశూన్యత్వమును మాత్ర మంగీకరించిరి. విజ్ఞానము సత్యమే యని వారి యభిప్రాయము. సౌత్రాంతికు లను వారు బాహ్యార్థములు కేవల మనుమే యములు; ప్రత్యక్షములు కావనిరి. వైభాషికులు బాహ్యార్థములే ప్రత్యక్షములనియు, విజ్ఞానమే యనుమేయ మనియు గ్రహించిరి. జ్ఞాన్తస్థిధాంతమునఁ గర్తృమాహాత్మ్య మెక్కువ. ఇచ్చటఁ గర్తృ యన యజ్ఞయాగాదిక వైదిక కర్త కాదు. మానవుండు చేయు ప్రతిపనియుఁ గర్తృ యనియే యర్థము. చేసిన చెడుపనికిని మంచిపనికిని బ్రతిఫల మనుభవించి తీరవలయును. తప్పించుకొనుట యెవరికిని నశక్యము. కావునఁ జెడ్డపనిచేయకయే యుండవలయును. చేసినయెడల దానిఫల మనుభవించక తప్పదు. దేవునికిఁ గొబ్బెరకాయ కొట్టిన లాభము లేదు. మంచిచెడ్డపనుల ఫలము లనుభవించుటకుఁ బునర్జన్మంబుల నెత్తుచుండవలయును. కాని జన్మ రాహిత్యముం గోరువారు కర్మసన్న్యాసి సముఁ బుచ్చుకొనవలయును.

(ii) నీతిబోధ.—తత్త్వవిచారము జనసామాన్యమునకుఁ దెలియదు.

కావున బుద్ధుఁడు నీతివర్తనమే యందఱకు ముఖ్యమని తాసించెను. పరిశుద్ధాలోచన, పరిశుద్ధవాక్కు, పరిశుద్ధాచరణయు నిర్వాణమునకు ముఖ్యసాధనములు. పరోపకారము, భూతదయ ధర్మముయొక్క ముఖ్యాంగములు. ఇవి యందఱకు సాధ్యములు. బ్రాహ్మణునికి నాధిక్యము లేదు; శూద్రునికి నీచత లేదు. సత్సృజితనగలవా రెవరయినను బూజ్యులే. ఇట్లందఱకు సాధ్యమయిన నట్టియు నందఱకుఁ దెలియనట్టియు నీతితత్త్వములను బోధించినందున నీధర్మము బహుశీఘ్రకాలములోనే నానాదేశములు వ్యాపించెను.

అప్పటి రాజ్యములు.

ఇట్లు పౌద్ధకాలంబునఁ బ్రబలిన నూతనధర్మముయొక్క చరిత్ర కనుగొనిన పిదప నాకాలమందుఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన రాజ్యములనుగుఱించియు, రాజకీయ వ్యవహారములను గుఱించియు విచారితము. పౌద్ధగ్రంథముల వెదకిచూచిన యెడల నాకాలమందు నుత్తర హిందూదేశంబున ౧. అంగ, ౨. మగధ, ౩. కాశీ, ౪. కోసల, ౫. వంశ, ౬. కురు, ౭. పాంచాల, ౮. మత్స్య, ౯. శూరసేన, ౧౦. అస్సకా (అశ్వక), ౧౧. అవంతి, ౧౨. గాంధార, ౧౩. కాంభోజము' లను నీ పదుమూఁడు రాజ్యములు బుద్ధునకుఁ బూర్వము కొంతకాలమును దరువాత కొంతకాలమును బ్రసిద్ధి వహించినట్లు కానవచ్చెడిని. ఇవి గాక యొక్కరాజుచేఁ బరిపాలింపఁబడక వెక్కుకుత్తైయినాయకులచే నేలఁబడు నాయకసత్తాక రాజ్యములు కొన్నియుండెను. అందు. ౧౪. శాత్య, ౧౫. మల్ల, ౧౬. వజ్జి యను నాయకదేశంబులు ముఖ్యమైనవి. ఈ రాజ్యము లన్నిటినిగుఱించి కొంచె మిచ్చట వ్రాసెదము.

౧. అంగరాజ్యము.— ఇది మగధదేశమునకుఁ దూర్పున నుండెను. చంపానగరము దీనికి రాజధాని. ప్రస్తుతము భాగల్ పూరు అనఁబడుపట్టణము

నొద్ద చంపానగర ముండెను. బుద్ధునికాలమందు నీరాజ్యము మగధదేశమునకు లోబడి యుండెను.

౨. మగధరాజ్యము. - ప్రస్తుతము బేహా రనబడు దేశము పూర్వపు మగధ మని చదువరులకుఁ దెలిసియే యున్నది. చాన్ధకాలమందు మొదటనీ రాజ్యమునకు నుత్తరమున గంగానదియు, దక్షిణమున వింధ్యమును, దూర్పున చంపానదియు, బళ్ళిమమున శోణదమును ఎల్లలుగా నుండినట్లు గానవచ్చెడిని. బుద్ధునికాలమందు నీరాజ్య మంగరాజ్యముతోఁ గలిసి రెండువేల మూడువందల మైళ్లు చుట్టుకొలత కలదియు, నెనిమిదివేల గ్రామములు గలదియైన యుండె.

అప్పటి యన్ని రాజ్యములలోను మగధరాజ్యము గొప్పదియై సార్వభౌమత్వమును గలిగియుండెను. మహాభారతయుద్ధకాలమునుండి క్రీ. పూ. ఏడవ శతాబ్దమువఱకును నిందు నిరుపదియేడుగురు రాజులు రాజ్యము చేసిరి. ఏడవ శతాబ్దమున శత్రువాగుండనువాఁ డీరాజ్యమును గెలిచెను. ఈ వంశమునందు నైదవవాఁ డగు బింబసారుఁ డనురాజు రాజ్యముచేయుచుండఁగానే గౌతము బుద్ధుఁడు తనధర్మమును లోకులకు బోధించి యీతనికిని దీక్ష యొసంగెను. ఈతఁడు శాంతస్వభావముగలరాజు. ఇతని కుమారుఁ డగు అజాతుశత్రుఁ డీతనిఁ జంపించి రాజయ్యె. ఈ యజాతశత్రుఁడు మొదట దేవదత్తుఁ డనువాని దుర్బోధలచే దుర్భాగవర్తనుడై, తరువాత పశ్చాత్తాపము కలవాడై బాధదీక్షను గ్రహించె నట. బుద్ధుఁడు నిర్వాణముజేరిన సంవత్సరముననే (క్రీ. పూ. ౪౭౭ లో రాజగృహము నొద్ద జరిగిన ప్రథమబౌద్ధాచార్య పరిషత్తు నిమిత్తమై యీరాజు సప్తపర్ణిగుహలోఁ గొప్పమండపముఁ గట్టించె నట.

ఈ యజాతశత్రువునకును, గోసలదేశపు రాజునకును జరిగిన యుద్ధమువిషయమై యొకవింతకథ కలదు. అప్పటి కోసలాధీశ్వరుని పేరు పనేనద్రప్రసేనధీ). ఈ తని యక్కయగు కోసలాదేవి బింబసారుని భార్య ; అనఁగా అజాత

శత్రునకు సవతిత్వం. తన సవతికొమారుడగు నజాతశత్రుడు తన భర్తను జంపఁ గాఁగోసలాడేవి యాదుఃఖముతో మరణమందెను. కోసలరాజులు కాశీరాజ్యములోని కొన్ని గ్రామములు కోసలాడేవికి నరణ మిచ్చియుండిరి. ఆమె పోఁగానే యా గ్రామములు గోసలరాజయిన పసేనదిచే నాక్రమింపఁబడియె. అందువైముసలివార డగు పసేనదికిని నతని సవతిమేనల్లుఁ డగు నజాతశత్రువునకును యుద్ధము ప్రారంభమాయెను. మొదట నజాతశత్రునకుఁ గొంచెము జయము కలిగెగాని నాల్గవసారి అతఁడు దాడివేడలినప్పుడు పసేనదిచేఁ జెఱఁబెట్టఁబడియె. కాశీదేశపు గ్రామములవై నజాతశత్రునకు నేమియు హక్కులేకని యనిపించుకొని యాతనిని గోసలేశ్వరుఁడు విడిచిపెట్టెను. కాని చెఱులో నున్న కాలమందు నాతనికిని గోసలేశ్వరుని కూతునకును బ్రేమ యంకురించినందునఁ గోసలేశ్వరుఁడు తనకూతురగు వజిరా (వజ్ర) దేవిని అజాతశత్రువునకిచ్చి వివాహముచేసి వివాదగ్రామములే యామె కరణ మిచ్చెను.

అజాతశత్రునితరువాత నలుగురు గాజులతో నీవంశ మంతరించె. అటు మీఁద నందుఁడును అతని పుత్రులెనమండుగురును రాజ్యముచేసిరి. ఈ వంశములోని కడపటిరాజును సంహరించి చంద్రగుప్తుఁ డనురాజు మగధాధీశ్వరుఁడయ్యెను. ఈతనినిగుఱించి ముందు మౌర్యవంశమును వర్ణించునపుడు విశేషముగా వ్రాయఁబడును.

3. కాశీ రాజ్యము.—ఈ రాజ్యము పూర్వము స్వతంత్రముగా నున్నను బుద్ధునికాలమందు గోసలరాజ్యములోఁ గలిసియుండెను. దీని చుట్టుకొలత రెండువేలమైళ్లుండెను.

౪. కోసల రాజ్యము.—ఇత్తయ్యగమునుండి విభ్యాతిఁగాంచునయీరాజ్యమునకు బుద్ధకాలమునసావత్తి (శ్రావస్తి) యనుపట్టణము రాజధానిగ నుండె. గోరఖ్ పురమునకు వాయవ్యమున డెబ్బదిమైళ్లమీఁద నీపట్టణముండె నట. ఈరాజ్యమునకు దక్షిణపశ్చిమముల గంగానదియు, దూర్పున

గండకీనదియు, సుత్తరమున హిమవత్పర్వతమును ఎల్లలు. బుద్ధుని కాలమున నీరాజ్యము మిక్కిలి ప్రబలి మగధరాజ్యమునకుఁ బ్రబలప్రతిస్పర్ధి యయ్యెను. అంతకుఁబూర్వము మగధములోఁ జేరిన కాశీపట్టణమును బట్టుకొనుటకు, దబ్బు సేన (దర్బ సేన) కంసు లను కోసలరాజులు మగధరాజులతో యుద్ధముచేసిరి. కంసుఁ డనువాఁడు తుదకు దానిని స్వాధీనపఱచుకొనెను. ఇది బుద్ధజన్తము నకుఁ బూర్వము జరిగిన వృత్తాంతము.

బుద్ధునికి సమకాలీనుఁ డగు నీదేశపురాజు పనేనది (ప్రసన్నధీ) యను వాఁడు. ఈతనికిని మగధాధీశ్వరుఁ డగు నజాతశత్రునకును జరిగిన యుద్ధసమాచారము వైని వ్రాసి యున్నారము. ఈతఁడు తక్షశిలానగరమందలి పాఠశాలయందు విద్యలన్నిటిని సంపాదించిన విద్వాంసుఁడు. విద్వాంసులకును తత్త్వవేత్తలకును నాశ్రయదాత. సత్సహవాసమునందే యతనికి నెక్కువశ్రద్ధ యుండెను. అన్ని మతముల యాచార్యులకును నాశ్రయదాతయై విద్యా గోష్ఠి తోఁ గాలముఁ గడపుచుండెను. ఈతఁడు బుద్ధుని బోధవలన బుద్ధధర్మము నందు నధికశ్రద్ధకలవాఁ డయ్యెను. ఈతని మేనత్త యగు మహాకోసలాదేవి బుద్ధ భిక్షుని యయ్యెను.

బుద్ధుని వంశముతో సంబంధము చేయవలయునని యిచ్ఛకలవాఁ డయి యీ రాజు తన కొకపిల్ల నిమ్మని శాక్యవంశజుల నడిగెనట. కాని కోసలాధీశ్వరున కంటె దాము శ్రేష్ఠమైన వంశపువార మని తలంచి, శాక్యులు తమ బిడ్డనియ్యక తమ దాసీపుత్రికను దమపుత్రికయనియే పంపిరి. ఈదంపతులకు విదూతభుండు పుట్టె. ఈతఁడు రాజ్యముచేయునప్పుడు శాక్యులు చేసిన నైమోసము వెల్లడి యయ్యెను. అందువై రాజునకు మిక్కిలి కోపమువచ్చి యాతఁడు శాక్యులవై దండెత్తివెల్లి వారిలో ననేకుల సంహరించెను. ఇది బుద్ధుని, మరణానంతరము కొలదికాలములో జరిగిన సమాచారము.

గి. వంశరాజ్యము. — ఇది యవంతి కుత్తరమున యమునానదియొడ్డున నుండెను. దీనిరాజధాని కాశాంబిపట్టణము. బుద్ధునకుఁ గూర్వ మచ్చటఁ

బరంతపుఁ డను రాజు రాజ్యముచేసెను. అతని కుమారుఁ డగు ఉదయనుఁడు బుద్ధునికాలమం దచ్చట రాజుగా నుండి యుజ్జయిని రాజధానిగాఁ గల యవంతి రాజ్యమునకు నేలిక యగు పజ్జోతు (ప్రద్యోతు) ని కొమార్తెను వివాహమాడెను. ఆకథ యెంతయు వింతగనున్నది.

అవంతిరాజగు పజ్జోతుఁడు తనకంటె నధికు లెవరైన నున్నారా యని చుడుగఁగాఁ గౌశాంబీరాజగు ఉదయనుఁడు వైభవమునందు మీకంటె నధికుఁ డని యొద్దనుండువారు చెప్పిరి. అందువై నాతని గౌరవవలయు నని ప్రద్యోతునికిఁ గోర్కెత్తుటై. కాని బహిరంగముగా యుద్ధము చేసినయెడల నుదయనుఁడు తనకు వశుఁడు గాఁడని తలఁచి, యొకమోసము పన్నెను. కజ్జితో మాయాగజమును జేయించి యందు శస్త్రధరులగు భటులను ఉంచి యద్దాని నరణ్యంబున నిలిపెను. ఏనుఁగులను వేటాడు వ్యసనముగల యుదయనుఁ డొంటిగా నాయెనుఁగును వేటాడ వెళ్లినప్పుడు లోనిభటు లాతనిఁ జెఱఁ చెట్టిరి. ఉదయనుఁడు గజహృదయ మను శాస్త్రమును నేర్చినవాఁడు గాన నాశాస్త్రము తనకుఁ జెప్పిన నిన్న వదలివేయుదు నని పజ్జోతుఁ డుదయను నికిఁ జెప్పె. ఆచార్యులకుఁ చేయు విధిప్రకారము వందనము లాచరించి శిష్య త్వముఁ జేసిన నేర్పద నని యుదయనుఁడు బదులు చెప్పెను. వందన మాచరించుటకుఁ బజ్జోతుఁడు సమ్మతింపఁ డయ్యె. కాని యాతఁ డావిద్యను నేర్పు కొనుటకై తన కొమార్తెను నేమించెను. ఆమె గూనిగల యొక క్షుద్రస్త్రీ యని యుదయనునికిని, ఉదయనుఁడు మఱుగుజ్ఞువాఁ డని యామెకును జెప్పి, తెరవెనుక నుండి యామె వందనముచేసి విద్య నభ్యసించునట్లు లేర్పాటు చేసెను. కాని యామె తిన్న గా నభ్యసించునందున సెకనాఁడు కోపమువచ్చి గురువులవారు 'గూనిపోరీ' యని సంబోధించిరి. 'అట్లేల యనియెదవు మఱు గుజ్ఞువాఁడా' యని యామె మాటు పలికెను. అందువై నిద్దఱుకును పజ్జోత రాజు చేసినమోసము తెలిసి, వా రొకరిసెకరు చూచుకొని పరస్పరాను రాగబద్ధు లయిరి. అచ్చటినుండి వెడలుట కొక యుక్తిపన్నిరి. పెద్దయెనుఁగు వై నెక్కి రాత్రి యొకానొకమూలికఁ గోసినఁ గాని విద్య ఫలింప దని చెప్పి

యామె తనతండ్రియొక్క భద్రగజమును దీసికొనియెను. బంగారునాణెముల సంచులు కొన్ని తీసికొని యామెయు నుదయనుడును గజముపై నెక్కి కాళాంబికి బయలుదేరిరి. కొంతసేపటికి నీమోసము తెలిసికొని పశ్చాత్తుడు వారిని బట్టుకొని వచ్చుటకుఁ గొందఱును బంపెను. కాని యుదయనుడు వెంటఁ దీసికొనిన సంచులలో నొక్కసంచిలోని మాడల వారియెదుట వేద చల్లెను. వా గవి యేరుకొనుచుండఁగా దంపతులు ముందటికి దాటిరి. భటులు మాడ లేరుకొని వెంబడింపఁగా మరల నొకసంచి పాఱవైచిరి. ఇట్లు వారు కాళాంబికిఁ జేరి యామె ఉదయనునకుఁ బట్టమహిషి యయ్యెను. ఈమెపేరు వాసవదత్త.

౬. కురురాజ్యము.—ఇది ఊత్రకాలమునందు మిక్కిలి విఖ్యాతిఁ జెందియుండె. కాని యీకాలమునందు దాని కంతగా విఖ్యాతిలేక యుండెను. ఈకాలమునందు దానికి నింద్రప్రస్థము రాజధాని ; ఇది ఢిల్లీపట్టణము నకు సమీపముం దుండెను. దీనికిఁ దూర్పునఁ పాంచాలదేశమును, దక్షిణమున మత్స్యదేశమును నుండె. దీని చుట్టుకొలత రెండువేలమైళ్లు. బుద్ధుఁ డీకురు దేశమున ననేక బోధలు చేసెను. ఆబోధలే ధర్మగ్రంథము లయ్యె. ఈదేశము నకు ఆప్పటిరాజు రటపాలుఁడు (రాష్ట్రపాలుఁడు).

౭. పాంచాలరాజ్యము.—కురుదేశమునకు దక్షిణమున రెండు పాంచాలరాజ్యము లుండెను. తూర్పున గంగానదియు, బళ్ళిమమున ఆరావలి పర్వతములును, నీపాంచాలములకు నెల్లలు. కాంపిల్య, కనౌజ్ అను పట్టణములు వీనికి రాజధానులు.

౮. మచ్చ (మత్స్య) రాజ్యము.—ఇది కురుదేశమునకు దక్షిణమునను, యమునకుఁ బళ్ళిమమునను నుండెను. దక్షిణపాంచాలమునకును దీని కిని యమునానది మధ్య నుండును.

౯. శూరసేనరాజ్యము.—మత్స్యదేశమునకు నిది వైర్వతదిశ నుండెను. దీనికి రాజధాని మధురానగరము.

౧౦. అస్మికా (అశ్వక) రాజ్యము.—ఈ దేశము పేరు బుద్ధ గ్రంథములలో నొందుటయకాని యిది యాదేశముని విద్వాంసులు నిర్ణయింప లేదు. బుద్ధునికాలమున గోదావరి యొడ్డున నశ్వక లుండిరి. ‘పాటలి’ అను నది వారి రాజధాని.

౧౧. అనంతరాజ్యము.—దీనికి రాజధాని ఉజ్జయిని. ఈ రాజ్యము నకే తరువాత మౌర్యదేశ మను పేరుగలిగెను. ఆకాలముం దిచ్చట పజ్జోతుండు రాజ్యము చేయుచుండె. ఈతఁడు భయంకరుఁ డగుటచే నీతనిఁ జండపజ్జోతుఁ డనుచుండిరి.

౧౨. గాంధారరాజ్యము.—ప్రస్తుత కందహారుకుఁ బూర్వము గాంధార మనిపేరు. ఈదేశమందు ఆఫ్ గానిస్థానములోని దూర్బుభాగమును, పంజాబులోని వాయవ్యభాగమును నిమిడియుండెను. దీనికి తక్షశిలానగరము రాజధాని. దీనినే ప్రాకృతములో ‘తక్కసిలా’ అనియు, గ్రీక్ దేశమువారు ట్యక్సిలా (Taxila) అనియు వ్రాయుదురు. బుద్ధునికి సమకాలీనుఁ డగు నీదేశపురాజుపేరు ‘పుక్కుసాతి’. ఈతఁడు బింబసారుని యెద్దకు రాయచా రులఁ బంపెనట.

౧౩. కాంభోజరాజ్యము.—ఇది ద్వారక రాజధానిగాఁ గల రాజ్యము.

౧౪. శాత్యనాయకులు.—కపిలవస్తునగరము రాజధానిగా ఈ నాయకులు రాజ్యము చేయుచుండిరి. బుద్ధునితండ్రి యగు శుద్ధోదనుఁ డీనాయ కులలోనివాఁడు. శాత్య వంశమునం దెన్ని కుటుంబము లుండెనో యం దటు నాయకులు కలిసి రాజ్యము చేయుచుండిరి. కపిలవస్తుపట్టణములో నుంబోలె నితరగ్రామములలోను బల్లెలలోను గ్రామములలోని మహాజనులే యచ్చటి వ్యవహారములఁ జూచుకొనుచుండిరి. కపిలవస్తుపురంబున శాంతా గార మను సెక్కుభవన ముండె. అచ్చట నాయకులందఱును గలిసి రాజ్య సంబంధమైన వ్యవహారములఁ జేయుచుండిరి. ఈనాయకులలో నొక్కఁడు

సగ్రాసనాధిపతిగా నియమించుచుండిరి. ఈతఁడు 'రాజు' అనుబిరుదు వహించుచుండెను. బుద్ధుని తండ్రియు, నతని జ్ఞాతీయు నగు భద్రియుఁ డనువాఁడును 'రాజు' శబ్దము ధరించినట్లు గానవచ్చెడిని. బుద్ధుఁడు స్యగ్రోధారామమందున్నప్పుడు కపిలవస్తునగరంబున నింకొక శాంతాగారముకట్టిరి. అందు నన్ని మతముల భిక్షువులుండ వీలుచేసిరి. ఈ శాంతాగారముయొక్క గృహప్రవేశోత్సవము గౌతమబుద్ధుని యాధిపత్యము క్రిందనే జరిగెను. అందు బుద్ధుఁడును నతనివిఖ్యాతశిష్యులగు ఆనందుఁడును, మొగ్గల్లన యను నతఁడును ప్రథమమున రాత్రిసమయములందు ధర్మోపన్యాసంబు లిచ్చిరి. ఆబోధలన్నియు జాధులు తమధన్యగ్రంథములలో సంగ్రహించి యున్నారు.

ఇప్పటి షోలీసువారివలె నప్పుడు రాజులయొద్ద భటులుండిరి. వీరందఱును నొక్కరీతి విచిత్రమైన దుస్తులను ధరించుచుండిరి. లోకులను నన్యాయముగా బాధపెట్టి వారియొద్దనుండి లంచములు లాగుదు రని వీరిపై నపహదకలిగెను. ఈ శాత్రులు కోసలరాజుచేఁ జంపఁబడిరని ఇదివఱకే వ్రాసియున్నారు.

౧౧. — మల్ల నాయకులు. — వీరును శాత్రులవలెనే యందఱు కలిసిప్రభుత్వముచేయుచుండిరి. కుశీనర యనుపట్టణము వీరికి రాజధాని. చీనాబాటసారుల వ్రాతలు చూడఁగా శాత్రునాయకుల దేశమునకుఁ దూర్పునను, వజ్జీయననాయకుల దేశమునకు నుత్తరమునను బర్వతప్రాంతమున వీరిరాజ్యముండినట్లు గానవచ్చెడిని. కాని కొందఱ తీదేశ మాశాత్రులకు దక్షిణమునను, వజ్జీలకుఁ దూర్పునను నుండె ననియెదరు.

౧౨. వజ్జీయననాయకులు. — వీరినిమిది గోత్రములవారుండిరి. వారిలో 'లిచ్చవి' అనువారును 'విదేహు' లనువారును ముఖ్యులు. పూర్వము జనకుని రాజధాని యగు విదేహరాజ్యము జాధృకాలమందు నాయకులసంఘముచేఁ బరిపాలింపఁబడు రాజ్యముగా మాటుట చూడ వింతగా నున్నది. విదేహమునకు రాజధాని మిథిలా నగరము. ఇది ప్రస్తుతము తిర్ హాట్ జిల్లాలో

నున్నది. దీని చుట్టుకొలత యప్పు డేబది మైళ్లుండెనట. 'లిచ్చవి' నాయకుల రాజధాని 'వైశాలి' పట్టణము. అచ్చట నుండిన నాయకులు, అప్పటి మగధ రాజులకును, తరువాత వచ్చిన మౌర్యులకును, గుప్తరాజులకును, ప్రస్తుతపు నేపాల రాజులకును రక్తసంబంధులు. అప్పుడు స్వతంత్రముగా నుండిన నాయక రాజ్యము లన్నింటిలో నిది మిక్కిలి గొప్పపట్టణమయి యుండెను. ఈ పట్టణ మెచ్చటనుండెనో నిశ్చయముగాఁ దెలియదుగాని, యిది తిర్ హూట్ జిల్లాలో, గంగ తుత్తరమున నిరువదియైదు మైళ్లవీధున, రాజగృహమునుండి ముప్పదియైదిమైళ్లవీధున నుండెనని తెలియుచున్నది. దానికి నుత్తరమున 'మహాజన' మను గొప్పయరణ్యము హిమాలయము వఱకుఁ బ్రసరించి యుండెను. ఈయరణ్యములో బుద్ధునికొఱకు నొక యాశ్రమము కట్టఁబడియె. అందు నాతఁ డెన్నియో ధర్మబోధ లోకరించెను. ఈపట్టణమునకు సమీపముండె జై నమతాచార్యుఁ డగు మహావీరుఁడు పుట్టెను. అపట్టణమునందు ౭౭౦౨ రుక్ష త్రియులును, దానిచుట్టు మాఁడుప్రాకారంబులును నుండెనట.

ఈ వజ్జియులు శాత్రులవలెనే శాంతాగారమునందుండేరి రాజ్యవ్యవహారములను బరిష్కరించుచుండిరి. 'న్యాయాదీశులు' 'న్యాయవాదులు' 'ధర్మశాస్త్రవచనపాతకులు' ఎనిమిదిగోత్రముల ప్రతినిధుల సభ, సైన్యాధిపతి, యువరాజు, రాజు, ఇంద అచ్చటి యధికారులు. వీరందఱును అపరాధులకు శిక్ష విధించు నధికారులయి యుండిరి. నిరపరాధుఁ డని తలఁపబడినవానిని వదలివెట్టు నధికార మందఱకు నుండెను. కాని యిందొక రెవని నైన సపరాధి యని శిక్ష విధించిరేని, యాతీర్పు వైవారికిఁ బంపి వారిసమ్మతిఁ గైకొనవలసి యుండె. ఇట్లపరాధికి శిక్షవిధించు చరమాధికారము రాజునందుండెను.

అజాతశత్రుఁడు వైశాలిలోని త్రియులలో నంతఃకలహములు పుట్టించి, యొక బ్రాహ్మణుని విశ్వాసఘాతమును సాయముగఁ దీసికొని యాత్మ త్రియు రాజుల నాశ మొందించెను.

ఇట్లప్పటి ముఖ్యరాజ్యములను వర్ణించి కొన్ని ముఖ్య పట్టణములను గుఱించి వ్రాసెదము.

తక్షశిలా.—ఈ పట్టణము గాంధారదేశమునకును రాజధానిగా నుండె నని కొందఱును, స్వతంత్రమైన చిన్న రాజ్యముగా నుండె నని కొందఱును వ్రాసియున్నారు. ఇచ్చటి జనులను తక్షు లనియెదరు. ఇట్టిజాతివారు ప్రస్తుతముకూడ తక్కులను పేరిట నున్నారట. తక్షశిలానగరము పంజాబు దేశములో రావల్పిండి యనుజిల్లాలో రావల్పిండి పట్టణమునకు వాయవ్యమునను, హసక్ అబ్దుల్ అను మైదానమునకు నాగ్నైయమునను నుండెను. ఇది బౌద్ధ కాలములో మిక్కిలి గొప్పపట్టణముగను విఖ్యాతవిద్యావీథముగను నుండెను. అత్రేగాండరు వచ్చినపుడు (క్రీ. పూ. 3౨2.) ఇచ్చట అంభి యను రాజు రాజ్యముచేయుచుండెను. తరువాతికాలమున నిది మూర్ఖులచే గెలువబడెను.

వారాణసి.—ప్రస్తుతము కాశీ, బనారస్, అనబడు పట్టణము మునుపటి కాశీదేశమునకు రాజధానిగ నుండెను. ఈదేశ మున్నతదశయందుండునప్పుడు పట్టణ మెనుబడిమైళ్లు చుట్టుకొలత కలిగియుండె. అచ్చట నొక విశాలమైన సభాభవన ముండెను. అందు రాజ్యసంబంధ మైన చర్చలు జరుగుచుండెను. కాశీరాజ్యము కోసలరాజ్యములోఁ గలిసినతరువాత బుద్ధునికాలమున నీసభ యందు ధర్మసంబంధమైన చర్చలు జరిగెను.

చంప.—అంగదేశమున కిది రాజధాని. ఇచ్చట నొక చక్కని కోనేఱుండెను. అది గగ్గరా యను రాజు చే నిర్మింపబడియె. ఈకోనేటికి సమీపమునఁ జంపకవనము గలదు. ఈవనము పేరును బట్టియే యీపట్టణమునకు ‘చంపా’ యను నామముగలిగెను. ఈచంపకారణ్యములో బుద్ధునికాలమందు ధర్మోపదేశములు బసచేయుచుండిరి.

కాంపిల్యపట్టణము.—దీనిని పాలీగ్రంథకారులు కాంపిల్ల అని వ్రాసిరి. ఇది యుత్తరపాంచాలదేశమునకు ముఖ్యపట్టణము.

కౌశాంబి.—‘వత్స’ లేక ‘వంశ’ అను పేరుగల దేశమున కిది రాజధాని. ఇది నదీమార్గమునఁ గాళికి రెండువందల ముప్పదిమైళ్లదూరమున

నిజ నిజానాన్ని గ్రహించు

అయిదవ ప్రకరణము.

యమునాతీరమున నుండెను. ఆ కాలమునందు దక్షిణమునుండియు బచ్చిమునుండియు వచ్చి కోసల మగధదేశములకు బోయెడి చాటసారులను నువ్వు చక్కపు యకులకును నిది కూడలి' వు. బుద్ధు పట్టణము చుట్టుపట్టు 'బదరిక' 'కుక్కుట'

లుగు జాధుల యాశ్రమము లేర్పడియె. జాధుల ముఖ్యధర్మగ్రంథము లలో నున్న య నేకబోధ లీయాశ్రమములోనే బుద్ధమునిచే జెప్పబడినవి.

మధురానగరి.—ఇది కూరనేనదేశపు రాజధాని. బుద్ధునికాలముం దచ్చటనున్న రాజునకు 'అవంతిపుత్రి' (అవంతిపుత్రి) అను పేరు గలిగి యుండె. అందువలన నాతఁ డుజ్జయినీ రాజపుత్రిక కుమారుఁ డేమోయని యూహింపవలసి యున్నది. బుద్ధుడీ గ్రామమును నెన్ని యోసారులు తన యాగ మనముచే బవిత్రముచేసెను. అతని ముఖ్యశిష్యులలో నెక్కుఁడును, పాలీ భాషకు వ్యాకరణము మొట్ట మొదట రచించినవాఁడును నగు మహాకక్కా బుండను వాని కీనగరమే నివాసస్థలమై యుండెను.

రాజగృహము.—ఇది మగధరాజధాని. దీనినే పాలీ గ్రంథకారులు 'రాజగహ' అనియెదరు. ఈపేరుగల పట్టణములు రెండున్నట్లు గానవచ్చె డిని. ప్రాతపట్టణము పర్వతదుర్గమై గిరిబజ్జ (గిరివజ్జ) మను నామాంతరము గలిగియుండెను. ఇది మహాగోవిందుఁ డను శిల్పిచే గట్టబడియెనట. క్రొత్త పట్టణము పర్వతముక్రింద బుద్ధుని సమకాలీనుఁ డగు బింబసారునిచే గట్టింపఁ బడియె. ఇదియే నిజమైన 'రాజగృహము' బుద్ధుని సమయమందును, తరువాత కొంతకాలమువఱకును నీపట్టణము మిక్కిలి వైభవమనుభవించెను. కాని శిశు నాగుఁ డనురా జచ్చటినుండి రాజధానిని వైశాలికి మార్చెను. అతనిపుత్రిఁ డగు కాలాశోకుఁడు దానిని పొటలీపుత్రిమనకు మార్చెను. గిరివజ్జమునకు చుట్టుకొలత నాలుగునర మైళ్లును, రాజగృహమునకు చుట్టుకొలత మూడుమై ఱ్లును. గిరివజ్జపు తాతిగోడలే ప్రస్తుతము మనకుఁ దెలిసినంతవఱకు, నేడు గానవచ్చేడి మిక్కిలి పురాతనపు శిల్పసంబంధ మైన పనులు.

రోరుక. — దీనికి రోరువ అనియుఁ జేరు కలదు. ఇది సౌవీరమునకు రాజధాని. ప్రస్తుతపు 'సూరత్' (Surat) పట్టణ మిందు లోనిదియే. ఇది సముద్రతీరమునందలి విఖ్యాతవర్తకస్థలముగా నుండెను. ఇచ్చటినుండి హిందూ దేశములోని యన్ని రేవులకేగాక, సింహళము, ప్యాల్మెస్టైన్ మొదలయిన దేశములకును సరకులు వెళ్లుచుండెను. ఇది ప్రస్తుతపు గల్ఫ్ ఆఫ్ చీఫ్ వద్ద నుండెను. దీనిఖ్యాతి తగ్గినతరువాత భయకచ్చ మనఁబడు భరోచ్ పట్టణ మొక గొప్ప రేవుయ్యెను.

త్రావన్తి. — పాలిభాషలో దీనిని 'సావిత్తి' అనియెదరు. వార్ధకాల ములో నిది యుత్తరకోసలమునకు రాజధానిగా నుండెను. ఇచ్చటనే పసేనది యను రాజ్యముచేసెను. బుద్ధుని గౌరవించిన మహాపట్టణములలో నిది యొక్కటి. ఇది యచిరావతి యను నదియొడ్డున నుండెను. ఇది యెచ్చట నుండెనో మనకు నిశ్చయముగఁ దెలియదుగాని సాకేతమున కుత్తరమున రమా రమి పండ్రెండు మైళ్ళమీఁదను, రాజ్యహమునకు వాయవ్యమున మూడువందల పసియైదు మైళ్ళమీఁదను నుండెనని వార్ధగ్రంథములవలనఁ దెలియుచున్నది.

ఉజ్జయిని. — దీనికి నవంతి రాజధాని. కక్కాణుఁ డను బుద్ధుని ప్రియశిష్యుఁడును, అశోకమహారాజుమారుఁడునగు మహిందుఁడును నిచ్చటనే జన్మించిరి. మొదట నీదేశమునకు మాహిచ్ఛతి రాజధానిగ నుండెను.

పైని వర్ణించిన పట్టణములుగాక అయోధ్య, విదేహరాజధాని యగు మిథిల, వైశాలి మొదలగు పట్టణంబులును ఆకాలమునఁ బ్రసిద్ధిఁ జెంది యుండెను.

ఆకాలమున జనులు ప్రవాసముకొఱకును, వర్తకులు తమసరకు లొక్కదేశ మునుండి యొకదేశమునకుఁ దీసికొనిపోవు నిమిత్తమును, హిందూదేశమందు తోవ లుండినట్లు గానవచ్చెడిని. ఆత్రోవలు ప్రస్తుతపు రోడ్ల వలె శ్రేష్ఠ

మొదటి కాకపోయినను ఆకాలంబున యూరోపులోనుండిన ప్రోవలకంఠే నేయిరెట్లు శ్రేష్ఠమైనవిగా నుండెను. అందు ముఖ్యమైనవి యీక్రిందివి.

౧. ఉత్తరమునుండి నైర్వృత (దక్షిణపశ్చిమ) పుండ్రోవ—ఈ ప్రోవను శ్రావస్తినుండి పాటిథాన (ప్రతిస్థాన, ప్రెటో) పట్టణమునకుఁ బోవుచుండిరి. ప్రెటో గోదావరి యొడ్డున మహారాష్ట్రమునం దున్నది. ఈప్రోవమీఁద చూపొచ్చుతి, ఉజ్జయిని, గోనర్ద, నేదిశ, కాశాంబి, సాకేతము, శ్రావస్తి అను పట్టణము లుండెను.

౨. ఉత్తరమునుండి యాగ్నేయమునకు(దక్షిణపూర్వమునకు) ప్రోవ—ఈప్రోవను జనులు శ్రావస్తినుండి రాజగృహమునకుఁ బోవుచుండిరి. ఈప్రోవ వెంట శ్రావస్తి, నేతవ్య, కపిలవస్తు, కుశీనగ, పావా, హస్తిగ్రామము, భండగ్రామము, వైశాలి, పాటలిపుత్రము (పాట్నా), నాలంద, రాజగృహముల నునవి మకామువోటులయి యుండెను. ఈ ప్రోవయే గయ వఱకుఁ బోయినటులు గానవచ్చెడిని.

౩. తూర్పునుండి పడమటి ప్రోవ—గంగలో సహజాతి గ్రామమువఱకుఁ బశ్చిమమునను, యమునలోఁ బశ్చిమమునఁ గొశాంబివఱకును పడవలమీఁదఁ బ్రయాణము చేయుచుండిరి.

౪. పశ్చిమమునుండి తూర్పునకుప్రోవ—గంగానదిలో ఆనదీముఖమువఱకును, అచ్చటినుండి సముద్రపుటొడ్డున బర్తాదేశమునకును వెళ్లుచుండిరి.

మొట్టమొదట గంగానదీమార్గమునఁ బైనుండి చంప వఱకే సరకులువచ్చుచుండెను. అచ్చటినుండి కాశాంబికిఁ బోయి వైవర్ణించిన మొదటిప్రోవను దక్షిణమునుండి వచ్చిన సరకులఁ గలసికొని యచ్చటినుండి నైర్వృతవాయవ్య దిక్కులకుఁ బైవర్ణించిన మార్గములఁ బోవుచుండెను.

ఈమార్గములు గాక విదేశమునుండి గాంధారమునకును, మగధమునుండి సౌఖీరమునకును, భరుకచ్ఛము (భరోచ్ఛ) నుండి పశ్చిమ సముద్రమును తూర్పుసముద్రము నంటి సముద్రముమీఁద బర్తావఱకును, వర్తకులు వెళ్లుచున్న

టులు గానవచ్చెడిని. రాజపుత్రస్థానములోని యెడారిలోనుండి వెళ్లునపుడు వర్తకులు బాట మాపువాని వెంట నుంచుకొనుచుండిరి. బవేర చనబడు బ్యాబిలోనునకుఁ గూడ సముద్రముమీఁద వెళ్లుచుండిరి.

అలెగ్జాండరు దండయాత్ర.

అలెగ్జాండరును ఘనతపహించిన గ్రీకుదేశపురాజు, క్రీ. పూ. 3౨2 లో హిందూదేశము జయించుటకై గొప్పసైన్యముతో హిమాలయపర్వతపుఁ గను మలమార్గమున ఈదేశమునకువచ్చెను. ఈతఁడు వీరాగ్రేసరుఁడు, మహాయోధుఁడు. భూమినంతను జయింపవలెనన్న తృష్ణచే, నెంతయో రాజ్యము కల వాఁడయ్యెను, ఈదేశముపై దండెత్తివచ్చి సింధునదమునుదాటి తత్తఖిలా (రావల్ పిండి) ప్రదేశమునందు విడిసెను. అప్పుడు పంజాబుదేశములో ననేకములైన చిన్న చిన్న రాజ్యము లుండె. వారైకమత్యములేక, యొకరితో సొకరు పోరాడుచుఁ బరస్పర మత్సరగ్రస్తులై పరదేశీయుఁ డగు నలెగ్జాండరు నెదిరింపక యనేకు లతనికి సహాయులై తమకుఁదామ విషముపోసికొనిరి. ఇట్లు స్వదేశాభిమానకూన్యులై కొందఱు నృపులు పరిరాజునకుఁ దోడైనందున నతనికి విజయమే సంప్రాప్త మయ్యె. జేలం, చీనాబ్ నదులనడుమ పారవులనుపారుపప్రధానులగురాజు లప్పుడు రాజ్యముచేయుచుండిరి. అప్పటి రాజుపేరు పురుషోత్తముఁడు. ఈతఁడు స్వాభిమానమును (self respect), స్వదేశాభిమానమును, స్వాతంత్ర్యాభిరుచియు, గలవాఁ డగుటచే నన్యదేశీయుఁడును హూణుఁడు నగు నలెగ్జాండరును జేలంనదియొద్ద తన చతురంగసేనతో నెదిరించెను. ప్రస్తుతము చిలియాన్ వాలా యనబడు మైదానమునకుఁ బట్టియున్న బదునాల్గు మైళ్లదూరమున నదియొడ్డున ఘోరమైన పోరు గలిగె. ఇంటిగుట్టు లంతుకుఁ జేటున్నటు లీయుద్ధములోఁ దత్తఖిలారాజులు తమ స్వదేశకుఁ డగు పురుషోత్తమునికి సాహాయ్యముచేయుటకు మాటుగా తమసైన్యముతో నలెగ్జాండరు పక్షమునఁ బోరిరి. అందువలనను, బురుషోత్తముని రథంబులు నదియొడ్డు బురదలో దిగఁబడినందునను, అతని యేనుంగులు తిరుగఁబడి యతని సైన్యమునే నాశనముచేసినందునను అలెగ్జాండరు

పైన్యములు పురుషోత్తముని పైన్యములకంటె నెక్కుడుగా నున్నందునను అతనికిఁ బరాభవము గలిగి యలెగ్గాండరునకే జయము గలిగెను.

౨౨౩౪-సంవత్సరముల క్రిందట నిట్లు హిందూదేశముమీఁదికి వచ్చిన యలెగ్గాండరు కాలమునుండియు నేటివఱకును మన హిందువు లైకమత్యము లేని వారై, సామర్థ్యము గలవారయ్యును బరస్పర ద్వేషములచే నాసామర్థ్యంబును వ్యర్థపుచ్చుకొనుచు, దమవారికి సాయముచేయుటకు మాటుగా దమ వారిని దామే గెలుచుచు దుదకుఁ దామును నాశమొందుచుండిరి.

అలెగ్గాండరు పంజాబుదేశములోను, సింధుదేశములోను, రెండుసంవత్సరములవఱకు నుండెను. ఇంతకాలములో నుత్తరపంజాబులోను, తక్షశిల (క్షేరిపహాస్), నికాయా (మాంగ్); దక్షిణపంజాబులోని అలెగ్జాండ్రీయా, (వుచ్), సింధుదేశములో పాటల (హైదరాబాద్), అను స్థలములరాజులను దనకు నాశ్రతులఁ జేసికొనియె. తన పైన్యములోఁ గొంతభాగ మచ్చటచ్చట నుంచెను.

అతనికి హిందూదేశమంతయు జయింపవలయు నను కోర్కెయొండెను. గాని గంగానదియొడ్డున మిక్కిలి ప్రచండ పైన్య మున్నదని వినినందునను ఈదేశపు నేడిమికిఁ దాళలేనందునను, అతని పైన్యములు తిరుగఁబడియె. అందువలనను, స్వదేశాభిమానులగు నీదేశములోని కొందఱు దొరలు తిరుగఁబడినందునను, సత్తజ్జీ నదినిగాని యమునానదినిగాని దాటకయే యాతఁడు తన పైన్యములతో క్రీ. పూ. ౩౨౫ లోఁ దిరిగిపోవలసినవాఁడాయెను. ఈతఁడు క్రీ.పూ. ౩౨౩ లో మృతుడయ్యె. ఆప్ప డాతఁడు హిందూదేశములో సంపాదించిన రాజ్యము కెల్యాకస్ అనువానికి వచ్చెను.

మగధదేశము; చూర్యవంశము.

చంద్రగుప్తుఁడు (క్రీ. పూ. ౩౨౨-౨౯౭.)

పైని వర్ణించినట్లు పరదేశీయుఁ డగు నలెగ్గాండరు హిందూదేశంబునఁ గొంతరాజ్యము సంపాదించి, దాని రక్షణార్థమై కొందఱు పైనికుల నీదేశమం

దుంచి, వెడలిన తరువాత, ఆ పరదేశీయు లగు గ్రీకువారిని వెడలఁగొట్టి దేశము యొక్క దైన్యమును దొలగింపవలెనని యప్పుటి కొందఱు దేశాభిమానులకుఁ దోచెను. అట్టివారిలో విశేషవిఖ్యాతిఁ జెందినవాఁడు చంద్రగుప్తుఁడు. ఈ శూరాగ్రేసరుఁ డప్పు డిరువదిసంవత్సరములకంటె మించని వయస్సుకలవాఁ డయి యుండెను. ఈతఁడు మగధరాజునకును శూద్రద్రాక్షిణిని బుట్టినవాడని చెప్పెదరు. అతనిజన్మ మెట్టిదయినను అతనియందు శౌర్యము, స్వాభిమానము, స్వదేశాభిమానము అను సద్గుణములు నెలకొనియుండెను.

అప్పుడు మగధదేశములో మహాపద్మనందుఁడు రాజ్యముఁ జేయుచుండె. చంద్రగుప్తుఁడు ప్రబలి తన్ను పదభివ్రునిఁ జేయునేమోయని భయపడి నందుఁడు చంద్రగుప్తుని తనరాజ్యమునుండి వెడలఁగొట్టెను. ఇట్టితఁ డజ్ఞాతవాస మునం దున్న కాలమునందే యల్లెగొండరు పంజాబుదేశమునకు వచ్చెను. చంద్ర గుప్తుఁ డల్లెగొండరును స్వయముగాఁ జూచెననియు వదంతికలదు. కాని యప్పుడాతఁ డజ్ఞాతవాసమందును, నేకాకిగాను నున్నందున నేమియుఁ జేయ లేకపోయెను. తరువాతఁ గొన్ని దినముల కతఁడు తిన్న తిన్న గా సైన్యముల సమకూర్పఁ జొచ్చె. వాయవ్యప్రాంతమందలి యుద్ధప్రియు లగు భటులనుజేర్చి యొక గొప్పసైన్యము సిద్ధపఱుచుకొని పంజాబుదేశమునుండి గ్రీకువారి నెల్ల వెడలఁగొట్టి పంజాబును స్వాధీనపఱుచుకొనియె. (క్రీ. పూ. 3౨౨). తరు వాతఁ దన శత్రుఁడును దాయాదియుఁ దుష్ప్రవర్తనవలన జనులకు నహితుఁ డును నయిన మహాపద్మనందునిఁ దెగటార్చి చంద్రగుప్తుఁడు మగధసంహాసన మును నాక్రమించి మౌర్యవంశమునకు మూలపురుషుఁ డయ్యె. ఈతని తల్లిపేరు ముర గాన నిది మౌర్యవంశ మయ్యె. నందుని, నందవంశజులను అంత మందించుటలో నితనికిఁ జాణక్యుడను బ్రాహ్మణుఁడు మిక్కిలి సహాయుఁ డుగా నుండెను. ఈ కథయంతయు ముద్రారాక్షస నాటకమునందుఁ జక్కఁగ విర్ణయపఱచినది.

పైన్యము సభివృద్ధి పఱుచుట.

చంద్రగుప్తుఁ డిట్లు మగధరాజ్యమును సంపాదించి, హిందూదేశమంతటను నేకచ్ఛత్రాధిపత్యము సంపాదించుచుండఁచి తన పైన్యముల మిక్కిలి యభివృద్ధి చేసెను. అతనియొద్ద నాఱులక్షల కాల్బలమును, ముప్పదివేలస్వారులును, తొమ్మిదివేల గజంబులును నుండెను. ఈ ప్రచండపైన్యంబుతో నాతఁ డుత్తర హిందూదేశమందలి యన్ని రాజ్యములను గెలిచి, నర్మదాహిమాలయములు దక్షిణోత్తరముల ఎల్లలుగను, బూర్వపశ్చిమ సముద్రంబు లాయాదిక్కుల ఎల్లలుగనుగల యార్యావర్తంబున కంతటికిని ప్రథమచక్రవర్తియయ్యెను.

గ్రీకురాజు నోడించుట.

అటు వెడలఁగొట్టఁబడిన గ్రీకువారి యప్పుటి రాజగు శల్యూకస్ అను వాఁడు, పోయిన పంజాబురాజ్యమును మరల గెలువవలెననెడి యిచ్చకలవాఁడయి (క్రీ. పూ. 3౦౫ లోఁ జంద్రగుప్తుని మీఁదికి దండెత్తి వచ్చెను. చంద్రగుప్తుఁ డీతని నెదిరించి సంపూర్తిగా నెఱుఁగించెను. ఇటు లీదేశపు స్వాతంత్ర్యంబు నపహరింపవచ్చిన గ్రీకురాజు, హిందూదేశపు సత్పుత్రుఁడగు చంద్రగుప్తునిచేఁ బరాజితుఁడయి, యాతని శరణుఁజొచ్చి, తా నాసపడి వచ్చిన రాజ్యమును వదులుకొనుటయేకాక, సింఘనదమునకుఁ బశ్చిమమున నున్న కాబూల్ రాజధాని గాఁగల 'పరపానిసదాయ' (Parapanisadai), హీరట్ రాజధానిగాఁగల ఏరియా (Aria), కందహారు రాజధానిగాఁగల అరక్కోశియా, గడ్రోశియా (Godrosia), యను నీనాలుగు క్షేత్రపీ (Satrapies) లనఁబడు రాజ్యములను, దన కొమార్తను చంద్రగుప్తుచక్రవర్తికి నిచ్చి యతనితో సంధిచేసికొని, బ్రతుకు జీవుఁడా యని వచ్చినమార్గమునఁ దిరిగి వెళ్లెను (క్రీ. పూ. 3౦౩.)! ఇట్లు చంద్రగుప్తుని రాజ్యపు టుత్తరసీమ పోయిపోయి హిందూకుళపర్వతముల నంటుకొనియె. ఇట్లు, మనదేశము సాధింపవచ్చిన యన్యదేశీయుల వెడలఁగొట్టి వారిదేశము నే స్వాధీనపఱుచుకొనిన చంద్రగుప్తుని గొనియాడఁ దగును.

పదునాఱు సంవత్సరములలో నింత విశాలరాజ్యము నిర్మించి, దానిని మిక్కిలి జాగ్రత్తతోఁ గాపాడిన యీరాజును, భూమండలములో మిక్కిలి ఘనతపహించిన ఫిలిప్, అలెగ్జాండర్, హ్యునిబల్, నెపోలియన్ మొదలయిన శూరాగ్రేసరులలో నెక్కనిఁగా నెంచవలెనని యొకానొక పాశ్చాత్యుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు.

రాయబారి మెగస్థనీస్.

సంధిచేసికొనినతరువాత కెల్యాకస్ ఆసురాజు, మెగస్థనీస్ అనువానిని పాటలీపుత్రముందే చంద్రగుప్తునియొద్ద రాయబారిగ నుంచెను. (క్రీ.శ.3౦౨) ఈ రాయబారి యప్పటి రాజ్యవ్యవస్థనుగుఱించియు, దేశస్థితినిగుఱించియు వ్రాసి యున్నాఁడు. క్రింది యంశము లాతని వ్రాతలవలన మనకుఁ దెలిసెను.

పాటలి పుత్రము.

రాజధాని యగు పాటలీపుత్రము, గంగాశోణ సంగమము వలనఁగలిగిన యంతర్వేదిలో, శోణకుత్తరమునఁ దొమ్మిదిమైళ్ల పొడవును రెండుమైళ్ల వెడల్పును గలదియై యుండెను. దానిచుట్టును దారుప్రాకారంబును, జలమయ పరిఖయు (కందకము), అయిదువందల డెబ్బది బురుజులును, అఱువదినాల్గు ద్వారంబులును గలవు. చుట్టునున్న కందకము శోణనదముయొక్క యుదకముతో నింపఁబడుచుండెను. ఒక యుద్ధానవనములో నచ్చటి రాజమందిరముండెను. అయ్యది బంగారపు స్తంభములచేతను, వానిపై జెక్కఁబడిన వెండితీఁగలచేతను, బంగారపు పిచ్చుకలచేతను, రత్న మయపుష్పములచేతను సుశోభితంబయి, పూర్వకాలమున విఖ్యాతఁజెందిన నూసా, ఎగ్బటానా పట్టణములలోని రాజమందిరములను బరిహసించుచుండెను.

గౌమరక్షక సంఘము(Municipal Corporation)

ఇట్టి రాజధానియు రాజమమదిరంబును గాపాడుటకు ముప్పుదుగురు క్షుద్యోగస్థుల సంఘ మొకటి యేర్పఱుపఁబడియె. ఇది యప్పటి మునిసిపాలిటి యన

వచ్చును. ఇందుండు ముప్పుదినుందియు నాటుపంచాయతులుగా విభజింపఁ బడిరి. ఒక్కొక్క పంచాయతిలో నైదుగురుద్యోగస్థులుండిరి. అందుమొదటి పంచాయతివారు పట్టణములోని కలాకౌశల్యాభివృద్ధికి నుత్తరవామ లయి యుండుచిరి. అనఁగా నిప్పుడు మన దేశాభిమానులు కొందఱుచేయుచున్న స్వదేశోద్యమము వంటి యుద్యమమి యుద్యోగస్థులప్పుడు చేయుచుండిరి. రెండవ పంచాయతివారు పాటలీపుత్రమునకు వచ్చెడి యన్యదేశీయులఁ గాపాడుచుండిరి. అన్యదేశీయులు రాజ్యము గుట్టు కనుఁగొనవచ్చిన మోసగాండ్రో లేక నిజముగా నేదో యన్యకార్యముమీఁద వచ్చినవారో కనుఁగొనుట, అన్యకార్యముమీఁద వచ్చినవారిని గౌరవించుట, వారికి నేమియు నిబ్బంది లేకుండఁ గాపాడుట, వారికిఁ గావలయు భోజనపదార్థము లిప్పించుట, జబ్బుగ నున్నవారికి నౌపధము లొసంగుట, మృతిఁ జెందినవారికి నంత్యసంస్కారములు చేయించి వారి సొత్తేమైన నున్నయెడల వారి వారసులకుఁ బంపుట, వీరిపనులయి యుండెను. ఇందువలన నాకాలమందు ననేక పరదేశీయు లీదేశమునకు వచ్చుచుండిరియుఁ జంద్రగుప్తునకు ననేకపరరాజులు స్నేహితులుగ నుండిరియుఁ గానవచ్చుచున్నది. మూడవ పంచాయతివారు గ్రామములోని జననమరణముల లెక్కలను జూచుచుండిరి. రెండువేలేండ్ల క్రిందఁ జంద్రగుప్తుఁడు ప్రజాక్షేమము తెలియుకొఱకును, పన్ను వేయుటకు పీలుగనుండుకొఱకును ఈలెక్కల వ్రాయించుట చూడ నతని బుద్ధివైభవమునకు నెవ్వ రాశ్చర్యపడకుందురు? నాల్గవపంచాయతీవారు వాణిజ్యాధికారము గలవారయి యుండిరి. తూనికలు కొలతలు తప్పవి కాకుండను, అమ్మెడువస్తువులలో మోసము లేకుండను జూచుట వీరిపని. అయిదవ పంచాయతీవారు చేతిపనులమీఁది యధికారులు. వారు వర్తకులమైన సరకుల మీఁదఁ బన్నులు పోగుచేయువారు. ఈవిడివిడిపనులు గాక వీరందఱును

గ్రామములోని యితరవ్యవహారము లన్నిటిని జూచుచు, గుళ్లు, కేపులు, అంగళ్లు, మొదలయినవానిఁ గాపాడుచుండిరి.

ఇది పాటలీపుత్రరక్షణవిషము. ఇటులే యితరపురంబులన్నియు రక్షింపఁబడుచుండెను.

సైన్యవ్యవస్థ.

చంద్రగుప్తునియొద్దఁ గొప్పసైన్యముండెనని యిదివఱకే వ్రాసియున్నాము. అప్పుడు రాజానంద నాటులక్షల పదాతీసైన్యంబును, ముప్పదివేల కాల్బలమును, తొమ్మిదివేల యేనుంగులును, ఎనిమిదివేల రథంబులును ఉండెనని తెలియుచున్నది. కాల్బలములోని ప్రతిసైనికునియొద్దను ముఖ్యముగ నొక కత్తియు విల్లములును నుండె. మనుష్యునంతపొడవుగల విల్లెక్కుపెట్టి బాణము విడిచిన నది యెట్టిపలకనైనను (Shield) ఎట్టికవచమునైనను భేదించుచుండెను. అశ్వసైనికుఁడు రెండుబల్లెములును డాలును యుద్ధమునకుఁ గొంపోవుచుండె; రథము రెండుగుఱ్ఱములచేఁగాని నాల్గుగుఱ్ఱములచేఁగాని యీడ్వఁబడుచుండె. సారథి కాక ప్రతిరథముమీఁదను ఇద్దఱు రథికులుండురు. అందుచే సైనిమిదివేల రథములనఁగా నిరువది నాలుగువేల భటులని యర్థము. ప్రతియేనుఁగునై మావటివాఁడు గాక ముగ్గురు యుద్ధభటు లెక్కుచుండిరి. కాన తొమ్మిదివేల గజములనఁగా ౩౬౦౦౦ జనులని యర్థము. ఇట్లు వీరి సంఘము లెక్కువేయఁగా రమారమి యేడులక్షలజనులగుచున్నారు.

ఇంత గొప్పసైన్యమునందు వ్యవస్థ యేర్పఱిచి, యెవ్వరిపని వారు క్రమముగాఁ జేయుచుండుటఁ గనుపెట్టి, యేతీతమునందుఁ గావలయుననిన నాతీతమునందు సైన్యము యుద్ధమునకు సిద్ధముగా నుండునట్లు సూత్రములన్నియుఁ దనచేలిలో నుంచుకొనిన చంద్రగుప్తుని వ్యవస్థాప్రతిభను మనమెంతయుఁగా నియాడవలసియున్నది. సైన్యవ్యవస్థకై యీచక్రవర్తి ముప్పది యధికారుల సంఘ మేర్పఱిచి దానినిగూడ నాటుపంచాయతులుగ విభజించె. మొదటి

వారు సముద్రసైన్యమునకును (Admiralty), రెండవవారు 'రత్నసామగ్రి' (Commissariat), ప్రయాణప్రశ్నము (Transport), సైన్యమునకుఁ గావలసిన సభరువాండ్రు గడ్డికోయివారు మొదలగు తీర్మానముల సంపాదించుట మొదలగువానికిని, మూడవవారు కాల్బలమునకును, నావికావారిశ్వ సైన్యమునకును, అయిదవవారు రథసైన్యమునకును, ఆఱవవారి శిబిరమునకుని నధికారులయి యుండిరి.

రాజ్యవ్యవస్థ.

మూరపు దేశములఁ బాలించుటకుఁ బ్రాంతాధికారు లంపఁబడుచుండిరి. వ్యవసాయము, కాలువలు, అరణ్యములు, మొదలగువానిని రక్షించుట, పన్నుల రాఁబట్టుట, బాటలనిర్మించుట, గ్రామాదులలోని కలాకాశల్యములఁ జేరిపనుల నభివృద్ధిచేయుట, యీ ప్రాంతాధికారుల కర్తవ్యములయి యుండె.

వ్యవసాయాభివృద్ధి.

రాజ్యమునందుఁ గాలువలు త్రవ్వించి, జలసమృద్ధి కలుగఁజేసి ప్రజలవ్యవసాయము నభివృద్ధిచేయుట కీయద్వితీయ చక్రవర్తి మిగుల శ్రద్ధవహించెను. చెరువులు వేయించి, యానకట్టలు కట్టించి, కాలువలుత్రవ్వించి, వానిలో నుండి పిల్లకాలువలు తీయించి, వానికిఁ దూములుపెట్టించి, యందునుండి కొందఱకుమాత్రము నీరుపోయి కొందఱకుఁ బోకుండు సేమాయని యాత్రాములమీఁద నధికారుల నియమించి, యందఱభూములకును సరిపోవునట్లు నిష్పత్తిపాతబుద్ధితో నీరు పంచిపెట్టుండని శాసించెను. ఈవిషయమునఁ దన రాజధానియొద్ద నున్న ప్రజలనెల్ల కాపాడెనో యట్లే దూరముననున్న వారినిఁగూడ రక్షించుచుండె. పాటలీపుత్రమునకు వేయిమైళ్లమీఁదనున్న గిరనారులోఁగూడ నొక నదికి ఆనకట్టవేయించెను.

సస్యసమ్పత్తి ; కఱపులు లేకపోవుట.

‘నెని వర్ణించినట్లు దేశములోని వ్యవసాయము మిగుల శ్రద్ధతో గాపాడఁబడినందున ‘భూములన్నియు సమగకమై, జలసమ్పత్తి కలిగి సంవత్సరమునకు రెండుపంట లిచ్చుచుండె...అందువలననే హిందూ దేశమునందు గఱపులు లేవనియు, జీవనాధారముగు నాహారము ప్రజలకందఱకు దొరకుచుండెననియుఁ జెప్పబడును.’

ప్రజలసత్యసంధత్వము.

అప్పటి జనసామాన్యమునుగుఱించి మెగస్థనీ సిట్లు వ్రాసియున్నాడు. ‘హిందూదేశస్థులు ఆహారవ్యవహారములయందు గింపిత్తయినను డంబములేని వారును, మితవ్యయులు నై సుఖజీవనము చేయుచుందురు...వారి లౌకిక వ్యవహారంబులును, వారిచట్టంబులును ఎక్కువ చిక్కులు కలిగినవి కావు. అందుచే వారు సాధారణముగా దివాలా మెక్కరు. అప్పలనుగుఱించిగాని, కుదువ నెట్టిన ధనమునుగుఱించిగాని, వారిలో నెన్నడును కలఁతలు కలుగవు. అందును గుఱించి వారు రాజసభకుఁబోవు నిమిత్తముండదు. అప్పిచ్చుటకును బుచ్చుకొనుటకును వారికి బత్తములతోను, ముద్రలతోను, సాక్షులతోను, బనిలేదు. అవి యేమియులేకయే యొకరినొకరు నమ్మి యప్పిత్తురు. తమయిండ్లను, సోత్తును వారు భయములేక విడిచియుందురు. కాపుదల చేయక పోయినను వానిని నెవ్వరును దొంగిలింపరు...సత్యమును సత్ప్రవర్తనయు వారికి బరమదైవములు.’

వార్తల దెలుపు చారులు.

తన రాజ్యమునందును, నితరరాజ్యములలోను జరుగుచున్న వృత్తాంతములు తెలుపుటకై యీరాజు సకలదేశంబులందును దనచారుల (news men)

నియమించియుండె. ఈచారులు మిక్కిలి మాత్సర్యభరితములుగను, చతురులుగను, సత్యప్రియులుగను ఉండిరి. నీరు పంపు వాస్తవములలో నెన్నఁడును నసత్యము వచ్చుట లేదనియు, అసత్యమనెడి ఘోరపాతకమును హిందువులెవ్వఁ డెఱుంగరనియు ఏరియన్ (Arian) వ్రాసియున్నాఁడు.

రాజవిరోధములు.

గొఱ్ఱెపొట్టేళ్లు, ఆఁబోతులు, ఏనుఁగులు, ఖడ్గమృగములు మొదలయిన పశువులపందెములు రాజునకు విరోధకరము లయియుండె. ఒక్కొక్కబండికి నడుమ గొట్టిము, దానికి రెండువైపుల రెండెళ్లుకట్టి వానిని బరుగెత్తించి పందెము లాడుచుండిరి. వేటాడుట రాజునకు మిక్కిలి మోదకరమైయుండె. మృగయావినోదాధ్యమై రాజు మిగుల డంబముతో నరణ్యమునకుఁ బోయి, యెత్తగుఱ్ఱమునందుఁగాని యేనుఁగుమీఁదఁగాని కూర్చుండి మృగముల సంహరించును. రాజు పోయెడి త్రోవయంతయు త్రాళ్లతోఁ గనఁబఱుపఁబడును. ఆహారమున నితరు లెవ్వరును బోఁగూడదు. పోయిన మరణదండనకుఁ బాత్రులయ్యెడివారు. ఈ మృగయకుఁగాని యెత్తగుఱ్ఱములకుఁ గాని వెళ్లునపుడు రాజులవెంట యవనస్త్రీలు వచ్చుచుండిరి. అప్పటిరాజులు గ్రీన్ బ్యాక్రియా మొదలయిన దేశములనుండి యవనస్త్రీలను గొనితెచ్చి, తమకు సంగరక్షికలగా నుంచుకొనుచుండినట్లు గానవచ్చుచున్నది. శాకుంతలనాటకములో దుష్యంతునివెంట యవనకన్యక లున్నట్లు వర్ణింపఁబడియున్నది. కొన్ని ప్రతులలో వీరు కిరాతకన్యలని యున్నది. చంద్రగుప్తునివెంట ‘శోణోత్తరా’ యను యవనస్త్రీ యున్నట్లు ముద్రారాక్షస నాటకంబునందున్నది.

రాజు సాధారణముగా స్త్రీభటులచే రక్షితంబయిన యంతఃపురమునందు నివసించుచుండెను. నందాదులను జంపి రాజ్యమునకు వచ్చినవాఁడుగాన వారి స్నేహితు లనేకులు చంద్రగుప్తునిఁ జంప నెన్నియో మాయోపాయంబులు పన్నుచుండిరి. అందువలన నాత్మరక్షణమునకై రాజు నేడు శయనించినమంది

రమున రేపు శయనింపకయుండె. ప్రతిదినము సభాభవనమునకు నొక్కసారి వచ్చి, స్వయముగాఁ బ్రజల నిన్న పములు వినుచుండెను.

(క్రీ. పూ. ౨౯౭ లో నీమహాచక్రవర్తియగు చంద్రగుప్తుఁడు మృతినొందెను.

బిందుసారుఁడు.

(క్రీ. పూ. ౨౯౭-౨౭౨.)

చంద్రగుప్తుఁడు కాలభర్తమునొందఁగా నాతనికుమారుఁడగు బిందుసారుఁడు రాజయ్యె. ఈతఁ డిరువదియైదు సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి, నర్హదకు దక్షిణమునఁ గృష్ణానదివటకు నుండిన యనేక రాజ్యముల గలిచి 'అమిత్ర ఫూతుఁ' డను బిరుదు వహించెను.

ఈతనిరాజ్యకాలములో గ్రీకువా రీతనితో మిగుల స్నేహభావముతో నుండిరి. మేగస్థనీసునకు బదులుగా డీమేకా సనువాఁడు పొటలీపుత్రముఁగో గ్రీకు రాయబారిగా నుంపఁబడియె. ఈరాయబారియు నీదేశమునుగుఱించి గ్రంథము వ్రాసియుంచెను. కాని యాగ్రంథ మిప్పుడు ఖిలమై పోయినది. క్రీ. పూ. ౨౮౦ లోఁ జంద్రగుప్తుని మామయగు శెల్యూకస్ మృతుఁడయి యతని కుమారుఁడగు అంటియోకస్ సోటర్ రాజయ్యెను. ఈ యాంటియోకసు రాజును, ఈజిప్టు రాజగు టాలమీఫిలాడెల్ఫస్ (క్రీ. పూ. ౨౮౫-౨౭౨) అనువాఁడును బిందుసారునికి స్నేహితులుగానుండి యాతని యొద్దకుఁ దమ రాయబారులఁ బంపుచుండిరి.

ఈరాజు క్రీ. పూ. ౨౭౨-లోఁ బరలోకగతుఁ డయ్యెను.

అశోకవర్ధనుఁడు.

(క్రీ. పూ. ౨౭౨-౨౩౧)

బిందుసారుని తరువాత నాతని కుమారుఁడగు నశోకవర్ధనుఁడు చక్రవర్తి యయ్యె. ఈతనిని సాధారణముగా నశోకుఁ డనియెదరు. ఈ యశోకమహా

రాజు భూమండలములో మిక్కిలి విఖ్యాతిచెందిన రాజులలో మొక్కఁడు. ఈతని ఖ్యాతి హిందూదేశములోనే గాక యీ భూమండలములోని యనేక దేశములలోఁ బ్రసరించి యున్నది.

అశోకుఁడు తండ్రికాలములో యువరాజుగానుండి, తక్షశిలోజ్ఞునిప్రాంతములకు రాజప్రతినిధి (Viceroy) గాఁ బంపఁబడెను. అప్రాంతములలోను దండెయ్యెదన నీతఁడు రాజ్యపరిపాలనక్రమము నేర్చెను. ఈతఁడు క్రీ. పూ. ౨౭౨-లో రాజ్యమునకు వచ్చినను, మూడుసంవత్సరములతరువాత (క్రీ. పూ. ౨౬౯ లో) నితనికి రాజ్యాభిషేకము జరిగెను. ఈతని యన్నదమ్మ లనేకులుండి వా రీతనితో రాజ్యమునకై పోరాడుచుండిరనియు, నందువలన నీమూఁదెండ్లవఱకుఁ బట్టాభిషేకము చేసికొనక యంతఃకలహములు తీరినతరువాత నశోకుఁడు పట్టాభిషిక్తుఁ డయ్యెననియుఁ జరిత్రకారు లూహించుచున్నారు.

క్రీ. పూ. ౨౬౧-లో ననఁగా దాను రాజ్యమునకు వచ్చిన పండ్రెండవ యేట నీతఁడు కళింగదేశముపై దండువెడలెను. కళింగదేశ మనఁగా గోనావరీ మహానదులకు నడుమనున్న సముద్రతీరప్రాంతము. అప్పటికిఁ గాళింగులు బలవంతు లయి యుండిరి. అఱువదివేల కాల్బలమును, వేయి స్వారులును, ఏడువందల యేనుఁగులును గలిగియుండిరి. కావున వారు తమ స్వాతంత్ర్యమునకై ఘోరముగాఁ బోరాడిరి. తుదకు నశోకుఁడే కాళింగుల గెల్చెను. కాని యాయుద్ధమందు నుభయసైన్యములలోను గలసి, లక్షజనులకంటె నధికముగా హతలయిరి; లక్ష యేఁబదివేలజనము శత్రువులచేఁ జెఱపట్టఁబడియె; ఇంక నెందఱో యుద్ధమువలనఁ గలిగిన రోగదుర్భిక్షాదులవలన నశించిరి! ఇట్టి యస్తంభ్య నిరపరాధజనవినాశంబుఁజూచి హృదయము కరంగినవాడయి, తన రాజ్యోత్పన్నయే దీనికంతకును గారణమని తలఁచి యాదయానిధియగు నశోకుఁ డటుతరువాతఁ దానయి యితరుల రాజ్యములమీఁదికి దండువెడల నని ప్రతిజ్ఞ

చేసికొని, తన నలువదిసంవత్సరముల ప్రభుత్వకాలములోఁ దత్ ప్రతిజ్ఞాను వ ర్తియై యుండె.

ఇంతియగాక యీరాజు వాఙ్మనమునందు మిక్కిలి శ్రద్ధగలవాడయి 'యితరరాజులను శ్మములతో నెలుచుటయే తమధర్మ మని రాజులు తలఁచుట తప్పు. ధర్మమువలన సంపాదించిన జయమే నిజమైనజయము.' అనిశాసించెను. † తాను క్రొత్తగా సంపాదించిన కలింగదేశములోని ప్రజలకు నేమియు నిబ్బంది లేకుండఁ బాలించుటకు నధికారుల నియమించి, ప్రజలను బీడించు నధికారులకుఁ గఠినముగా దండనలు విధించుచుండెను.

ఈరాజు మొదట హిందూ ధర్మమునందు శ్రద్ధగలవాడయి తరువాత నుపగుప్తుఁ డనువౌద్ధాచార్యుని బోధవలన వౌద్ధమతావలంబియయ్యె. అప్పటి నుంచియు నారాజు రాజసవృత్తిని బూర్తిగాఁ బరిత్యజించి సాత్వికుడయి తనరాజ్యమునందును, నితరదేశములందును, ధర్మాభివృద్ధిచేయుటయే తనపరమ కర్తవ్యమని నిశ్చయించెను.

తాను రాజ్యమునకు వచ్చిన పదునాఱవ పదునేడవ యేండ్లలో (క్రి. పూ. ౨౧౨-౨౧౬) నశోకుఁడు తనధర్మమతముల లోకులకుఁ దెలుపుటకునై దేశమందంతటను బదునాల్గు శిలాశాసనములఁ జెక్కించెను.

ఇరువదిమూడేండ్లు రాజ్యము చేసినతరువాత నశోకుఁడు క్రి. పూ. ౨౧౬ లో వౌద్ధులకుఁ బవిత్రమైనస్థలముల సందర్శించుటకు యాత్రవెడలెను. ఉత్తర దిశను ప్రస్తుతము ముజ్ ఫర్ పూర్, చంపారణ్ అనఁబడు జిల్లాలలోనుండి హిమాలయముయొక్క వెలుపలి దక్షిణ ప్రాంతమునకుఁ బోయెను. అచ్చటినుండి పశ్చిమమునకుఁ దిరిగి నేపాల్ టెరాయ్ యొద్ద బుద్ధుని జననస్థానమగు లంబినీ వనము చూచి యచ్చట నొకశాసనము వేయించెను. అది యిప్పటికిని నచ్చటఁ గానవచ్చుచున్నది. ఇదిగాక, బుద్ధుని తండ్రియొక్క రాజధానియగు కపిల వస్తునగరము, కాశియొద్ద బుద్ధుఁడు ప్రథమమున బోధచేసిన స్థలమగు, సార

† (శిలాశాసనము ౧౩)

నాథము, బుద్ధుఁ డేనేక సంవత్సరములు నివసించియున్న శ్రావస్తి, బుద్ధుఁడు బుద్ధత్వమును జెందిన గయలోని బోధివృక్షము, బుద్ధుఁడు నిర్వాణముఁ జెందిన కుశినగరము మొదలయిన బౌద్ధపవిత్రక్షేత్రములఁ జూచి యచ్చట దానధర్మములు చేసి శాసనముల వేయించెను.

రాజు నేపాళదేశమునకు (క్రీ. పూ. ౨౪౯-లో) యాత్ర వెడలివచ్చుట అచ్చట లలితపట్టణమును నొక రాజధానిని గట్టించెను. ఇది ప్రస్తుతపు రాజధానియగు ఖట్ మండూనగరమునకు నాగ్నేయమున మూడుమైళ్లమీఁదనున్నది. ఈ లలితపట్టణమునకే బౌద్ధగ్రంథములందు లలితపాటక, పాటక, లలితపుర్ అను నామాంతరములు కలవు. ఈ లలితపట్టణమును మిక్కిలి పవిత్రమైనస్థలముగా భావించి యశోకుఁ డచ్చట వైదుస్తూపములఁ గట్టించె. ఇందుఁ బట్టణమునకు మధ్యను నొక్కటియుఁ, బట్టణముయొక్క నాలుగువైపుల నాలుగును, నిర్మింపఁబడియె. ఇవి యిప్పుడును గానవచ్చుచున్నవి.

అశోకుఁడు నేపాళదేశమునకు వెళ్లినపు డాతని కొమార్తెయగు చారు మతీదేవి యాతనివెంటవెల్లి నేపాళములోనే యుండిపోయెను. ఈమె గతభర్తృకగాఁ గానవచ్చుచున్నది. ఈమె పెనిమిటిపేరు దేవపాలక్షత్రియుఁ డు. ఆతనిపేరట నామె యచ్చట దేవపట్టణమును నొకనగరము కట్టించెను. పశుపతినాథ్ అను గ్రామములో నుత్తరపువైపున నొక భిక్షుక్యాశ్రమము (Nunnery) కట్టించి యందుననే యుండి యామె దేవము సార్థకపఱుది కొనెను.

క్రీ. పూ. ౨౪౨-లో అశోకమహారాజు సప్తస్తంభశాసనముల వేయించి యందుఁ దాను ధర్మాభివృద్ధికై చేసిన ప్రయత్నముల సింహావలోకనము (Review)చేయుచుఁ బశుపథ చేయఁగూడ దని శాసించెను.

క్రీ. పూ. ౨౪౦-లో నశోకుఁడు సన్న్యాసిని యయ్యె. భిక్షువయినఁగాని ముక్తిలేదని బౌద్ధసిద్ధాంత మయినందున నీతఁడు వైరాగ్యము గలవాఁ డగుట చే భిక్షువయి రాజ్యముయొక్క పాలనాంశముల యువరాజునకును మంత్రుల

కును వదలెను. కాని రాజ్యములోని ముఖ్యవిషయములఁ దానే విచారించుచు నుండెను. శాసనము లన్నియు నితనిపేరటనే వ్రాయుచుండిరి.

ఈతని రాజ్యకాలమందు నీతని రాజధానిలో నొక బౌద్ధభిక్షువులపరిషత్తు జరిగినదని యిదివఱకే వ్రాసియున్నాము. ఈ పరిషత్తు రాజు సన్న్యసింపిన తరువాత జరిగియుండును.

అశోకునిరాజ్యవిస్తారము.

వాయవ్యదిక్కున హిందూకుశపర్వతమునఱ కీతని రాజ్యము వ్యాపించి యుండెను. అనఁగా ప్రస్తుతపు ఆఫ్ గానిస్థాన్ రాజ్యమంతయు, బలచిస్థాన్, సింధ్ ప్రాంతములును, ఆరాజ్యములోని వేయైయుండెను. సవాత్, బాక్షార్ అను కొండకనుమలప్రదేశమును, కాశ్మీర నేపాళదేశములును అశోకునికి లోఁబడియుండెను. కాశ్మీరమున నీతఁడు శ్రీనగరమును పట్టణము కట్టించెను. అది యిప్పుడు రాజధానియై యొప్పుచున్నది.

తూర్పున గంగానదిముఖమునొద్దనున్న తామ్రలిప్తి (ప్రస్తుతపు తాంలూక్) వఱకు బంగాళమంతయు నీతని తాతకాలముననే స్వాధీనపడెను. క్రీ. పూ. ౨౯౧-లో నీతఁడు కళింగమును జయించెను. ఆంధ్రదేశము స్వతంత్ర రాజులచేఁ బరిపాలింపఁబడుచు నశోకునికి సామంతరాజ్యము గానున్నట్లుఁ గాన వచ్చెడిది.

దక్షిణమున మైనూరురాజ్యమువఱకును నశోకుని రాజ్య మున్నట్లు లచ్చటి యాతని శాసనములవలనఁ దోచుచున్నది. అంతకు దక్షిణమున నున్న పాండ్య, చేర, చోళ, కేరళ దేశములు స్వతంత్రములయి యుండె. వానివై నశోకునికి నేమియు సధికారము లేకయుండెనని చెప్పవచ్చును.

ఇట్లశోకునిరాజ్యవిస్తారమంతయు లెక్కచేయఁగా దక్షిణములోని కొన్ని చిన్ని రాజ్యములు తప్ప ప్రస్తుత మింగ్లిషువారి స్వాధీనమందున్న హిందూదేశ మంతయును, బలచిస్థానమును, ఆఫ్ గానిస్థాన్ నేపాళదేశములును అశోకు చక్రవర్తికి లోబడియుండి యాతని 'చక్రవర్తి' బిరుదును సార్థక నని చెప్పవచ్చును.

పాటలీపుత్ర రాజధానియందుండి మధ్యదేశమును రాజే స్వయముగాఁ బాలించుచుండె. మూలప్రదేశముల నేలుటకై రాజవంశపువారు రాజప్రతినిధులుగాఁ బంపఁబడుచుండిరి. ఆశోకునికాలమున నిట్టిరాజప్రతినిధులు నలుగురుండిరి. వాయవ్యప్రాంతములఁ బాలించు రాజప్రతినిధికి తక్షశిల రాజధానిగానుండెను. పంజాబు, సింధ్, కాన్హిగము, సింధునదమునకు నావలిదేశములును, ఈప్రతినిధిసత్తాలోనివి. పూర్వప్రాంతము నేలుటకొక ప్రతినిధి తోశలిలోనుండె. తోశలి యెచ్చటనుండె నో యిప్పుడు నిశ్చయముగాఁ జెప్పటకు వీలులేదు. ఈ తోశల్యధిపతియే కళింగదేశమును గూడఁ బాలించుచుండెను. పశ్చిమప్రాంతములగు మాలవ, గుజరాత్, కాతియవాడ్ దేశములఁ బాలింప నొకప్రతినిధి యుజ్జయినిలో నుండెను. ఇత్రదానదికి దక్షిణమునందుండు ప్రాంతములఁ బరిపాలింప నొక ప్రతినిధి యుండె. ఇట్లు నలుగురు రాజప్రతినిధు లుండిరి.

శిలాశాసనములు.

ఆశోకమహారాజు తనప్రజలను రాజువలెఁ బాలింపక ధర్మగురువువలెఁ బాలించెను. ప్రజలధర్మాభివృద్ధికై యాతఁడు ధర్మశాసనములఁ జెక్కించితన రాజ్యమునం దంతటను, ప్రజలబాటలలోను, సంతిలనిమిత్తమైకాని యాత్రల నిమిత్తమైకాని ప్రజలు విశేషముగా గుంపులుకూడుచోట్లను వేయించెను. ఆశోకునిశాసనము లీదేశములోని మిక్కిలి పురాతనశాసనములు. ఇంతకంటెఁ బురాతన శాసనములు మఱియేవియులేవు. ఈశాసనములవలన ఆశోకునిచరిత్ర మనకుఁ దెలియుచున్నది. ఈశాసనము లతనిరాజ్యమం దంతటను అనఁగా హిమాలయము మొదలుకొని మైసూరువఱకును పూర్వసముద్రము మొదలు కొని పశ్చిమసముద్రమువఱకును వ్యాపించియున్నవి.

ఈశాసనములు ప్రాకృతభాష ననఁగా నప్పటిజనులు మాటలాడెడుభాషలో వ్రాయఁబడినవి. ఇందలి యక్షరములు రెండువిధము లయినవి హిందూదేశముయొక్క వాయవ్యపు సరిహద్దుమీఁది శాసనము లన్నియు తురోష్ఠీ

లిపిలో వ్రాయబడినవి. ప్రస్తుతపు అరబ్బీ, పారసీ భాషల కీలిపియే మూలము. ఇది కుడివైపునుండి యెడమవైపునకు ననగా నవసవ్యముగా వ్రాయబడును. కడనుశాసనములన్నియు బ్రాహ్మ లిపిలో వ్రాయబడినవి. ఇది యెడమవైపునుండి కుడివైపునకు వ్రాయబడును. ప్రస్తుతపు దేవనాగరియక్షరములకును, తెలుఁగు కన్నడముల యక్షరములకును ఈ బ్రాహ్మీలిపియే మాతృక. అశోకుని శాసనములోని లిపి సామాన్యజనులకిప్పుడు తెలియదు. పాశ్చాత్య పండితు లెంతో శ్రమపడి యాయక్షరముల నన్నిటిని గనుఁగొనిరి. అశోకునిచే వేయింపబడిన శాసనముల నన్నిటిని మనకుఁ దెలిసినంతవఱకు నీక్రింది యెనిమిదివిధములుగా విభజింపవచ్చును.

౧. పదునాల్గు శిలాశాసనములు.—ఇవి క్రీ. పూ. ౨౫౭, ౨౫౬-లో వేయింపబడియె. ఇందు ధర్మ సిద్ధాంతములు బోధింపబడినవి. ఈ పదునాల్గు శాసనములు నేడుస్థలములలో నున్నవి.

౨. రెండు కళింగశాసనములు.—క్రొత్తగా జయింపబడిన కళింగ దేశములోనివి. క్రీ. పూ. ౨౫౬-లో వేయింపబడియె.

౩. మూడు గుహాశాసనములు.—ఇవి గయయొద్ద బరాబరు అనుచోట, క్రీ. పూ. ౨౫౭-లోను, క్రీ. పూ. ౨౫౦-లోను, అజీవికులను జైనమతస్థుల కొఱకుఁ గట్టబడిన మహావిహారములోఁ జెక్కబడినవి. ఈశాసనములు రాజు యొక్క దానమును వర్ణించును.

౪. రెండు తెరాయె స్తంభ శాసనములు.—ఇవి క్రీ. పూ. ౨౪౯ లో రాజు నేపాళమునకు వెళ్లినపుడు వేయించినవి.

౫. ఏడు స్తంభ శాసనములు.—ఇవి రాలి స్తంభముల మీద జెక్కబడినందున వీనికి నీపేరుపెట్టబడియె. ఈశాసనములు క్రీ. పూ. ౨౪౯, ౨౪౨ లో వేయింపబడి యాఱుచోట్ల వీని ప్రతులు గలవు. మొదటి పదునాల్గు శాసనములలో వర్ణించిన ధర్మమునే యీశాసనములతో విపులముగా విశదీకరించి యేడవశాసనములో ధర్మాభివృద్ధికై అశోకుఁడు చేసిన ప్రయత్నములన్నియు వర్ణింపబడినవి.

౬. పరిశిష్ట స్తంభ శాసనములు—ఇవి క్రీ. పూ. ౨౪౦-లో నేయింపబడియె.

౭. లఘు శిలాశాసనములు—ఇవి క్రీ. పూ. ౨౩౨-లోనో ౨౩౧-లోనో యనఁగా నశోకుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చినతరువాత నలువదియొక్క సంవత్సరములకు నేయింపబడియె. ఇవి యశోకుని యంతిమసంవత్సరమునఁ జెక్కింపఁబడియెఁ గాఁబోలును.

౮. భాభ్రాశాసనము—ఇదియుఁ జైశాసనములు చెక్కించిన సంవత్సరముననే నేయింపబడియె. ఇందు సన్న్యాసియైన రాజు, బుద్ధభిక్షులకును భిక్షుకీజనమునకును, నితరజనులకును, బుద్ధుని భాషణములన్నియు సుభాషితము లయినప్పటికి నందు నేడువచనముల విశేషశ్రద్ధతోఁ జదువుటకును ననుష్ఠించుటకును బోధించెను.

ఇట్లశోకమహారాజుచే జనోపయోగమునకై క్రీ. పూ. ౨౫౭-నుండి క్రీ. పూ. ౨౩౧ వఱకును శాసనములు చెక్కింపఁబడినట్లు గానవచ్చుచున్నది.

ఈశాసనములలో ధర్మముయొక్క స్వరూపమును, ధర్మప్రచారమును గుఱించి చేసినయేర్పాటులును వర్ణింపబడినవి. తర్కవిత్కర్మములుగాని యుక్తివాదముగాని చేయక ధర్మస్వరూపము స్పష్టముగా వర్ణింపబడినది. సత్త్వవర్తనయు భూతదయయు ముఖ్యముగా ధర్మస్వరూపమని చెప్పబడినది.

భూతదయ.

పిపీలికాది సకలభూతములను దయతోఁ జూడవలయుననియు, నేజీవమును జంపఁగూడదనియు నష్టిక కలవాఁడు గావునఁ దన సువారములో నంతకుఁ బూర్వము భోజనమునకై జరుగుచున్న పశువధను నాపివేసెను. 1 అశోకుని తాతయైన చంద్రగుప్తుని కాలమునుండియు మృగయావిమోదము రాజుల కత్యంతప్రియమై యుండెను. కాని యన్యాయముగా నిరపరాధములగు నరణ్యమృగములఁ జంపుట తగదని యశోకుఁడు వేటాడుట చాలించెను. వేటకు బదు

లుగా రాజ్యములోని ప్రజల కష్టములఁగనుఁగొనుటకును, పశిత్రమైన స్థలములను జనులను చూచుటకును, ధన్యబోధచేయుటకును దేశయాత్రచేయుట మంచిదని శాసించెను. 2 తన రాజ్యములోని ప్రజలు కొన్ని మృగముల నెన్నఁడును జంపనేహించెదనియు, మాంసాహారులయిన శూద్రాదులుగూడ సంవత్సరములో నేఁబదియాఱు విశిష్టదినములందు నెట్టి ప్రాణులను జంపఁగూడదనియు నాజ్ఞాపించెను. 3 (క్రీ. పూ. ౨౪౩). దయామయుఁడగు నీరాజు పశువుల రోగచికిత్సకై పశువైద్యశాలల నిర్మించెను. 4 భూతదయ యంతకు మించ నేరదుగదా?

తలిదండ్రుల గౌరవించుట.

అశోకుఁడు చేసిన రెండవబోధ, కొమారులు తమతలిదండ్రులను గురువులను పెద్దలను మిక్కిలి గౌరవముతోఁ జూడవలసినదని. అట్లే పెద్దవారును తమ కుమారులను నేవకులను, దయతోను వారికి దగిన మర్యాదతోను జూడవలెనని యాజ్ఞాపించెను. బంధువులను, భిక్షువులను (సన్న్యాసులను), బాప్తులను గౌరవముతోఁ జూచి వారివిషయమై యాదార్యముఁ గనఁబఱుపవలెను.

సత్యప్రియత్వము.

అశోకుఁడు బోధించిన మూడవధర్మము సత్యము. ఈ మూడుతత్త్వములును నీక్రింది ౨-వ శిలాశాసనమునందు సంగ్రహముగాఁ జెప్పఁబడినవి. ఆ శాసనముయొక్క భాషాంతర మిందు నిచ్చుచున్నాము:

“పియదశి 5 యిట్టినిశాసించె: తలిదండ్రులమాట వినవలయును. అట్లే భూతదయను బాటొంపవలయును; సత్యము మాటలాడవలయును. ఇవి యనుష్ఠింపవలసిన ధర్మముయొక్క లక్షణములు. గురువును గౌరవింపవలెను. బంధువుల మన్నింపవలెను. ఇది దీప్లాయుప్రదమగు పురాతనధర్మమర్యాద. మానవులు దీని ననుష్ఠింపవలయు.”

2. ౨వ శిలాశాసనము. 3. ౧వ స్తంభశాసనము. 4. ౨వ శిలాశాసనము.
5. పియదశి (పియదర్శి) యనునది యశోకుని బిరుదునామము.

పరమతసహిష్ణుత.

తాను వాస్తవ్యభిమాని యయ్యెను అశోకుడు పరమతములయెడ వేషము లేనివాడయి యన్నిటిని సమభావముతో జూచుచుండె. వాస్తవ్యుల వులకు నాశ్రమములు కట్టియిచ్చినట్లే యజ్ఞపుకు లనబడు జైనులకును గట్టించి యిచ్చెను. బౌద్ధాచార్యుల గౌరవించినట్లే బ్రాహ్మణుల గౌరవించుచుండెను. ఇది యీ మహాత్మునియందుండిన గొప్పగుణములలోని గొప్ప గుణము. తాను నన్ని ధర్మము నాచరింపఁజేసినదే కాని యితరుల మతములను నింక చేయఁ గూడదనియు, నన్ని ధర్మములలోను నింద్రియ నిగ్రహము, పవిత్రాచరణము ముఖ్యములని చెప్పఁబడినందున నన్ని ధర్మముల ముఖ్యసిద్ధాంతము లొకటియే యనియు, భేద మముఖ్యమైన విషయములను గుఱించిన దని తెలిసికొనఁ చల యు ననియు, మతసంబంధమైన చర్చలలో బరస్పర నిందావ్యంజకశబ్దముల నుపయోగింపఁ గూడదనియు శాసించెను. 2 ఇప్పుడు మామత మెక్కువ మా మత మెక్కువ యని పోరాడువా రశోకుని శాసనములు చదివితైచును బర మతసహిష్ణుత (Religious toleration) నేర్చుకొనియెదరు గాత.

బాటసారులకు వసతులు.

ఒక దేశమునుండి మఱియొక దేశమునకు నడిచి వెళ్లెడి బాటసారులకు వీలు గా నుండుటకు నచ్చటచ్చట స్తంభములు వేయించి వానిపైఁ గ్రోశములసంఖ్య వేయించు నాచారము అశోకుని తాతయగు చంద్రగుప్తునికాలమునుండియుఁ గలదు. అశోకుని ప్రభుత్వమున మనుష్యులకును పశువులకును నీడనిమిత్తమై త్రోవపాడుగన మట్టిచెట్లును మామిడితోపులును వేయింపఁబడియె; క్రోశ క్రోశమునకును బావి యొకటి త్రవ్వింపఁబడియె! కింపఁబడియె; జలపానప్రదేశములు మనుజులకొఱకును బశువులకొఱకును నిర్మింపఁబడియె. 3

2. శి-వ శిలాశాసనమును, ౧౨-వ శిలాశాసనమును జూడవగు.

3. 2-వ స్తంభశాసనమును; ౨-వ శిలాశాసనము.

ఔషధ శాలలు.

రోగార్తు లెవ్వలైనను వారికి నౌషధంబు లిచ్చుటకు నీయద్వితీయకరుణా మూర్తియగు నశోకచక్రవర్తి, తనరాజ్యమంతటను ఔషధాలయముల నేర్పఱచెను. సర్వజీవులమందును గరుణగలవాఁడు గావున నీవైద్యశాలలలోఁ బశువులకుఁ గూడ నౌషధంబు లిచ్చున ట్లేర్పాటు చేసెను. అంతటితోఁ దృప్తిఁ జెందక తనకు స్నేహితులుగానున్న యితర రాజుల రాజ్యములలోను దన ధనముపెట్టి యట్టి యౌషధశాలలఁ గట్టించెను. ఉత్తరమున హెలెనిస్టిక్ ఏషియా (Hellenistic Asia) యనఁబడు దేశములలోఁ గూడ నశోకునియౌషధశాల లుండెను ! ఈ శాలలకుఁ గావలసిన యౌషధులఁ దోఁటలలో నేయించుచు, నితర స్థలములనుండి తెప్పించుచు నౌషధసంగ్రహము చేయుచుండిరి. 4

ధర్మాధికారులు.

తన శాసనముల ననుసరించి ప్రజలు ప్రవర్తించుచున్నారో లేదో కనుఁగొనుటకును, నపరాధుల దండించుటకును నీ రాజు ధర్మాధికారుల నేర్పఱచెను. ప్రజల నీతిని గాపాడుటయు వీరిలోఁ గొందఱి పని యై యుండెను. 5 వీరు గాక సాధారణ రాజకీయాధికారు లనఁగాఁ బ్రస్తుతము గవర్నర్, కమిషనర్, కలెక్టర్ అనఁబడు వారివంటి యధికారులు సంచారమునకు వెడలినపుడు జనులను గుంపులుగాఁ జేర్చి వారికి ధర్మోపదేశము చేయుచుండవలెనని రాజు శాసించెను. 6

పరరాజ్యములకు ధర్మోపదేశకుల నంపుట.

తన రాజ్యములో ధర్మాభివృద్ధి వైని వర్ణించినప్రకారము చేసి యంతటితోఁ దృప్తినొందక, తాను నమ్మినమతమును నీతికల్పనలును జగత్తంతయుఁ బ్రసరించునట్లు చేయుటకు ననన్య సామాన్యుడగు నశోకుఁడు యత్నింపసాగెను. అందుకై ధర్మోపదేశకుల నేమించి, తనకు లోఁబడిన సామంతరా

4. ౪-వ శిలాశాసనము. 5. ౧-వ ౧౨ శిలాశాసనములు; 2-వ స్తంభ శాసనము. 6. 3-వ శిలాశాసనము. కళింగశాసనము.

జాలరాజ్యములకును, తనకు లోబడక పోయినను స్నేహితులుగా నుండురాజుల దేశములకును వారిని బోధ నిమిత్తమై పంపెను. ఈ ద్వాదశధర్మోపదేశములు (అనగా పాద్రీలు లేక మిసనరీలు) ఏయే దేశములకుఁ బంపఁబడిరో మన మశోకుని శాసనములవలనఁ దెలిసికొనవచ్చును.

క్రీ. పూ. ౨౧౬-కుఁ బూర్వమనఁగా శిలాశాసనములు వేయఁపుడు తిబ్బేతు దేశములోని కాంభోజుల దేశము, హిమాలయప్రాంతమందలి రాజ్యములు, కాబూలు కనుమలలోని గాంధార యననదేశములు, వింధ్యపర్వతము లోను పడమటి కనుమలలోను ఉన్న పులింద పితేనికలను అనాగరికుల ప్రాంతములు, కృష్ణా గోదావరీ మధ్యనున్న యాంధ్రదేశము, అను నీ సామంత రాజుల రాజ్యములలోనికి నీరాజుయొక్క ధర్మోపదేశములు వెల్లియుండిరి.

మిక్కిలి దక్షిణమునందలి చోళ పాండ్య కేరళ సత్యపుత్ర రాజ్యములు స్వతంత్రముగా నుండెను. ఆరాజ్యములలోనికి నశోకుని ధర్మోపదేశములు పంపఁబడిరి. సత్యపుత్ర దేశమనఁగా మంగళూరు మధ్యగా గలిగియున్న తుళువ భాష మాటలాడు దేశమని కొందఱయభిప్రాయమై యున్నది.

మహేంద్రుడను తనకుమారుని, సంఘమిత్ర యను తనకుఁతును నశోకుఁడు సింహళమునకు ధర్మోపదేశార్థము పంపెను. వారచ్చట నాటిస ధర్మబీజమే నేటికిని అచ్చటఁ బ్రబలియున్నది. ఈకథ మహావంశమును సింహళచరిత్రలో నున్నది. కాని మహేంద్రుడనువాఁడు అశోకుని కుమారుఁడు కాఁడనియు, దమ్మండనియుఁ గొందఱు వ్రాసియున్నారు.

బగ్గాదేశములోని పెగుప్రాంతమునకును ధర్మోపదేశములు పోయినట్లు మహావంశకారుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. కాని యీయంశము శాసనములలోఁ జెప్పఁబడలేదు.

పైని వర్ణించిన దేశములన్నియు హిందూదేశమునకుఁ జుట్టుప్రక్కవి. ఇవి గాక అప్పడు ఆంటియోకన్ థియోస్ రాజుచే బాలింపఁబడుచున్న సిరియా

టాలెమీ ఖిలాడెల్ఫునుచే నేలఁబడుచున్న యీజిప్టు (మిసర్), మాగ్యానుచేఁ బరిపాలింపఁబడుచున్న సిరీక్, అంటిగోనోస్ గొనాటస్ చే దొరతనము చేయఁ బడుచున్న మ్యాసిడోనియా, అలెగ్జాండరుచేఁ బ్రభుత్వము చేయఁబడుచున్న యెపిరస్, అనుదేశముల కన్నిటికి హిందూదేశమునుండి మతాచార్యులు ధర్మోపదేశమునకై వెళ్లియుండిరి. ఈదేశములందు నశోకునిచేఁ బశువుల యుపయోగాగ్రమును, మనుష్యుల యుపయోగాగ్రమును జికిత్సాశాల లేర్పఱుపఁబడియె ! అనఁగా నశోకునిబోధకులు (మిషనరీలు) ఏశియా, యూరోప్, ఆఫ్రికాఖండములలోని గొప్పగొప్ప రాజ్యములలో ధర్మోపదేశము చేయుచుండిరి.

ఇట్లు బౌద్ధధర్మమును జగత్తంతయు వ్యాపింపఁజేయ నశోకుఁడన్ని దేశములకును ధర్మోపదేశకులఁ బంపినందున బౌద్ధధర్మమత్యంతముగా నభివృద్ధియై క్రమక్రమముగా నితరమతముల మ్రింగివేసెను. తరువాత రెండువందల సంవత్సరములకుఁ బుట్టిన క్రైస్తవధర్మము రాజాశ్రయముచేతను, బ్రజల యాశ్రయముచేతను నభివృద్ధిఁ జెందినను నేఁటివీరికిను జగత్తులో బౌద్ధమతమును మించ లేకయున్నది. నేఁడుక్రైస్తవుల సంఖ్యకంటె బౌద్ధులసంఖ్యయే యెక్కుడుగా నున్నది. దీనికంతకును ఆశోకుని మతబోధకసంఘమే ముఖ్యకారణము. కాన నశోకుఁడు జగత్తునకంతకు నవీన ధర్మము నేర్పిన మహానుభావుఁడని చెప్పవలసియున్నది.

ప్రస్తుతము క్రైస్తవ ధర్మ బోధనిమిత్తమై అమెరికా యూరోపు దేశములనుండి బోధకులు వచ్చుట మనము చూచుచున్నారము. ఇటులు మతబోధనిమిత్తము పరదేశములకు బోధకులఁ బంపు పద్ధతి జగత్తునకు మొదట నేర్పిన వాఁడు బుద్ధుఁడు. తరువాత నుదాహరణ పూర్వకముగా నభివృద్ధిపఱచినవాఁడు ఆశోకుఁడు. బుద్ధుని యుపదేశకు లీదేశముననే బోధచేసిరి. ఆశోకుని యుపదేశకులు జగత్తంతయుఁ బ్రసరించిరి. ఇట్లు పరదేశమునకు నుపదేశకులఁ బంపియు, నౌపధశాలాదులఁ గట్టించి లోకులకు నుపకారముచేసియు, ధర్మమభి

వృద్ధిచేయు మాన్యములను జాన్మలవలననే క్రైస్తవులు నేర్చికొని కనుటకు సం
దేహములేదు. ఇదియుఁగాక జాన్మధర్మతత్త్వము లనేకములు తీసికొని పురా
తన క్రైస్తవులు తమ ధర్మగ్రంథముల నిర్మించుకొనిరని కొందఱయభిప్రాయ
మైయున్నది. కాని యీవిషయ మింకను విచారణీయము.

అశోకుని స్వభావము.

పరమసాధువుయొక్క సాత్త్విక స్వభావములను, అసాధారణ చక్రవర్తి
యొక్క రాజ్యధురంధరత్వమును నొక్కచోటఁ గలిపి యీ యశోకుడుచే
యఁబడినట్లు గానవచ్చెడిని. అహింసామాహాత్మ్య మెఱిగినతోడనే మాంసా
హారమును మానుటయు, మృగయావిమోదమును వదలుకొనుటయు, యుద్ధ
ములవలనఁ బ్రజాత్యయ మగునని పరరాజ్యములఁ గెలుచుటమాని 'కలింగ
యుద్ధములో' జరిగిన ప్రజాత్యయములో వేయవపాలు ప్రజాత్యయ మయినను
నేను సహింపలేనని శాసించుటయుఁ జూడ నీతని సాధుత్వము పదునాఱు
వన్నెలది యని చెప్పకతప్పదు. రాజ్యతృప్తిచే లక్షలకొలది జనులను నాశ
మందించెడి ప్రస్తుతపు రాజు లీ యశోకునిచరిత్ర చదివయైనను బ్రజాత్యయకర
కృత్యముల మానుదురుగాక. 'పరులెంత యపకారముచేసినను పియదనీ శాంత
ముగా సహించు' నని చెప్పెడి రాజుయొక్క సత్త్వగుణము మనమువినుచున్న
సాక్రెటీస్ తుకారాము వేమన మొదలగు సాధువులగుణమును బోలినదియని
చెప్పట కేమి సందేహము? ఆశోకునిప్రభుత్వములో నున్న రాజ్యముయొక్క
సువ్యవస్థయే యంతని రాజ్యధురంధరత్వమును వేనొళ్లఁ గొనియాడుచున్నది.
ఆతఁడు తనప్రజల కష్టములను వినుటకునెప్పుడును సిద్ధముగా నుండెను.
రేయుంబవల్లిట్లు ప్రజాసుఖమునకై పాటుపడుచు సంతటితో సంతృప్తి చెం
దక తాను సోమరినని నిందించుకొనును. ఇట్లుతనరాజ్యమును రక్షించుకొనుచు
దుర దూర దేశములందుండు విఖ్యాతరాజులతో స్నేహముచేయుచు వారి
రాజ్యములలోనికి దనధర్మపదేశములను బంపుటచూడఁగా నశోకుఁడు, ప్రస్తు
తము ఇంగ్లండ్, జర్మనీ, అమెరికాదేశములలోనిప్రభుత్వము వారికిఁ గల సామ

గృహమును, దూరదృష్టియు, రాజకార్యధురంధరత్వమును గలిగియుండెనని చెప్పటకు సందేహములేదు.

ఇట్టి యన్యోన్య చక్రవర్తియగు నశోకమహారాజు క్రీ. పూ. ౨౩౧-లో నిర్వాణము చెందినట్లు గానవచ్చుచున్నది.

మౌర్యుల సామ్రాజ్యము.

అశోకుని మరణానంతరము మౌర్యవంశపురాజులప్రతాపము తగ్గజొచ్చి యది కొలదికాలములోనే (క్రీ. పూ. ౧౮౪-లో) యంతరించెను. ఆకథ నిచ్చట గొంచెములో ముగించెదము.

అశోకుని పుత్రులనుగుఱించి మనకు విశేషమేమియుఁ దెలియదు. అతనికి కారూపకీయను రాణియు తీవరుఁడను కుమారుఁడు నుండినటు లాకశాసనము వలనఁ దెలియుచున్నది. అశోకునికి మొదట అసంధిమిత్రయను భార్యయొక తెకలదనియు, నామెకు కుమారుఁడను కుమారుఁడుండెననియు, నామె మరణానంతరము అశోకుఁడు తివ్యరక్షిత యను నామెను వివాహమాడెననియు సుకవదంతికలదు. ఈ కుమారునిగుఱించియు, నాతనిసవతితల్లియగు తివ్యరక్షితనుగుఱించియు మనదేశమున సారంగధరచిత్రాంగులనుగుఱించి చెప్పుకథ వంటి కథయొకటి చెప్పెదరు. అందువలనఁ గుమారుని కన్నులు తీయింపఁ బడెనట. కానియీచిత్రకథనమ్మఁదగినదిగాదు. అశోకునికి జతాకుఁడను నొక కుమారుఁడుండెననియు, నీతఁడు కాశ్మీరమునకు రాజయ్యెననియు నచ్చటినుండి యాతఁడు పరదేశీయులఁ గొందఱు వెడలఁగొట్టించి కనౌజ్ వఱకును రాజ్యమును గెలిచెననియు, బౌద్ధధర్మమునకు శత్రువుగానుండి యాతఁడును ఆతని భార్యయగు నీశాన్యాదేవియు ననేక శివాలయములఁ గట్టించిరనియుఁగాశ్మీరమున వాడుకకలదు. కాని శాసనమునందు బేర్కొనఁబడిన తీవరుఁడుతప్ప నితరు లుండిరా లేదాయని మనము సంశయింపవలసియున్నది. ఈ తీవరుని గుఱించి మనకెక్కువగా నేమియుఁ దెలియదు.

అశోకుని మరణకాలమువఱకు నొక కుమారుఁడయిన జీవించి యుండనందున నాతనిమనుమఁడగు దశరథుఁడు రాజయినట్లు గానవచ్చుచున్నది. (క్రీ.

పూ. ౨౪౧.) ఈ తనితండ్రీపేరు సయశుడని విష్ణుపురాణమునందుఁజెప్పఁబడి యున్నది. ఈ దశరథుఁడు నాగార్జునపర్వతమునొద్దఁ దాతగారు కట్టించిన యజీవిక జైనుల మఠములో నొకశాసనము చెక్కించెను. దశరథునికాలము నకో తరువాతఁ గొంతకాలమునకో కలింగులును, ఆంధ్రులును స్వతంత్రులైరి. దశరథుని తరువాత నలుగురు రాజులైరి. మౌర్యవంశపు కడపటిరాజుపేరు బృహద్రథుఁడు. ఈతఁడు మిక్కిలి దుర్బలుఁడు. ఈతనికిఁ బుష్పమిత్రుఁ డను వాఁడు సేనాపతి యై యుండెను. పుష్పమిత్రుఁడొకనాఁడు తనప్రభువునకు సైన్యమంతయుఁ జూపుమిషను తనబలములన్నియు నిల్పియుంచి, చూడవచ్చిన రాజువైఁ దిరుగఁబడి యాతనిఁ జంపెను. 1

ఇట్లు మగధరాజులగు మౌర్య లింతిటితో నంతరించిరి. కాని తరువాత నీ వంశమువారనేకతాబ్దములవఱకుఁ జిన్నచిన్న మండలాధీశులుగా నున్నట్లు తోచుచున్నది.

శుంగవంశపురాజులు.

బృహద్రథ మౌర్యుని సైన్యాధీశ్వరుడగు పుష్పమిత్రుఁడు 2 తనరాజును జంపి మౌనర్యరాజ్యమున కంతకును క్రీ. పూ. ౧౮౪-వ సంవత్సరమున రాజయ్యెను. ఈ వంశమునకు శుంగవంశమని పేరు. వీరు పాటలీపుత్రము రాజధానిగాఁగలిగి నర్తదానదివఱకు రాజ్యముచేసిరి. పశ్చిమమునఁ బంజాబుదేశమును, నర్తదానదికిదక్షిణమునందలి దేశములును, వీరికి లోఁబడక స్వతంత్రములయ్యెను.

పుష్పమిత్రుని రాజ్యముయొక్క యుత్తరాధములో బ్యాక్టీయా రాజునకు బంధువగు మేనాండరు అను యవనుఁడు హిందూదేశముపై దండెత్తించి సాకేతమును మాధ్యమిక దేశములును (రాజపుత్ర)స్థానములోని చిత్తూరియొద్ద దేశమును) ముట్టడించెను; మధురానగరమును సౌరాష్ట్రమును (కాథియవాడ్) ఆక్రమించెను. కాని తుదకుఁ బుష్పమిత్రుని సైన్యము లీపరరాజును దమ విక్రమముచే నీదేశమునుండి వెడలఁగొల్పెను (క్రీ. పూ. ౧౮౩). భూ

1. బాణకృత హర్షచరితము. 2. ఈతనినే పుష్పమిత్రుఁ డందురు.

మౌర్యుని హిందూదేశమునకు వచ్చిన యూరోపియ రాజులలో నీతఁడు కడపటివాఁడు. అటుపిమ్మటవచ్చిన యూరోపియ రాజులు జలమార్గమున వచ్చిరి. ఇట్లు అలెగ్జాండరు, కెల్యూకస్, మెనాండరు అను యూరోపురాజు లీదేశమునకు వచ్చి, మొదటఁ గొంతజయమును రాజ్యమును సంపాదించిరి. కాని యీదేశపురాజుల శౌర్యసాహసముల నెదిరించి శాశ్వతముగ నిచ్చట నిలువలేక తుదకీదేశమునుండి వెడలిపోవలసినవారయిరి. ఇది యప్పటి హిందువుల పౌరుషమునకు వన్నెగదా!

కలింగదేశాధీశ్వరుఁడగు ఖారవేలుఁడు ఈ కాలమునందునో, యంతకుఁ గొంత పూర్వమో పుష్పమిత్రునితోఁబోరాడి యాతనిని గొన్నియుద్ధములలో నోడించెను. కాని పుష్పమిత్రుఁడు త్వరలోనే బలములఁ గూర్చుకొని తనరాజ్యమును వృద్ధిపఱచినట్లు కానవచ్చెడిని.

ఈతనికి అగ్నిమిత్రుఁ డనుకుమారుఁ డుండెను. మాళవికాగ్నిమిత్రమును కాళిదాసకృతమైన నాటకములోని నాయకుఁ డీయగ్నిమిత్రుఁడే. తండ్రిజీవితకాలమునందీతఁడు విదిశాపట్టణమందుఁ బుష్పమిత్రునికి దక్షిణమున నర్హదానదివఱకుండు రాజ్యమునకుఁ బ్రతినిధిగా (Viceroy) రాజ్యముచేయుచుండె. ఈతఁడు విదర్భరాజునోడించి యాతనిరాజ్యములో సగమాతని పినతండ్రికిప్పించెను, వీరి యిద్దఱరాజ్యములకు వరదానదియేపాలిమేరగా నేర్పఱుపఁబడియె. అగ్నిమిత్రుని పట్టపుదేవిపేరు ధారణి. ఈ దంపతులకు వసుమిత్రుఁడను కొమారుఁడు గలిగెను. ఈవసుమిత్రుఁడు తనతాతగారగు పుష్పమిత్రునిసేనానిగ నుండెను.

ఇట్లు శూరాగ్రేసరుఁడగు కుమారుఁడును మనుషుఁడును గల యారాజు, అశ్వమేధయాగముఁ జేయ నిశ్చయించి యశ్వమును వదలి, దానిరక్షణార్థమై వెంటఁ దనమనుమని వైన్ర్యములతోఁబంపెను. వసుమిత్రుఁ డాగుఱ్ఱము వెంటఁ బోయి యడ్డమువచ్చినవారినిజయించుచుముఖ్యముగా సింధునదపుటొడ్డునగుఱ్ఱమును బట్టుకొనిన యవనాశ్వికుల జయించి, గుఱ్ఱమును విడిపించుకొని తాతయొద్దకి జయజయధ్వనులతో వచ్చెను. తరువాతఁ బుష్పమిత్రుఁ డశ్వమేధ

యాగమును వైభవముతో జేసెను. ఈ విషయములన్నియుఁ గాఢానామని యీ క్రిందివాక్యములవలనఁ జేటపడగలవు :

‘శ్రీరస్తు. విదిశానగరమందున్న చిరంజీవియై మాపుత్రుడగు నగ్నిమిత్రుని సేనాపతియైన పుష్పమిత్రుఁడు ప్రేమపూర్వకముగా నాలింగనముచేసికొని యజ్ఞశాలనుండి పుత్రైంచిన పత్నిక. నేను రాజయజ్ఞ దీక్షితుఁడ నయియుండి నూలుపురు రాజపుత్రులను దోడిచ్చి మన వసుమిత్రునిఁ దురంగరత్నశాసము సంవత్సరముక్రిందట నియోగించి తనమనసువచ్చినట్లుగా సంచరించుటకయి గుఱ్ఱమును విడిచి నెట్టితిని. అది సింధునదదక్షిణతీరమునఁ దిరుగుచుండఁగా దాని నశ్వసేనాధిపతియైన యొక యవనుఁడు పట్టుకొనియె. అప్పుడుభయసేనలకు ఘోరయుద్ధము సంభవించె. అతులధన్వియగు వసుమిత్రుఁడు నాగుఱ్ఱమును తీసికొనిపోవ యత్నించిన యాశత్రువుల నోడించి నాయు తైమాశ్వమును మఱ లించెను. అంతుమంతుఁడు సగరున కశ్వమునుదెచ్చి యిచ్చినట్లుగా నాపౌ త్రుడగు నాకు యజ్ఞాశ్వమును దీసికొనిరాఁగా నేనిప్పుడు చేయఁగలిగిన యీ యజ్ఞమునకు నీవు రోషముమాని వధూజనీ సహితముగా యుక్తసమయమునకు రావలయును.’ 1

మహాభాష్యములోని కొన్ని వాక్యములనుబట్టి పతంజలి యాయశ్వమే ధయాగ ముష్వడుండెననియు, అతఁడు పుష్పమిత్రునికి సమకాలీనుఁడనియుఁ గొందఱు పాశ్చాత్యు లూహించియున్నారు. కాని వారి యూహలు సరి యైనవికావు. పతంజలి యింతకుఁబూర్వ మాణువందలయేండ్లక్రిందనే యుం డెననుట కాధారము లున్నవి. 2

ఈరాజు బ్రాహ్మణధర్మమునం దభిమానము గలవాఁడయి యజ్ఞయాగాది క్రతువులు విశేషముగాఁ జేసెను. కాని కొందఱు వ్రాసినటులు బౌద్ధులఁ బీడించెననుటకు నేమియు నాధారము లేదు.

1. (మాశివిక్వామిత్రము. ౫-వ యంకము.) 2. Vide Kunte's Vicissitudes of Aryan Civilization in India.

పుష్యమిత్రుడు క్రీ. పూ. ౧౪౮-లో మృతించెను. అంతవఱకు యువ రాజుగను దక్షిణరాజ్యమునకు రాజప్రతినిధిగను ఉన్న యగ్నిమిత్రుడు రాజయ్యె. ఈతని తరువాత సుజ్యేష్ఠుడనువాడు రాజ్యమునకు వచ్చె. ఈతడు పుష్యమిత్రుని చెండవకుమారుడు కాబోలును. ఈతఁ డేడుసంవత్సరములు రాజ్యముచేసెను. సుజ్యేష్ఠుని తరువాత వసుమిత్రుడు పట్టాభిషిక్తుడయ్యె. ఈతనితరువాత నీతని తమ్ముడగు సుమిత్రుడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతడు విషయాసక్తుడు. ఎప్పుడును నటులతో సహవాసము చేయుచు నాటకములఁ జూచుటయందే కాలము గడపును. ఒకనాఁ డీతఁడు నాటకములో నిమగ్నుడై యుండ మిత్రదేవుడనువాఁ డీతని తలద్రుంచివేసెను. తరువాతఁ గొన్ని దినములవఱకు నీతని వంశజులు రాజ్యముచేసిరి. కాని యనామధేయులయి తమమంత్రులచేతులలోని కీలుబొమ్మలుగ నుండిరి. తుదకు నీ వంశములోని పదియవరాజగు దేవభూతి యనువానిని నాతని మంత్రియగు వసుదేవుడు చంపి రాజ్యమును దా నాక్రమించుకొనియె. (క్రీ. పూ. ౬౩.).

కాణ్వవంశము.

ఈ వసుదేవుడు బ్రాహ్మణుడు ; కణ్వగోత్రజుడు. కావున వీరిది కాణ్వ వంశమయ్యె. ఈవంశమునుగుఱించి మన కంతగా నేమియుఁ దెలియదు. ఈ వంశమున నలుగురు రాజులు నలుబదియైదేండ్లు రాజ్యముచేసినట్లును (క్రీ. పూ. ౬౩-౨౭), కడపటిరాజు క్రీ. పూ. ౨౭-లో నాంధ్రరాజుచేఁ జంపఁబడినందున ఈవంశ మంతమందినట్లును వాయుమత్స్యపురాణములవలనఁ గానవచ్చుచున్నది. మగధరాజ్య మంతటితో నడుగంటెను.

ఆంధ్రరాజులు.

మగధరాజ్యము తరువాత హిందూదేశములో మిక్కిలి యున్నతదశ ననుభవించినది యాంధ్రరాజ్యము.

పురాతనగ్రంథములన్నియు వెదకిచూడఁగా నాంధ్రజనులపేరు మొట్టమొదట నైతరేయ బ్రాహ్మణములోఁ గానవచ్చుచున్నది. ¹ ఐతరేయబ్రాహ్మణము

శ్రీ.పూ.౧౦౦౦సంవత్సరప్రాంతమున రచింపఁబడినదని విద్వాంసులు నిశ్చయించియున్నందున నిప్పటికి మూడువేల సంవత్సరములక్రింద నాంధ్రులను జనులున్నట్లు నిశ్చయింపవచ్చును. ఐతరేయబ్రాహ్మణములోని వర్ణన చూడఁగా నప్పటి యాంధ్రులు ఉత్తరదేశములోని యార్యులతోఁబోరాడిలేచివచ్చి దండకారణ్యములోని యనార్యజనమధ్యంబున నివసించెడి యొకతెగవారగు నార్యులని తోచుచున్నది. వాల్మీకిరామాయణమందును, భారతమందును నాంధ్రదేశవర్ణనలు కలవు. కాని యందువలన మనకు విశేషాంశము లేమియుఁ దెలియవు. తరువాత శ్రీ. పూ. ౩౦౦ సంవత్సరప్రాంతమున నాంధ్రరాజ్యము మహాన్నతదశయందున్నట్లు చంద్రగుప్తుని యాస్థానమందున్న మేగాస్థనీ సను రాయబారి వ్రాసియున్నాడు. హిందూదేశమునందు నాకాలమునఁ జంద్రగుప్తునిరాజ్యముతప్ప ఆంధ్రరాజ్యమునుమించిన మఱియొక రాజ్యములేక యుండె. ఆంధ్రరాజ్యమునం దప్పుడు ముప్పదిదగ్గములును, లక్షకొల్బలమును, రెండువేల గుఱ్ఱపునైన్యంబును, వేయి యేనుఁగులును ఉండెను. ఆంధ్రదేశపురాజులు అశోకునిసమయమున (శ్రీ. పూ. ౨౧౬) నాతనికి సామంతులయియుండినటు లాతని శాసనమువలనఁ గానవచ్చున్నది. 1 కాని యశోకుని మరణానంతరము (శ్రీ.పూ.౨౩౧) ఈయాంధ్రరాజులు మగధేశ్వరులను లక్ష్యపెట్టక పూర్తిగా స్వతంత్రులయిరి.

ఇట్లు స్వతంత్రులయిన రాజులవంశము పురాణాదులలోను, శాసనాదులలోను ఆంధ్రవంశమనియు, శాతకర్ణ్యవంశమనియు వర్ణింపఁబడియున్నది. ఈ వంశపురాజులు మొట్టమొదటఁ గృష్ణాగోదావరీ నదుల ముఖముల నడుమననఁగాఁ దూర్పుసముద్రమునంటిన ప్రదేశమునఁ దమరాజ్యము గలవారయి, క్రమక్రమముగాఁ గృష్ణాగోదావరీ నదుల మూలమునఱకును, మధగదేశము వఱకును రాజ్యమును నాక్రమించుకొనిరి. పౌరాణిక యుగములోఁ జాళుక్యరాజులు పశ్చిమమునుండి తూర్పునకుఁ బ్రసరించినటు లీయాంధ్రులు తూర్పునుండి పశ్చిమమువఱకు జయించుచుఁ బోయిరి. అందువలన వీరికిఁ దూర్పున

సెక రాజధానియు, బళ్ళిమమున నొక రాజధానియుఁ గాకలసివచ్చెను. మొట్టమొదట నీరాజులకు శ్రీకాకుళము రాజధానిగా నుండెను. ఈశ్రీకాకుళము కృష్ణానదిముఖమునొద్ద కృష్ణాజిల్లాలోని చల్లపల్లి జమీన్దారిలో నున్నది. ఇచ్చట నాంధ్రవిష్ణుదేవాలయముఁ గలదు. ఒకానొకరాజు విష్ణు శమున నిచ్చటఁ బుట్టెననియు, నాతని ద్యోతకముగనే యీదేవాలయమునిర్మింపఁబడియె ననియుఁజెప్పదురు. క్రీ.శ.౧౧౧౧-లోఁ గృష్ణదేవరాయలవారు “కళింగదేశ విజగీషామనీషం దండే త్రిప్రాయ విజయవాటిం గొన్ని వాసరంబులుండి శ్రీకాకుళనికేతనుఁడగు నాంధ్రమధుమధను సేవింపఁబోయి” నప్పుడు విష్ణుచిత్తీయమగుంధము తెనుఁగునరచింప నాతనిఁ బురికొల్పి:—

‘గీ. తెలుఁ గదేలయన్న దేశంబు తెలుఁగేను

దెలుఁగువల్లభుండఁ దెలుఁగొకండఁ

యెల్లన్మపులుఁగొలువ నెఱుఁగవే బాసాడి

దేశభాషలందుఁ దెలుఁగులెస్స.’

అని చెప్పినది యీ యాంధ్రవిష్ణువే; ఇది యటుండె. ఈశ్రీకాకుళముకాక యాంధ్రులకుఁ గొంతకాలము అమరావతియు ధరణికోటయు రాజధానులు గానుండెనని కొందఱువ్రాసి యున్నారు. రాజ్య మభివృద్ధియైనతరువాత వీరికిఁబ్రస్తుతము నైకజ్జ అనఁబడు ప్రతిష్ఠానపురము పశ్చిమరాజధానిగా నుండెను. రాజ్య మభివృద్ధియైనతరువాతఁ జళుక్కులవలెనే యాంధ్రరాజులును పూర్వాంధ్రులు పశ్చిమాంధ్రులని రెండు తెగలవారలు వేఱువేఱుగ రాజ్యముచేయుచుండిరిని కొందఱు పండితులయభిప్రాయము “కాని యందులకుఁ బ్రబలమైన నిదర్శనములు లేవు. ఒక్క-వంశమువారె యుభయత్ర రాజ్యముఁ జేసి నట్లు గావచ్చుచున్నది.

పురాణములలోని వర్ణనలు చూడఁగా నీవంశములో ముప్పదుగురు రాజులు నాలుగువందల యేఁబదియాఱు సంవత్సరములవఱకు రాజ్యముచేసినట్లులేర్పడు

1. ఇది ముఖ్యముగా డాక్టరు భండార్ కర్ గారి యభిప్రాయము.

చున్నది. వారందఱుపేర్లొచ్చుట నుదాహరించుట యనావశ్యకము. అందు ముఖ్యమైనవారిని వర్ణించినఁజూచును.

మగధరాజుల ఢిక్కరించి స్వతంత్రులయిన రాజులలో మొదటివాఁడు శ్రీముఖుఁడు (క్రీ. పూ. ౨౨౦); రెండవవాఁడు 'కన్వ' అనఁగను కృష్ణుఁడు. వీరు మహాశూరాగ్రేసరులయి యనేకరాజులను జయించి యాంధ్రరాజ్య పుటాళిమేరను గోదావరి మూలస్థానమగు నాసికాత్ర్యంబకేంద్రమువఱకును జరిపిరి.

మూడవవాఁడో నాల్గవవాఁడో యగు నాంధ్రరాజు తనసఖుడగుఖార వేలుఁ డనుకళింగరాజుయొక్క సాహాయ్యార్థమైయొక ప్రచండ చతురంగ సేనను బంపెను (క్రీ. పూ. ౧౨౮). ఈకాలమునుండి రహరమి నూటయేబది సంవత్సరములవఱకు నీయాంధ్రరాజుల చరిత్ర మనకంతగాఁ దెలియదు. అప్పటి శాసనములు కానవచ్చుట లేదు.

క్రీ. పూ. ౨౨-వ సంవత్సరమున నాంధ్రవంశపురా జొకఁడు కాణ్వవంశజుడగు మగధరాజును జంపి మగధరాజ్యమును ఆక్రమించుకొనియె నని యిదివఱకే వ్రాయఁబడినది. ఇట్లు గాణ్వరాజును జంపినవాఁడు ఆంధ్రరాజులలో మొదటివాఁడగు శ్రీముఖుఁడే యని పురాణకారులవ్రాసిరి. కాని యీ యుభయులకాల మొక్కటికానందున నీమాటనమ్ముటకు వీలులేదు. కాణ్వరాజగు సుశర్మను జంపినవాఁడు, ఆంధ్రరాజులలోఁ బండ్రెండవవాఁడగు కుంతలశాతకర్ణి, పదుమూడవవాఁడగు శాతకర్ణి, పదునాల్గవవాఁడగు ప్రథమపులుమాయి యను నీముగ్గురిలో నెవ్వఁడోయొక్కఁడై యుండును. అట్టి వాఁడు వీఁడే యని నిశ్చయముగాఁ జెప్పటకు వీలులేదు.

ఈ వంశములోని పదునేడవరాజగు హేలుడనువాఁడు విక్రమార్కు, భోజ, కృష్ణరాయ సప్తశుండయి, విద్వాంసులను గవులను నాదరించుచుఁ దానును విద్వాంసుఁడును గవియునయి యుండెను. (క్రీ. శ. ౬౮). ఈతఁడు 'సప్తశతి' యను గ్రంథంబొకటి ప్రాకృతంబున రచించెను. ఇతని మంత్రులు కాతంత్ర వ్యాకరణమును, వైశాచీభాషయందు 'బృహత్కథా' యను గ్రంథ

మును, రచించిరి. వైశాచి యనునది ప్రాకృతభాషలో నొక భేదము. ఇట్టి రాజు దేశభాషాభివృద్ధికై మిక్కిలి పాటుపడినట్లు గానవచ్చుచున్నది. ఇట్టి రాజు చంద్రు లేరికిఁ బూజులు కారు?

తరువాత నాంధ్రవంశవృక్షములోని నిరువదియొకటవవాడగు మొదటి విలివాయకురఁ డనువాఁ డాఱునెలలుమాత్రము రాజ్యముచేసెను. (క్రీ. శ. ౮౪.) ఈ తనికి 'చకోరుఁడు' 'రాజతశాతకర్ణి' యనుబిరుదునామము లుండెను. ఈతఁడు వాసిష్ఠీ పుత్రుఁడు. అనఁగా నీతని తల్లి వసిష్ఠగోత్రమువారి యింటి యాఁడుబడుచు. ఈ రాజునొద్ద నుండి తరువాతి రాజులందఱును దమతల్లల పేళ్లు శాసనాదులలోఁ జెప్పినందున వీరితల్లులు విఖ్యాతవంశజ లనియు, లేక విద్యాదిగుణములచేఁ బ్రఖ్యాతలనియు మన మూహింపవలసియున్నది.

ఈతని కుమారుడగు శివాలకురఁ డిరువదియైనిమిది సంవత్సరములు (క్రీ. శ. ౮౫-౧౦౩) రాజ్యముచేసెను. ఈతనికి మాధవీపుత్రుఁడనియు, శివశాత కర్ణుడనియు, శక సేనుడనియు బిరుదులు కలవు. ఇందువలన నీతఁడు శక వంశపు పరరాజుల నొడించినట్లు గానవచ్చెడిని.

ఈతని కుమారుడగు రెండవ విలివాయకురఁ డిరువదియైదేండ్లు (క్రీ. శ. ౧౦౪-౧౩౮) రాజ్యము చేసెను. ఈతఁడు గౌతమీపుత్రుఁడు. ఆంధ్ర రాజులలో నందఱలో నీతఁడు మిక్కిలి పరాక్రమవంతుఁడును స్వదేశాభిమాన పూరితుఁడును నగునని చెప్పవలెను. సందేహము లేదు. శక, పల్లవ, యవనులు అను విదేశీయులనేకు లీరాజు రాజ్యమునకు వచ్చుటకుఁబూర్వమే బలుచిస్థాన మొదలయిన పశ్చిమదిక్కులనుండి హిందూ దేశములోఁ జూరఁ బడి యచ్చటివారిని గెలిచి, యింకను ముందుకువచ్చి యాంధ్ర రాజ్యములోఁ గొంతభాగముఁగూడ నాక్రమించుకొనిరి. ఆంధ్రరాజాగ్రగణ్యుడగు రెండవ విలివాయకురుని కాలమున నాంధ్రరాజ్యములోని పశ్చిమభాగమును ఆక్రమించుకొనియున్న పరరాజు 'సహపానుఁడు' అను తేత్రపురఁడు (Satrap). ఈతఁడు తుహరాట వంశజుఁడు ఈతఁడు పరదేశీయుఁ డయినందున హిందువులయందును వారిశాస్త్రములయందును నసూయగలవాడయి వారినిమిక్కిలి

బాధపెట్టుచుండెను. ఇట్టి శత్రువుతో బోరాడి, విలివాయకుడు డాతనిని క్రీ. శ. ౧౨౬-లో యూర్తిగ నోడించెను. ఇటులే యన్యజేషయులగు రాజుల ననేకులనాశమొందించి దేశమును బారతంత్ర్యమునుండితొలగించి, స్వరాజ్యమును స్వధర్మమును నిలిపెను. ఈరాజుత్వలీయు గౌతమన్త్రోద్భవయు నగు బలశ్రీయను వీరమాత క్రీ. శ. ౧౪౪-లో వేయించిన జయశాసనమందు 'శక పుష్కావ యవనుల నాశమొందించి చాతుర్వస్థ్యసంకరము గాకుండగఁ జేసినట్టియు, ధర్మశాస్త్రానుసారముగఁ బ్రజలయొద్దనుండి వైకొనిన పన్నుల యుక్త మగునటుల వెచ్చించినట్టియు' వీర్రాజేంద్రునకుఁ దాను తల్లిమైనటుల గౌరవ పూర్వకముగా శీలాక్షరములఁ జెక్కించెను. 1

ఈరాజు సహపాచునిఁ గెలిచినతరువాత నచ్చటఁ దన ప్రతినిధిగా చస్తనుండనువాని నుంచెను. ఈతఁడు శకవంశజుడగు క్షేత్రపుండు. చస్తనుండు ఉజ్జయిని రాజధానిగా రాజ్యమేలె. నాల్గవ శతాబ్దమున గుప్తవంశజుఁ డగు విక్రమార్కుండు ప్రబలి యీ రాజ్యమును ఆక్రమించుకొనువఱకు నీతనివంశజులే యచ్చట రాజ్యముచేయుచుండిరి.

క్రీ. శ. ౧౩౪-లో రెండవ పులుమాయి రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతఁ డాంధ్రరాజుల వంశవృక్షమునందు నిరువది నాల్గవవాఁడు. వాసిష్ఠీ పుత్రుండు. ఈతని తండ్రియగు రెండవ విలవాయకురునిచే నుజ్జయినికి క్షేత్రపునిగా నేమింపఁబడిన చస్తనుని మనుమడగు రుద్రమాన్ క్షేత్రపుం డప్పడు ఉజ్జయినిని బాలించుచుండెను. ఈ రుద్రమానుని కూతురగు 'దక్షమిత్ర' యనునామెను ఈపులుమాయి వివాహమాడెను. కాని రాజ్యసంబంధమై మామకును నల్లనకును బోరాటంబయి యందు రుద్రమానుఁడే విజయఁడయ్యె. అందువలన నాతఁడు ఆంధ్రుల రాజ్యములోని సౌరాష్ట్రము (కాథియవాడ్), మాళవము, కచ్చము, సింధుదేశము, కొంకణము అనురాజ్యములను ఆక్రమించుకొని స్వతంత్రఁడయ్యె (క్రీ. శ. ౧౪౫). ఈ రెండవపులుమాయి తన రాజధానిని ప్రతి

స్తానపుర మనబడు వైతన్ పట్టణమునకు మార్చెను. ఈతఁడు ముప్పదిరెండు సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి మృతుడయ్యె (క్రీ. శ. ౧౩౮-౧౭౦).

ఈ రాజుకాలమునుండియే యాంధ్రవంశపు రాజుల వైభవదశ తగ్గఁ జొచ్చె నని చెప్పవచ్చును. తరువాత రాజ్యముచేసిన రాజులలో యజ్ఞశ్రీయను రాజు మాత్రము పేర్కొనఁదగినవాఁడుగ నున్నాఁడు. ఈతఁడు గౌతమీపుత్రుఁడు ; క్రీ. శ. ౧౮౪ మొదలు ౨౧౩ - వఱకు నఱువదిలోమిదేండ్లు రాజ్యముచేసెను. ఉజ్జయిని తీత్రపులచే నాక్రమింపఁబడిన రాజ్యములలోఁ గొన్నిటిని గెలిచి, యచ్చటఁ జెల్లుబడినిమిత్తము వెండినాణెములఁ జేయించెను. ఓడయొక్క ముద్రగలనాణెము లీరాజుపేరు గలవి. అందువలన నీతనిరాజ్యములో సముద్ర వర్తకము విశేషముగా నున్నట్లు మన మూహింపవచ్చును.

ఈరాజుతరువాత ముగ్గురురాజులు రాజ్యముచేసినట్లును దరువాత నీవంశ మంతరించినట్లును బురాణములవలనఁ గానవచ్చుచున్నది. క్రీ. శ. మూఁడవశతాబ్దమునందలి హిందూదేశ చరిత్ర యంధకౌరబంధురమైయున్నందున నీయాంధ్ర వంశ మెట్లంతరించినదియు వీరి రాజ్య మెవరాక్రమించుకొనినదియు స్పష్టముగా దెలియ. అయినను ఈరాజ్యమంతయు ననేకరాజులచే నాక్రమింపఁబడిచిన్న చిన్న రాజ్యములుగా మాత్రమే నని తోచుచున్నది. పశ్చిమరాజ్యమంతయు ఉజ్జయినినా రాక్రమించిరి. ఉత్తరమున రాష్ట్రసూతులును కాలచురి రాజులును ప్రబలిరి. క్రీ. శ. ౨౪౯-లో కాలచుర్యలాంఘ్రులను ఓడించిరి. అప్పటినుండి యే కాలచుర్యశకము పాత్రంభమయ్యె. దీనినే చేదిశక మనియెదరు. దక్షిణమున కాదంబులు, పల్లవులు, వేగిరాజులు ఆంధ్రరాజ్యమును ఆక్రమించుకొనిరి ఈలాగున నీమహాత్తరమైన యాంధ్రరాజ్యము మూఁడవ శతాబ్దమందుఁ దునుకలు తునుకలయ్యెను.

ఈ యాంధ్రరాజులు మొట్టమొదట శాద్ధమతస్థులుగానుండి కృష్ణానీల తూరు మండలములలోని అమరావతి జగ్గయ్యపేట మొదలగు స్థలములలో

శాస్త్రస్తూపముల గట్టించిరనియుఁ దరువాత వారు ద్రాక్షాణమతస్థులుగ మాటి-
రనియుఁ దోచున్నది. అయినను నీవిషయ మింకను విచారణీయము.

శక, పల్లవ, యవన, బ్యాక్టీరియన్ కుశను లను
పరదేశీయులు.

అలెగ్జాండరునకు దరువాత్రిగ్రీకురాజులు హిందూదేశమునకుఁ దగిలియున్న
బ్యాక్టీరియా యనుదేశమును ఏలుచుండిరి. ఆంధ్రరాజులు మహావైభవమునం
దున్న కాలమున హిందూదేశపు ఉత్తర పశ్చిమములనుండి యాబ్యాక్టీరియను
లనేకులు మన దేశములోనికి వచ్చిరి. క్రీ. పూ. ౧౩౦-లో నీబ్యాక్టీరియను
లను ట్యురేనియను లనువారు గెలిచిరి. అట్లోడిన బ్యాక్టీరియను లనేకు లీదే
శమునకు విశేషముగా వచ్చి యచ్చటచ్చట రాజ్యముల నేర్పఱచుకొని
కొన్ని దినంబులకు హిందువులలోఁ గలిసిపోయిరి.

పశ్చిమ ప్రాంతముగ మాశ్వాదేశమున నున్న శకరాజుల నచ్చటిదేశస్థులం
దఱును గలసి క్రీ. పూ. ౫౭- లోఁబంజాబులోని కాయూరునెద్ద నూడిం
చిరి. అప్పటినుండియే విక్రమసంవత్సరము ప్రాగ్భవమామెను. క్రీ. శ. ౧౨౬-
లో నాంధ్రరాజగు రెండవవిలవాయకురుఁడు నహపానుఁడనువాని నోడించిన
సమాచార మప్పటివఱకే వ్రాయఁబడినది.

కనిష్క్కుమహారాజు.

ఈ శాకులను దరువాత పల్లవు లనఁబడు పార్థియనులు జయించిరి. వారిని
కుశనవంశజులు జయించిరి. ఈ వంశమునఁ గనిష్క్కుఁడను రాజు క్రీ. శ. రెం
డవశతాబ్దారంభమునందు విఖ్యాతిఁ జెందెను. అశోకుని తరువాత శాద్ధధర్మ
మునందు మిక్కిలి శ్రద్ధగలిగి దాని యభివృద్ధికై పాటుపడినగా జీతఁడే. ఈ
తని ఖ్యాతి హిందూదేశమునందే గాక చీనా, టిబ్బెట్, మంగోలియామొద
లయిన దేశములందును ఇప్పటికిని వ్యాపించియున్నది. ఈతఁడు క్రీ. శ.
౧౨౦వ- సంవత్సరముననో, లేక, ౧౨౫-వ సంవత్సరముననో రాజ్యారూఢుఁ
డయ్యెను. ఈతనిరాజ్య ముత్తరమున కాబూల్ వఱకును, దక్షిణమున వింధ్య,
పర్వతమువఱకును వ్యాపించియుండెను.

కనిష్ఠుడు కాశ్మీరదేశము గెలిచి యచ్చటఁ గనిష్ఠపురమును నిర్మించెను. ప్రస్తుతము దీనిని కానిష్ఠూరు అనియెదరు. కనిష్ఠుని కాలమునుండియు నక్కరుకాలమువఱకును గల కాశ్మీరదేశచరిత్ర కష్టాణకృతమైన రాజతరంగిణీ గ్రంథమునందు నర్థింపబడినది. ఈరాజు పాటలీపుత్రము కఱకును జయించి, యచ్చట నున్న యశ్వఘోషుఁ డనుబౌద్ధాచార్యునిఁ దనవెంటఁ గొనిపోయెనట.

ఈతని రాజధాని పురుషపుర మనబడు ప్రస్తుతపు శేషావర్ పట్టణము. అచ్చట నీతఁ డొకగొప్ప గోపురము కట్టించెను. అది పదుమూడంతస్తులు గలిగి నాలుగువందల యడుగులకంటె నెత్తుగ నుండెను. అది చిత్రచిత్రము గాఁ జెక్కబడినకట్టతోఁ జేయబడియె. తరువాతికాలమున నిది చెండు మూడు పర్యాయములు కాలిపోయెను. గాని నప్పటిరాజులు మరలఁగట్టించిరి. ఈగోపురమునొద్దనే యొక గొప్పవిహారమనఁగాఁ బార్థసన్న్యాసుల యాశ్రమ ముండెను. ఈయాశ్రమము తరువాత నెక్కువందల సంవత్సరముల కఱకును విద్యాపీఠమని ప్రఖ్యాతిఁ జెందియుండెను. ఈ యాశ్రమము గజ్జిమ హమ్మదుచేత నాశమందింపబడినట్లు గానవచ్చెడిని.

పరరాజుల జయించుట.

ఈ కనిష్ఠమహారాజు పార్థియనుల నెదిరించి యోడించెను. హిందూదేశములోని రాజ్యములతోఁ దృప్తఁజెందక యీతఁడు తిబ్బేటుదేశమునకు త్తరమునందును పామిర్ నీరుదూర్పునను ఉన్న కాష్గర్, యాగ్గండ, ఖోటాన్ అను దేశముల జయించెను. ప్రస్తుతమువలెనే యప్పుడును నీదేశములు చీనారాజునకు లోబడి యుండెను.

చీనారాజ్యములోనియీభాగమును జయించి చీనావారితో సంధిచేసికొని, యాసంధిలోని యంశములను దప్పక వారు నడుపుటకై జామీనుగాఁ

1. మిక్కిలి మనోహరమైన యీ చరిత్ర కాకినాడలో సరస్వకాళిపతులచేఁ దెనిగింపబడినది.

జీనాదేశపు సకదారులను వెంటఁదీసికొని వచ్చెను. అందుఁ జీనారాజు పుత్తుఁడును ఒకఁడుండె. కనిష్ఠుఁడీచీనావారిని మిక్కిలిగౌరవముతోఁ జూచుచు వారు ఉష్ణకాలము వర్షాకాలము శీతకాలములం దుండుటకు వేణువేణుస్థలముల నేర్పఱచెను. కాబూలున కవతలనుండు కపిశి యనుచోటనున్న యాశ్రమముష్ణకాలమున మిక్కిలి చల్లగా నుండుటవలన నది చీనారాజపుత్తుని యుష్ణకాలపు నివాసస్థల మయ్యెను. ఈరాజపుత్తుఁడు తాను చీనాదేశమునకుఁ బోకమునుపు ఆసంఖ్యధన మాయాశ్రమమునకు నిచ్చెను. అందువలన గేడవ శతాబ్దమున హుయెన్ స్యాంగు వెల్లి చూచువఱకును నీరాజపుత్తుని పేరచ్చటి సన్న్యాసులు మిక్కిలి గౌరవముతోఁ దలఁచుకొనుచుండిరి.

ఈ చీనా రాజపుత్తుఁడు చలికాలమునఁ బంజాబు దేశములోఁ గాపుర ముండుచు వచ్చెను. అతఁడు గాపురముండెటిచోటికిఁ ‘జీనాపతి’ యని పేరు పడెను. ఇచ్చటను సెుక జ్ఞాధాశ్రమ ముండెను. దీనికి నీరాజపుత్తుఁడనేక లక్షలు వెలగల బంగారపు కణికలును, రత్న మాణిక్యములును నిచ్చె. ఈధనముపై యతఁడరాజగు వైశ్రవణుఁడు కాపుగానుండి యెవ్వరిని దానివద్దకు రానియకయుండెననియు, హుయెన్ స్యాంగు వచ్చినప్పుడు ఆవిహారముబాగు చేయుటకు ధనము కావలసివచ్చినందున, నాతఁడు ధూపదీపాదికములచే నైశ్రవణుని సంతృప్తునిజేసి యాశ్రమము బాగు చేయుటకుఁ గావలసిన ధనముమాత్రము తీయించి తక్కినధనంబును మరలఁ బొతివేయించె ననియు నొక వింతయైన కథ కలదు.

కనిష్ఠుఁడు మొదట నన్యమతస్థుడుగానుండి తరువాత జ్ఞాధమతస్థుఁడయ్యెనని చెప్పెదరు. అశోకునివలెనే యితని పూర్వచరిత్రను గుఱించి యనఁగా మిథమతమును స్వీకరించుటకుఁ బూర్వపుఁ జరిత్రను గుఱించి యనేక కథలు కలవు. కాని వాని నన్నిటిని మనము నమ్ముటకు వీలులేదు. ఈతని నాణెములవలన నీతని మతము క్రమముగా మారుచు వచ్చినట్లు మాత్రము గానవచ్చుచున్నది. ఈతని మొదటి నాణెముల మీఁద సూర్యచంద్రుల ప్రతిమలు గ్రీకు

హేలియస్ (హీలియస్ Helis; సెలీనే Selene) వేయబడినవి. ఈనా నెములలో గ్రీకుభాషయు, గ్రీకుక్షరములును వాడబడినవి. తరువాతి నానె ములమీఁద గ్రీకు పాఠసీక- హిందూ దేశములలోని దేవతల ప్రతిమలు వేయఁ

బడినవి. భాష పురాతన పాఠసీక భాష; లిపిగ్రీకు. కడపటి నానెము లమీఁద బుద్ధుని ప్రతిమయు, గ్రీకు క్షరములతో నాతని పేరును వేయఁ బడినవి. అట్టిబంగారునానె మొకటి యీప్రక్కఁ గనఁ బఱుపఁబడినది.

ఇందు నానెముయొక్క రెండువైపులనున్న ప్రతిమలు చూపఁబడినవి. కుడివైపుది బుద్ధునిప్రతిమ.

ఈరాజు కాలమునందు బౌద్ధాచార్యుల నాల్గవపరిషత్తు జరిగెనని యిదివఱకే వ్రాసియున్నాము. ఈపరిషత్తునకు చనుమిత్రుఁ డనువాఁ డ్దుగ్ధానునాథిపతిగా నుండెనట. 'వైభాషికులు' 'సర్వాస్తివాదు' లనబడు బౌద్ధసంప్రదాయ ములవారి భాష్యము లిచ్చట నంగీకరింపఁబడిన వఁట.

కనిష్క్కురా జిరువదియైదుసంవత్సరములో ముప్పదిసంవత్సరములో రాజ్య ముచేసి క్రీ. శ. ౧౪౧౭ ప్రాంతమున మృతుఁ డయ్యెను.

కనిష్క్కుని తరువాత హవిష్క్కు వాసుదేవు లనువారు రాజ్యముచేసిరి. తరువాత క్రీ. శ. ౨౨౪ వఱకు నీవంశము క్రమక్రమముగా నంతరించెను. వీరిని ప్రథమమున పాఠసీకులగు సెనానియస్ వారును దరువాత గుప్తవంశము వారు ను జయించిరి.

గుప్తవంశము.

నాల్గవయొడవ శతాబ్దంబులలో శ్వేతహూణు (White Huns) లను దేశదిమ్మరులయిన యల్లరి మూఁకలు (Nomadic Hords) పాఠసీక హిందూ దేశములందుఁ జొరఁబడసాగెను. అప్పుడు కనాజ్ దేశమును గుప్తవంశజులగు

రాజులు పరిపాలించుచుండిరి. ఆంధ్రరాజుల ప్రథ తస్య యొక శతాబ్దమునకు నీవంశపురాజులు తలయెత్తసాగిరి.

క్రీ. శ. ౨౮౦-వ సంవత్సర ప్రాంతమున మగధదేశములో గుప్తుడను వాఁడొకఁడుండెను. వాఁడు శూద్రుఁడు. ఎటులో వీఁడు మహారాజు బిరుదును సంపాదించెను. ఈతని మునుండగు మొదటి ఆంధ్రగుప్తుడను వాఁడు లిక్షవి వంశపువారియింటి యాఁడుబడుచును వివాహమాడెను. లిక్షవివంశపు వారు జాన్ధయుగమున విఖ్యాతిఁజెందిన రాజులని చదువరులెఱింగియే యున్నారు. వారిసాయమునను, తన శౌచ్యముచేతను నీతఁడు క్రీ. శ. ౩౨౦ లోఁ బ్రయాగవఱకు రాజ్యమునునాక్రమించుకొనెను, ఇదియే గుప్తసామ్రాజ్యమునకుఁ బ్రారంభము. ఈతని కుమారుఁడు సముద్రగుప్తుఁడు.

సముద్రగుప్తుఁడు.

(రమారమి క్రీ. శ. ౩౨౬-౩౭౫.)

ఈతఁడు తల్లిర హిందూదేశములోని యనేక రాజ్యములను దక్షిణమున రామేశ్వరమువఱకునున్న రాజ్యములను గెలిచి యనేక రాజులవలన గప్పము లందుకొనియె. ఈతని దిగ్విజయములను గుఱించి యొక శాసనము ప్రయాగలో నున్నది. ఇందలి పద్యాదికములు హరిసేనుఁ డనురాజకవిచే వ్రాయఁబడి యున్నవనిచే వేయింపఁబడిన శాసనముగల స్తంభముమీఁదనే చెక్కఁబడినవి. ఇందు సముద్రగుప్తుఁడు నాలుగుసారులు దండయాత్రలకుఁ బోయి, యొకసారి దక్షిణములోని పదునెకండుమందిరాజులను, రెండవసారి ఆర్యావర్తములోనితొమ్మిండుగురు రాజులను, మూడవసారి ఆరణ్యక నాయకులను, నాల్గవసారి సరిహద్దుమీఁది రాజులను గెలిచినటు లున్నది. ఈతఁడు మౌర్యచండ్రగుప్తుని రాజ్యమంతనిస్తారముగల రాజ్యమును సంపాదించె ననుటకుఁ సంది

యము లేదు. తనవిజయములను జగత్తునకుఁ దెల్పుటకై యీరాజు అశ్వమేధ యాగముచేసెను. అప్పు డాతఁడు తన యశ్వమేధ సూచకమగు నాణెముల వేయించెను. అట్టి నాణెమొకటి యీక్రింద గనఁబఱుపఁ బడినది. అశోకుని

వలెనే యీతఁడును దూరదూర దేశపుఁబరరాజులతో స్నేహముచే సివారియొద్దకు రాయబారులఁ బంపుచుండెను. ఈతని ప్రభుత్వసమయమునందు నీతని యనుజ్ఞవహసి

సింహాశ్వదేశపురాజుగ మేఘవర్ణుఁడు బుద్ధగయలో బోధవృక్షమునొద్దఁ దన దేశమునుండి వచ్చెడి బౌద్ధయాత్రికులకుఁ గాను ఒక ధవ్యమయిన విహారముఁ గట్టించెను. ఇందు మూడంతస్తులును, ఆఱు విస్తీర్ణమైన చతుశ్చాలలును (Halls), చక్కని చెక్కడపుఁబనియు, వెండిబంగారములతోఁ జేయఁబడి రత్నములు చెక్కఁబడిన బుద్ధప్రతిమయు నుండెను. ఏడవ శతాబ్దమున నిందు వేయిమంది బౌద్ధసన్న్యాసు లుండిరి. ఈరాజు సంగీత సాహిత్యములందును మిక్కిలి ప్రవీణత గలిగి 'కవిరాజు' అను బిరుదును వహించెను.

రెండవ చంద్రగుప్తుఁడు.

(క్రీ. శ. 32౫-౪౦3.)

స్కందగుప్తుని కుమారుడగు చంద్రగుప్తుఁడు, అప్పటివఱకుఁ దమకు లోఁ బడిని పంజాబు, గుజరాత్, బెంగాల్ దేశముల గలిచెను. డిల్లీపట్టణములో నొక లోహస్తంభముమీఁద నీ జయములనుగుఱించి వ్రాయఁబడినది. పశ్చిమక్షత్రపులని (Western Satraps) పేరొందిన యుజ్జయినీ రాజులగు శ కనృపతుల నీతఁడు క్రీ. శ. 3౯౫-లో గలిచెను. ఇందుచే నీతనికి ఖిక్ర మాదిత్యుఁడను బిరుదనామము వచ్చెను. ఈతని కాలముననే ఫాహియన్ అను చీనా బాటసారి యీదేశమునకు వచ్చెను.

కుమారగుప్తుడు.

(క్రీ. శ. ౪౦౩-౪౧౧.)

ఈతఁడును తాతవలెనే పరాక్రమవంతుఁడయి యశ్వమేధ మొనరించెను. ఈతని యవసానకాలమున శ్వేతహూణులు వచ్చి యాతని రాజ్యమునకు మిక్కిలి బాధ కలుగఁజేసిరి. వీండ్లు గాక పుష్యమిత్రును రాజ్యపు రాజుతో నీతనికి యుద్ధము సంభవించెను. అందు నీతినికే బ్రథమమున గొప్పపరాజ యము సంభవించెఁగాని యాతని కుమారుఁడగు స్కంధగుప్తుఁ డనువాఁడు మిక్కిలికట్టపడి రాత్రి భూశయ్యసయితము చేసి శత్రుని జయించెను.

రెండవ స్కంధగుప్తుడు.

(౪౧౧-౪౮౦.)

ఈరాజు మిక్కిలి పరాక్రమవంతుఁడు. ఉసుర్ల మందలవలె వచ్చెడి శ్వేతహూణు (White Huns) లఁదాను రాజ్యమునకువచ్చిన యొకసంవత్సరములోనే మాళవములో నొడించి, వారిని నీదేశమునుండి పాఱఁదొలియవనదేశమునందును దన పరాక్రమముఁ గనఁబఱచెను. పరరాజుల నోడించి, దేశమునకు స్వాతంత్ర్యము నొసఁగి యాతఁడు తన తల్లియొద్దికి వెళ్లి వందే మాతరమ్మని నమస్కారము చేసెను. ఆప్పు డాశూరమాతకుఁ గల్గిన యానందిమును నెవ్వరైనను వర్ణింపఁగలరా ?

ఈతని వృద్ధావస్థలో మరల హూణు లీతని రాజ్యముపైకి వచ్చినటులును, కొంతభాగ మాక్రమించుకొనినట్లును గానవచ్చెడిని. ఈ స్కంధగుప్తుడు క్రీ. శ. ౪౮౦ ప్రాంతమునఁ బరలోకగతుఁడయ్యె. ఈ గుప్తవంశముయొక్క వైభవ మంతటితో సమాప్తమయ్యె నని చెప్పవచ్చును. తరువాత త్వరలోనే రాజ్యమంతయు ఛిన్నవిచ్ఛిన్న మై 'గుప్త' రాజులు చిన్నమాండలిక రాజులయ్యిరి.

దేశస్థితి.

ఇంతవఱకు నాకాలమందలి రాజులను, రాజవంశములను గుఱించి వ్రాయఁబడినది. ఇంక నప్పటి దేశస్థితియు, సామాన్యజనాచారములను, వారి నాగరికతయు మొదలగువానిని గుఱించి విచారితము. మనవారు చరిత్రలు వ్రాయఁనందున మన కీయంశములు తెలియుట దుర్లభము. అయినను మనదేశమున కప్పుడప్పుడు వచ్చిన యన్యదేశీయు లీదేశమును గుఱించి వ్రాసియుంచిన యంశములనుబట్టి మన కప్పటిస్థితి కొంతవఱకుఁ దెలియుచున్నది. క్రీ. పూ. మూడవశతాబ్దమునఁ బండ్రగుప్త మౌర్యునికాలమున మెగస్థనీస్ అను రాయవారి వ్రాసియుంచిన యంశము లీవఱకే వర్ణింపఁబడినవి. తరువాత రమాచమి యేడవందల యేండ్లకు 'గుప్త' వంశజుడయిన రెండవ చంద్రగుప్తుని రాజ్యసమయమున ఫాహియన్ అను సొక చీనాదేశస్థుఁ డగు బౌద్ధ యాత్రికుఁడు బౌద్ధజ్ఞేత్రములఁ జూచునిమిత్తమును, బౌద్ధభర్తృగ్రంథముల నభ్యసించు నిమిత్తమును హిందూదేశమునకు వచ్చెను. ఈతఁ డీదేశమున నాఱు సంవత్సరము (క్రీ. శ. ౪౦౫ - ౪౧౧) లుండి యప్పటిస్థితినిగుఱించి కొంత వ్రాసియుంచినాఁడు. ఆ వ్రాతఁజూడఁగా నప్పుడు రామరాజ్యమయి యున్నట్లులు గానవచ్చెడిని. ఉత్తర హిందూస్థానములోని మధురానగరము మొదలు బేహార్ వఱకును నప్పుడు మధ్యదేశ మనిపేరు. ఆ దేశమును గుఱించి యాబాటసారి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు:—

‘పన్నులవలనఁ గాని రాజకీయోద్యోగస్థులవలనఁ గాని బాధలులేక ప్రజలు సుఖముగ నున్నారు. కమతపు భూములవ్యవసాయము చేయువారు మాత్రము పంటలోని కొంతభాగము రాజున కియ్యవలెను. వీరయినను ఇబ్బమున్న వ్యవసాయము చేయవచ్చును; లేనియెడల భూమిని విడిచి వెళ్లవచ్చును. అపరాధులకు శరీరశిక్షలు విధింపకయే రాజులు రాజ్యముచేయుచున్నారు! అపరాధులకు వారివారి యపరాధముల ననుసరించి కొలఁదిగనో గొప్పగనో దండుగలు విధింపఁబడును. రాజుపై మరలమరలఁ దిరుగఁబడువారి కుడిచేయి తెగవేయు

చుందురు... చండాలురు తప్ప కాజ్యముం దెవ్వరును జీవహింసచేయురు; కల్లు త్రాగురు; ఉల్లిపాయగాని వెల్లిపాయగాని తినరు... కసాయి దుకాణములు గాని, సారాబట్టిలుగాని లేవు'!

ఈతఁడు పాటలిపుత్రములో నప్పటివఱకు నిలిచియుండిన యశోకమహా రాజుయొక్క మందిరాదికములను గుఱించి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు; 'ఈ ప్రాకారములును, రాజద్వారములును, చెక్కడపు రాతిపనియు మనుష్య నిర్మితములు కావు.' ఈపట్టణమునొద్ద రెండు బౌద్ధవిహారము లుండెను. అందు నప్పుడు ఆఱువందల బౌద్ధసన్న్యాసు లుండిరి. అది యొక గొప్ప విద్యాపీఠమై నందఁగ నన్ని దేశములనుండియు విద్యార్థు లచ్చటికి విద్య నేర్చుకొనుటకు వచ్చుచుండిరి. అచ్చట మూడుసంవత్సరము లుండి ఫాహియాన్, తన మతసంబంధమైన యనేకాంశముల నభ్యసించెను.

మధ్యదేశములో మిక్కిలి పెద్దపట్టణములుండెను; లోకులు ధనవంతులు గనుండిరి. దానధర్మములు విశేషము గానుండెను. బాటపాడుగున ననేకసత్రములుండెను. లోకోపకార పారీణులును, విద్యావంతులును నగు పౌరులు పాటలిపుత్రమునందు నొక ధర్మోపదేశాలఁ బెట్టించిరి. దానినిగుఱించి యా యాత్రికుఁడిట్లు వ్రాయుచున్నాఁడు: 'రోగముగల బీదలందఱును ఇచ్చటికి వచ్చెదరు. ఈ యాపదశాలలో వారినిజేర్చుకొని వైద్యుఁడెట్టిరోగమునకయినను మంచిచ్చును; వారికి నన్నపానాదులన్నియు నచ్చటనే యియఁబడును. అచ్చట వారు రోగము వదురువఱకు నుండి బాత్తినతోడనే వెళ్లుదురు.' ఇట్లు మనపూర్వులు ధర్మోపదేశాల మహిమను జగత్తునందందఱకంటె, బూర్వమే కనుగొనిరి. ఇదియంతయు నశోకునిబోధయొక్క ఫలమని చదువరులు జ్ఞాపకముంచుకొనియెదరుగాక. ఇట్టి యాపదశాల లాకాలమున హిందూదేశమునందుఁ దప్ప భూభాగమునం దెచ్చటను లేకయుండెను! పదవ శతాబ్దమునఁ గాఁబోలు మొట్టమొదట యూరోపుదేశమున నిట్టియాపదశాలానిరి. పంపఁబడియె!

సింధునదతీరమునుండి మధురాపురమువఱకుఁ గల ద్వైదువందల మైళ్లలో వేలకొలది జాన్తసన్న్యాసులు గల యనేక విహారము లీబాటసారికిఁ గానవచ్చెను. మధురాపురియొద్ద మూడువేల భిక్షువులకు నాశ్రయస్థానములయిపయిరువది విహారము లుండెను. అందువలన నాకాలమున జాన్తమత ముత్తరమున విజృంభించి యుండెనని చెప్పవలసి యున్నది.

ఈబాటసారి సాటలిపుత్రమునుండి రాజగృహము, గయ, కాశి, చంపమొదలయిన జాన్తక్షేత్రములఁజూచి తామ్రలిప్తి (టామ్లాక్) జేరెను. ఇది గంగానది ముఖమునొద్ద నున్నది. ఆకాలమున నిది యొక గొప్పరేవు యెగుమతి దిగుమతులు విశేషముగాఁ గలిగియుండెను. ఇచ్చట రెండు సంవత్సరములుండి యాబాటసారి యొక గొప్పవర్తక నౌకనెక్కి సింహళమునకుఁ బోయెను. అచ్చట రెండేండ్లుండి మఱియొక వర్తకనౌకనెక్కి యనేక హిందువులతోఁ గూడి, తొంబది దినములకు 'జావా' యను యవద్వీపముఁ జేరెను. అప్పుడచ్చట ననేక బ్రాహ్మణు లుండిరి. హిందువులు వర్తకముఁజేయుట కచ్చటికి వెళ్లుచుండిరి. హిందూ ధర్మమచ్చట నభివృద్ధిఁ జెందుచుండె. షాహియా౯ అచ్చటనుండి మఱియొక పడవలో బయలుదేలి యెనుబదిరెండు దినములకు స్వదేశమగు చీనాకుఁబోయి చేరెను.

ఈ వృత్తాంతమునుబట్టి యాకాలమందు బ్రాహ్మణులుగూడ సముద్రము మీఁద వర్తకమునకై దూరదేశములకుఁ బోవుచుండిరనియుఁ దామ్రలిప్తినుండి సింహళమునకును, సింహళమునుండి జావా సుమాత్రా ద్వీపములకును, అచ్చటనుండి చీనాదేశమునకును హిందువుల వర్తకనౌకలు తిరుగుచుండె ననియు, ౧౫౦౦-సంవత్సరములక్రిందట జావా సుమాత్రా ద్వీపములలో హిందూబ్రాహ్మణులు కాపురము చేయుచుండిరనియు మనము నిశ్చయముగాఁ దెలిసికొనవచ్చును. పదునైదువందల సంవత్సరములకు బూర్వ మెనుబది తొంబది దినములు సముద్రయాత్ర చేయు నార్యుల సంతతివారు నేడు పదునైదుదినముల సముద్రయాత్ర కూడదని వాదించుట చూడఁగా గార్యకారణసంబంధమును

గనుఁగొను తెలివిగలవా రందఱకును నప్పటి మనయున్నతస్థితికిని, ఇప్పటి యవనతస్థితికిని గల కారణము తప్పక గోచరముకాఁగలదు. సముద్రయానము వలదని వాదించు ప్రస్తుతపు మహానీయులు తమ పూర్వుల వృత్తాంతమును జదివియెనను విజ్ఞానచతులయి తమ దురాగ్రహమును వదలి దేశాభివృద్ధినిమిత్తమై పరదేశములకుఁ బోయివచ్చినవారిని బాధింపకుండుటగాత.

శాస్త్రజ్ఞానాభివృద్ధి.

ఈకాలములో ముఖ్యముగా నభివృద్ధి చెందినది జ్యోతిషము. ఋగ్వేద కాలములోనే యాచ్యులు జ్యోతిషమును నధ్యసింపఁ బ్రారంభించిరి. షాత్ర యుగములో నక్షత్ర చక్రముఁ గనిపట్టి దానికిఁ బేర్లు పెట్టి, అయన బిందువులఁ గనుఁగొనిరి; చంద్రునిగతి ననుసరించి తిథినిర్ణయము చేయునంత సామర్థ్యము సంపాదించిరి. కాని యాకాలపు గ్రంథము లేమియుఁ గానరావు. జ్యోతిష సిద్ధాంతములు పదునెనిమిది కలవని గ్రంథకారులు వ్రాసియున్నారు. అందుఁ గొన్నిచూత్ర మిప్పడు గానవచ్చుచున్నవి. మిగిలినవి లోపించినవి. అందు మొదటిది పరాశర సిద్ధాంతము. పరాశరతంత్రముని ప్రస్తుత మొకగ్రంథము కలదు. అందు యవనులు పేర్కొనఁబడిరి. కాన నది క్రీ. పూ. రెండవ శతాబ్దంబున రచింపఁబడినది యని యూహింపవచ్చును. రెండవది గర్గసిద్ధాంతము. ఇందుఁ గౌసలాది దేశములనై దండెత్తివచ్చిన బౌద్ధిక్రియనులు మొదలగు శకవంశస్థులు పేర్కొనఁబడిరి. కావున నీ గ్రంథము క్రీ. పూ. ప్రథమ శతాబ్దంబునందు రచియింపఁబడియే ననవచ్చును. ఇటులే మఱి పదియాఱు సిద్ధాంత గ్రంథములు గలవు.

జ్యోతిషము గాక యితర శాస్త్రంబులును ఈకాలమున నభివృద్ధిఁ జెందెను. షడ్వర్ణనములలోని సిద్ధాంతములకును బౌద్ధసిద్ధాంతములకును ఘర్షణ జరుగచున్నందున ననేక తాత్త్విక గ్రంథములు హిందువులచేతను బౌద్ధులచేతను ఈకాలమున వ్రాయఁబడియె. షడ్వర్ణనములలోనియూహలు అనేక నూత్రములును నూత్రకాలమునందలివే యైనను వానికిఁ బ్రస్తుత పుస్తకస్వరూ

పము జాధికాలములోనే ప్రాప్తమయ్యె నని యనేక విద్వాంసుల యభిప్రాయమై యున్నది.

సూత్రకాలమునందుఁ జిన్నిచిన్ని సూత్రములుగా వ్రాయఁబడిన ధర్మగ్రంథము లీకాలమున స్లోకరూపమున వివరముగా వ్రాయఁబడియె. మనుస్మృతి, యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి మొదలయిన వన్నియు నీకాలముననే స్లోకరూపముఁ దాల్చెను. అన్నిటికంటెఁ బూర్వము మనుస్మృతి రచింపఁబడినందున నన్నిటికంటె దానికి నెక్కుడు గౌరవము కలిగెను.

ఇవిగాక జాధులచే సంస్కృతంబునను, పాలీ యనఁబడు ప్రాకృతభాష యందును నసంఖ్య గ్రంథములు వ్రాయఁబడినవి! అట్టిగ్రంథము లప్పటి చరిత్రాధికములఁ గనుఁగొనుట కిప్పుడు సాధనములుగ నున్నవి. అనేక పాలీ గ్రంథములలో వర్ణింపఁబడిన యంశముల ననుసరించియే విద్వాంసులచే జాధ్యయ గపుఁ జరిత్ర గూర్పఁబడినది, అయినను జాధ్యగ్రంథము లనేకములు మనమింక ను జక్కఁగఁ బరిశీలించి యనేక విషయములను గనుఁగొనవలసి యున్నది. నన్నయభట్టునకుఁ బూర్వము తెలుఁగుభాష యెట్టి స్థితిలోనుండెనో మనకుఁ దెలియు నుపాయ మేమియు లేదని యనేకు లనుకొనుచున్నారు. కాని యాంధ్రదేశమందలి బెజవాడ, ధరణికోట, అమరావతి, జగ్గయ్యపేట మొదలయిన స్థలములలోని స్తూపములలోను విహారములలోను ఉండిన జాధులచే వ్రాయఁబడిన పాలీగ్రంథము లెచ్చట నున్నవో కనుఁగొని మనము వానిని శ్రద్ధతోఁ బరిశీలించిన, నాంధ్రదేశమును గుఱించియు, నితరదేశములను గుఱించియు ననేక నూతనాంశములు తెలియఁ గలవని మాయొక్క నమ్మిక.

శిల్పశాస్త్రము, చిత్రవిద్య.

జాధికాలమునందు నీవిద్యలు మిగుల నభివృద్ధిఁ జెందె. జాధరాజు లనేక దేవాలయములను, స్తూపములను *, విహారములను, రాజమందిరములను గట్టించినందున శిల్పలకుఁ దమ నైపుణ్యముఁ జూపుటకు సమయముదొరకెను. నాగ్నజిత్తుఁ డనువాఁడు శిల్పశాస్త్రమును గుఱించి యొక గ్రంథము వ్రా

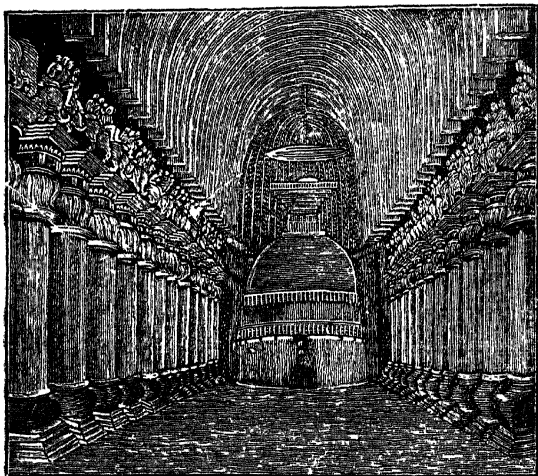
* స్తూపమునగా దిబ్బ, యెత్తయిన స్థలము.

నెను. ఈగ్రంథమునందు మందిరములు కట్టుటను గుఱించియు, విగ్రహములఁ జెప్పుటను గుఱించియుఁ జిత్రపటముల వ్రాయుటను గుఱించియుఁ జెప్పఁ బడియున్నది.

అశోకమహారాజుచే నిలుపఁబడిన ధర్మశాసన స్తంభములను గుఱించి యి దినఱకే వ్రాసియున్నారము. తరువాతి రాజులును నిట్టి స్తంభముల నిలిపియు న్నారు. పౌద్ధలకుఁ బవిత్రమైన స్థలములందు స్తూపముల నిర్మించిరి. భోపాల్ జేశములోని శాంచియొద్ది స్తూపంబును, కామ్యొద్ది సారనాథస్తూపంబును ముఖ్యమైనవి. ఈస్తూపముచుట్టు రాలిస్తంభములతోఁ గంచె కట్టఁబడినది. ఈస్తంభముమీఁదఁ గనఁ బఱచిన పనితన మింతింత యని తెల్ప నలవికాదు. ఇచ్చట నేనుఁగులు, జింకలు, కోఁగులు మొదలయిన మృగముల ప్రతిమ లెంతచక్కఁగ జెక్కఁబడినవో యంతచక్కఁగఁ బృథ్వియం దెచ్చటను జెక్కఁబడి యుండలేదు. వృక్షముల చెక్కడంబులును నద్వితీయముగ నున్నవి. విగ్రహముయొక్క ప్రత్యవయవము వివరముగను శిల్పశాస్త్రము మొఱయునటులును సత్యంత ప్రశంసనీయముగను జెక్కఁబడినది, అనిడాక్టరు ఫర్గ్యూసన్ దొరగారు వ్రాసియున్నారు. ఆంధ్రజేశములోని గుంటూరు మండలమందలి యమరావతి స్తూపమందుఁ గానవచ్చెడి శిల్పనైపుణ్యము గూడ మిక్కిలి ప్రశంసనీయము. దీనిని గుఱించి యింగ్లీషులో నొక పెద్ద గ్రంథము వ్రాయఁబడినది.

విడివిడి రాళ్లతోఁ గట్టఁబడక, గుట్టలను బర్వతములను దొలిచినిర్మింపఁ బడిన పౌద్ధదేవాలయము లాకాలమందలి యద్వితీయ శిల్పకలానైపుణ్యంబును వెల్లడిచేయుచున్నవి. ఇట్టి మందిరములకు వెలుపలసంతయుఁ గొండయైనందున సంతగా శోభ యుండదు. కాని లోనికిఁ బోయిచూచిన నింద్రభవనమువలె నుండును. ఇట్టిదొకటి బొంబాయిపూనాలకు మధ్య కాన్గ్లి యనుచోటఁగలదు. దాని పొడవు ౧౨౬ అడుగులును, వెడల్పు ౪౬ అడుగులును అయియున్నది. లోన చివ్యమైన చెక్కడపుఁ బనులచే సుశోభితములగు ముప్పదిలోమిది స్తంభములు కలవు.

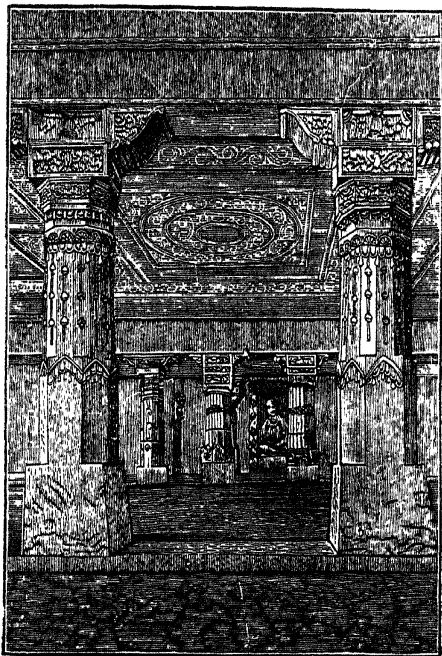
ఇవిగాక వౌద్ధకాలమునందుఁ గొండలలో గుహలు తొలువఁబడి విహారంబులు నిర్మింపఁబడియె. విహారమునఁగా వౌద్ధభిక్షువు లుండు మఠము లని యాము. ఇట్టివానిలో అజంటా విహారమునది గొప్పది. ఇట్టి విహారములలో

కా రీపర్వతములోని చెక్కడపుఁబని.

ముఖ్యముగా, మధ్య నొక్క విశాలమైన కూటమి (hall)యు, నందుఁ జక్కఁగ జెక్కఁబడిన స్తంభములును, వానికి వెనుక భిక్షునివాసమునకై చిన్న గుహలును నుండును. అజంటా విహారములలో గోడలపై, బుద్ధుని జీవితములోని కొన్ని ప్రసంగములను, వౌద్ధాచార్యుల చరిత్రలను, సూచించునట్టి చిత్రపటములును జెక్కఁబడి యున్నవి. అందలి స్త్రీపురుషుల శ్రుతిమల

యొక్క ముఖవికాసములు సత్త్వగుప్తినీ సూచించుచు, నాహ్లాదకరంబులుగ నుండును.

అజంతావిహారములోని చెక్కడపు బని.

అతివప్రకరణము.

పౌరాణిక యుగము.

(క్రీ. శ. ౧౦౦-౧౨౦౦).

ఇది హిందూమహాయుగములోని కడపడి యుగము. ఈయుగమునందు హిందువులు మొదట మహాన్నతదశయం దుండినను క్రమక్రమముగా వారి వైభవమును, బలమును, స్వదేశాభిమానమును తగ్గుచుఁబోయి తుదకు వారు తురుష్కులచేతులలోఁ దమరాజ్యమును, యశస్సును, బ్రాణంబుకంఠమెంచిన స్వాతంత్ర్యంబును గోలుపోయిరి. ఈకథాభాగ మనఁగాఁ దురుష్కులు మన దేశమునకు వచ్చువఱకుఁ జరిగిన వృత్తాంత మంతయు నిందు వర్ణింపఁబడును. ఈయుగమున రచింపఁబడిన గ్రంథములలోఁ బురాణములు ముఖ్యమైనవి గనుక దీనికిఁ బౌరాణికయుగమని పేరు పెట్టఁబడియె.

క్రీ. శ. ప్రారంభమునుండి నాల్గవ యైదవ శతాబ్దంబులవఱకుఁ బశ్చిమ మునుండియు వాయవ్యదిక్కునుండియు శకహూణాదిపరదేశీయులగు తుర్రని యనులు హిందూదేశముందుఁ జొరఁబడిరని యీవఱకే చదువరు లెఱుంగుదురు. కొన్ని దినములవఱకు వారు తమ సెదరించువారు లేక యచ్చటచ్చట హిందూరాజులను గెలిచి విజ్ఞప్తి యుండిరి. కాని యిట్టి పరరాజుల నందఱునుఁ జెండాడి పాఱఁదోలి దేశమునకు స్వాస్థ్యంబును, స్వాతంత్ర్యంబును నిచ్చిన యార్యభూసుపుత్రుల డొక్కఁడు విక్రమార్కనామఁ దుద్భవించె. ఈతనికి విక్రమాదిత్యుఁ డని పేరు. ఈతని రాజధాని యజ్జయిని. ఈతఁడు తర హిందూదేశము నందంతటను దన రాజ్యము వ్యాపింపజేసి ముఠానువది

కుహారూప్రప్రాంతమునఁ బరదేశీయులగు శకరాజుల క్రీ. శ. ౧౬౫౬-లో నోడించి శకకర్త యయ్యెను. †

† ప్రస్తుతము విక్రమశకమని వాడబడునది క్రీ. పూ. ౧౬-వ సంవత్సరమునుండి ప్రారంభమైనటులు గానవచ్చుచున్నది. ఈ విక్రముడు శకరాజుల జయించినది క్రీ. శ. ౧౬౫౬-లో నని శాసనమువలనఁ గానవచ్చుచున్నది. కాబట్టి విక్రమాదిత్యుని విజయమే విక్రమశకారంభకాలమయిన యెడల రెండింటికిని గాలవ్యత్యాసము కలుగుచున్నది. ఇందువై ననేక వాదవివాదములు జరిగి విద్వాంసులు తేల్చుకొనిన యంశ మేమన, క్రీ. పూ. ౧౬-లో హిందువులు శకరాజుల నొడించి క్రొత్తశక మొకటి ప్రారంభించిరి. కాని శకవృషతులు ప్రబలినందున నది యడుగంటెను. విక్రమార్కుడు క్రీ. శ. ౧౬౫౬-లో మగల నాపరిదేశీయుల నొడించి పూర్వపుశకమునే నిలిపెను. కావున నది క్రీ. పూ. ౧౬ నుండి ప్రారంభమయినను ఈ ప్రతాపశాలి పేరట దానికి విక్రమశక మని పేరు వచ్చెను. విక్రమశకము క్రీ. పూ. ౧౬-వ సంవత్సరమునఁ బ్రారంభమైనది గనుక విక్రముడు గూడ సప్త డున్నవాడై యని యనుకొనఁగూడదు. ఇదియుఁ గాక విక్రమనామము బిరుదుగాఁ గలవా రనేకు లయిరి. శకయవనాది పరరాజు లనేకపర్యాయము లోడింపఁ బడిరి. క్రీ. పూ. ౧౬-లో వా రోడింపఁబడి రని యీవఱకె వ్రాయఁబడినది. క్రీ. శ. ౧౭౬-లో వీరిని ఆంధ్రరాజు లోడించిరి. క్రీ. శ. ౩౬-లో గుప్తరాజగు రెండవచంద్రగుప్తుడు వీరిని జయించెను. ఈతనికి విక్రమాదిత్యుడను బిరుదుగలదు. క్రీ. శ. ౧౬౫౬-లో యశోవర్తయనునాతఁడు శక వంశపువారిని జయించి విక్రమనామమును బిరుదుగ సంపాదించెను. కాళిదాసుని యాశ్రయదాతయగు విక్రముడు గుప్తవంశమువాడని కొందఱును చివరవర్ణించిన యశోవర్తయే యని కొందఱును వ్రాసియున్నారు. కాని యశోవర్తయే విక్రముండని యనేక విద్వాంసుల యభిప్రాయమైనందున నిందు వానినే గ్రహింపవలెనది.

విక్రమాదిత్యుడు.

ఈతనికి మాళవదేశములోని ఉజ్జయినీపట్టణము రాజధానిగా నుండెను. దీనినే అవంతి దేశమునుచుండిరి. ఈమాళవరాజ్యము మొదట గుప్తరాజులకు లోబడియుండెను. కాని యశోవర్షుడు నామాంతరముగల విక్రమాదిత్యుఁ డయిదవ శతాబ్దారంభమున గుప్తరాజుల నొడించి స్వతంత్రుఁ డయ్యెను. ఇంతియకాదు మఱి యనేక రాజుల నెలిచి విక్రమఁడు చక్రవర్తియయ్యెను. ఈతఁడు మందసారలో జేయించిన జయ స్తంభమువలన నీతఁడు హూణశకనృపతులను జయించుటయేగాక అసాము సైన్యముండి పశ్చిమసముద్రమువఱకుఁ గలదేశముల నెల్ల జయించి రాజాధిరాజు అనుబిరుదును వహించినటులు గానవచ్చుచు న్నది. శకరాజుల నొడించిన వాఁడనియు, గవులను మన్నించి విద్యాభివృద్ధిచేసినవాఁడనియు నీతఁడు ముఖ్యముగ నందఱచేఁ గొనియాడఁబడుచు న్నాడు.

ఈతనిచే నొడింపఁబడిన హూణశకరాజులలో ముఖ్యుఁడు మిహిర్ముఖుఁ డనువాడు. వానిని వానితోవచ్చిన యితరరాజులను క్రీ. శ. ౫౨౫-లో నొడించినందున శకరాజుల బలమంతయుఁ దగ్గి వారు పంజాబులో వాయవ్యసీమలోని చిన్న మాండలికులయి, విక్రమాదిత్యునికి లోబడిరి. జయింపఁబడిన హూణరాజును బట్టుకొని వచ్చి యీతఁడు తనరాజధానిలోఁ దిప్పినటులు జ్యోతిర్విదాభరణమును గ్రంథమున వ్రాయఁబడియున్నది.—

శ్లో॥ యో యామదేశాధిపతిం శకేశ్వరం

జిత్యా గృహీ త్వోజ్జయినీం మహాహవే!

అనీయ సంత్రామ్య మమౌచ తం త్వహా

శ్రీవిక్రమార్కః సమసహ్యవిక్రమః ॥

ఈపద్యమువలన విక్రమార్కునిచే జయింపఁబడిన శకరాజులలోఁ గొందఱు రోమకదేశసులుగా నుండిరని తోచుచున్నది. ఈరాజు మిక్కిలి పరా

క్రమవంతుడును, యశస్వంతుడును నై తన్నెదిండువారు లేక యేకచ్ఛ త్రాధిపత్యమున రాజ్యమేలెను. ఇతని కాలమందుఁ గాన్పించరాజులవంశమున శింహిపోఁగా సార్వభౌమాధికారముగల యితఁడు తనన్నేహితుఁడును, ఆస్థానకవియు నగు మాతృగుప్తుఁ డనువానిని ఆరాజ్యముపై నిల్పెను.

ఇతఁడు మిక్కిలి విద్యాభిరుచి కలవాడై యనేక విద్వాంసుల మన్నించి తన యాస్థానపండితులుగను కవులుగను ఉంచుకొనియె. కవికులుగురువగు కాళిదాసుం డీతని యాస్థానమునం దుండెను. ఈతని సభయందు నవరత్నములనెబడు తొమ్మండ్రు పండితులుండి రని చెప్పదురు:—

“ధన్వంతరిః తుపణ కామరసింహ శఙ్ఖు-
వేతాలభట్ట ఘటఖర్పర కాళిదాసాః |
భ్యాతో వరాహమిహిరో నృపతేః సభాయాం
రత్నాని వై వరరుచి ర్నవ విక్రమస్య ||

అనుశ్లోకము సుప్రసిద్ధము. ఇందు ధన్వంతరి వైద్యశాస్త్రవేత్తగను, తుపణకుఁడు ముహూర్తవిదుఁడుగను, అమరసింహుఁడు శబ్దశాస్త్రవిశారదుఁడుగను, శంకుఁ డనువాఁడు శిల్పశాస్త్రనిపుణుఁడుగను, వేతాలభట్టు మంత్రశాస్త్రజ్ఞుఁడుగను, ఘటఖర్పరుం డనువాడు భూగతద్రవ్యముల సెఱుంగువాఁడుగను, కాళిదాసుఁడు మహాకవిగను, వరాహమిహిరుఁడు జ్యోతిశ్శాస్త్రపారంగతుఁడుగను, వరరుచి ప్రాకృతభాషాశాసనుఁడుగను రాజసభను ఆలంకరించుచుండిరట. ఇందు తుపణకుఁడు, అమరసింహుఁడు అన్యమతస్థులు. మొదటివాఁడు జైనుఁడు; రెండవవాఁడు బౌద్ధుఁడు. కడమవారందఱు బ్రాహ్మణులు. ఈ యనన్యసామాన్య ప్రతాపవంతుఁడును, స్వదేశకాభిమానియు నగు రాజా శ్రీ. శ. గౌర-3-లో మృతుఁడయ్యెనని కొందఱుఁహించియున్నారు. అందువలన నాతఁ డేబదిసంవత్సరములు రాజ్యముచేసెటలు గానవచ్చుచున్నది. ఈరాజును గుఱించి మనకింతకంటె నెక్కుఁడేమియుఁ దెలియనం దులకు మన మెంతయుఁ జింతిల్లవలసి యున్నది.

శిలాదిత్యుడు.

(క్రీ. శ. ౧౫౩.)

విక్రమార్కుని తరువాత విఖ్యాతిఁ జెందిన రాజులలో శిలాదిత్యుఁ డొకఁడు (రమారమి క్రీ. శ. ౧౫౩). ఈతఁడు బౌద్ధధర్మమునందు నత్యంతాభిమానము గలవాఁడై యుండెను. ఆదినంబులలో హిందూమతమునకును, బౌద్ధమతమునకును నంతగా భేదభావములేదు. రెండు ధర్మములును రాజులచేతను బ్రజలచేతను గౌరవింపఁబడుచుండెను. హిందువులును బౌద్ధులును, ఒకరితో నొకరు కలసిమెలసి యుండిరి. ఒకటంటుంబములో నొకఁడు హిందువుగను, మఱియొకఁడు బౌద్ధుఁడుగను నుండుట సంభవించుచుండెను. ఉభయమతముల విద్వాంసులును నొక్కచోటఁ గూడి యొకరి యాచారము నొకరు గౌరవించుచు స్నేహభావమున మతచ్ఛేదము చేయుచుండిరి!

శిలాదిత్యుడు విక్రమార్కుని కుమారుడని కొందఱు వ్రాసియున్నారు. ఈతఁడు క్రీ. శ. ౧౫౩-లో రాజ్యమునకు వచ్చి, తనతండ్రి పద్ధతికి విరుద్ధముగా శకయవనాది పరరాజుల మిక్కిలి గౌరవించుచుండినందున నాతని సామంతరాజులందఱుఁ దిరుగఁబడిరి. ఈ తిరుగఁబడిన వారికందఱికి స్థానే శ్వరపు రాజగు ప్రభాకరవర్ధనుఁడు నాయకుడయి యుండెను. ఇతనికి గుప్తరాజులతోను మాళవరాజులతోను బంధుత్వముకలదు. ఇట్లు మాండలికులందఱుగూడి పరదేశపక్షపాతియగు శిలాదిత్యుని క్రీ. శ. ౧౫౩-లో నోడించి పదభ్రష్టునిఁ జేసిరి. కాని యీతఁడు కాశ్మీరదేశపు హూణరాజగు రెండవ ప్రవరసేనుని సాహాయ్యమున మరల రాజ్యమును సంపాదించెను. అందుపై నితరహిందూరాజు లూరకుండలేదు. ప్రభాకరవర్ధనుని పెద్దకుమారుడగు రాజ్యవర్ధనుడనువాఁ డీరాజుతో ఘోరముగాఁబోరి క్రీ. శ. ౬౦౬-లో నీతనిఁ బూర్తిగ నోడించెను. అంతటితో మాళవవంశ మంతరించెను.

శిలాదిత్యుని సూడించి రాజ్యవర్ధనుడు క సూజపట్టణము జయజయఘోషము లతోఁ బ్రవేశింపఁగా శత్రుపక్షమువారెవరో యాతనిఁ జూచిరి. అందునై నాతని తప్పుడగు ప్రహస్తుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను.

శ్రీహస్తుఁడు.

(క్రీ. శ. ౬౦౬-౬౪౬.)

క్రీ. శ. ౬౦౬-లో శ్రీహస్తుఁడను నామాంతరముగల చెండవ శిలాదిత్యుఁడు ఉజ్జయినికి రాజ్యయె. ఈతనినే హస్త వర్ధనుఁ డనియెదరు. బాణభట్టకృత మైన హస్త చరితమున గ్రంథమునం దీతని చరిత్ర సవిస్తరముగా వర్ణింపఁబడినది

విక్రమమున నీతఁడు విక్రమార్కునియంతటివాఁడు. ఈతఁడు రాజ్యమున కు వచ్చినప్పు డీతని కెందఱో శత్రువులుండిరి. కాని యాతఁడు మొదట నైదువేల యేనుఁగులును, ఇరువదివేల గుఱ్ఱములును, ఏబదివేల పదాతులును గల సైన్యముతో బైలుదేటి అటు సంవత్సరములవఱకుఁ గట్టిన నడుమును నెట్టి న శిరస్త్రాణింబును విప్పకుండ నవ్యాహతముగఁ బోరి తూర్పునుండి పశ్చిమ మువఱకు నుండు శత్రురాజుల నందఱి సూడించి సార్వభౌమత్వమును సంపా దించెను. అంతటితో విశ్రాంతిఁ జెందక అటువదివేల యేనుఁగులును, లక్ష గుఱ్ఱములును గల సైన్యంబులం జేర్చుకొని ముప్పదియైదు సంవత్సరములవఱకు గిజయయాత్రలకు

క్రీ. ౬౪౩-లో నీతఁడు కళింగదే

శములోనిదియగు గంజామునుండలమువఱకు దాడి వెడలినటులు గానవచ్చు చున్నది. ఈతఁ డనేకరాజులను గెలిచినను మహారాష్ట్రదేశపు రాజైన చెండవపులకేశి అనువానిని గెలువలేకపోయెను. అందువలన క్రీ. శ. ౬౨౦-లో నాతనితో సంధిచేసికొని నర్మదానదియే తమరాజ్యముల కల్గగా నేర్పటుచు కొనియె. గుప్తరాజుల కాలమందుఁ బ్రఖ్యాతిఁ గాంచిన కనాజ్ పట్టణము నీతఁడు తన రాజధానిగఁజేసికొనియె. దక్షిణమున నర్మదానదివఱకే యీతని రాజ్యము వ్యాపించియున్న ను ఉత్తరమున నేపాళ రాజులును, తూర్పున కాపు

రూపమనఁబడు ఆసాముదేశపు రాజులును, పశ్చిమమునందలి వల్లభిరాజులును ఈతని కరదులై శరణుఁబొచ్చి యుండిరి.

ఈతఁడు దూరదూరపు రాజులతో స్నేహముచేసి తన రాయబారుల వారియొద్దకుఁ బంపుచు వారి రాయబారులు తనయొద్దకు వచ్చునట్లు చేయుచుండెను. ఈతఁ డొకబ్రాహ్మణుఁడైన రాయబారిని చీనాదేశమున కంపెను-ఆతఁడు చీనారాయబారులతోఁ గలిసి క్రీ. శ. ౬౪౩-లోఁ దిరిగి యీదేశమునకు వచ్చెను.

ఈరాజు గొప్పవిద్వాంసుఁడును విఖ్యాతకవియునై యున్నాఁడు. ఇతర కవులచే గావ్యములను వ్రాయించుటయేగాక యీతఁడు స్వయముగా రత్నావళి, ప్రియదర్శికా, నాగానందములను నాటకములను సంస్కృతమున రచించెను. ఇవి కాళిదాసభవభూతికవుల నాటకంబులవలె ముక్కిలి ప్రౌఢములు గాకున్నను స్వాభావికవర్ణనలచే సంస్కృతభాషయందుఁ గొంత గౌరవమును గాంచియున్నవి. ఈ రాజయొక్క స్వహస్తాక్షరి యీక్రిందఁ గనఁబడుపఁబడినది.

శ్రీరాజానామోఽగ్రకీర్తిర్నామోఽగ్రకీర్తిః

స్వ హ స్త్రో మ మ మ హా రా జా ధి రా జ శ్రీ హ ర్ష స్వ

ఈతఁడు రాజ్యముచేయునపుడు హుయెన్ స్యాంగు అను బౌద్ధపథికుఁ డాపట్టణమునకు వచ్చెను. అప్పు డచ్చట నీరాజు మహావైభవముతోఁ బొంచవర్షిక బౌద్ధసత్ర మొకటి చేయుచుండెను. ఆసత్రము క్రీ. శ. ౬౪౫-వ సంవత్సరమున ఫిబ్రవరి నెలలోనూ, మార్చి నెలలోనూ ప్రారంభ మైయుండును. ఈయుత్సవమునకై యచ్చటికి నిరువదుగురు సామంతరాజులు వచ్చియుండిరి. ఈ సత్రము డెబ్బదియైదు దినములవఱకు జరిగి యిందు బౌద్ధులు, జైనులు, హిందువులు, మొదలగు నన్ని మతములవారును హిరణ్యాది దక్షిణలచే గౌర

వింపబడిరి. !! ఒక్క కాపైనను లేకుండ రాజు 'తంతయు నానము చేసెను.

మహాభునతఁజెందిన యీరాజు క్రీ. శ. ౬౪౫-లోఁ బరలోకగతుఁడయ్యెను.

ఇతనితరువాత రాజ్యమునకు వచ్చినవారి సంగతి మన కంతగాఁ దెలియదు. క్రీ. శ. ౭౧౦-లో అశోకవర్మ అనువాఁడు రాజ్యరూఢుఁడయ్యెను. క్రీ. శ. ౭౩౦-లోఁ గాశ్మీరరాజు అతని నోడించి యాతని యాస్థాన కవీశ్వరుఁడగు భవభూతిమహాకవిని గాశ్మీరమునకుఁ దీసికొని వెళ్లెనట.

ఈ కాలమునకుఁ దరువాతి ఉత్తరహిందూదేశచరిత్ర తెలిసికొనుటకు మన కంతగా సాధనంబులు లేవు.

పురాణరచన.

ఈ కాలమందుఁ గ్రమక్రమముగా బురాణములు రచియింపఁబడియె. పురాణములు పదు నెనిమిది యని యందఱకుఁ దెలిసిన విషయమే. ఇవన్నియు నొక్కసారి వ్రాయఁబడలేదు. కాని యందుముఖ్యమైనవి యీకాలమునందు వ్రాయఁబడె నని చెప్పవచ్చును. వేదములో రూపకాలంకారముగ వర్ణింపఁబడిన సృష్టిలోని దృశ్యములను నిజమైన కథలుగాఁ బురాణకారులు వ్రాసిరి. ఇందులకొక యుదాహరణము. సూర్యునివలనఁ గలిగిన యుష్మస్సు మొదటఁ గాన్పించుటయుఁ బిదప సూర్యుండుదయించుటయుఁ జూచి సూర్యుండు తన బిడ్డవెంటఁ దగిలెనని వైదిక ఋషులు రూపకము చెప్పిరి. పురాణకారులు దానిని నిజమైన చరిత్రగాఁ గైకొని బ్రహ్మదేవుండు తన బిడ్డవెనుకఁ దగులఁగా శివుండు వాని శిరస్సును ద్రుంచెనని యొక పౌరాణిక కథను గల్పించిరి. ఇట్లు గాథలు పెరిగిపెరిగి పురాణము లయ్యె. జను లీ పురాణాదులలోని గాథలు నిజమైనవి యని నమ్మజొచ్చిరి. ఇంద్రుండు, వరుణుండు, దుద్రుండు మొదలయిన వైదిక దేవతలు మూలఁబడి శివుండు, విష్ణువు, గణపతి మొదలగు పౌరాణిక

దేవతల మాహాత్మ్య మెక్కుడయ్యె. ఈ పౌరాణిక దేవతల గౌరవ మెక్కుడయినకొలది జనులు కొందఱికి దేవతపక్షమువారము యితర దేవతలను నిందించుచు, వైవ, వైష్ణవ, గాణపత్యాది సంప్రదాయములఁ బుట్టించిరి. పురాణకారులు కొందఱు శివపక్షపాతులు ; కొందఱు విష్ణుపక్షపాతులు. ఇట్లు ఈ యాధునిక సంప్రదాయములు పెరిగెను.

పౌరాణరాది కొన్ని స్తుతులు గూడ నీ కాలముననే రచింపబడియె నని యూహింపబడుచున్నది.

శాస్త్రజ్ఞానాభివృద్ధి.

ఆర్యభట్టుఁడను గొప్ప జ్యోతిషికుఁడు పాటలిపుత్రనగరమున క్రీ. శ. ౪౭౬-లోఁ బుట్టెను. ఈతఁడు జ్యోతిషశాస్త్రములలోని యనేక నూతనాంశములఁ గనుఁగొని యొక గ్రంథము వ్రాసెను. ఆతఁడు భూమి తనదుట్టుతిరుగుచున్నదనియు, సూర్యచంద్రగ్రహణములకుఁ జంద్రుఁడును భూచ్ఛాయయుఁ గారణము లనియుఁ గనిపెట్టెను. క్రీ. శ. ౫౦౫-లో నవంతిపురంబున వరాహమిహిరుఁడను నింకొక జ్యోతిషికుఁ డుదయించె. ఈతఁడు విక్రమాదిత్యుని సభయందలి నవరత్నములలో నొకఁడు. ఈతఁడు పూర్వ సిద్ధాంతముల నన్నిటిని గలిపి పంచసిద్ధాంతికయను గ్రంథమును బృహత్సంహితయను నింకొక గ్రంథమును రచించెను. వరాహమిహిరుఁడు క్రీ. శ. ౫౮౮-లో మరణముఁ జెందెను.

చరక సుశ్రుతులనువారు వైద్యవిద్య నభివృద్ధి చేసిరి. వీరు శాస్త్రకాలము వారని కొందఱు యభిప్రాయము. చరకకృత గ్రంథమునందు నౌషధ వైద్యంబును గుఱించియు, సుశ్రుతకృత గ్రంథమునందు శస్త్రవైద్యమును గుఱించియుఁ జెప్పబడియున్నది. నానావిధ రాసాయనిక మిశ్రణములను (Chemical Compounds), అనేక రాసాయనిక పద్ధతులను (Chemical Processes) అప్పటి హిందువు లెఱింగియుండిరి. అసంఖ్యాపద్ధతులు, వనస్పతిక్రియలును లోహభస్మములును వా లెఱింగి యుండిరి. అరబ్బీదేశస్థు లీ

విద్యలను హిందువులవద్దనుండి నేర్చుకొని యైరోపావారికి నేర్పిరి. శస్త్ర వైద్యమును గుఱించి వ్రాయుచో వైద్యగ్రంథములలో నూటయిరువదియేడు సూక్ష్మశస్త్రములు వర్ణింపఁబడినవి. ఈశస్త్రములు చక్కచక్కలాడుచును పదును గలవిగను, వెండ్రుకను నిలువుగ రెండుతునకలు చేయునంత సూక్ష్మముగను, తీక్షణముగను, నుండవలెనని చెప్పఁబడియున్నది. అప్పుడు శస్త్రక్రియలు విశేషముగా జరుగుచుండెను. స్రస్తుతము దుస్సాధ్యమని యనిపించుకొనువ్రణములనుగూడ నప్పుడు చీల్చి మాన్పుచుండిరి. కాని జాతిభేద మభివృద్ధిచైన కొలఁది ఇట్టిపని గొప్పజాతివారు చేయుట మానినందున మంగలవాండ్రిమొదలగు తక్కువ జాతివారిపాలిటి నీవిద్య పడెను. అందువలన నీవిద్య మన దేశమందు నభివృద్ధి చెందుటకు మాఱుగా నకించినది. యూరోపుదేశమునందు విద్యాధికులు ఈ విద్యను చేపట్టినందున నది వారిలో మిక్కిలి ప్రబలి యున్న తదశకు వచ్చెను.

అంకగణితబీజగణితములు హిందూదేశమునందుఁ బుట్టి యితరదేశములలోఁ బ్రసరించెను. అనగా నీవిషయములో మనదేశ మన్ని దేశములవారికిని గురుస్థానము యొప్పెను. దశాంశగణిత (Decimal) మిచ్చటఁ బుట్టెను. అరబ్బీవారు దానిని మనవలన గ్రహించి యూరోపియనులకు నేర్పిరి. బీజగణిత (Algebra) మిచ్చటనే యుద్భవించెను. అరేబియను లీశాస్త్రమును ఎనిమిదవ శతాబ్దంబునఁ దమభాషలోనికి భాషాంతరికరించుకొనిరి. పీసా నివాసముఁడగు లియనార్డ్డో యనువాఁడు దీనిని యూరోపువారికి నేర్పెను. నాక్షత్రిక శోధనలకును (Astronomical investigations) రేఖాగణిత సిద్ధాంతములకును (Geometrical Demonstrations) బీజగణితమును ఉపయోగించు పద్ధతಿಯను హిందువులే యందఱకు నేర్పిరి.

యజ్ఞయాగాదిక్రతువులు తగ్గుటవలన యజ్ఞకుండములనుగుఱించి యుద్భవించిన రేఖాగణితమును జనులు విశేషముగ నభిసంపరెరి. కాన నీవిద్యను హిందువులవలన నేర్చుకొనిన గ్రీకువారి శాస్త్రమునందు హిందువులకంటెనధిక

గతికలవారైరి. హిందువులు జ్యోతిషమునందు రాశిచక్రమును ద్వాదశరాసుల నామములను గ్రీకువారియొద్దనుండి నేర్చిరని యనేక విద్వాంసుల యభిప్రాయమై యున్నది.

వాఙ్మయాభివృద్ధి.

కాళిదాసుఁడు.

ఈ కాలంబున సంస్కృతములో ననేక కావ్యంబులు నిర్మింపఁబడియె. అట్టికావ్యకర్తలలో నన్ని విధముల మొదటివాఁడు కాళిదాసుఁడు. ఈతఁడు రఘువంశము, కుమారసంభవము, మేఘసందేశము అనుకావ్యములను, శాకుంతలము, విక్రమోర్వశీయము, మాళవికాగ్నిమిత్రము అను నాటకములను రచించెను.

రఘువంశమునందు సూర్యవంశపు రాజుల చరితము లుండును. కుమారసంభవమునందు మచ్చధవహనకథయును, శివపార్వతుల వివాహంబును వర్ణింపఁబడినవి. మేఘసందేశంబున, వింధ్యపర్వతప్రాంతమున నున్నయొక యక్షుఁడచ్చటనుండి హిమాలయమునకుఁ బోవు మేఘమునకుఁ త్రోవ వర్ణించు నెపమున ఉత్తరహిందూదేశములోని యనేక పట్టణములను, దేశంబులను, జక్కఁగ వర్ణించెను. ఈకావ్యము లన్నియు సకల జనాస్థాదకరంలు లయినను ఆతని శాకుంతలనాటకంబై యతని యద్వితీయకీర్తివై భవంబునకు ముఖ్యకారణము. పదునైదువందల సంవత్సరములనుండి యీనాటకము సకలజనులచే నాటక రాజమని కొనియాడఁ బడుచున్నది. గేటి (Goethe) యను శార్వణ్యవిద్వాంసుఁడు దీనిని జదివి యానందంబును బట్టజాలక నాట్యము చేసెను! మహాభారతములోని దువ్యంతుని కథ ధీరోదాత్తనాఃకునికిఁ దగినట్లు మార్పఁబడి యీనాటకమున వర్ణింపఁబడినది. విక్రమోర్వశీయ నాటకమునందు, పురూరవోరాజునకును, ఊర్వశీయను నచ్చరకును గలిగిన ప్రేమాదికములు వర్ణింపఁబడినవి. మాళవికాగ్నిమిత్రమునందు అగ్నిమిత్రుఁడను రాజపుత్రుని

సుకు, మాళవికయును రాజపుత్రికిని గలిగిన యనురాగమును గూర్చిన కథ వర్ణింపఁబడినది. ఈ నాటకము కాళిదాసకృతమగునో కావో యని విద్వాంసులు భిన్నాభిప్రాయులయి యున్నారు.

నైని వర్ణింపఁబడిన కుమారసంభవాది కావ్యములకర్తయగు కాళిదాసుఁడు గౌడబ్రాహ్మణుఁడు; విక్రమని సభలోనివాఁడు; వినయాదిసద్గుణసంపన్నుఁడు. భోజప్రబంధములో వర్ణింపఁబడి మనవారిచే నెక్కువగాఁ జెప్పకొనఁబడువాఁడు ఆంధ్రకాళిదాసుఁడు; భోజరాజుసభయందున్నవాఁడు; ఆత్మంత విషయలంఘుఁడు; ఆత్మగౌరవములేనివాఁడు. నేతుకావ్యము, రామాయణ చంపు అనుకావ్యముల గాళిదాసుఁడు రచించినట్లు చెప్పెదరు. కాని యీ కావ్యములు శాకుంతలకర్తయగు కాళిదాసునకుఁ దగినవి కావు. కావున నవి యాంధ్రకాళిదాసునిచే రచింపఁబడెనేమో యని యూహింపవలసియున్నది.

భారవి.

కాళిదాసుని తరువాతఁ గొలఁదికాలములోనే భారవికవి యుదయించి కిరాతార్జునీయమను కావ్యమును రచించెను. ఇందుఁ గాళిదాసుని కావ్యము లోని సహజములగు శబ్దసౌష్ఠ్యమును, అథ్గాంభీర్యమును ద్రాక్షాపాకమును లేవు. తెలుఁగులోని వసుచరిత్రవలెఁ బరిశ్రమనూచకంబులగు శబ్దముల జిగిబియల్లికలును, పాండిత్యప్రదర్శకంబులగు శబ్దాశ్శాలంకారంబులును గలిగియుండును.

పంచతంత్రము.

ఈ కాలంబుననే బాలర నీతిబోధకై పంచతంత్రంబును వచనప్రబంధంబు వ్రాయఁబడియె. అందుఁ జిత్రవిచిత్రంబులగు నీతికథ లుండును. క్రీ. శ. ౧౩2 మొదలు ౧౬2 వఱకు రాజ్యంబు చేసిన నాషర్ వాన్ అను పారసీకరాజు కాలంబున నీగ్రంథము పారసీకభాషలో భాషాంతరీకరింపఁబడియె. అందుండి

అరబ్బీలోనికిని, అందునుండి గ్రీకులోనికిని, మార్బుబడి క్రమక్రమముగా నీ గ్రంథము యూరోపులోని యన్ని భాషలలోనికి భాషాంతరీకరింపబడియె.

వచనకావ్యములు.

దండికవికృత దశమమూలచరిత్రంబును, బాణభట్టకృత కాదంబరియు, సుబంధకృత వాసవదత్తయు నేడవశతాబ్దంబున వ్రాయబడినవి. ఇవి మూఁడును గద్య ప్రబంధములు. ఇందుఁ గాదంబరీ గ్రంథమునకు సంస్కృత వాఙ్మయంబున మిక్కిలి గౌరవము గలదు. 'బాణోచ్ఛిష్ట మిదం జగ' త్తమవచనము సుప్రసిద్ధము. ఈబాణుఁడు శ్రీహర్ష మహారాజునకు సమకాలీనుఁడు ; ఆతని యాస్థాన కవీశ్వరుఁడు. ఈతఁడు హర్షచరితమును నింకొక వచనకావ్యము వ్రాసెను. శ్రీహర్ష మహారాజు రత్నావళ్యాది నాటకములను ఈ శతాబ్దమునందే రచించెనని యీవఱకే చెప్పియున్నారము. భగ్నహరి యనునతఁడు నీతివైరాగ్యశృంగార శతకంబులను నీ కాలముననే రచించె నని కొందఱు హింతుచున్నారు.

ఎనిమిదవ శతాబ్దంబున విఖ్యాతిఁ గాంచిన మహాకవి భవభూతియనువాఁడు. ఈతఁడు తెలుఁగునీమఱో జన్మించినవాడని డాక్టరు భాండార్ కర్ మొదలయిన విద్వాంసుల యభిప్రాయమై యున్నది. ఈమహాకవి మహావీరచరిత్రము, ఉత్తరరామచరిత్రము, మాలతీమాధవీయము అను మూఁడునాటక గత్నంబుల నిర్మించెను. జలస్థలారణ్యస్వాభావిక వర్ణనలయందును, కరుణవీరరస పోషణమునందును నీతఁడు కాళిదాసుని మించినవాడని చెప్పవచ్చును. 'ఉత్తరే రామచరితే భవభూతి ర్విశిష్యతే' అనఁగా మత్తరరామచరితమందు భవభూతి కాళిదాసుని మించెనని యొక్కవాక్యము కలదు. ఉత్తర రామచరిత్రలోని సీతావియోగజన్యములయిన రాముని విలాపములను వర్ణించెడి పద్యములు రాలినైనను గరఁగింపఁ గలవు. ఈ మహాకవి కొన్ని దినములు

విద్యదేశమునందును, కొన్నిదినములు మగధరాజు నాథునియును, కొన్ని దినములు కాశ్మీరరాజు నాథానంబునను ఉండెను. ఈతఁడు క్రీ. శ. ౭గిం ప్రాంతమునఁ గీర్తి కేషుఁడయ్యెనని యూహించెదరు.

శిల్పకలాభివృద్ధి.

బుద్ధదేవాలయసంబంధమయిన శిల్పకల క్రీ. పూ. ౩-వ శతాబ్దమునుండి యభివృద్ధియై క్రీ. పూ. ౧-వ శతాబ్దములో నంతమందెనని యిదివఱకే వ్రాసియున్నాము. తరువాత నాటవ శతాబ్దంబున హిందువు లీవిద్యను అంతగా నభివృద్ధి చేయలేదు. కాని తరువాత జరిగిన హిందూమతాభివృద్ధితో నీశిల్పకలయు నభివృద్ధి చెందెను. మతాభివృద్ధికాలమున నసంఖ్యదేవాలయములు నిర్మింపఁబడియె.

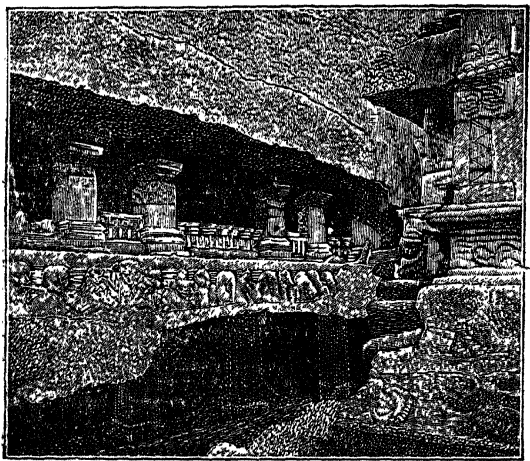
ఉత్తరహిందూదేశమందలి హిందూశిల్పకళానైపుణ్యముఁ జూపునవి ఒరిస్సాప్రాంతములోని భువనేశ్వరదేవాలయములు. ఇవి క్రీ. శ. ౬గింప్రాంతమునఁ గట్టఁబడియె. కార్నాక్ లోని కృష్ణదేవాలయము తొమ్మిదవశతాబ్దంబు న్నగట్టియుండునని యూహింపవలసియున్నది. విశ్వవిఖ్యాతమైన జగన్నాథస్వామివారి ప్రస్తుతదేవాలయము ౧౧౭౪-లోఁ గట్టఁబడియె. బుందేల్ ఖండ్, భోపాల్ మొదలయిన దేశములందును మంచిదేవాలయములు గలవు. ఉత్తర హిందూదేశమందు నింక ననేక సుందరదేవాలయములు కట్టఁబడియుండెను. కాని వానిఁ దురుష్కులు నాశమందించినందున నిష్పడు గనఁబడకున్నవి.

దక్షిణదేశములోని శిల్పనైపుణ్యమును జూపు దేవాలయములలో ఎల్లోరాగుహయొక్కటియైయున్నది. ఇదిపర్వతములో నెంతయుసాగుసగుఁజెక్కిఁబడెను. ఎనిమిదవలేక తొమ్మిదవ శతాబ్దంబున నీ దేవాలయమును జెక్కియుండురు. ఎల్లోరానైజాము రాజ్యములోని యకారంగాబాద్ జిల్లాలో దేవగిరియొద్ద నున్నది. తంజావూరు, శ్రీగంగము, మధుర, రామేశ్వరము మొదలయిన స్థలముల యందలి యత్యద్భుతదేవాలయంబు లాయాకాలముల శిల్పనైపుణ్యముఁ

పుచున్నవి. ఇవి పదుమూడవ శతాబ్దాంతరము నిర్మింపఁబడియె.

అప్పటిదేశస్థితి.

క్రీ. శ. ౬౩౦-వ సంవత్సరప్రాంతమున బౌద్ధసన్న్యాసియు, చైనాదేశస్థుఁడును నగుహూయన్ స్యాంగు అనుబాటసారి హిందూదేశముఁ జూడవచ్చె. అతఁడీదేశమునందనేకసంవత్సరములుండి యిచ్చటి వేటువేటరాజ్యములనుగుఱించియు, నందలి ప్రజలనుగుఱించియు వర్ణనవ్రాసియున్నాఁడు. అందువలన మనకప్పటి యనే కాంశములు తెలియవచ్చుచున్నవి. అతఁడు కాశ్మీరము, మథుర,

ఎలోరాగుహలోని కైలాసము.

శురుక్షేత్రము, హరిద్వారముఁ జూచెను. హరిద్వారక్షేత్రమునందు గంగానదిలో స్నానముచేయ వేలకొలదియాత్రికులు వచ్చియుండిరి. ఆకాలమునందు రెండవశిలాదిత్యుఁడనురాజు కనాజ్ రాజధానిలోఁ బాంచవర్షిక బౌద్ధో సుత్రస్థైకటి చేయుచుండెను. ఈతనికి శ్రీహర్షుఁడని మాటుపేరుండెనని చదు

వరు లెఱిగియే యున్నారు. ఈ బాటసారి అయోధ్యనుచూచి ప్రయాగకు వచ్చెను. అచ్చటికి నసంఖ్యహిందువులు ముక్తిసంపాదించ మరణముఁజెంద వలెనని వచ్చియుండిరి. అప్పుడు కాశీపట్టణమందు నిరువది దేవాలయములుండెను. అచ్చట మహేశ్వరుఁడు ముఖ్యదేవతయై యుండెను. అచ్చట నప్పుడు రాగితోఁ జేయఁబడిన మహేశ్వరుని ప్రతిమ యొకటి నూఱుడుగులెత్తుగలది కలదు. అది మిక్కిలి గంభీరముగను మహనీయుగను ఉండి ప్రాణము గల దివోలఁ గానవచ్చుచుండెను. ఈబాధుఁడు తనధర్మమునకుఁ బవిత్రమైన మగ ధదేశమునందు ననేకదినములుండెను. అప్పటికి హటలిపుత్రము నామశేష మయ్యెను. గయయొద్ద బౌద్ధభిక్షువుల యాశ్రమములును, నాలందలో బౌద్ధ విద్యాపీఠమును నీతఁడు గాంచెను. ఈ విద్యాపీఠ మప్పుడు మిక్కిలి ఘన తనుజెంది, వేలకొలది విద్యార్థులకు విద్యాదానముఁ జేయుచుండె. అచ్చట గహనవిషయములనుగుఱించి యడుగఁబడు ప్రశ్నలకును, జెప్పఁబడు ప్రతుత్తరంబులకును దినమంతయుఁ జాలక యుండెను. కాన దూరదేశములనుండి యనేక విద్వాంసులు తమవాదశక్తిఁ జూపి ఖ్యాతిఁజెందుటకును, తమ సంశయంబులను బాపుకొనుటకును విద్యాపీఠముగువిహార మత్యంతవైశాల్యముగలదియై నలుగురురాజుల ధనసాహాయ్యమున నిర్మింపఁబడియె. ఈభవ్యమందిరము పూర్తియైన తరువాత నందలి విద్వత్పరిషత్తును చూచుటకు రెండువేలమైళ్ల నుండియు జనులు వచ్చుచుండిరి.

మోఘీరువద్ద హిరణ్యపర్వతమును, భాగల్ పూరువద్దఁ జంపారణ్యమును జూచుచు నీబాటసారి బంగాలదేశమునకుఁ బోయెను. అప్పుడు బంగాలమున నైదు అంతరరాజ్యము లుండెను. అవి యేవియన:-పుండ్రము (ఉత్తరబంగాలము), కామరూపము (ఆసాం), సమాతతము (తూర్పుబంగాలము), కర్ణసువర్ణము (పశ్చిమబంగాలము), తామ్రలిప్తి(దక్షిణబంగాలము). పుండ్రదేశమునందు విశేషజనవాసంబును ధాన్యసమృద్ధియుఁ గలదు. కామరూపములోని జనులు

కపటము లేనివారుగను, విశ్వసనీయులుగను, పొట్టివారుగను, కృష్ణచేత వ్యక్తుల వారుగను ఉండిరి. వారు తరహింకూడేశములోనిభాషకంటె న న్యభాష మాటలాడుచుండిరి. సమాతతములోనివారు పొట్టివారుగను, నల్లగను, గట్టమును సహించువారుగను, విద్యాప్రియులుగను, ధీమంతులుగను నుండిరి. ఈవ్యక్త పూర్వపుబంగాలీవారికింబోలెనే యిప్పటి వారికిని నన్వయించును. తామ్రలిప్తిలోని జనులు శ్రమకోర్కువారుగను, శూరులుగను, చుటుకుదనము తొందటపాటుకలవారుగను నుండిరి. కన్యసువర్ణ దేశము జనభూయిష్టమైనదిగ నుండెను. అచ్చటి జనులు విద్యత్ప్రియులు, విశ్వసనీయులు.

మన బాటసారి బంగళమునుండి దక్షిణదిక్కుగా మోక్షదేశంబునకుఁ బోయె. అచ్చట నుత్తరదేశపు భాషకంటె వేఱుభాష మాటలాడుచుండిరి. అచ్చటనుండి యాతఁడు కళింగము దాటి మన యాంధ్రదేశంబునకు వచ్చెను. ఆదేశమందును 'పూర్వశిలా' అపరశిలా' యను రెండు పర్వతములమీఁది పొద్దాశ్రమములం జూచెను. అపరశిలయనునది ప్రస్తుతపు అమరావతిస్తూపమని కొందఱ యభిప్రాయమైయున్నది.

కృష్ణానదిదాటి దక్షిణమున నీ బాటసారి చోళ, ద్రవిడ, మాల్యకూట దేశంబులఁ గాంచెను. అచ్చటనుండి యుత్తరదిక్కునకుఁ దిరిగి యాతఁడు మహా గాఢ్రదేశము చేరెను. అప్పటివలెనే ఇప్పుడును నాచేశసులు మిక్కిలిశూరు లు. "వారికి మేలుచేసినవారియెడ వారెంతయుఁ గృతజ్ఞులుగను, శత్రువుల యెడ దయారహితులుగను ఉందురు. వారిని నెవరైన నగౌరవపఱచిరేని ప్రాణము లప్పించియైనను వారట్టివానియెడఁ దప్పక కనితీర్చి కొనియెదరు. ఆర్తుడుసాహాయ్యముగోచెనేని వానికి సాహాయ్యమొనరించునెడఁ దమ మేలు కూడ మఱచెదరు. పగఁ దీర్చుకొనునెడ వీరు మొదటఁ దమ శత్రువునకు హెచ్చరిక చేయుదురు. అట్టిద్రఱును సిద్ధమైనతరువాత బల్లెములుతీసికొనిపోరాడెదరు. నైన్యాధిపతి యుద్ధములో నోడిపోయిన యెడల వానికేమియు శిక్ష విధింపక వానికి నాడువారు కట్టుకొను చీరయిత్తురు. అందువలన నాతఁడు స్వయముగనే యాత్మహత్య చేసికొనును." అని యీబాటసారి వ్రాసెను. మహా

రాష్ట్రదేశ పూర్వసీమయొద్ద హుయక్ స్వాంగు అజంటగుహలను జూచెను. అచ్చటనుండి యాతఁడు మాల్వాదేశముఁ జూచి సముద్రతీరమునఁ బ్రబలినవల్లభి వంశజుల రాజ్యముఁజేరె. సముద్రవర్తకమువలన నచ్చటిజనులు మిక్కిలి ధనవంతులయి యుండిరి. 'ఇచ్చట కోటిశ్వరుల వటుంబములు నూలు గలవు. దూరదేశములనుండి వచ్చిన మిక్కిలి వెలగల ద్రవ్యముల యమిత సంగ్రహ మిచ్చటఁ గలదు' అని యీబాటసారి వ్రాసెను. ఇప్పుడు హిందూదేశమంత యు వెదకినను పదిమందియైనను కోటిశ్వరులు గానవచ్చెదరా? గుజరాత్, ఉజ్జయిని, సింధుదేశములఁజూచి హుయక్ స్వాంగ్ క్రీ. శ. ౬౪౫-లోఁ దన చీనాదేశమునకుఁ బోయెను.

ఈ బాటసారి చూచిన దేశములలో ముఖ్యమైనవిమాత్రము వైని పేర్కొనఁ బడినవి. ఆకాలమునందు నీదేశమునఁగల యన్ని దేశముల వివరమును, ఆతఁడు చూచినదేశముల వివరమును ఇందుతో జతపఱచిన పటుమువలన స్పష్టముగాఁ దెలియఁగలవు.

హిందూధర్మమును, బౌద్ధధర్మమును, హిందూదేవాలయములును, శైవధర్మదేవాలయములును, నిరుగుపొరుగున నన్నదమ్ములవలె నాకాలమం దుండెనని హుయక్ స్వాంగు వ్రాసియున్నాఁడు. ఇట్టి పరధర్మసహిష్ణుత ఈదేశమునఁ దప్ప నెచ్చటను గానరాదు. ఇదియుఁగాక గ్రీకుబాటసారులును, చీనాబాటసారులును ఈదేశపుఁ బూర్వజనులనుగుఱించి వ్రాయునెడ వాండు సత్యవ్రతులనియు, నిష్కపటులనియు, విశ్వాసపాత్రులనియు, వ్రాసియుండుట యెంతయు గౌరవాస్పదంబుగదా! 'జనసామాన్య మంతగా నాలోచనగలది కాక పోయినను, న్యాయప్రవర్తనగలదియు గౌరవార్హమును అని చెప్పటకు సందేహము లేదు. డబ్బునుఱించిన వ్యవహారములలో వారు జిత్తు లెఱుఁగరు న్యాయవిచారణ చేయునెడ నాత్రపడరు. మోసముగాని, విశ్వాసఘాతముగాని వా రెఱుఁగరు. ఆడినమాటగాని బాసగాని తప్పురు' అని హుయక్ స్వాంగ్ వ్రాసినాఁడు.

అప్పటి రాజ్యపద్ధతినిగుఱించి యీబాటసారి యిట్లు వ్రాసెను. ‘రాజానకు నచ్చు నాదాయము నాల్గుభాగములుగా విభజింపబడును. మొదటిభాగము రాజ్యవ్యవస్థకును, యజ్ఞయాగాది క్రతువులకును, రెండవభాగము మంత్రులకును ముఖ్యులైన యితరయోగ్యులకును యుపయోగాగ్రమును, మూడవభాగము గౌరవాహులగు పురుషుల గౌరవించుటకును, నాల్గవది మతసంబంధముయిన దానధర్మములకును వెచ్చించుచుండిరి. ఇందుచే లోకులయొద్దనుండి తీసికొను పన్నులు బహుస్వల్పముగా నుండును. జనులు రాజాకొఱకు స్వయముగాఁ జేయవలసిన పనులు మిక్కిలి స్వల్పముగా నుండెను. రాజాయొక్కభూములు దున్నువారు రాజానకు పస్తాంశ మిచ్చెదరు. వర్తకముచేయువారు దానిని ఇస్తానుసారముగా సర్వదేశములు తిరుగుచుండురు. కొలఁది పన్నుచ్చినయెడల వారిని నడుల దాఁటించెదరు. మార్గమున నడువనిచ్చెదరు. దేశకార్యమువచ్చినప్పుడు వెట్టిచేయించుకొనియెదరు. కాని చేసిన పనికిఁ దగినకూలి యిచ్చెదరు. సైన్యము పాలిమేరఁ గాచియుండును ; తిరుగఁబడినవారిని శిక్షించును. రాజభవనముచుట్టు గుఱ్ఱపు రాతులు రాత్రులందు పహారాయిచ్చెదరు. ప్రయోజనానుసారముగా జనులను యుద్ధభటులుగాఁ జేకొనియెదరు. ఇట్లు భటులగువారి (Volunteers) నామములు అధికారులుతమలెక్కలలోఁ జేర్చుకొనియెదరు. వీరికి జీతము లిచ్చెదరు. ప్రాంతాధికారులు, మంత్రులు, దండనాధికారులు, మొదలయిన గొప్పరాజకీయోగ్యులకుఁ గొంతభూమి యియ్యఁబడును.’

రాజ్యక్రాంతి.

క్రీ. శ. ౭౫౦ నుండి ౨౫౦ యేండ్లవఱకు నుత్తరహిందూదేశచరిత్రమంతగా మనకుఁ దెలియదు. అప్పటికి నుజ్జయిని, కనౌజ్, మగధరాజ్యములు నశించెను. గొప్పరాజా త్వర్వురు నుదయింపరైరి. విఖ్యాతగ్రంథంబులేవియుఁ బ్రాయఁబడలేదు. క్రొత్తవిద్యలేవియుఁ గనిపట్టఁబడలేదు. కావున దీనిని రాజకీయనిశాకాల మనవచ్చును.

అయినను ఇట్లు పూర్వపు రాజ్యములన్నియు నాశము నొందిన యీకాలము రాజపుత్రులనుజాతివారి యభ్యుదయమునకుఁ గారణమయ్యె. వీరియు త్వత్తి మనకంతగాఁ దెలియదు. కాని విక్రమాదిత్యాది రాజులచే నొడింపఁబడిన శకవంశపు పరదేశీయులు వీరి పూర్వులని విద్వాంసుల యభిప్రాయము. ఈశకవంశపువారు హిందూరాజులచే ననేకపర్యాయములొడింపఁబడియు మరల మరల నీదేశంబునకు వచ్చి, రాజపుత్రానా (రాజపుత్రస్థాన) దేశమందును, గుజరాత్ దేశమందును, మఱియు దక్షిణదేశములందును అనేకరాజ్యముల సంపాదించిరి. ఇట్లుప్రబలులైన వీరు పురాతనరాజవంశములన్నియు నశించిన యీకాలంబున ఉజ్జయిని డిల్లీ మొదలయిన రాజ్యముల నాక్రమించుకొనిరి. పదవశతాబ్దాంతమువఱకు రాజపుత్రులు ఉత్తరహిందూదేశమంతయు స్వాధీనపఱచుకొనిరి. వీరు మొదట పరదేశీయులగు శకవంశమువారయిననుకొంతకాలముపోగా నీదేశపువారిలోఁ గలిసి యిచ్చటివారమేయనుకొని తాము హిందూదేశములోని త్త్రీయులమని చెప్పఁదొడఁగిరి. ఇటు లీకాలంబునఁ బ్రాతరాజ్యములుపోయి క్రొత్తరాజులు వచ్చిరి. దీనిని రాజ్యక్రాంతి (Political Revolution) అనియెదరు.

హిందూమతోద్ధారణకాలము.

పైని వర్ణింపఁబడిన రాజ్యక్రాంతి సమయముననే ధర్మక్రాంతియు (Religious Revolution) నీదేశమున జరిగెను. శిలాదిత్యాదిరాజులకాలములో జాడధర్మ మీదేశమునఁ బ్రబలియుండెననియు, హిందూధర్మముతోఁ బోరాటములేక యుండెననియు నీవఱకు వ్రాసియున్నారము. కాని తరువాత జాడధర్మము క్రమక్రమముగా నశింపఁ జొచ్చె. ఆర్యత్వత్త్రీయుల మనిపించుకొనఁగోరు రాజపుత్రులు హిందూమతమును, బ్రాహ్మణులను, పురోహితులను మిక్కిలి గౌరవించుచు వచ్చినందున హిందూమతముప్రబలి జాడమతము క్షీణించెను. పదవ శతాబ్దాంతమువఱకు నీ మతము ముక్కాలు మూఁడుపీఠము వీదేశమునుండి వెడలఁగొట్టఁబడియె. పై నమతమును తగ్గిపోయెను. ఇటులు జా

దైత్యమతముల నడచిన శ్రేయస్సు కుమారిలభట్టు, శంకరాచార్యులు అను నీ యుభయులకు నియ్యవలయును.

కుమారిల భట్టు.

ఈతఁడు శ్రీ. శ. ౬-వ శతాబ్దమునం దుదయించి జైన బౌద్ధమతములను ఖండించి కర్తమార్గప్రధానమైన వైదికధర్మమును ప్రబలజేసెను. ఈతనికేభట్టు పాదుడను మాటుపేరుగలదు. ఈతఁడు బంగాలీవాఁడని హంటరు మొదలగు వారువ్రాసిరి. కాని జనవిజయమును జైనగ్రంథములోని యీ క్రిందిశ్లోకముల వలన నీతఁడు తెలుఁగువాఁడనియు, తెత్తిరియశాఖవాఁడనియు, నీతని తండ్రి పేరు యజ్ఞేశ్వరభట్టనియు, దల్లిపేరు చంద్రగుణ యనియు, ఈతఁడు ఆంధ్రోత్పలసంయోగప్రదేశమున అనఁగా ప్రస్తుతపు గంజాము జిల్లాలో జయ మంగలమును గ్రామమునందుఁ బుట్టెననియు స్పష్టపడఁగలదు.

శ్లో॥ ఆస్థోత్కలానాం సంయోగే పవిత్రే జయమజ్జరే ।

గ్రామే తస్మిన్ మహానద్యాం ఛట్టాచార్యః కుమారకః॥

ఆస్థోజాతిస్తితిరికో మాతా చంద్రగుణాసతీ ।

యజ్ఞేశ్వరః పితా యస్య.....

సహవాదీ మహా ఘోరః శ్రుతీనాం చాభిమానవాక్ ।

జినానా మస్తకః సాక్షాత్ గురుద్వేష్టాఽతిపాపవాక్.

జైనులు తమ మతగ్రంథములను ఇతరులకుఁ జూపనందున నీ కుమారిలభట్టు జైనవేషమువేసికొని జినాచార్యులవద్ద నాధర్మతత్త్వములను నేర్చుకొని తరువాత జైనమతఖండనముఁ జేసినందున జైనులీతనిని గురుద్రోహి యనియొదరు. ఈతఁడు మేదినీపురపు (మిడ్ నాపూరు) రాజైన సుధస్వయ్యుడను వానిని శిష్యునిఁజేసికొని యతనివలన నసంఖ్యబౌద్ధజైనులను జంపించెనని కింవదంతికలదు. కాని యది యంతగా నమ్మదగినదికాదు. ఈసంగతి నిజమైనను, గాకపోయినను ఈదేశమునందు జైనబౌద్ధమతము లడుగంటుటకు నీతఁడు ముఖ్యకారకుడని చెప్పవలసియున్నది. తరువాత జన్మించిన శంకరాచార్యులవారి మార్గమితఁడు బహుసుకరముచేసి యుంచెను. జైమినికృత పూర్వమిమాంసపై

నీతఁడు వ్రాసిన భాష్యమొకటి కానవచ్చుచున్నది. అందు వర్ణించిన సంప్రదాయమునకు భాట్టమతమని పేరు. ఇతఁడు కర్తవ్యమార్గవాది. వేదములోవర్ణింపఁబడిన యజ్ఞయాగాది కర్తలు చేయుటచే ముక్తికలుగునని యీతని సిద్ధాంతము. పూర్వ మిహంసమైన బ్రహ్మకరుడను వాఁడొక భాష్యము వ్రాసెను.

శంకరాచార్యులు.

విశ్వవిఖ్యాతుడగు నిమ్మహానుభావుఁడు శివుని యవతారమనియుఁ గుమారిలభట్టుయొక్క చరమదశయం దుదయించెననియు మనహిందువుల యభిప్రాయమైయున్నది. ఇతఁడు క్రీ. శ. 2-వ శతాబ్దంబున నుదయించియుండు. ఇతఁడు మళయాళబ్రాహ్మణుఁడు. ముప్పదిరెండు సంవత్సరములు మాత్రము జీవించియుండి బ్రహ్మచర్యమునుండియే సన్న్యాసియై ఆసేతు హిమాలయమంతయుఁ దిరిగి పరమతఖండనమును స్వమతమండనమును జేయుచు నీ దేశములోని జాడ్యమతమును బూర్తిగా నడుగంటఁజేసెను. విష్ణువు, గణపతి, మొదలగు దేవతలందఱను భేదములేక పూజింపవలయునని పౌరాణికమతమును బోధించెను. ఇతఁడు జాడ్యదర్శనములోని యనేక సిద్ధాంతములను గ్రహించియు, బుద్ధుఁడు విష్ణువుయొక్క దశావతారములలో నొక్కయవతారమని వచించియు ననేక జాడ్యులను హిందువులుగ మార్చె ననియెదరు.

వాగ్వికృత వేదాంతసూత్రములకును, దశోపనిషత్తులకును, భగవద్గీతకును శంకరుఁడు భాష్యములు వ్రాసెను. వీనికిఁ బ్రస్తానత్రయమని పేరు. యుక్తివాదమున నీప్రస్తానత్రయంబును మించిన మఱియొక గ్రంథ మిహిందూదేశమున లేదని చెప్పవచ్చును. శంకరాచార్యుఁడు హిమాలయములోని బదరీకే దారములో మృతుడయ్యెను. ఛర్మ వ్యవస్థకై యీతఁడు హిందూదేశమునందు నాల్గవతములను ఏర్పఱచెను. ఉత్తరహిందూస్థానమునకై బదరీకే దారములోను, దక్షిణ హిందూదేశమునకై శృంగేరిలోను, పూర్వహిందూస్థానమునకై జగన్నాథములోను, పశ్చిమహిందూస్థానమునకై ద్వారకలోను, శంకరపీఠములునిర్మింపఁబడియె. ఆదిని నాలుగుమతములే యున్నను ప్రస్తుతము శంకరమతము లసం

ఖ్యములైనవి. శాంకరమతస్థులను అద్వైతులనియు స్వార్థులనియుఁ జేర్కొందురు. హిందువులలో నూటికి నెనుబదిమంది స్వార్థమతస్థులైయున్నారు.

రామానుజాచార్యులు.

పదునెకండవ శతాబ్దాంతమునందు రామానుజుడు విష్ణుభక్తినిఁ బ్రబలఁ చేసెను. చెన్నపట్టణము నొద్ద పరమత్పూరిలో నీతఁడు జన్మించెను. కాంచీ పట్టణమునందు విద్య నభ్యసించి శాంకరమతమును నిరాకరించుచు నచ్చటనే తనమతమును బోధింపఁజొచ్చెను. కాని యచ్చటి చోళరాజు శంకరభక్తుఁ డయినందున నీతని నచ్చటనుండి వెడలఁగొల్పెను. అందువై నీతఁడు మైసూరు దేశమునకుఁ బోయి యచ్చట జైనరాజగు వెల్లాలరాయని కొమాన్దయొక్క రోగమునివారించి యాతనికి వైష్ణవదీక్ష మొసంగెను. ఈతని సాహాయ్యమువలన రామానుజుడు తన వైష్ణవమతాభివృద్ధి చేసెను. అచ్చటచ్చట దిగ్విజయయాత్రలుచేసి యనేకుల జయించెను. అదివఱకు శివస్థలముగానున్న తిరుపతిదేవాలయము స్వాధీనపఱచుకొని వైష్ణవుల గుడిగా మార్చెను. చోళరాజుపోయి నతరువాతి రామానుజాచార్యుఁడు శ్రీరంగమునకుఁ బోయి యచ్చటనే సమాధిఁజెందెను. ఈతఁడు శంకరాచార్యునివలెనే ప్రస్థానత్రయమునఁగా భగవద్గీత, ఉపనిషత్తులు, బ్రహ్మసూత్రములు అను మూఁడుగ్రంథములపై భాష్యములు వ్రాసెను. ఈతని బ్రహ్మసూత్రభాష్యమును శ్రీభాష్య మనియెదరు. ఈతని సంప్రదాయమువారిని శ్రీవైష్ణవు లనియెదరు. ఈతని సంప్రదాయమును విశిష్టాద్వైత మనియెదరు. శంకరాచార్యుఁడు జ్ఞానమువలననే ముక్తియనిచెప్పెను కాని భక్తిప్రపత్తులులేనిది ముక్తిలేదని రామానుజుడు బోధించెను. ప్రపంచము మిథ్యకాదనియు, ముక్తిసమయమున జీవుఁ డీశ్వరస్వరూపముకలవాఁడయినను పూర్తిగా నాతనికి నీశ్వరస్వరూపము రాదనియు నీతనియభిప్రాయము. భక్తివిషయములో నీతఁడు, శంఖచక్రగదాధారియు గరుడవాహనుఁడును నగు లక్ష్మీపతియే సర్వేశ్వరుఁడని బోధించెను.

పన్నాసీయగుటకుఁ బూర్వ మీతనికి ఎంబెరుమానార్ అను పేరుండెను. ఈతని తండ్రిపేరు కేశవభట్టు, తల్లిపేరు కాంతిమతి, మేనమామపేరు యాదవ

ప్రకాశులు. రామానుజుడు శా. శ. ౧౦౮౯-లో జన్మించినని యొకచోట వ్రాసియున్నది.

మధ్యాచార్యులు.

ఈతఁడు ద్వైతమతస్థాపనాచార్యుడు. ఈతనికి మొదట ఆనందతీర్థులని పేరు. ఇతఁడు శా. శ. ౧౧౨౧-కి సరియైన శ్రీ. శ. ౧౧౯౯-వ సంవత్సరమున గంగాటములోని యుడిపి గ్రామమందుఁ బుట్టెను. ఇతని తండ్రి పేరు మధ్యగోపభట్టు; తల్లి వేదవేది; గరువు అచ్యుతప్రేక్షుఁడు. ఇతనిది శంకరాచార్యుని యద్వైతమతమునకు సంపూర్ణవిరోధియైన ద్వైతమతము. జీవేశ్వరుల కైక్య మెన్నఁడును లేదని వీరి సిద్ధాంతము. ఈయాచార్యుఁడుకూడ ప్రస్తాన త్రయమునకు భాష్యము వ్రాసినాఁడు. ఇవిగాక యీతఁ డనేకగ్రంథముల వ్రాసెనట. ప్రస్తుతము మాధ్వలనఁబడువా రీతని యనుయాయులు. ఈమతమునకుఁ గర్ణాటకమునందుఁ బ్రచార మెక్కువకలదు. ఉడిపిలో వీరిముఖ్యాచార్యుల పీఠ మున్నది.

బసవేశ్వరుఁడు.

ఈతఁడు శ్రీ. శ. ౧౧౬౨ - లోఁ గల్యాణపురములో రాజ్యముఁజేసిన బిజ్జలరాజునకు మంత్రిగా నుండెను. ఈతఁడు మొదట బ్రాహ్మణుఁడయినను ఉపనయనముతోఁ బనిలేదని వాదించి యుపనయనముచేసికొనక శివునిభక్తియే ప్రధానమనియు, శివలింగమును ధరించినవాఁ డేజాతివాడయినను వానిని గౌరవింపవలయుననియు బోధించెను. ఈతని శిష్యులలో నొక్కఁడు చాకలవాఁడు గను, ఒక్కఁడు కుమ్మరవాడుగను నుండిరి. కావున ఆతఁ డాకాలములోని భక్తిప్రధానమతమును బోధించినయొక గొప్పసంస్కర్తయని చెప్పవలెను. బిజ్జలరాజు కైనుండైనందున నతనికిని రాజునకును మతవిషయమై చర్చగలిగి యాతనిశిష్యులు బిజ్జలునిఁ జంపిరి. బిజ్జలుని కుమారునిచే బసవఁడు హతఁడయ్యె. ఈతఁడు జంగమమతమునకు మూలాచార్యుఁడు. ఈతనిమహిమను వర్ణించునది బసవపురాణము.

రాజపుత్రుల యభివృద్ధి.

ఏదవశత్వాబ్దమునుండి సంక్రందవ శతాబ్దమువఱకు రాజపుత్రుల యనేక ఘటుంబములవారు హిందూదేశముయొక్క యనేక భాగములలో స్వతంత్రరాజ్యములను స్థాపించి రాజ్యముచేయసాగిరి. ఈ స్తరహిందూదేశమందును దక్షిణదేశమందును నెక్కడఁజూచినను వీరి రాజ్యములే వ్యాపించియుండెను. కాని యిట్టి రాజ్యములన్నియు దేనికది స్వతంత్రముగానుండి, సాగ్వఘోమరాజ్యమొక్కటియు లేక యుండెను. ప్రతిమండలాధీశుఁడును తానే సార్వభౌముడని యితరరాజులతోఁ బోరాడుచుండెను. ఇటులు వీరంతఃకలహములు కలవారయినందున దేశమునైదండై త్తివచ్చిన తురుష్కులకు నీదేశము గెలుదుట సులభమయ్యె. ఆకాలంబున ననఁగా దురుష్కులీదేశమునకువచ్చువఱకుఁ జేరొందిన రజపూతరాజులలో మాళవదేశములోని ఘుగ్వరరాజులును, అజమీర్ వాడగు చిష్టాబ్ రాజులును, కనౌజ్ రాజులగు ఘోర్ వార్ వంశజులును, మాల్వా దేశపు పార్ మార్ వంశమువారును ముఖ్యమైనవారు. కాన నీరినిగూఠించి యిచ్చుటఁ గొలఁదిగా వ్రాసెదను.

ఘుగ్వర రాజ్యము.

జైనగ్రంథములను బట్టిమాడఁగా క్రీ. శ. ౨౮౩ లో రాజపుత్రులచేఁ బాలింపఁబడుచున్న కనౌజ్, ఈజ్జయిని యనురాజ్యములు రెండుప్రబలియున్నట్లు గానవచ్చెడిని. వీరికి యమునానదియే హద్దుగా నుండెను. ఆసమయమందలి యుజ్జయినీరాజు ఘుగ్వరవంశజుడగు వత్సరాజు. క్రీ. శ. ౮౮౩ లో నీతని మునిమనుమడగు ప్రథమభోజుడు కనౌజ్ రాజ్యమును గెలిచి, తన రాజధానిని అచ్చటికి మార్చి చక్రవర్తియను బిరుదును వహించెను. ఈరాజు శూరుఁడుగాన నీతనికాలమందు ఘుగ్వరరాజ్యము మిక్కిలి యభివృద్ధిఁజెందెను. ఈరాజ్యమునకును నప్పడు తూర్పున బంగాళమును, అగ్నేయమున చేది రాజ్యమును, నైర్వతమువైపు అనల్ వాడా రాజధానిగాగల గుజరాత్ రాజ్యమును ఉండెను. ఇంత విస్తారముగల రాజ్యము క్రమముగా తగ్గఁజొచ్చెను.

ప్రథమభోజని మనుమడగు రెండవభోజని కాలములో (క్రీ. శ. ౯౧౩), చండీఠరజపూతుల నాయకుడగు యశోవర్త, యీరాజ్యములోని బుందెల్ ఖండభాగమును దీసికొని స్వతంత్రుడై చక్రవర్తియైదును వహించెను. ఇత ముందు నీ చండీఠవంశమువారికిని ఘూర్జరవంశమువారికిని సార్వభౌమత్వమును గుఱించి యెడతెగక జరుగుచున్న కలహములవలన వీరు బలహీనులును, వికృతములేనివారునునై, క్రీ. శ. ౧౦౧౯-లో గజ్జి మహమ్మదు వచ్చి కనౌజ్ పట్టణమును గాల్చినప్పు డాతనిని నెదిరింప లేకపోయిరి. ద్వితీయభోజని కుమారుడగు మహీపాలుఁడు క్రీ. శ. ౯౧౭-లో దక్షిణములోని రాష్ట్రకూట రాజగు ప్రభుఁడనువానిచేతిలోఁ దనరాజ్యమంతయుఁ గోలుపోయెను. ఇతఁడు మరలఁ గొంతరాజ్యమును సంపాదించెను. కాని దక్షిణములోని మాళవ రాజ్యమును, పశ్చిమరాజపుత్రానా రాజ్యమును పార్మూర్, చౌహాన్ రాజులు ఆక్రమించుకొనిరి. కావున ఈరాజునకు కనౌజ్ మాత్రము మిగిలెను. అటు తరువాత నీఘూర్జరరాజుల వంశమును తోమరవంశ మనుచు వచ్చిరి. ఈవంశమువారికిని నితరమీఁద పూర్వవైభవము రాలేదు. క్రీ. శ. ౧౦౧౯-లో గజ్జి మహమ్మదువచ్చి కనౌజపట్టణమును ముట్టడించిన వర్తమానము రెండవ భాగమునందు వివరముగా వర్ణింపఁబడును. మహమ్మదు పోయినతరువాతఁగూడ నీ రాజులు కొంతకాలము రాజ్యముచేసిరి. క్రీ. శ. ౧౦౪౦-లో త్రిలోచనపాలుఁ డనువానిని గహర్ వార్ వంశజుడయిన చంద్రదేవుఁడు జయించెను. ఘూర్జరులే లాల్ కోట్ అను పేరిట డిల్లీకోటను గట్టిరి. ఈవంశములోఁ బురుష సంతానము లేనందున నిది ౧౧౭౦-లో అజమీర్ రాజులగు చౌహాన్ రాజులకుఁ బోయెను.

పార్మూర్ వంశము.

ఘూర్జరవంశమువారి యొద్దనుండి క్రీ. శ. ౯౧౭ ప్రాంతమున పార్మూర్ వంశజులగు రజపూతరాజులు మాళవాదేశమును దీసికొని స్వతంత్రులైరి. వీరి మూలపురుషుడగు కృష్ణరాజు సార్వభౌమబిరుదుల ధరించెను. అందుచే

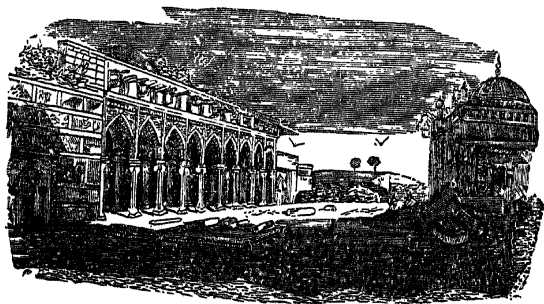
నీవంశపువారికిని ఇతరులకును నెప్పడును యుద్ధములు జరుగఁచుండెను. ఈవంశములో మూడవవాడగు హన్ష దేవుడు దక్షిణమునకు దండయాత్రవెడలి మాల్ ఖెడ్ రాజధానిగాఁగల రాష్ట్రహీటుల ధనమును దోచుకొనెను. (౧౭౧౧) ఈవంశములో మిక్కిలి విఖ్యాతిఁ జెందినవాడు భోజరాజు. ఈతఁడు ౧౦౧౦ మొదలు ౧౦౫౫ వఱకు భారాపట్టమునందు రాజ్యముచేసి యనేకవిద్యాంసులను కవులను గౌరవించి, భోజశబ్దమునకు విద్యాప్రియత్వమని యర్థము కల్పించెను. భోజప్రబంధమునందు నీతని చరిత్ర వర్ణింపబడియున్నది. ఆంధ్రదేశములో 'భోజరాజు, కాళిదాసు' అని చెప్పకొనియెడు కథలీభోజుని విషయమైనవియే. ఈభోజుని సభయందుండినవాడు ఆంధ్రకాళిదాసుఁడు. ఇతఁడాంధ్రుడయినందున నీతని యాశ్రయదాతయగు భోజునికీర్తి తెలుఁగునీమలో మిక్కిలి వ్యాపించి, యాది కాళిదాసుని, అతని యాశ్రయదాతయగు విక్రమార్కుని ఆంధ్రజనులు మఱచినట్లు గాననచ్చెడిది. ఈరాజ్యమనేక మహమ్మదీయుల దాడికి నాఁగఁచుఁ బదునాల్గవశతాబ్దారంభమువఱకుఁ బ్రాణముల రక్షించుకొనియె. కాని ఖిల్జీవంశజుడగు ప్రథమమహమ్మద్ ఈ రాజ్యమునంత మందించెను.

చౌహాన్ రాజులు.

వీరినే చౌహాన్, చవ్వాన్ అనియెదరు. వీరికి మొదట అజమీర్ పట్టణము రాజధాని. ఇది యెనిమిదవ శతాబ్దాంతమున చౌహాన్ రాజుల స్వాధీనమయ్యెను. ఈవంశములో నిరుపదిముగ్గురు రాజులు మొదట నవ్యాహతముగ రాజ్యముచేసిరి. వారందఱును అరిభయంకరులని విఖ్యాతిఁ జెందిరి. వీరిలో సింహరాజునవాఁ డీరాజ్యమునకుఁ దన దిగ్విజయములచే మిక్కిలి నైభవమొసంగెనట, ఇరుపది నాల్గవవాడగు సోమేశ్వరుఁడు తోమరవంశజుఁడును డిల్లీశ్వరుఁడునునగు రెండవ యనంగపాలుని కొమార్తన వివాహమాడెను. ఈ దంపతులకుఁ బుట్టినవాడే విఖ్యాతుఁడగు పృథ్వీరాజు. అనంగపాలునికిఁ బురుషసంతానము లేనందున డిల్లీక సౌజ్ రాజ్యములు రెండింటికిని పృథ్వీరాజ్జే యధిపతియయ్యెను. ఇతనిని ఘోరీమహమ్మదు స్థానేశ్వరములో నోడించిన సమాచారము రెండవభాగమునందు సవిస్తరముగా వర్ణింపబడును.

ఘోర్ వార్త వంశము.

ఇది కనౌజ్ లో రాజ్యము చేయుచు అజమీర్ చౌహానులకు బ్రతుక ప్రతిస్పర్ధియైయుండెను. వీరిది గంగ తీరమున ఇటావా కాశీపట్టణముల నడుమనున్న చిన్ని రాజ్యమే యైనను వీరు సార్వభౌమబిరుడము ధరించుచుండిరి. వీరి మూలపురుషుడు చంద్రదేవుఁ డనువాఁడు. కడమరాజుల సంగతి మనకంత గాఁ దెలియదు. కడపటిరాజు జయచంద్రుఁడు. ఇతనికిని పృథ్వీరాయలకును గల వైరమువలననే యీదేశము తురుష్కలపాలగుట సంభవించెను. ఈదుఃఖప్రద సమాచార మంతయు మహమ్మదీయ మహాయుగములో వర్ణింపబడును.

కనౌజ్ లోని పురాతనమందిరము.

భాషాభివృద్ధి.

రజపూతులు ప్రభుత్వముచేసిన రెండుమూఁడు శతాబ్దములలో వాఙ్మయమును (Literature), శాస్త్రమును (Science) నభివృద్ధిఁజెందెను.

మాఘకవి పదునెకండన శతాబ్దమున శిశుపాలవధ మనుకావ్యము రచించె. శ్రీహర్షుఁడు పండ్రెండన శతాబ్దమున నైషధకావ్యము వ్రాసెను. ఆ శతాబ్దముననే జయదేవుఁడు బేరోద్దేశమందు గీతగోవిందమును మనోహరకావ్యముఁజెప్పె. పృథ్వీరాయుని యాస్థాన కవీశ్వరుఁడు హిందీభాషలోఁ గవిత్వ

ముఁ జెప్పఁ దొడఁగె. శిష్టనారాయణుండు నేజీసంహారమును నాటకమును నిర్మించెను.

పైని జెప్పినవారి యందఱకుంటె సభికగౌరవమునకుఁ బాత్రుఁడైన భాస్కరాచార్యుఁ డీకాలపువాఁడు. జ్యోతిషశాస్త్రాభివృద్ధిని గుఱించి యీతని పేరీదేశంబున మిక్కిలికొనియాడఁబడును. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౧౧౪-లో జన్మించె; సిద్ధాంతశిరోమణియను విశ్వవిఖ్యాతసిద్ధాంతగ్రంథమును ౧౧౫౦-లో రచించెను. ఇందు అంకగణితము(Arithmetic), బీజగణితము(Algebra), ఖగోళగణితము (Astronomy) అను మూడు భాగములుగలవు. అంకగణిత భాగమునకు లీలావతియని పేరు. జ్యోతిషభాగమునకు గోలాధ్యాయమని పేరు. భూమి గుండ్రముగానున్నదనియు, భూచ్ఛాయ గ్రహణమునకుఁ గారణమనియు నీతఁడు తన జ్యోతిషగ్రంథములో వ్రాసియున్నాఁడు. పదునేడు పదు నెనిమిదవ శతాబ్దంబులలో యూరోపుదేశస్థులకుఁ దెలియని యనేక యంశములు తన బీజగణితమందుఁ బండ్రెండవ శతాబ్దంబునఁ బుట్టిన యీహిందూ జ్యోతిషికులఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. భూమియందు నాకర్షణశక్తి కలదని యింగ్లీషువారికిఁ బదునెనిమిదవ శతాబ్దంబున న్యూటను అనువాఁడు తెలిసెను. కాని యంతకుఁ బూర్వమాఱువందల యేండ్ల క్రిందటనే భాస్కరాచార్యుల వారి యంశమును తమగ్రంథములో వ్రాసియున్నారు.

ఇట్లు హిందూరాజ్యములును, హిందూధర్మమును, హిందూవిజ్ఞానశాస్త్రంబులును, సభివృద్ధిఁజెంది, మరలఁ దలచూపఁ దొడఁగె. ఈయభివృద్ధి నిరాఘాటముగాఁ గొన్నివందల సంవత్సరములు జరిగియున్న పక్షమున హిందూదేశ మెంతయో వైభవదశఁ జెందియుండును. కాని హిందువుల దురదృష్టముచే వారు క్రీ. శ. ౧౧౮౩-లోఁ దమ స్వాతంత్ర్యింబును దురుష్కుల చేతిలోఁ గోలుపోయి శాశ్వతంబగు పారతంత్ర్యింబున మునిగిరి.

ఇట్లు మనకథ తురుష్కుల ప్రభుత్వమువఱకు వచ్చినది కాని తురుష్కురాజ్య చరితమును బ్రారంభించుటకుఁ బూర్వము హిందూదేశములోని కొన్ని రాజ్యములను గుఱించి వ్రాయవలసి యున్నది. ఇదివఱకు వర్ణింపఁబడిన దం

తయు మగధము, ఉజ్జయిని, కనాజ్ మొదలయిన మధ్యదేశాంతర్గతములగు గొప్పరాజ్యములను గుఱించి. ఈ రాజ్యములుగాక పురాణ కాలంబునను, అంతకుఁ బూర్వంబునను విఖ్యాతఁడైన చిన్న రాజ్యములుమఱికొన్ని కలవు. వానిని గుఱించి సంక్షేపముగా వ్రాసి ఈ ప్రకరణము ముగించెదము.

కాబూల్ దేశములోని బ్రాహ్మణరాజులు.

హిందూదేశము నంటుకొనియున్న కాబూల్ దేశము పూర్వకాలమందు హిందూదేశములోనిదిగానే భావింపఁబడుచుండెను. పంజాబులోని కొంత భాగమును, కాబూల్ దేశమును గలిసి యొకరాజ్యముగానే యుండెను. అచ్చట బ్రాహ్మణరాజులు రాజ్యముచేసిన సమాచారము మాత్ర మిదివఱకు నెవ్వరికిని దెలియదు. ఇటీవల దొగకిన అల్ బిహూనీయొక్క యొకగ్రంథము లో నిట్లు వ్రాయఁబడి యున్నది.

మొదట గాబూలురాజ్యము శాద్ధరాజుల వశమందుండెను. ఆవంశ ములోఁ దుదవఁడు కతోర్తాననువాఁడు. వానియొద్దఁ గలారుడను బ్రాహ్మణుఁడు మంత్రిగానుండెను. ఇతనికి, నదృష్టవశమున భూమిలో ధనము దొరికెను. అందువలన నతనిసామగ్ధ్యము హెచ్చెను. కతోర్తాన్ రాజు, దుగ్ధుఁడు. అతని యాలోచనలును, ఆచరణమును మంచివికావు. అందుచేఁబ్రజలు విసివి మంత్రితో మొఱపెట్టిరి. అందుపై నాతఁడు మొదట రాజునకు బుద్ధి వచ్చుటకు నై యాతనిని జైఱఁబెట్టెను. కాని కొన్ని దినముల కతనికి రాజు కావలయుననిన దుర్బుద్ధిపుట్టి యాతఁడు రాజయ్యెను. అతనియొద్ద ధనముండుటచే వచ్చిన యిక్కట్టులఁ దప్పించుకొని రాజ్యమునందు స్థిరమయ్యెను. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౮గిం-వ సంవత్సర ప్రాంతమునందు రాజయి యుండవచ్చును. ఇతనితరువాత సామండ్ అనువాఁడు రాజ్యముచేసెను. 'స్వాలాపతి' యను పేరిట నితని నాజెము లనేకములు కాబూల్ దేశములోను, పంజాబుదేశము లోను గానవచ్చుచున్నవి. ఈతనితరువాత కల్లువా యనువాఁడును, భీమిఁ డనువాఁడును రాజ్యముచేసిరి. భీమునికాలములోఁ గాబూల్ పట్టణము మహమ్మదీయుల స్వాధీనమై యుండఁసెను. తరువాత జయపాలుఁడనువాఁడు

రాజ్యముచేసి ౧౦౦౨ లోఁ గీర్తిశేషుడయ్యెను. జయపాలుని కుమారుఁడు ఆనందపాలుఁడు. ఇతనినే అనంగపాలుఁడనియెదరు. ఇతఁడు గట్టి మహిమూ దునకు సమకాలీనుఁడు. ఇతనికిని మహిమూదునకును అనేకయుద్ధములు జరిగెను. అందు నితఁడు మహిమూదును బూర్తిగఁ బరాభివించెను. ఇట్లుపరాభూతుడయిన తరువాత మహిమూదుమీఁదికి దురక దేశమునుండి తురుష్కు (Turk) రాజు దండెత్తివచ్చెను. ఆసమాచారము తెలిసియీధర్మపరాయణుడగు ఆనందపాలుఁడు తనకు మహిమూదు శత్రుడయినను వానికి సంకట సమయమున సాహాయ్యముచేయుట ధర్మమనియెంచి వాని కిట్లు ఉత్తరము వ్రాసెను. 'నీరాజ్యముమీఁదికి దురకలు (Turk) దండెత్తివచ్చిరనియు, ఖురాసాన్ ప్రదేశమందంతటను బ్రసరించినయు విన్నాడను. వలయునెడనైదువేలగుఱ్ఱములతోను, పదివేల సైనికులతోను, నూలు ఏనుఁగులతోను నీకు సాహాయ్యముచేయుటకు వచ్చెదను; లేదా నీకిట్టమున్నయెడలఁదైని బేర్కొన్నదానికంటె చెట్టింపునైనములనిచ్చి నాకుమారునిబంపెదను, నీయనుగ్రహమునకై నే నిట్లువ్రాయలేదు. నేను నిన్నుఁ బూర్తిగఁ బరాభించినను, అట్టి గౌరవము నాకుఁదప్ప నితరులకుండఁగూడదని నా యుద్దేశము.' శత్రువునకుఁ గూడ సంకటసమయమున నిట్లుసాయముచేయుదు ననియుత్తరమువ్రాసిన రాజుయొక్కయశాచార్యమును ఆల్బురినికూడఁ గొనియాడియున్నాఁడు. ఆయుత్తర మితఁడే యుదాహరించినందున దీనిసత్యత్వమునుగుఱించిసంశయింప నక్కఱలేదు. ఆల్బురిని మహిమూదుయొక్క యాస్థానపండితుఁడు. ఈ రాజు తురుష్కులను మిక్కిలి ద్వేషించుచుండెనట. ఆనందపాలుని తరువాతి రెండవజయపాలుఁడు రాజ్యమునకువచ్చెను. ఇతఁడు శ్రీ. శ. ౧౦౨౧లోఁ జంపబడియె. ఇతని కుమారుఁడు భీమపాలుఁడు. ఇతఁడు ౧౦౨౬లోఁ గాలధర్మమునొందెను. అంతటితో నీవంశ మంతరించెను. ఈవంశపు రాజులను గుఱించియల్పరూని యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు. ఈరాజులు మిక్కిలిరాజ్య విస్తారముగలవా రయ్యెను ఉత్తమ సద్గుణమండితులయి యుండిరి. అడిన మూట తప్పకుండుటయుఁ దమకంటెఁ దక్కువవాని దయతోఁజూచుటయు వీరి విశేషగుణములయి యుండెను.

కాశ్మీరము.

కల్పణపండితులచే వ్రాయబడిన రాజతరింగిణి యను గ్రంథమునందుఁ
కాశ్మీరదేశచరిత్ర సాద్యంతముగాఁ గలదు. క్రీ. శ. ప్రథమ శతాబ్దమునఁ
గనిష్కండను రాజు ఈరాజ్యమును గలిచెనని చదువరు లిదివఱకే వినియు
న్నారు. ఈదేశమం దొకప్పుడు హిందూమతమును, ఒకప్పుడు బౌద్ధమతమును
ప్రబలియుండెను. మూడవ శతాబ్దమునో, నాల్గవ శతాబ్దమునో మిహీ
రకులుండను కాశ్మీరరాజు విజయయాత్రవెడలి సింహళమువఱకుఁ బోయెను.
ఆతఁడు హిందూమతమునందు నభిమానముగలవాఁడై బౌద్ధుల బాధపెట్టెనని చె
ప్పెదరు. అయిదవ శతాబ్దమున నొక యాజవ శతాబ్దమున నొక మేఘ
వాహనుండను కాశ్మీరరాజు మరల సింహళమువఱకు జయించెను. ఈతఁడు
బౌద్ధమతమునందు నభిమానము కలవాఁడై తనరాజ్యమునందుఁ బశుహింస జర
గఁగూడదని శాసించెను. ఈతని భార్యలు ఆనేక బౌద్ధాశ్రమములఁ గట్టించిరి.
ఆజవశతాబ్దమున మాతృగుప్తుండనువాఁడు విక్రమాదిత్యునిచేఁ గాశ్మీరము
నకు రాజుగా జేయఁబడి, విక్రమాదిత్యుని మరణమువఱకు రాజ్యమేలెను! ఈ
తనితరువాతి రాజు ఉజ్జయినీ నృపుండగు శిలాదిత్యునిగెలిచి యాదేశక్రూరాచ
గద్దియను ఉజ్జయినీపట్టణమునుండి కాశ్మీరమునకుఁ దెచ్చెనట. ఎనిమిదవ
శతాబ్దారంభమున లలితాదిత్యుండను కాశ్మీరరాజు కనౌజ్ రాజ్యమును గ
లిచి యచ్చటియాస్థానకవియగు భవభూతిని గాశ్మీరమునకుఁ గొనిపోయెనని
యీవఱకే చెప్పియున్నారము. ఈరాజు కర్ణాటకమువఱకు జయించి వింధ్య
పర్వతముదాఁటి యవంతిమాగ్ధమునఁ దనదేశమునకు వెళ్లెను. హిమాలయపర్వ
తము దాఁటి యావలనున్న రాజ్యములు గెలువవలెనని బయలుదేలి యీరాజు
త్రోవలో మృతుండయ్యె. క్రీ. శ. ౭౪౫ నుండి ౭౭౬ వఱకు జయవీరుండను
మహావిక్రమవంతుండగు రాజు రాజ్యముచేసెను. ఈతఁడు గొడదేశపు రాచ
కన్నియయగు కల్యాణదేవిని వివాహమాడెను. పతంజలికృతమైనమహాభాష్యే
మప్పుడు శిథిలమై యొక్కచోట నంతయుఁ గానరానందున నీరాజు ఆఘోశ
గ్రంథములలోని భిన్న భాగములను జోటిచోటినుండి తెప్పించి విద్వాంసులచే

గ్రంథమునకుఁ బునర్జీవన మిప్పించెను. తొమ్మిదవ శతాబ్దమున అవంతివర్షయను రాజు తనపేరిట అవంతిపురమును రాజధానిని గట్టించెను. ఈరాజు పోయిన తరువాత శౌర్యాదివిహీనులును దుష్టాగ్రావలంబులును నగు రాజులును రాణులును గొందఱు రాజ్యముచేసిరి. అంతఃకలహములు మొండై తుదకుఁ బదు నాల్గవశతాబ్దంబున నీరాజ్యంబు తురుష్కుల చేతఁబడియెను.

పంజాబు.

ఇది ఋగ్వేదకాలమందు నార్యుల ప్రథమనివాసస్థలమని చదువరు లెఱిఁగియే యున్నారు. బ్రాహ్మణముల కాలములో నచ్చటినుండి వెడలి కొండప్తార్యులు గంగా యమునల మధ్య, కురు, పాంచాల, కోసల, విదేహాదిరాజ్యముల నేర్పఱుచుకొనిన సమాచారంబును మనమెఱుంగదుము. ఇట్లు గంగయొడ్డునకుఁ బోయిన యార్యులు యజ్ఞయాగాది క్రతుపద్ధతులును, జాతిభేదంబును నేర్పఱుచుకొనిరి. ఈసంగతులు పంజాబులోని యార్యుల కంతగాఁ దెలియవు. ఇట్లు సింధునదమునొడ్డుననున్న యార్యులకును, గంగయొడ్డుననున్న యార్యులకును ఆచారభేదము గలిగెను. సింధునదమునకుఁ బశ్చిమముననున్న గాంధారాశ్వకులలోను, సింధునదమునకుఁ దూర్పుననుండు కైకేయ ఊత్త్రీయులలోను వర్ణవ్యవస్థ పెరుగదయ్యె. ఈశూరజనులను గుఱించి గంగయొడ్డున నున్న యార్యులు 'వారిలో ఋత్విజుఁడు నాపీతుఁడుగను నాపీతుఁడు ఊత్త్రీయుఁడుగను మారవచ్చును' అని పరిహాసముగాఁ జెప్పకొనుచుండిరి. కాని క్రమక్రమముగ గంగయొడ్డు ఆర్యులు గాంధార కైకేయదేశముల పిల్లలను జేసికొనసాగిరిని భారతరామాయణాదులవలనఁ దెలియుచున్నది.

డేరియస్ అను పారసీక దేశపు రాజు క్రీ. పూ. ౫౦౭ లో సింధువుకుఁ బశ్చిమముననుండు దేశముల గెల్చెను. అలగ్జాండరు పంజాబునకు వచ్చినప్పుడు అశ్వకు లాతనితో ఘోరముగాఁబోరిరి. తుదకు మోసముచే నాతఁడు వారిని గెలిచెను. అలగ్జాండరుతరువాత చంద్రగుప్తుఁడు పంజాబును జయించి మగధములోఁగొలిపికొనియె. అశోకునితరువాత పరదేశీయుల నేకులు పంజాబుదేశమునకు వచ్చిరి. బౌద్ధియాదేశపు గ్రీకువారు సింధుపశ్చిమ ప్రదేశముల నాక్ర

మించుకొనిరి. తరువాత తురేనియను లనబడిన శకవంశపువారు వచ్చిరి. ఆ
వ శతాబ్దమున విక్రమార్కుడు వీరల వెడలఁగొట్టెను. తరువాతఁ గొన్ని దినము
లచ్చట నరాజకమై గజనిమహమ్మదు వచ్చువఱకు నారాజ్యమును రాజపుత్రు
లాక్రమించుకొని యుండిరి.

గుజరాత్

దీనికి సౌరాష్ట్రమునిపేరు. ఇచ్చట బ్రాహ్మణముల కాలములోనే యా
ర్యులు వచ్చి నివసించిరి. క్రీ. పూ. నాల్గవ మూడవ శతాబ్దంబులలోఁ జంద్ర
గుప్తాశోకరాజు నీరాజ్యమును బరిపాలించిరి. తరువాత నీరాజ్యము కనిష్కుని
క్రిందికిఁ బోయె. కనిష్కుని యనంతరమున నచ్చటి షాహరాజులు స్వతంత్రు
లయిరి. షాహరాజుల యనంతరము వల్లభివంశజులు రాజులైరి. భట్టార్కుడను
వీరి మూలపురుషుఁడు క్రీ. శ. ౪౬౦-లో రాజయ్యెను. ఈవంశజులు క్రీ. శ.
౭౮౦-వఱకు రాజ్యము చేసిరి. ఈవంశపువారు రాజ్యము చేయుచుండఁగనే
హయేక్షాస్యాంగు అనువాఁడు సౌరాష్ట్రముఁ జూచె. అప్పుడు వల్లభ పురమున
సముద్రవర్తకంబుకఠిన లక్ష్మి తాండవమాడుచుండెను. క్రీ. శ. ౭౮౦-సంవత్సర
ప్రాంతమున చాళుక్యవంశజులయిన రాజపుత్రులు దక్షిణమునుండి వచ్చి వల్లభి
వంశమును నాశ మొందించిరి. వీరు ఆన్హల్ వాడా పటక్షా అనుపట్టణమును
రాజధాని చేసికొనిరి. ఇంకొక రాజపుత్రవంశజులు వచ్చి క్రీ. శ. ౯౮౦-లో
నీ చాళుక్యులఁ దొలఁగించిరి. ఈ వంశపురాజే మహమ్మదు గజనీ వచ్చినపుడు
రాజ్యము చేయుచుండెను.

దక్షిణములోని రాజ్యములు.

దక్షిణదేశమున ననేక రాజ్యము లుదయించి యనేకము లస్తమించెను.
వాని నన్నిటి నిందు వర్ణించుట యనావశ్యకము. ఆంధ్రు లనబడు రాజులు
దక్షిణమున నాల్గవ శతాబ్దమువఱకు సార్వభౌమత్వముఁ జేసిరని వెనుక జాధ
యుగములో వర్ణింపఁ బడియె. వాఁతరువాత పల్లవులును, పూర్వపక్షిమచాళు
క్యులును ప్రబలిరి. తరువాత దేవగిరియాదవులును, ఓరుగంటిగణపతి రాజులును,
మహారాష్ట్రాంధ్రదేశములను వైభవముతో నేలిరి. మిక్కిలి దక్షిణమున పాం

డ్య, చేర, చోళ రాజులు రాజ్యము చేయుచుండిరి. ఇందు ముఖ్యరాజవంశములను ఇచ్చట సంగ్రహముగా వర్ణించెద.

పశ్చిమ చాళుక్యులు.

ఈ వంశమువారు ఆటన శత్రుబ్రహ్మనఁ గల్యాణపట్టణము రాజధానిగాఁ గొంకణ, మహారాష్ట్ర, కన్నడ దేశముల నేలసాగిరి. ఈ వంశముయొక్క స్థాపకుఁడు పులకేశీయనువాఁడని చెప్పెదరు. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౫౫౦ ప్రాంతమున వాతాపీయను పట్టణమును రాజధానిగా నేర్పఱుచుకొని యనేక రాజులను గెలిచి యశ్వమేధ యాగమును జేసెనట.

ఈతని మనుమఁడగు రెండవపులకేశి క్రీ. శ. ౬౦౦-లో రాజ్యరూఢుడై కూరాగ్రేసరుఁ డని పేరొందెను. ఇతఁ డిరువది సంవత్సరములలో లాట, ఘూజ్జర, కొంకణ, మాళవరాజులఁగెల్పును. క్రీ. శ. ౬౧౦-లో నీతఁడు వేగి దేశమునుండి పల్లవరాజుల వెడలఁగొట్టి దాని నాక్రమించుకొనెను. ఈతఁడు శ్రీహర్షునితో సమకాలీనుఁడు. క్రీ. శ. ౬౨౦-లో నీతఁడు శ్రీహర్షుని వైశ్యముల సూడించె నని యీవఱకే వ్రాసియున్నారము. ఇట్టితని మరాటీసైన్యములు తమస్వాతంత్ర్యమును రక్షించుకొనియె. ఈమరాటీవా రెప్పుడును ఇట్టి పట్టుదలయు, స్వదేశాభిమానమునుగలవారు. హిందూదేశమంతయు గెలిచిన ఔరంగజేబుచక్రవర్తి మరాటా రాజగు శ్రీశివాజిని గెలువలేక పోయె నని చదువరులు ముందుఁ జూడఁగలరు,

ఈ రెండవ పులకేశీమహారాజుయొక్క కీర్తి ఈదేశమునందే గాక పారసీకదేశంబునను ప్రసరించెను. పారసీకరాజగు రెండవ ఖుస్రవద్ద కీరాజు క్రీ. శ. ౬౨౫-లోనో ౬౨౬-లోనో తనరాయబారులఁ బంపెను. ఆపారసీకరాజు తిరిగి తనరాయబారుల నీరాజునొద్దకుఁ బంపెను. ఆజంటాలోని మొదటిగుహలో ఈపారసీక రాయబారి వచ్చినప్పటి ప్రసంగమును జూపుప్రతిమలు చెక్కఁబడియున్నవి. ఈగుహ లీరాజుకాలములో క్రీ. శ. ౬౪౦ ప్రాంతమునఁ జెక్కింపఁబడియె. ఈరాజుచరమదశయం దీతని కాంచీదేశపు రాజులగు పల్లవులు జయించినట్లు గానఁబడుచున్నది.

ఈతని కుమారుడగు విక్రమాదిత్యుడు కాంచీపల్లవుల గెలిచి నష్టమయిన కీర్తిని మరల సంపాదించెను.

క్రీ. శ. ౮౧గి మొదలు ౮౭౭ వఱకు రాజ్యముచేసిన యీవంశపురాజుగు అమోఘవర్షుడు జైనమతమునం దభిమానముగలవాడై పూర్వచాళుక్యులతో బోరాడుచుండెను.

విక్రమాంకదేవుఁ డనురాజు ౧౦౭౬ మొదలు ౧౧౨౬ వఱకు రాజ్యము చేసెను. ఈతనిని నాయకునిగా వర్ణించుచు బిల్హణుఁ డనుకవి విక్రమాంకదేవ చరిత మను కావ్యము రచించెను. ఇతఁడు కాంచీరాజులతోను ద్వారసము ద్రపు రాజులతోను బోరాడి యనేక దిగ్విజయముల జెంది తలపేరట సొక శకము నేర్పఱిచెను. కల్యాణపట్టణ మీతని రాజధాని. ఇచ్చటనే మితాక్షరా ధర్మశాస్త్రమునకుఁ గర్తయైన విజ్ఞానేశ్వరుడు నివసించి యుండెను.

క్రీ. శ. ౧౧గి నుండి ౧౧౬౨ వఱకు రాజ్యము చేసిన తైలుఁ డనురాజు కాలములో నాతని సైన్యాధిపతియగు బిజ్జలుఁడునువాఁడు తిరుగఁబడి, యజమానునిఁ జంపి తానే రాజయ్యెను. ఈబిజ్జలుడు జైనమతస్థుడు. ఈతఁడు కాలమర్య వంశజుడు. ఈతని మంత్రియగు బసవఁ డనువాఁడు లింగాయత మతస్థాపకుడై జంగముల మతమునకు నాచార్యుఁ డయ్యెను. ఈ బసవఁడు బిజ్జలుని ౧౧౬౭-లోఁ జంపెను. ఈతని మరణానంతరము చాళుక్యవంశ జుడు మరల రాజయ్యె. చాళుక్యవంశము ౧౧౮౨-లో నంతరించెను.

పల్లవులు.

మూడవ శతాబ్దములో నాంధ్రవంశ మడుగంటిన తరువాతఁ దెలుఁగు సీమలోని వేగిదేశము కాంచీపట్టణము రాజధానిగాఁ గల పల్లవుల చేతిలోఁ బడెను. ఈపల్లవులకుఁ గాంచీదేశములో సొక రాజ్యమును, వేగిదేశములో సొక రాజ్యమును నుండినట్లు గానవచ్చుచున్నది. మూడవ శతాబ్దాంతము వఱకు మాధవవర్మ, కులకేతనుఁడు, నీలకంఠుఁడు, ముక్కంటి యనురాజులు రాజ్యము సేసిరి. నాల్గవశతాబ్దాంతమువఱకు చంద్రవర్మ, విజయనందీవర్మ విజయబుద్ధవర్మ, స్కంధవర్మ, త్రిలోచనపల్లవులనువారీవంశమున రాజులయిరి.

ఈ కాలములోనే పశ్చిమచాళుక్యరాజగు జయసింహవిజయావిక్రమ్యుడు పల్లవులపై దండెత్తినట్టి చరిత్రంగములో హతుడయ్యెను. అతని కుమారుడగు విష్ణువర్ధనుడు పల్లవుల నొడించి వారికూతును వివాహమాడెను. అయినచో యాటవ శతృబంధులలో నీ పల్లవులు మిక్కిలి ప్రబలి కంధ్ర ప్రావిడ కన్యాట దేశములలోని యనేక రాజ్యముల సంపాదించిరి. కాని ౭-వ శతాబ్దప్రారంభమునఁ బశ్చిమచాళుక్యులు వీరిని నోడించి యాంధ్రదేశములోని వీరిరాజ్యమును స్వాధీనపఱచుకొనిరి. ద్రవిడకన్యాటదేశములలోని పల్లవరాజ్య మింకను బహుదినములవఱకు నుండెను.

వేంగిదేశమునకుఁ బల్లవులు సార్వభౌములయినను సాలంకాయను లనువారచ్చటి మాండలిక రాజు లయినట్లు గానవచ్చెడిని. వీరు జ్ఞాన్తమతస్థులు. చాళుక్యులు రాఁగానే యీ సాలంకాయన వంశ మంతరించెను.

తూర్పుచాళుక్యులు.

వీరు తెనుఁగు నీమలోనిది యగు వేంగిదేశంబును నేడవ శతాబ్దమునుండి పదుమూడవ శతాబ్దారంభమువఱకుఁ బరిపాలించిన రాజులు. వేంగినాడనఁబడు దేశము కృష్ణాగోదావరులకును, పూర్వసముద్ర మహేంద్రప్రస్థత(Eastern Ghats) ములకును నడుమ నున్న యెనిమిదివేల చదురపు మైళ్ళు వైశాల్యముగల తెలుఁగునీమ. ఏలూరున కుత్తరమున నేడు మైళ్ల దూరముననున్న వేంగి పురము మొదట నీదేశమునకు రాజధానిగా నుండెను. ఇది పూర్వ మెటు చూచినను రెండు క్రోశముల పట్టణమై వైభవము ననుభవించినది యైనను బ్రస్తుతము నామావశిష్టమై యున్నది. నిజమయినవేంగినా డింత చిన్నదియైనను చళుక్యరాజు లీరాజ్యమును దమ శౌర్యముచే నుత్తరమున గంగవంశజుల దయిన కళింగ రాజ్యమువఱకును, దక్షిణమునఁ గాంచీనగరము రాజధానిగాఁ గల పల్లవులదైన చోళరాజ్యమువఱకును వ్యాపించునట్లు చేసిరి. రాజ్యము మిక్కిలి యభివృద్ధియైన తరువాత రాజధాని వేంగిపురమునుండి రాజమహేం. దవరంబునకు మార్పబడియె.

పశ్చిమచాళుక్యవంశములో మిక్కిలి విఖ్యాతిఁ జెందిన రెండవ పులకేశి వల్లభుఁడు దక్షిణదండయాత్రకు వెడలినపుడు చోళుల నొడించి ఆంధ్రదేశమును స్వాధీనపఱచుకొని క్రీ. శ. ౬౧౫-లోఁ దన తమ్ముడయిన కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని వేఁగి దేశమునకుఁ బాలకునిగా నియమించెను. కాని యీతఁడు త్వరలోనే స్వతంత్రుడయి తూర్పుచాళుక్యవంశమువారికి మూలపురుషుడయ్యెను. పండ్రెండవ శతాబ్దమున ఈవంశమువారు వివాహసంబంధముచేఁ జోళులలోఁ గలియువఱకు రమారమి ముప్పదిమంది రాజులయిరి. వారిలో ముఖ్యులైన రాజులను గుఱించి యిందుఁ గొంచెము వ్రాసెదము.

కుబ్జవిష్ణువర్ధనుఁడు. — ఈతఁడు ౬౧౫-లో రాజ్యమునకువచ్చి ౬౩౩ జూలై వఱకుఁ బ్రభుత్వము చేసెను. ఈతఁడు కుంటివాడయినను మిక్కిలి శూరుఁడు. అన్నగారగు పులకేశివల్లభుఁడు దక్షిణరాజ్యములు గెలిచినపు డీతఁ డతని వెంటనుండి యాతనికి మిక్కిలి సాయము చేయుచుండెను. ఈతఁడు పిన్యపుర మనఁబడు పితాపురములోని దుస్సాధ్య మైన దుర్గమును సాధించెను. ఈతని శాసనములు దిమిలినీమలోను గానవచ్చుచున్నందున నీతని రాజ్యము విశాఖపట్టణమండలములోని సర్వసిద్ధితాలూకావఱకు వ్యాపించియుండెనని చెప్పవచ్చును.

జయసింహుఁడు. — విష్ణువర్ధనుని జ్యేష్ఠపుత్రుడయిన (మొదటి) జయసింహుఁడు ౬౨౩-వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౬౬౩-వ సంవత్సరము వఱకు ముప్పదియేండ్లు రాజ్యము చేసెను. ఇతనికి సర్వసిద్ధియను బిరుదనామముకలదు. ఇతఁడు గుడివాడతాలూకాలోని వెణుకపట్టుగ్రామము నొక బ్రాహ్మణుని కిచ్చినట్లు దానశాసన మున్నందున, ఇతని రాజ్యము నెల్లూరుమండలము వఱకును వ్యాపించియుండెను !

మూడవవాడగు ఇంద్రభట్టారకుఁడును, తరువాత వచ్చిన విష్ణువర్ధనుఁడు, మంగియువరాజు, జయసింహుఁడు, కొక్కిలిరాజు, విష్ణువర్ధనుఁడు, విజ

యాదిత్యుడు అను నేడుగురు రాజులును క్రీ. శ. ౭౬౪ వఱకు ననగా నూ శేంట్లు రాజ్యముచేసిరి.

పదవవాడగు విష్ణువర్ధనుడు ౭౬౪ మొదలు ౭౯౬-వఱకు రాజ్యము చేసెను. ఈతడు నాల్గవ విష్ణువర్ధనుడు. ఈతని కుమారుడగు రెండవవిజ యాదిత్యుడు ౭౯౯ మొదలు ౮౪౩ వఱకు భూమినేలి గాంగరాట్రిహీటు లను రాజులతో బోరాడి వారిని గెల్చి, తన రాజ్యమునం దనేకశివాలయము లు గట్టించెను. ఈతని కొడుకు అయిదవవిష్ణువర్ధనుడు (౮౪౩-౮౪౪).

ఈ వంశములోని పదుమూడవవాడు మూడవవిజయ-దివ్యయు, ఇతనికి గణకవిజయాదిత్యుడనిపేరు. ఇందుచే నీతడు గణితశాస్త్రమునందు విశా రదుడై యుండెనని తోచెడిని. ఈతడు రాట్రిహీటు లనబడురాజుల జ యించి మంగిరాజుతలను ఖండించెను. ఈరాజు ౮౪౪ మొదలు ౮౮౮ వఱకు రాజ్యము చేసెను.

పదునాల్గవరాజగు చాళుక్యభీముడు రాట్రిహీటు వంశజుడగు రెండవ కృష్ణుని జయించి యావఱకుం బరరాజుల స్వాధీనములోనున్న వేగిదేశముయొ క్క కొంతభాగమును స్వాధీనపఱచుకొనియె. ఇతడు ౮౮౮-లో రాజ్య మునకు వచ్చి ముప్పది యేండ్లు పరిపాలనముచేసెను. ఆతనికుమారుడగు విజ యాదిత్యుడు కలింగుల జయించెను.

పదునాటవవాడగు అమ్మరాజవిష్ణువర్ధనుడు ౯౧౮ నుండి ౯౨౫ వఱకు నేడేండ్లు; రాజ్యముచేసి తన రాజధానిని రాజమహేంద్రవరమునకు మార్చెను. ఇతనికి రాజమహేంద్రుడను బిరుదనామ మున్నందున నాతని నూతనరాజ ధానికి రాజమహేంద్రవరమున పేరు వచ్చెనట.

౯౨౫ మొదలు ౯౫౪ వఱకు నీవంశపువారిలో జ్ఞాతివైగములు గలిగి యొకరి నొకరు పదభ్రష్టులఁ జేసికొనుచు నేడుగురు రాజులు రాజ్యముచేసిరి.

౯౫౪-లో చాళుక్యభీమ విష్ణువర్ధనుడు రాజయ్యె. ఈవంశములో నీతఁ డిరువదిరెండవరాజు. గండనుహేంద్రుడు, రాజమార్తాండుడు అనువిరుదులు

కలవాడై చోళరాజును, రాష్ట్రకూటరాజైన మైదవ గోవిందరాజును జయించి పండ్రించేండ్లు భూమి నేలెను. పదవశతాబ్దమునఁ జోళులు వేగిదేశమునకు దండెత్తినచ్చి గెలిచినట్లును, గొంతకాల మీదేశమును పరిపాలించినట్లును గానవచ్చెడిని.

చాళుక్యవంశములోని యిరువదియాఱవ రాజగు విమలాదిత్యుడు ౧౦౧౫ మొదలు ౧౦౨౨ వఱకు రాజ్యముచేసి, రాజేంద్రచోళుని చెల్లెలును రాజకేసరివర్మయొక్క కూతురును నగు కుండమాంబాదేవిని వివాహమాడి యామె యందు నాంధ్రభారతకృతిపతియగు రాజరాజనరేంద్రునిఁ గనెను.

రాజరాజ నరేంద్రుడు — ఈతఁడు తెలుఁగుభాషకు మహోపకారమొనర్చి యాచంద్రార్కము నాంధ్రదేశమునఁ బ్రతిదినము తన్ను ఆంధ్రులు తలఁచుకొనునట్లు చేసిన మహానుభావుడు. ఈతని ప్రేరణవలననే నన్నయభట్టు తెలుఁగున భారతము వ్రాయ నారంభించెను. నన్నయభట్టు తెలుఁగుభాషలోఁ గావ్యము చెప్పిన యాదికవి. ఈయనకుఁ బూర్వము తెలుఁగునఁ గవిత్వము చెప్పినవారు తప్పక యుందురు. కాని వారి నామములుగాని, గ్రంథములుగాని, మన మెఱుంగము. అందుచే నాదిమకవియు నాదిమకృతిపతియు నగు నన్నయభట్టు రాజరాజనరేంద్రులు మనభాషకు జనకులని చెప్పవలసియున్నది. ఈనన్నయభట్టు ఆంధ్రభారతములోని మొదటి రెండు పర్వములు పూర్తిగను, మూడవ పర్వము కొంతవఱకును రచించెను. ఇదియుఁగాక ఆంధ్రవ్యాకరణ మొకటి రచించి శబ్దశాసనుఁ డన్నబిరుదు వహించెను. నన్నయభట్టు వ్యాకరణము రచింపలేదనియు, భారతము రచించినందున నాతనికి నీపేరు వచ్చెననియు రావుబహదరు కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులుగారి యభిప్రాయమై యున్నది. కాని తెలుఁగుభాషలోని రెండవ సీసపద్యమునఁ దగుభారతములోని రెండవ సీసపద్యములోనే నన్నయభట్టు తనకు శబ్దశాసనుఁ డన్నబిరుదున్నట్లు వ్రాసికొని యుండుటచే నాతనికి శబ్దశాసనుఁ డన్నబిరుదు భారతరచనమువలన వచ్చెనని చెప్పట పొసఁగదు. ఆతఁడు భారత

మునకుఁ బూర్వమే వ్యాకరణము రచించెనని స్పష్టపడుచున్నది. సంస్కృతము లో శబ్దానుశాసన మనఁగా వ్యాకరణ మని యర్థము. వ్యాకరణ మహా భాష్యము 'అథ శబ్దానుశాసనమ్' అనునాత్రముతోఁ బ్రారంభమగుచున్నది. నన్నయభట్టుగాక ఈ రాజునాథానంబున నారాయణభట్టు, పావులూరి మల్లన యను నిద్రతాంధ్రకవులున్నట్లు గానవచ్చెడిని. నారాయణభట్టు భారతముఁ దెనిగించుటలో నన్నయభట్టునకు సహాయుడుగా నుండెను. పావులూరుమల్లన యనునాతఁడు రాజనరేంద్రునివలన నగ్రహారము వడిసి పావులూరిగణితమును గ్రంథము రచించెను. ఇటు లీరాజనరేంద్రుఁడు ఆంధ్రభాషావధూటిని నెంతయుఁ బ్రేమతోఁజెంచి పెద్దదానిని జేసెను.

ఇప్పుడోరాజు తన మేనమామయగు రాజేంద్రచోళుని కూతురయిన యమ్మంగదేవిని వివాహమాడి శాలివాహన శక ౯౯౪-వ సంవత్సరమందు భాద్రపద బహుళ ద్వితీయా గురువారము ఉత్తరభాద్రపదా నక్షత్రమున (ననఁగా క్రీ. శ. ౧౦౨౨ సంవత్సరము ఆగష్టు నెల ౧౬-వ తేదీని) పట్టాభిషిక్తుఁడై క్రీ. శ. ౧౦౬౩ వఱకు ననఁగా నలువదియొక్క-సంవత్సరములు రాజ్యపరిపాలనముచేసెను. ఇతని తమ్ముడు విజయాదిత్యుఁడు. కుమారుడు కులోత్తుంగ చోళదేవుఁడు.

కులోత్తుంగచోళదేవుఁడు.—ఇతఁడు రాజనరేంద్రుని ప్రథమపుత్రిఁడు. ఇతఁడే రాజేంద్రచోళుఁడు. ఇతని మొదటి పేరిదియే యయినను ఇతఁడు వేంగిదేశరాజ్యభారమును వహించిన మొదటిసంవత్సరములోనే చోళదేశముపై దండెత్తి దానిని జయించి స్వాధీనపఱచుకొన్న తరువాత కులోత్తుంగ చోళదేవుడనఁబడుచు వచ్చెను. ఇతనికి రాజనారాయణుఁ డను బిరుదుండెను. ఇతనిని కరికాలచోళుఁ డనియుఁ బిలుచుచువచ్చిరి. మూఁడు తరముల నుండి చోళరాజులకూతులను వివాహమాడుచువచ్చుటచేతఁ దమ తల్లులను బట్టియు, భార్యలనుబట్టియు చాళుక్యుల కంతకంతకు వేంగిదేశమునకంటె చోళదేశముమీఁద నభిమాన మెక్కువగుచు వచ్చెను. విమలాదిత్యుఁడు రాజరాజుకూతురైన కుండమాంబాదేవిని వివాహమాడి తనకుమారునకు రాజరాజని

పేరుపెట్టెను ; రాజరాజు తన మేనమామయైన రాజేంద్రచోళుని కూతురైన అమ్మంగదేవిని పెండ్లియాడి తనపుత్తునకు రాజేంద్రచోళుడనియే నామకరణము చేసెను. తరువాత రాజేంద్రచోళుడును, రాజేంద్రచోళునికూతురైన మధురాంతకదేవిని పరిణయముచేసికొని చోళదేశమువీరిదనే యధికారము గలవాడై తానాదేశమును జయించినతోడనే తనరాజధానిని చోళదేశమునకు మార్చుకొని, వేగిదేశమును పాలించుటకై పాలకులను నియమించి రాజ్యాధికారమును వారికి విడిచిపెట్టెను. ౧౦౬౩-వ సంవత్సరమునందు వేగిదేశమును పాలించుటకై కులోత్తుంగ చోళదేవుడు తనపినతండ్రయైన విజయాదిత్యుని నియమింపఁగా నతఁడు పదు నేనుసంవత్సరములు రాజ్యపాలనముచేసి వార్ధక్ దశలో ౧౦౭౧-సంవత్సరమునందు చోళదేశమునకుఁ బోయిచేరెను ; అటు తరువాత ౧౦౭౨ - సంవత్సరములోనే వేగిదేశపాలనము నిమిత్తము తన రెండవకొడుకైన రాజరాజును బంప నతఁ డక్కడ నుండఁనొల్లక మరుసటి సంవత్సరములోనే తల్లితండ్రులయొద్దకు లేచిరాగా ౧౦౭౨-సంవత్సరము నందు శ్రావణమాసములోఁ దనమూఁడవకొడుకైన వీరచోళదేవుని వేగిదేశ పాలకునిగాఁ బంపెను. ఈవీరచోళదేవుడు (తొమ్మిదవ) విష్ణువర్ధనుడఁడు బిరుదుతో ౧౧౦౦-సంవత్సరమువఱకు వేగిదేశాధిపుఁడుగా నుండెను. కులోత్తుంగచోళదేవునికి విక్రమచోళుడు, రాజరాజు, వీరచోళదేవుడు మొదలుగాఁగల కొడుకులును, రాజసుందరి యనుకూతురును గలిగిరి. ఈ రాజసుందరి కళింగరాజైన రాజరాజునకు భార్య యయ్యెను. కులోత్తుంగ చోళదేవుడు ౧౦౬౩ మొదలు ౧౧౧౨ వఱకు నలుబదితొమ్మిది సంవత్సరములు రాజ్యపాలనము చేసెను.

“ విక్రమ చోళుడు.—ఇతఁడు కులోత్తుంగచోళుడనఁబడెడురాజేంద్రచోళుని క్షేప్తకుమారుఁడు. ఇతఁడు కొంతకాలము వేగిదేశ పాలకుఁడుగా నుండెను. ఇతఁడు తండ్రయొక్క మరణానంతరమున వేగిదేశమును విడిచి చోళరాజ్యమును వహించుటకుఁ బోయెనని యొకశాసనమున ప్రాయఁ

బడి యున్నది. ఇతఁడు ౧౧౧౨ మొదలు ౧౧౨౭-వఱకు బదునేసుసంవత్సరములు రాజ్యముచేసెను.

“కులోత్తుంగచోళదేవుఁడు. — ఈరెండవకులోత్తుంగుఁడు విక్రమచోళునికొడుకు. ఇతఁడు ౧౧౨౭-సంవత్సరమున రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఇతఁడు చోళరాజ్యము ౧౧౧౮ సంవత్సరము వఱకును పాలించెను. ఇతని కొడుకు రాజేంద్రచోళుఁడు; పండ్రెండవ శతాబ్దాంతమువఱకును, రాజేంద్రచోళునికొడుకగు రాజరాజచోళుఁడు ౧౨౩౨-వ సంవత్సరమువఱకును, చోళరాజ్యమును పాలించినట్లు కనబడుచున్నది. ఈ రెండవ కులోత్తుంగచోళదేవుని కాలములోనే వేగిదేశ మితర చాళుక్యుల యధీన మయినట్లు స్పష్టముగాఁ గనబడుచున్నది. ౧౨౦౨-వ సంవత్సరమునందు మల్ల విష్ణువర్ధనుఁడు వేగిదేశ ప్రభువుగా నుండిన ట్లొక శాసనమునం దున్నది. ఆ శాసనమునందే యాతని తండ్రి విజయాదిత్యుఁడు చిరకాలము వేగిదేశమును పాలించినట్లును జెప్పబడియున్నది. దీనినిబట్టిమాడఁగా రెండవ కులోత్తుంగ చోళదేవుని కాలములోనే విజయాదిత్యుఁడే వేగిదేశరాజ్యమును వహించినట్లు తోచుచున్నది. ఈ విజయాదిత్యుఁడు మైని వివరింపబడిన పదునేడవ తూర్పు చాళుక్యరాజగు బేటవిజయాదిత్యుని కాలనంతరమువాఁడు. బేటవిజయాదిత్యుని కొడుకు సత్యాశ్రయుఁడు; సత్యాశ్రయునికొడుకు విజయాదిత్యుఁడు; విజయాదిత్యుని కొడుకు విష్ణువర్ధనుఁడు; విష్ణువర్ధనుని కొడుకు మల్లపదేవుఁడు; మల్లపదేవుని కొడుకు వేగిదేశ ప్రభువైన విజయాదిత్యుఁడు; ౧౨౭౮-వ సంవత్సరమునందు కృష్ణ గోదావరీ మధ్యమునందున్న వేగిదేశ మంతయు గణపతిరాజుల యధీనమైనది. కులోత్తుంగ చోళదేవుని కాలము నుండియుఁ జాళుక్యరాజు లందఱును తాము వేగిదేశమును విడిచి చోళుల బిరుదావళులను వహించి తాము చోళులుగానే పరిగణింపబడుచు వచ్చుట చేత పారినిగూర్చి యిందు వివరించుట యవావశ్యకము. చాళుక్యులు చంద్రవంశపు రాజులు; చోళులు నూర్యవంశపు రాజులు.”

దేవగిరి యాదవవంశము.

చరిత్రగ్రంథములలో యాదవవంశములు రెండు వర్ణింపఁబడినవి. ఈ భయవంశములవారను తాము కృష్ణవంశజులమని చెప్పకొనుచుండిరి. ఇందు నొకవంశమువారి రాజధాని దేవగిరి; రెండవవంశమువారిది ద్వారసముద్రము.

యాదవులు మొదట మథురలోనిరాజులు. కృష్ణునికాలమున వీరు ద్వారక ప్రవేశించిరి. సుబాహునికుమారుడైన దృఢప్రహరరుడనువాడు మొదట మహారాష్ట్ర దేశమునకుఁబోయి యచ్చట రాజ్యమును స్థాపించెను. శ్రీనగరమునుపట్టణమీతని రాజధాని. అది ప్రస్తుతపు నాసికాపట్టణమునెద్ది చాందోరను గ్రామమేయని కొందఱు విద్వాంసుల యభిప్రాయము. దృఢప్రహరనికుమారుడు సేఉణచంద్రుడు. ఈతఁడు తనపేరట సేఉణపురమును గట్టించెను. అప్పటి నుండి యాదేశమునకుఁగూడ సేఉణదేశమనియే నామమువచ్చెను. ప్రస్తుతము బొంబాయి రాజధానిలోని ఖాన్ దేశ్ అనుజిల్లా యున్నప్రదేశమే పూర్వపు సేఉణదేశము. కాని ప్రస్తుతపు ఖాన్ దేశ మనుజిల్లాకంటె నప్పటిదేశపువైశాల్యము దక్షిణపూర్వదిక్కుల నధికముగా నుండెననుటకు సందేహములేదు.

సేఉణచంద్రుని తరువాత నాతనిపుత్రుడగు ధాడియప్ప, మనుమఁడగు భిల్లముఁడు రాజ్యముఁజేసిరి. తరువాత శ్రీరాజ, వడ్డిగ, ధాడియస, భిల్లములను రాజులును, మఱికొందఱు రాజులును రాజ్యమేలిరి. వీరిలో భిల్లముఁడు పరాక్రమవంతుఁడు. కొందఱు రాజులు పాలించిన తరువాత విక్రమశాలియుగు మూడవభిల్లముఁడు రాజ్యమునకువచ్చెను. ఈతఁడు చళుక్యవంశజుడైన జయసింహునికూతును వివాహమాడెను. తరువాత రెండవసేఉణచంద్రుఁడు రాజయి చళుక్యరాజయిన విక్రమాదిత్యునకు యుద్ధములో మిగుల సాయముచేసెను. కొన్ని తరములతరువాత నైదవభిల్లముఁడుద్భవించి శౌర్యసాహసములకుఁ బ్రఖ్యాతిఁజెంది చళుక్యులగెలిచి, యాదవులదివఱకుఁ జళుక్యులకునంతితులన్నయగౌరవముఁ బోగొట్టుకొని స్వతంత్రుడయ్యెను. ఈతఁడుశ్రీ. శ. ౧౧౨౨ వ సంవత్సరప్రాంతమున దక్షిణములోని ద్వారసముద్రపుయాదవులను, చళుక్యులను పూర్తిగఁ బరాభవించి, చళుక్యరాజధానియగు కల్యాణపట్టణమును

స్వాధీనపఱచుకొనియె; కృష్ణానదికి నుత్తరముననున్న రాజ్యమంతయు నాక్రిమించుకొనెను. కృష్ణకు దక్షిణమునందున్న మహారాష్ట్రదేశమున కప్పడు కుంతలదేశ మని పేరు. వీరభల్లాలుఁడు కుంతలదేశము నాక్రమించుకొనియుండెను. భిల్లముఁడు వానివానికి దండెత్తిపోయెను. ఇద్దఱును ధార్ నాడ్ జిల్లాలోని లక్కుండియనుచోట ఘోరయుద్ధము జరిగి యందు భిల్లముఁ డోడింపఁబడెను. (౧౧౯౧) ఈకాలమునందు నుత్తరహిందూదేశములో మహమ్మద్ గోరీ పృథ్వీరాజుతోఁ బోరాడుచుండెను.

భిల్లముని తరువాత నతని కుమారుడైన శైత్రపాలుఁడు దేవగిరికి రాజయ్యెను. (౧౧౯౧). ఇతఁడును తండ్రివలెనే పరాక్రమవంతుడై రాజ్యాభివృద్ధిచేసెను. ఇతఁడు విద్వాంసుఁడు; విద్వత్ప్రియుఁడు. భాస్కరాచార్యులవారికుమారుడగు లక్ష్మీధరుఁ డీతని యాస్థానమునందు న్యోతిర్విదుఁడుగా నుండెను.

సింగణయాదవుడు (౧౨౧౦ - ౧౨౪౭) — ఇతఁడు శైత్రపాలుని కుమారుఁడు. ఇతని ప్రభుత్వకాలమందు యాదవుల ప్రభుత్వ మహాముగా నభివృద్ధిఁజెందెను. ఇతఁడు కుంతల, మాలవ, గుజరాత్, పష్టాళా, ఛత్తీస్, గడ్చుమాలను దేశములలోని రాజులను జయించెను. పష్టాళా యనుగ్రామములో నప్పడు శిలాహారవంశజుడయిన భోజరాజు రాజ్యము చేయుచుండెను. శిలాహారవంశ మింతటితో నంతరించినట్లు గానవచ్చుచున్నది. సింఘణుఁడు గుజరాత్ దేశముమీఁదికి ననేకపర్యాయములు దండెత్తిపోయెను. ఈయుద్ధములలో నతనికి ముద్గలగోత్రజుడగు భోలేశ్వరుఁడను బ్రాహ్మణుఁడు సేనాధీశుఁడుగానుండెను. గుజరాత్ దేశమందప్పడు వాఘేల్ వంశజులు రాజ్యము చేయుచుండిరి. భోలేశ్వరుఁడీరాజుల నెన్నియోసారులోడించెను. గుజరాత్ దేశపురాజయిన లవణప్రసాదుఁడును, అతని పుత్రుడైన వీరభవలుఁడును ఈతనితో సంగిచేసికొనిరి. ఒకయుద్ధములో భోలేశ్వరుని కుమారుడైనరాముఁడు వీసరదేవునితోఁ బోరాడుచు వీరశయనము నొందెను. భోలేశ్వరునికి బిచ్చుణుఁడను మఱియొక పుత్రుఁడుండెను. ఇతఁడును సేనాధీశుఁడుగానుండి రాజుకొఱకు దక్షిణకొంకణ దక్షిణమహారాష్ట్రదేశములను జయించెను. సింఘణ

రాజు భూషణగడదగ్గమును, సింఘజాపురమును గట్టించెను. ఇతఁ డనేక దేవాలయములను నిర్మించెను. ఇతఁ డప్పటికాలపు రాజులలో శ్రేష్ఠుఁ డని విఖ్యాతిఁ గాంచెను. 'పుష్పీవల్లభ' 'విష్ణువంశోద్భవ' అను బిరుదు లీతనికిఁ గలవు. ఈతనియొక్కయు, ఈతనికంటెఁ బూర్వము రాజ్యముచేసినయిద్దఱు రాజులయొక్కయు మంత్రులకు 'శ్రీకరణాధిప' అనుబిరుదుండెను. సోధలుండనువాఁ డీతనిమంత్రి. ఈతనికుమారుడగు శార్ఙ్గాధరుడనువాఁడు సంగీత రత్నాకరమును గ్రంథమును ఈరాజు ప్రభుత్వకాలములోనే రచించెను. భాస్కరాచార్యుని మనుమడగు చాంగదేవుఁ డీతనియాస్థానమందుండెను. భాస్కరాచార్యులవారికి శ్రీపతియను తమ్ముడుగలఁడు. అతనికుమారుడు గజపతి. అతని కుమారుఁ డనంతదేవుడు. వీరందఱును శౌర్యలిఖితాస్త్రమునందు నిపుణులు; యాదవుల రాజ్యములోనే యభివృద్ధిఁజెందిరి. ఖానదేశమందలి చాలీస్ గాంతాలూకాలోనున్న పాటణాయను గ్రామమందు భాస్కరాచార్యుల మనుమండగు చాంగదేవుడు సిద్ధాంతశిరోమణిగ్రంథమును నేర్పుటకై యొక పాఠశాలను స్థాపించెను. అనంతదేవుఁడొక భవానిదేవాలయముఁ గట్టించెను. (౧౨౨౨). విద్వాంసుఁడును పరాక్రమవంతుఁడును అగు జైత్రపాఠుఁడను సింఘుణుని పుత్తుఁడు తండ్రియెదుటనే స్వగృహం డయ్యెను.

కృష్ణుఁడు (౧౨౪౭-౧౨౬౦)—ఇతనికి కన్హార్, కంధార్ అని మాఱు పేళ్లు. ఇతఁడును త్పత్తితేజముచే శోభించెను. ఇతఁడు గుజరాత్ దేశముపై దండెత్తిపోయెను. ఇతనికి లక్ష్మీదేవుఁ డనువాఁడు ముఖ్యమంత్రిగ నుండెను. ఈరాజు బహుయజ్ఞములఁజేసి బ్రాహ్మణులకు ననేకాగ్రాహారములిచ్చెను. లక్ష్మీదేవుని తరువాత నతని కేంద్రపుత్తుఁడగు జగ్గణుఁడు రాజునకు మంత్రిగానుండెను. అతఁడు విద్వాంసుఁడు; నూక్తిమక్తావళియను గ్రంథమును రచించెను. వేదాంతసూత్రభాష్యముమీద టీకవ్రాసిన అమలానందుఁ డనువాఁడు కృష్ణుని యాస్థానమందుండెను.

మహాదేవుఁడు (౧౨౬౦-౧౨౭౧)—మహాదేవుఁడు కృష్ణునితమ్ముఁడు, ఇతఁ డాంధ్ర, గుజరాత్, కొంకణదేశముల రాజులను మోడించెను. ఇతనికాల

మువఱకు యాదవులదేశమునకు సేకాణదేశమని పేరుండెను. దేశగిరి సేకాణదేశములో దండకారణ్యపుసీమమీదనుండెనని యప్పటివారిచే వ్రాఁబడినది. ఈ రాజుచేతిక్రింద ననేకసామంతరాజులున్నందున నితఁడు చక్రవర్తిబిరుదును వహించెను. కాశ్యపగోత్రజుడయినకేశవుడను బ్రాహ్మణుఁడు ఋత్విజుఁడుగానుండ నీరాజు అష్టోర్వామయజ్ఞమును చేసెను.

రామదేవుఁడు (౧౨౭౧-౧౩౦౯) — ఇతఁడు కృష్ణునికుమారుఁడు. ఈతనిని అన్నివిధములను ఓరుగంటి ప్రతాపరుద్రునితోఁ బోల్పవచ్చును. ఇద్దఱును మొదట గొప్పవైభవము ననుభవించిరి. ఇద్దఱును తుదకుఁ దురుష్కులు ఓడించి డిల్లికిఁ గొంపోయిరి. ఇద్దఱితోడనే వారివారివంశముల వైభవములంతరించెను.

ఈ రాజునకు రామచంద్రుఁడనియుఁ బేరుండెను. ఇతఁడు ౧౨౭౧-లో నేఁబడియేడ్లరుద్రాహ్మణులకు మూఁడుగ్రామము లగ్రహారములుగా నిచ్చెను. దానమిచ్చునపు డేగ్గటిచిన నిబంధనలందఱును గమనించుటకుఁ దగినవిగా నున్నవి. అబ్రాహ్మణులును, వారివంశజులును అగ్రామములోనే కాఁపుర ముండవలెను. భమయగ్రహారములఁ గుదువఁదెట్టరాదు; అగ్రామములో వేశ్యల నుంపఁగూడదు; అబ్రాహ్మణులు జూదమాడఁగూడదు; శస్త్రముల ధరింపఁగూడదు; అందఱును సత్కర్తృమునందుఁ గాలముగడపవలయును.

ఈరాజునొద్ద హేమాద్రిబోపదేవులను ఇద్దఱు విద్వాంసులుండిరి. హేమాద్రి యనునాతిఁడుమహాదేవరామచంద్రులకిద్దఱకును మంత్రిగానుండెను. ఇతనిది శ్రీవత్సగోత్రముఇతనికి శ్రీకంఠాధిపుడనియు, కరణాధిపుడనియు బిరుదులుండెను. కరణాధిపుడనఁగాఁ గరణముల కధికారియని యర్థము. ఈతఁడు ధర్మశాస్త్రములను గుఱించి గ్రంథము లనేకములువ్రాసెను. ఇతని గ్రంథములలోఁ జతుర్వర్ణచింతామణియను నది మిక్కిలిపెద్దది. ఇందు వ్రతఖండము, దానఖండము, తీర్థఖండము, మోక్షఖండము, పరిశేషఖండము అను నైదుభాగములుకలవు. ఈతనిని మరాఠీలో హేమాద్ పంత్ అనియెదరు. ఇతఁడు మరాఠీలో ను తరప్రత్యుత్తరములు త్వరగా వ్రాయుటకై 'మోడీ' యను నక్షర

ముల నిర్మించెను. ఈ మోడీ మన తెలుగులోని గొలుసుకత్తువంటిది. ఇతఁ డిండ్లుకట్టెడి నూతనవిధము నేర్పజెచెను.

బోపదేవుఁడను మఱియొక విద్వాంసుఁ డీరాజునొద్ద నుండెనని ఇదివఱకే చెప్పియుంటిమి. ఇతఁడు ముక్తాఫల హరిలీల లనుగ్రంథములను, ముగ్ధబోధమును సంస్కృత వ్యాకరణమును రచించెను. ఇవిగాక యీతఁడు కొన్నివైద్య గ్రంథములను వ్రాసెనట.

మహారాష్ట్రదేశమునందు మిక్కిలి విఖ్యాతుఁడగు జ్ఞానేశ్వరుఁడను సాధువీ రాజు సమకాలీనుఁడు. ఇతఁ డొక గొప్పకవి. భగవద్గీతమొక మరాఠీలో టీకవ్రాసెను. దానికి జ్ఞానేశ్వరియనిపేరు. కావ్యముగను, వేదాంతగ్రంథము గను జ్ఞానేశ్వరిని ఇప్పటికిని మహారాష్ట్రులు భక్తితో జదివెదరు. ఈగ్రంథ ము వ్రాయుట ౧౭౯౦ లో ముగిసెను.

రామదేవుఁడు స్వాతంత్ర్యమును వైభవమును గొంతకాలమువఱకు ననుభవించిన కడసారి మరాఠీరాజు. మరల శివాజి యుదయించువఱకును (౧౬౨౭) మహారాష్ట్రదేశము పారతంత్ర్యమునందే యుండెను.

౧౭౯౪ లో అల్లాఉద్దీన్ ఖిలీయనువాఁడు దేవగిరివైదండెత్తి రామదేవుని మోడించి యపారసంపత్తిని నపహరించెను. ౧౭౯౭ లో అల్లాఉద్దీన్ యొక్క సరదారుఁడగు మలిక్ కాఫుర్ అనువాఁడు వచ్చి రామదేవునిఁ జెఱుబట్టి డిల్లీకిఁ దీసికొనిపోయెను. అచ్చట నాఱునెలలుండి చెఱువిడిపించుకొని, తన రాజ్యమునకువచ్చి ౧౭౯౯ లో గాలధర్మముఁ జెందెను. ఈకథాభాగమంత యు మహమ్మదీయ మహాయుగములో సవిస్తరముగా వర్ణింపఁబడినది.

ఓరుగంటి గణపతిరాజులు.

తూర్పువశుక్యరాజుల తరువాత నాంధ్రదేశమును బరిపాలించి మిక్కిలి ఘనతఁజెందిన రాజు లీ గణపతి వంశజులు. వీరికి కాకతీయ వంశజులనియు మాఱుపేరు గలదు. వీరికి రాజధాని ఓరగల్లు. ప్రస్తుత మిది నయిజామూ రా జ్యములో వరంగల్ అనుపేరట వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఈ యోరుగంటి వద్దనే అనుముకొండ యను గ్రామము కలదు. మొదటఁ గాకతీయరాజు

లచ్చటనే రాజ్యముచేయుచుండిరి. ఈకాకతీయరాజులు గంగవంశపువారని కొందఱును, చోళవంశపువారని కొందఱును, యాదవవంశపువారని గొందఱును వ్రాసియున్నారు. ఈరాజులు మొదట చిన్నగండ్తనాథిపతులుగా నున్నను పండ్రెండవ పదుమూడవ శతాబ్దములలో పీఠ మహాబలవంతులై తెనుగుదేశమంతయు నాక్రమించుకొనిరి. అందువలననే 'తెలంగాణ' అనగా ఓరుగంటిరాజ్యముని హిందూదేశ మంతటను వాచుకయ్యెను.

ఈ వంశపువారి మూలపురుషుఁడు సోమదేవరాజుకుమారుఁడగు మాధవ వర్మయని చెప్పెదరు. ఈవంశములో నయిదవవాఁడగు సెంటిగుండమరాజు కటకవల్లభుని, గొందఱు తురుష్కులను, నొడించెను. ఏడవవాఁడగు ఎరుక దేవరాజు దేవగిరిపై దండెత్తివెడలి యప్పునము నై కొనియె. ఎనిమిదవ వాఁడగు భువనైకమల్లనివఱకీరాజులు అనుముకొండలోనే వాసము చేయుచుండిరి. ఈరాజులచే అనుముకొండలో దివ్యమయిన శివమందిరములు నిర్మింపడియె. అందు వేయిస్తంభములగుడి యనునది మిక్కిలి శిథిలమైపోయినను, దానిపనితనము ఇప్పటికిని చూచువారికి మిక్కిలి యానందమును గలుగఁజేయుచున్నది. పదియవవాఁడగు కాకతిప్రోలరాజు ౧౧౦౯ సంవత్సరమువఱకు రాజ్యముచేసి ఓరుగంటిదుర్గమును గట్టించెను. ఈదుర్గము పూర్వము మహాఖ్యాతినిగన్నట్టి గొప్పదుర్గమై యున్నది. ప్రస్తుతియు పాడుపడి నామావశిష్టమై పోయినను తనపూర్వవైభవమును నూచించుచున్నది. ఈ రాజు మిక్కిలి ప్రతాపవంతుడై పశ్చిమచాళుక్యరాజులను గెలిచెను. ఈతనిరాజ్యము ఉత్తరమున కటకమువఱకును, దక్షిణమున శ్రీశైలమువఱకును, తూర్పున సముద్రమువఱకును, పశ్చిమమున మాల్యవంతమును పర్వతమువఱకును వ్యాపించి యుండెనని యొక స్థోకముకలదు.

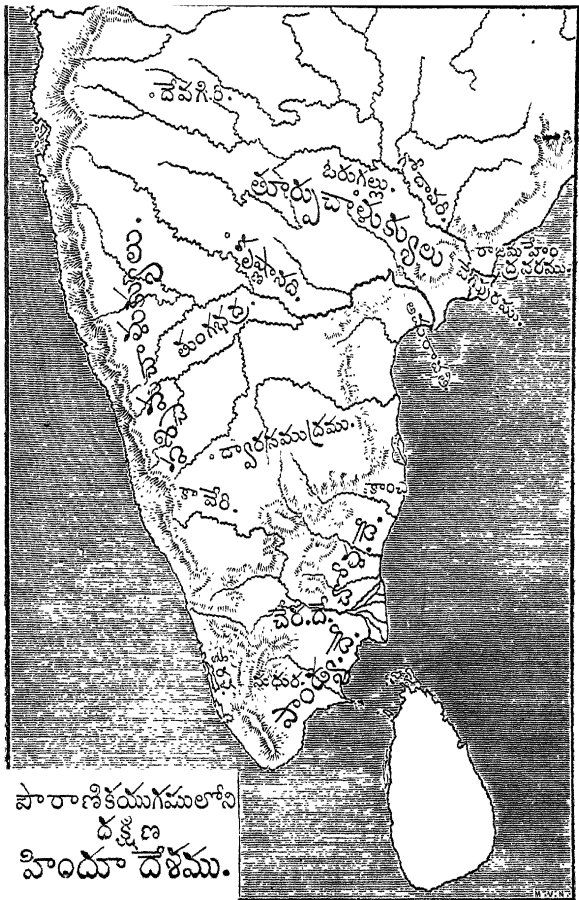
ప్రోలరాజుకుమారుఁడు మొదటి ప్రతాపరుద్రదేవుఁడు. ఇతఁడు ౧౧౭౪ సంవత్సరమువఱకు రాజ్యముచేసెను. ఇతఁ డనేక శివాలయములను గట్టించి శైవమతాభివృద్ధిజేసెను. ఈతని తమ్ముఁడగు మహాదేవరా జీతనిఁజంపి రా

య్యె. కాని యాతఁడు ౧౧౫౦ సంవత్సరములలో దేవగిరిమీఁదికి దండువెడలి పోయి యచ్చటి యుద్ధమున హతఁడయ్యెను.

గణపతిరాజు:— ఇతఁడు మొదటి ప్రతాపరుద్రుని కుమారుఁడు. పిన తండ్రి మరణానంతర మీతఁడు రాజ్యమునకువచ్చెను. తనపినతండ్రిని దేవగిరి రాజులుచంపినకసితీర్చుకొన నతఁడు దండుతోవెడలి దేవగిరికోటను ముట్టి డించి ఘోరముగాఁ బోలెను. దేవగిరియాదవు లాతనిదాడికి మోర్వలేక య ప్పనంబులను, రాజపుత్రికయగు రుద్రమదేవిని నాతనికిచ్చి సంధిచేసికొనిరి. ఈ దేవగిరిరాజులనేగాక చోళకటకరాజులను, మన్నెదొరలను గెలిచిన ప్లాతని శాసనములవలనఁ గానవచ్చుచున్నది. ఇతని శాసనములలో ‘పరనాగ్రి సహోదరా’ అను బిరుదొక విశేషముగా నున్నది. ఇందువలన నీతఁడు మిక్కిలి పవిత్రాచరణము గలరాజుని తోచుచున్నది.

ఇతఁ డనేక తటాకంబులను, గ్రామంబులను, దేవాలయంబులను దన పేరటఁ గట్టించి ధర్మాత్ముడని మిక్కిలి ఖ్యాతివహించెను. అందుఁ గొన్ని నేటివఱకును గాన్పించుచున్నవి. ఇతనికి శైవమతమునందుఁ బూజ్యమైనము ను, శైవమతమునందు మిక్కిలి ద్వేషమును గలిగియుండెను. ఇతఁడు లింగ ధారులగు ఆరాధ్యబ్రాహ్మణులను గురువులుగాఁ జేసికొని వారిబోధలననుసరించి కాఁబోలు వేలకొలదిశైవుల సంహరించెను. అప్పుడు ఓరుగంటిరాజ్యము లో శైవమతముప్రబలియుండెను. అనుముకొండలో పద్మాక్షిదేవాలయమున్న కొండమీఁద నిప్పటికిని ననేక శైవశాసనములును, అనేక శైవప్రతిమలు నుగానవచ్చు చున్నవి. ఇట్లు ప్రబలిన శైవులను జూచి శైవు లోర్వలేక పోయిరి. వారు తమ కనుకూలుఁడగు రాజుచే నీ నిరపరాధులఁ జంపించిరి. ‘ముప్పదియాఱు శైవగ్రామములు నామములేకుండఁజేసిరి ; అనేకుల నఱికి ఆసంఖ్యశైవులను దోమలవలెఁ జంపిరి ; మిగిలినవారిని దేశమునుండి వెడలఁగొట్టిరి’ అని యొక గ్రంథకారుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. ఈపనిచేయించుటకుఁ దిక్కునసోమయాజియే ముఖ్యకారకుఁడని కొందఱు వ్రాసియున్నారు. ఇటులేరాజు

ఉ తరము.

దక్షిణము.

ను, నీతని మనుమడగు రెండవప్రతాపరుద్రుడును, తమప్రజలగు జైనుల మతమునెడ సహిష్ణుత లేనివారై వారిని అపరిమితబాధలు పెట్టినందుననే యా రాజ్యమందలి జైనుల కందఱకు రాజునెడ సమాయ కలిగి వారు తురుష్కులకు సనుకూలులుగా నుండిరనియు, అందువలన నీరాజ్య మడుగంటె సనియుఁ గొందఱు విద్వాంసుల యభిప్రాయము. పరమతసహిష్ణుతయే పరమధర్మము గదా?

తిక్కన సోమయాజి.

అంధ్రభాషావిషయమునఁ గవిబ్రహ్మ యనఁబడు తిక్కనసోమయాజి యీ రాజునకు సమకాలీనుఁడు. ఆకాలమందు మనుమసిద్ధి యను నొక చిన్నరాజు నెల్లూరుమండలము నేలుచుండెను. అతఁడు సూర్యవంశపురాజు. అతనియొద్ద తిక్కనసోమయాజి మంత్రిగానుండెను. తిక్కనయింటిపేరు కొట్టరపువారు. వీరు నియోగిబ్రాహ్మణులు. పాకనాటి నియోగులని కొందఱు చెప్పెదరు. ఇతనిది గౌతమసగోత్రము. తండ్రి కొవ్వన, తల్లి అన్నమ్మ, మల్లన సిద్ధన లను వారు పెదతండ్రులు; భాస్కరమంత్రి యీతని తాత. ఇతని వంశమువారు రాజులయొద్ద గొప్ప నైయోగికులుగా నుండి రాజుల యాస్థానములయందు మంత్రిత్వకవిత్వములచే సమూహమును బొందుచుండిరి. తిక్కనతండ్రియగు కొవ్వన గుంటూరునకు దండనాధుఁడుగానుండెను; తాతయగు భాస్కరుఁడు గుంటూరున కధిపతిగానుండి కవిత్వవిభవంబుచే మంత్రిభాస్కరుఁడని విఖ్యాతుఁడయ్యెను. మొట్టమొదట వాల్మీకిరామాయణము నీతఁడే తెనిగించె ననియెదరు. తిక్కన సోమయాజి యనేకయజ్ఞములఁ జేసి సోమయాజి యనువీరుడును, సంస్కృతాంధ్రభాషలో నిరుపమాన పాండిత్య కవిత్వసామగ్ధ్యము గలవాఁడై యుభయభాషాకవులను గౌరవించుటవలన ఉభయకవిమిత్రుఁడను

1. ప్రస్తుతము తిక్కన సోమయాజి వంశమువారు నెల్లూరి యొద్దనున్న పొట్నూరులోఁ కరణములుగా నున్నారు. వీరు పాకనాటినియోగులయనందున వీరిపూర్వుడగు సోమయాజిగూడ పాకనాటినియోగియై యుండవలెనని మామిత్రులును, తెలుఁగు ట్రాన్స్ లేటరు కచ్చేరిలో హెడ్ మన్ పీ గారునగు

బిరుదును వహించియుండెను. ఈతని మేము వేలుగఁబొగడుటకంటెను నాతని సమకాలీనుఁడగు కేతనకవిచేఁ జెప్పఁబడిన యత్యంతస్వభావోక్తియగు నీక్రిందిపద్యము నిచ్చట నుదాహరించు చున్నాఁము. అందువలన నాతని యనుపమానయోగ్యత తేటపడఁ గలదు.

సీ. సరసకవీంద్రుల సత్ప్రబంధము లూష్ణుఁ
గొను నను టధికకీర్తనకుఁ దెరువు
లలితనానాకావ్యములు చెప్ప నుభయభా
షలయందు ననుట ప్రశంసత్రోవ
యర్హిమైఁ బెక్కుశ్చ నగ్రహారములు
గా నిచ్చు ననుట పొగడ్తపాలము
మహితదక్షిణలైన బహువిధయాగంబు
లొనరించు ననుట వర్ణనముదారి
పరుని కొక్కని కిన్నియుఁ బ్రకటవృత్తి
నిజములై వెంపుసాంపాది నెగడునట్టి
కొప్పునామాత్యు లిక్కనకొలఁదిసచివు
లింక నెక్కురుఁ డెన్నంగ నెందుఁ గలఁడు ?

ఈపద్యములోని ప్రతిమాటయు సత్యమైనది; యిందు ససత్య మేమియు లేదు. అతిశయోక్తి యని తలఁపఁగూడదు. ఈతఁడు కేతనకృతమైనదశమహార చరిత్రమునకుఁ గృతిభర్త; నిర్వచనోత్తర రామాయణమునకును, మహాభారతములోని పదునైదుపర్వములకును కృతికర్త. ఇతనికిఁ గవిబ్రహ్మయనుక్తికి మహా

మ-రా-రా-శ్రీ, దూబగుంట రాఘవయ్య గారియభిప్రాయమై యున్నది. కాని ఉత్తరసర్కారులోని యాటువేలనియోగులే పాకనాటికిఁ (నెల్లూరు మంజులమునకుఁ) బోయి పాకనాటి నియోగులయినందున ఈవిధేద మనావశ్యకమనియు, లిక్కనకాలమున నిట్టిభేద మున్నదోలేదో సంశయింపవలసి యున్నదనియు, మాయభిప్రాయము.

భారతములోని పదునైదుపర్వములఁ బెనింగించుటవలన ముఖ్యముగ వచ్చెను. తిక్కనకృతమైన మహాభారతములోనిపద్యసంఖ్య యిరువదివేలు. ఈకావ్యము తెనుఁగుబాసలో నద్వితీయము. ఇన్ని నియమములఁబాటించుచు నింతచక్కఁగా నింతకావ్యము జగత్తులోని మఱియేకవియు వ్రాయలేదని చెప్పినఁ జెప్ప వచ్చును. ఒక్కయాంధ్రుని నననేల? పృథివియందలి యన్నిభాషలలోను గలయుత్తమకావ్యములలో నిదియొక్కటి యని చెప్పక తప్పదు. ఇందలి శబ్ద స్వారస్యమును, అర్థ సౌలభ్యమును, యతిప్రాసల సహజగతులును, వర్ణనవిషయములు ప్రత్యక్షములా యను సంశయముఁ గలిగించునట్టి ప్రసంగవర్ణనములును మొదలగు నీకవిగుణవిశేషంబు లత్యద్భుతములు. ఇతరుల కసాధ్యములు. తిక్కనకృతభారతము సంస్కృత మహాభారతమునకు భాషాంతరీకరణమని మనవారందఱు అనుకొనుచున్నారు; కాని యిది యొక గొప్పపొరఁబాటు. ఇట్లు అనుట మనము తిక్కనయొడ నొకయపరాధము నేయుటయే. సంస్కృతాంధ్రమహాభారతముల నొద్దఁ బెట్టుకొని సాంతముగఁ జదివిచూచినయెడల ఆంధ్రమహాభారతము సంస్కృత మహాభారతములోనుండి కథమాత్రము గ్రహించి దానికంటె వేయిచెల్లు అధికమనూహరముగా రచించిన స్వతంత్ర మహాకావ్యమని చెప్పక తప్పదు. మూలములోలేని యుద్ధాలంకారములును, రసభావములును, మానవస్వభావవర్ణనలును, దేనుఁగుమహాభారతమునందెచ్చటఁజూచినను విచ్చలవిడిగాఁ గానవచ్చును. మూలములోని విసుగుపుట్టించెడి యనేక దీర్ఘకథానకములును, వర్ణనలును, వేదాంతఘట్టములును, తెనుఁగునందు లేనేలేవు. తిక్కన నిజమైనకవి యగుటచే నిరంకుశుడై మూలములోని ముఖ్యకథనుమాత్రము తీసికొని కడమభాగము నిష్ఠమువచ్చినటులు తగ్గించి పెంచి, మార్చి వ్రాసెను. ఇట్లు చేయక సంస్కృతములోనున్న ‘న’ ఁక దేనుఁగున ‘ను’ పడ్డదాలేదాయని యిప్పటికొందఱు కవులవలెఁజూచుకొనుచుండిక్కన తెనిగించి యుండినచో నతనికావ్యము పృథివిలోని యుత్తమకావ్యములలో, నొక్కటియై యుండదు. కావున తిక్కన కృతమహాభారతము స్వతంత్ర

కావ్యమనియే చెప్పవలసియున్నది. ఇట్లునుటవలన సంస్కృతమహాభారతము నుండి తిక్కన యేమియుఁ ద్రొక్కనియుండలేదని గాని యది మిక్కిలి తక్కువ యోగ్యత గలదని గాని చెప్పట నూయుద్దేశము కాదు. సంస్కృతమహాభారతము మా కత్యంతపూజనీయమే. కావ్యముగను, ఇతిహాసముగను దానియోగ్యత గొప్పదని మే మెఱుంగుదుము. కాని మూలములోని ప్రతిశబ్దమునకుఁ దూచి నట్లు దెనుంగున నొకశబ్ద ముండినఁ గాని యది మంచికావ్యము గాకేదని యనే కాంధ్రవిద్వాంసుల యభిప్రాయ మయినందున నది యసత్య మని చూపుటయే మాయుద్దేశ్యము. సంస్కృతభారతము బంగారపుముద్ద వంటిది ఆంధ్రభారతము ఆముద్దలోనుండి కావలయునంత బంగారమును దీసికొని స్వల్పకారుని బుద్ధివైభవముతోఁ జేయఁబడిన చక్కని సువర్ణకమలము వంటిది. ఉభయభారతములలోని యీభేదముఁజూపి స్వల్పకారుని బుద్ధివైభవము వెల్లడిచేయుటయే మాయుద్దేశ్యము. ఇదివఱకు మన తెనుఁగువా రాంధ్రభారత మును కథాశ్రవణలోలురై వినుచున్నాఁడు. పేక్షపీయరు, మిల్టన్, మొదలగు కవుల గ్రంథములను నింగ్లీషువారు చదివినటులు మనవారికి సంస్కృతాంధ్ర భారతములను కావ్యసాస్వాదనలోలురై చదువుదురేని యాంధ్ర భారతము యొక్క నిజమైన వైభవము వారికిఁ గానవచ్చును.

ఇట్టి మహాకవీంద్రుడగు తిక్కనసోమయాజియొక్క ప్రభువగు మనుమ సిద్ధిని, అతనిజ్ఞాతులగు అక్కనబయ్యనలు రాజ్యపదచ్యుతునిఁ జేసిరి. అందు వై. సాహాయ్యము వేడుటకై ఓరుగంటి గణపతిరాజునెద్దఱు సోమయాజి వెల్లెను. ఆరాజు సోమయాజిని మిక్కిలిగౌరవించి యాతని కోరికప్రకారము గొప్పనైవేద్యముతో వెడలి అక్కన బయ్యనలను వెడలఁదోలి మనుమసిద్ధికి మరల రాజ్య మొసంగెను.

ఈ గణపతిరాజు క్రీ. శ. ౧౨౧౬లో మృతుడయ్యెను. ఈతనికిఁ గుమారుఁడు లేదు. రుద్రమదేవియందీతనికి ఉమ్మక్కయనుకూతురుమాత్రముండెను.

రుద్రమదేవి. — ఈమె గణపతిరాజుభార్య. దేవగిరియాదవులయింటి యాడుబడుచు. పతిమరణానంతర మీమె క్రీ. శ. ౧౨౧౬ మొదలు క్రీ. శ. ౧౨౬౧ సంవత్సరములవఱకు ముప్పదియెనిమిది సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి తనయపరిమిత సద్గుణములచే మిక్కిలి విఖ్యాతిఁ జెందెను. శివదేవయ్యయను వైశ్రాఢ్యాదుఁ డీమెకు మంత్రిగా నుండెను. గణపతిరాజు కాలములోఁగూడ నితఁడే మంత్రిగానుండినట్లు గానవచ్చుచున్నది. ఈమె యోరుగంటికోటను మరలఁ గట్టించి శత్రులకు భేద్యము కానట్లు దృఢపఱిపించెను. దేవగిరిరాజులు. తనరాజధానివై దండెత్తిరాఁగా నీమెమిక్కిలి ధైర్యముతో వారి నెదిరించి పాఱఁదోలెను. ఈమె ప్రజలను తన విడ్డలవలెఁ గాపాడినందున జను లీమె దేవియొక్క యవతారమని తలంచుచుండిరి. ఈమె రాజ్యము చేయుచున్నప్పుడు మార్కొపోలో యను యూరోపుదేశస్థుఁడు మనదేశమునకు వచ్చి యుండెను. అతఁ డీమెనుగుఱించి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు: ‘పూర్వమొక రాజీరాజ్యమును బాలించుచుండెను. అతని మరణానంతరము రమారమి నలు బదిసంవత్సరములనుండి యాతనిభార్యచే నీరాజ్యము పాలింపఁబడుచున్నది. ఈమె మిక్కిలి వివేకవంతురాలు. పెనిమిటియెడఁగల ప్రేమాశ్రమియమువలన మరల వివాహ మాడినదికాదు. ఈనలుబది సంవత్సరములును నీమె పెనిమిటి కాలముకంటె నెక్కుడు బాగుగ రాజ్యమేలెను. ఈమె తనరాజ్యములో నెప్పుడును శాంతి, దయ, న్యాయము, మొదలగువానినే యభివృద్ధిపఱుచు చుండును. అందువలనఁ బ్రజలందఱును నీమెయెడ మిక్కిలి భక్తిగలవారై యుందురు. తక్కినయేరాజునెడలను, మఱి యేరాణియెడలను, ప్రజల కింత భక్తి లేదని నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను.’ ఈమెకుమార్తయగు ఉమ్మక్కకు ప్రతాపరుద్రుఁడు, అన్నమదేవుఁడు అనునిద్దఱు పుత్రులుగలిగిరి. అందు ప్రతాపరుద్రుఁ డనువానికి రాజ్యమొసంగి రుద్రమదేవి ౧౨౫౧-వ సంవత్సరములో, గీర్తిశేషురాలాయెను.

ప్రతాపరుద్రుఁడు, — ఈతఁడు క్రీ. శ. ౧౨౯౬ మొదలుకొని ౧౩౨౩ - వఱకు రాజ్యముచేసెను. ఇతఁడు మహాశూరుడై యనేకరాజు

లను గెల్చి మహావైభవము ననుభవించెను. ఇతని తాతకడనే యీతఁడును జైనమతస్తుల మిక్కిలి చాధపెట్టెను. ఈరాజు సంస్కృతవిద్యాభివృద్ధికి మిక్కిలి తోడ్పడినట్లు కనబడుచున్నది. విద్యానాథకవి యనువాఁడు ప్రతాపరుద్రీయమును సాహిత్యగ్రంథమును రచించి యీతని కంకితము చేసెను. ఈరాజు స్వయముగా ప్రతాపమార్తాండమును గ్రంథమును రచించెనట. ఇతఁడు వెలమవారికిని రెడ్డివారికిని తనసైన్యములో యువత్వము లొనంగి యీ తెగవారలు రణకూరులగునట్లు చేసెను. ఇతఁడనేకతటాకములును దేవాలయములును నిర్మించినటులు శాసనములవలనఁ గానవచ్చుచున్నది. నైజాంరాజ్యములో పాకాలచెఱువు అనుపేరుగల సముద్రమును బోలిన యొకచెఱువు గలదు. అది యీరాజుచే వేయంపఁబడినదని వాడుక గలదు. చెండుప్పర్వతముల నడుమనున్న యంతరము రాతితోఁబూడ్వఁబడి యీచెఱువు బహువిచిత్రముగ నిర్మింపఁబడినది.

క్రీ. శ. ౧౩౦౩-లో డిల్లీశ్వరునిసేనానాయకుడగు మాలిక్ కాఫర్ అను తురుష్కుఁడు ఓరుగంటిపై దండెత్తివచ్చెను. అప్పు డాట్లేచ్చుఁడు సంపూర్ణపరాభూతుఁడై వచ్చినమాగ్ధమునఁ దిరిగి వెళ్లవలసినవాఁ డాయెను. కాని ౧౩౦౯-వ సంవత్సరములోఁ దిరిగి గొప్పసైన్యమును గూర్చుకొని యీ తురకవాఁడు ఓరుగంటికోటను ముట్టడించెను. కోటలోనివా రనేకదినములఱకు ఘోరముగాఁ బోరాడిరి. కాని దేశద్రోహియైన కటకరాజు తురుష్కులకు సాహాయ్యము చేసినందువలనను, మాత్స్యద్రోహులగు కోటలోని కొందఱు నాయకులు ధనాశచే దురుష్కులకు ననుకూలరైనందువలను, అదివఱకు బాధ చెందియున్నజైనులు రాజ్యములోని గుట్టును తురుష్కులకుఁ జెప్పినందువలనను, ప్రతాపరుద్రుఁడు డిల్లీశ్వరునకుఁ గప్పము కట్టునట్లు సంధి చేసికొనవలసినవాఁ డాయెను. తరువాత హిందూరాజులందఱొక్కటై పరదేశీయులను మీనదేశమునుండి వెడలఁగొట్టఁ దలంచిరి. ప్రతాపరుద్రుఁడు దేవగిరిరాజుతో మైత్రిచేసికొని తురకలతోఁ బోరు ప్రారంభించెను. అందుపై డిల్లీనుండి ౧౩౨౦-లో తురుష్కుసైన్యము దక్షిణమునకువచ్చి వుల్లూఖాక్ అను వాని

యాధిపత్యముక్రింద ఓరంగజును ముట్టడించెను. కాని యాసైన్యము లన్నియుఁ బ్రతాపరుద్రుని శౌర్యమును సహింపలేక పూర్తిగా నాశముఁజెందెను. క్రీ. శ. ౧౩౨౩-లో మఱియొక గొప్పసైన్యము డిల్లినండి పంపఁబడియె. అప్పటివఱకు అంతఃకలహములు మెండైనందున ప్రతాపరుద్రునికి బరాభవము కలిగె. ఆతనిఁ జెఱఁబట్టి డిల్లీకిఁ గొనిపోయిరి. తరువాత నీతనిమంత్రీశ్వరుఁడగు యుగంధరుఁడనువాఁడు తనయుక్తిప్రభావముచేఁ బ్రతాపరుద్రుని మరలఁ దీసికొనివచ్చెనట. ప్రతాపరుద్రుని చెఱతోనే యీవంశముయొక్కవైభవ మంతరించెనని చెప్పవచ్చును. తరువాత ప్రతాపరుద్రుని కుమారుఁడగు కృష్ణుఁ డనువాఁడు ఓరుగంటిలోఁ గొన్ని దినములు రాజ్యముచేసి కొందఱు హిందూ రాజులను గల్పకొని తురుష్కులను వెడలఁగొట్టెను. కాని తిరిగిపూర్వవైభవ మారాజ్యమునకు రాలేదు. ఒకటి రెండుతరములకుఁ దరువాత నారాజ్యము బహమని రాజ్యములోఁ గలసి పోయెను.

పాండ్య చోళ చేర రాజ్యములు.

హిందూదేశమునకు మిక్కిలి దక్షిణమున నీ మూఁడు రాజ్యములు బహు పురాతనకాలమునుండియుఁ బ్రఖ్యాతిఁ జెందియున్నవి. ఈ రాజ్యములలోని ప్రజలు ముఖ్యముగా నఱవబాస మాటలాడుచుండిరి. చేర రాజ్యాంతగతమైన కేరళ దేశములో మాత్రము మళయాళము మాటలాడుచుండిరి. పాండ్యదేశ మన్నిటికంటె దక్షిణమున నుండెను. ప్రస్తుతపుఁ దిరునల్వేలి మధురజిల్లా లందులోనివి. పాండ్యదేశమునకు సుత్తరమునను తూర్పుసముద్రమునంటియుఁ జోళరాజ్య ముండెను. కావేరీనదీప్రాంతరమును, దానికి సుత్తరప్రదేశంబును నీ రాజ్యములోనివి. దీనికి గాంచీపట్టణము రాజధానియైయొప్పెను. చేరదేశము పశ్చిమసముద్రము నంటియుండెను; మలబారు, ట్రావన్కూరు దేశము లిందలివియె. ఈ మూఁడుదేశముల సీమ లనేకకాలములందు ననేకవిధముల మారెను. కానఁ బైని మిక్కిలి తక్కువసంఖ్యగలసీమలే ఊదాహరింపఁబడినవి.

పాండ్యరాజ్యము.

నై మూడురాజ్యములలోను పాండ్యరాజ్యము కడు పురాతనమైనది యు మిక్కిలి పేరువడసినదియైనై యున్నది. పాండవవంశజులగు కొందఱు రాజులు త్తరదేశమునుండివచ్చి యీ రాజ్యమును స్థాపించినందున దీనికి పాండ్యదేశమని పేరు వచ్చెనని కొందఱు చెప్పెదరు. అగస్త్యునియు త్తరమునుండి వచ్చి యీ పాండ్యమండలములో నాశ్రమము కట్టి కొని యుండెనని చెప్పెడి కథనుబట్టి చూచినను ఉత్తరమునుండి వచ్చిన యాయుల మాహాత్మ్యమే యీ దేశమున నెక్కుడుగ నుండినట్లు గానవచ్చుచున్నది. అగస్త్యుడు మొదటఁ గాఁలో నుండెను. తరువాత రామాయణకాలమున నాముషియొక్క యాశ్రమము గోదానదినదికి నుత్తరమున నుండెనని చదువరులు డ్రాత్రియుగవృక్షలోఁ జేయఁబడిన రామాయణీయ స్థలనిర్ణయములోఁ జదివి యున్నారు. తరువాత నూత్రయుగములోను నాధ్యయుగములోను యీ యగస్త్య వంశమువారు పాండ్యదేశమునకుఁ బోయియుండురు. ఇదియే యధస్త్యుడు పాండ్యదేశమునకుఁబోయినవాఁడనుటకు న్నమని తోచెడిది.

మహావంశమును సింహళచరిత్రలో సింహళరాజుగు విజయఁడు పాండ్యరాజుకూతుని వివాహమాడి యేడువందలచెలికత్తెలతో నామెను దన రాజ్యమునకుఁ దీసికొని పోయినట్లు వ్రాయఁబడియున్నది. ఈ సమాచారము నిజమైయుండల ఈ రాజ్యము క్రీ. పూ. ౧౪౩-లో నుండెనని చెప్పవచ్చును. క్రీ. పూ. ౩౦౨-లోఁ జంద్రగుప్తునియొద్ద రాయబారిగానున్న మెగధనీసనువాడు దక్షిణాపథమునఁ బాండ్యరాజ్యమున్నట్లు వ్రాసియున్నాఁడు. కావున నప్పటి కీరాజ్యమున్నదని నిస్సందేహముగాఁ జెప్పవచ్చును. క్రీ. పూ. ౨౭ నుండి క్రీ. శ. ౧౪ వఱకు రాజ్యముచేసినవాఁడును, క్రైస్తవమతస్థాపనాచార్యుడగు జీసెస్ క్రైస్తువునకు సమకాలీనుఁడును అగునగస్త్య అనువిఖ్యాత రోమకచక్రవర్తియొద్దకుఁ బాండ్యరాజు రాయబారులఁ బండినట్లు స్త్రాబో యనునాకాలపు గ్రంథకర్తయొకఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. ఈ చక్రవర్తియొక్క

నాణెములును, ట్రైబేరీయస్ (క్రీ. శ. ౧౫-౩౭), థియడోషియస్ (క్రీ. శ. ౩౯౩) మొదలయిన యితరరాజుల బంగారు నాణెములును, పాండ్యమండలములో ననేకము దొరకినందున క్రీ. శ. ౫వశతాబ్దమును, తరువాతనాల్గైదు వందల సంవత్సరములవఱకు పాండ్యదేశమువారు రోమకరాజ్యముతో వర్తకము చేయుచుండిరని విద్వాంసులు నిశ్చయించియున్నారు. గొప్ప దైన యీ వర్తకమును బట్టిచూచినను పాండ్యదేశము మిక్కిలి వైభవదశలో నున్నట్లు గానవచ్చుచున్నది.

మధురజిల్లాలో నిప్పుడు చిన్నపల్లెగానున్న కొరయ యను గ్రామమీ మండలమునకు రాజధానియై యుండెను. కాని తరువాత మధుర ముఖ్యపట్టణమయ్యెను.

చరిత్రవ్రాయు నాచారము మనదేశమునందు లేనందున నింత ఘనతచెందిన రాజ్యమును గుఱించి మనకు విశేషాంశము లేమియుఁ దెలియవు. కొన్ని సంగతులే తెలియును. పాండ్యదేశమును రెండు వంశములవా రేలినటులును, అందు మొదటి వంశములో డెబ్బదిముగ్గురు, రెండవ వంశములో నలుబదియొకరు రాజు లుండినటులును, స్థలపురాణములలో వ్రాయఁబడియున్నది.

మొదటి వంశములోని మొట్టమొదటి రాజు కులశేఖరుఁడు. ఈతఁ డీ రాజ్యమును స్థాపించి, భూముల నమరకపఱిచి, కొందఱకు గ్రామాదులిచ్చి వారిని దన దండనాయకులుగా నేర్పఱుచుకొని, బలసమేతుఁడయి యుష్సెను. ఈతఁడు శివభక్తుఁడు. మధురలోని దేవాలయముఁ గట్టించెను.

మూడవ రాజు సుందరేశుఁడు, ఈతఁడు మీనాక్షియను భార్యతోఁ గలిసి రాజ్యముచేసెను. అప్పటినుండి యచ్చటి శివునికి సుందరేశుఁడనియుఁ బార్వతికి మీనాక్షి యనియుఁ బేర్లువచ్చెను.

నాల్గవరాజు ఉగ్రపాండ్యుఁ డనువాఁడు చోళకన్యకను వివాహమాడెను. ఏడవరాజగు రాజశేఖరుఁడు చోళరాజుల నొడివించెను. ఎనిమిదవ

వాడగు అనంతగుణుడు, తనరాజ్యమువై దండెత్తివచ్చిన చోళుల నోడించి పాటబోలెను.

పదుమూడవవాడగు వరగుణుడు విద్వాంసుడును విద్యప్రియుడును అయి యుండెను. ఈతని భార్యయు గొప్ప విదుషి. ఈ లక్ష్మీనరస్వతీ ప్రియులగు నద్వితీయ దంపతులు దూరదూరదేశములనుండి విద్వాంసులను రప్పించి వారియోగ్యతానుసారముగ వారిని సత్కరించుచుండిరి. బాణపథిరక్త అను వాడు వీరి యాస్థాన కవీశ్వరుడు.

ఈవంశములోఁ బదునాల్గవవాడు వంశశేఖరుడు. ఈతఁ డనేకవిధములఁ దనరాజ్యమును అభివృద్ధిచేసి మిక్కిలి విఖ్యాతుఁ డయ్యెను. మధురాపురమును సుదీర్ఘమయినదిగను చక్కనిదిగను గట్టించి చుట్టు నభేద్యమైన దుర్గమును నిర్మించెను. ఇవిగాక భవ్యమైన రాజమందిరమును, ఎన్ని యోదేవాలయములను గట్టించెను. విగ్రహములను రథమునై నెక్కించి జనులు లాగుచుఁ దీసికొనిపోవు పద్ధతి యీతని రాజ్యకాలములోఁ బ్రారంభమయ్యెనట. ఈరాజు చేసిన యన్ని పనులకంటె మిక్కిలి గొప్పదియు ద్రావిడభాషాభివృద్ధికి నత్యంతసహకారియైనదియు నగు నొకపని గలదు. అది ద్రావిడ కవుల సంఘ మేర్పఱుచుటయే. అసామాన్యకవియైనఁగాని యీసంఘములోఁ జేరుటకు వీలులేకయుండెను. ఈసంఘములోనివా రందఱును ద్రావిడభాషాలామ భూతులయినందున ఆసంఘములోని సభాసదులగుట, ఇప్పటి ఎల్. ఎల్. డీ., పదవి సంపాదించుటకంటెను, ఇప్పటిరాయల్ సాైటీలో సభాసదు లగుట కంటెను నధిక గౌరవాస్పదముగా నెంచఁబడుచుండెను. ఎవ్వఁడయినఁ గ్రోత్తకావ్యము చేసి తెచ్చినతోడనే యీసంఘములోని సభాసదులు దానిని బరిశీలించి, యోగ్యమైనది యగు నేని యాకవిని తమ సంఘములోఁ జేర్చుకొనుచుండిరి. ఇందువలన అటవములోఁ బురాతనకాలముననే యనేకములైన చక్కని కబ్బములు వ్రాయఁబడినవి. తరువాతి రాజులగుడాడ నీసంఘమును బోషించిరి. ఇట్టి సంఘ మంతరించిపోఁగా దానిని మరల చెందుపర్యాయములు స్థాపించిరట. తిరుపత్తనర్ అను విఖ్యాతద్రావిడకవి మాలవాడయినను ఈ

సంఘమునందుఁ జేర్చుకొనఁబడియె నట. ఇతఁడు కుర్రతో అను గ్రంథమును రచించెను.

పదునేడవవాఁడగు అరిమర్దనునికి మాణిక్యవాసుఁ డనువాఁడు మంత్రిగ నుండెను. ఈతఁడు శివభక్తుఁడయిన పరమసాధుఁడని విఖ్యాతిఁగాంచి, పాండ్య రాజ్యములోని యనేకులను వాదములో నొడిచెను.

తరువాత ననేకరాజు లగురి. కాని వా రనామధేయులు. కడపటిరా జగు కూన్ పాండ్యుఁ డనువాఁడు మాత్రము విఖ్యాతయతుఁడు. కూన్ అనఁగా గూనివాఁడనియర్థము. మొదట నీతనికి గూను ఉండెననియు నందువలన నీపేరువచ్చి, తరువాత నది యొక మహాత్ముని దయచేతఁ బోయి యీతఁడు చ క్కనివాఁడుకాఁగా నీతనికి సుందరపాండ్యుఁ డనుపేరు వచ్చెననియు నొక కథ కలదు. ఈతఁడు చోళమండలముపై దండెత్తి అప్పటి రాజధానియగు తంజవూరును, చేరమండలముపై దాడివెడలి దాని రాజధానియగు ఉదయూరును, కాలెను. ఈరాజు చోళవంశమువారి కూతురగు వనితేశ్వరి యనునా మెను వివాహమాడెను. ఆకాలమందుఁ పాండ్యదేశమున శైవమతము ప్రబలి యుండెను. రాజుకూడ వారిమతమును స్వీకరించెను. కాని యాతని భార్య, మాత్రము శైవమతమునందు నమ్మిక కలది. గావున జ్ఞానసంబంధమూర్తి నాయ నార్ అను శైవమతాచార్యునిఁ బిలిపించి, యాతని బోధవలన కూన్ రాజు శైవమతాభిమాని యగునట్లు చేసెను. అందుమీఁద నారాజు ఎనిమిదివేలజై నులఁదనరాజ్యములోనుండి వెడలఁగొట్టించెను. వార నందఱును వైనివర్ణింపఁ బడిన నాయనార్ అను శైవసాధువు జయించెనట. ఈశైవసాధువునకు ద్రావిడదేశమున మిక్కిలి గౌరవము గలదు. ఈతనికిఁ బార్వతీదేవి పాలిచ్చి నందున నీతఁడు మిక్కిలి జ్ఞానవంతుఁడయ్యెనని చెప్పఁబడు కథవలన నీతఁడు తత్త్వజ్ఞానవిశారదుఁడని తోచుచున్నది. శ్రీశంకరాచార్యులవారు తమ సౌందర్యహారి యను దేవీస్తుతీలో నీసాధువును 'ద్రవిడేశు' వని పేర్కొని యున్నారు. శంకరాచార్యు లెనిమిదవశతాబ్దంబున నున్నవారు కావున నీనాథునారును, కూన్ పాండ్యన్ రాజును అంతకు నొక్కశతాబ్దమునకుఁ గూర్చు

యనఁగా క్రీ. శ. ౭-వ శతాబ్దమునం దుండిరని విద్వాంసులు నిశ్చయించినారు. ఈరాజు, ఆతనిభార్య, అతని గురువగు నాయనారు వీరుముగ్గురును శైవ ధక్తులలో గొప్పవారని ద్రావిడపురాణములలో వర్ణింపఁబడినది.

కూన్ పాండ్యరాజుతో మొదటి వంశ మంతరించినది. తరువాతఁ బాండ్యరాజులకు శూద్రస్త్రీలవలనఁ బుట్టిన రాజులు నలుబదియొక్కరు క్రీ. శ. ౭-వ శతాబ్దమునుండి ౧౧-వ శతాబ్దమువఱకు రాజ్యము చేసిరి. కాని వారంతి గాఁ జేరుఁ బ్రతిష్ఠయుఁగలిగినవారు కారు. వీరికాలములో నీరాజ్యము తిన్న తిన్న గాఁ జోళరాజ్యములోఁగలిసెను. క్రీ. శ. ౧౦౬౪-లోఁ బాండ్యవంశమునఁ జివరవాడగు వీరపాండ్యరాజును రాజేంద్రచోళుఁ డనఁబడు కులోత్తుంగ చోళదేవుఁడు పూర్తిగా నోడించి గంగైకొండచోళుడను తన తమ్మునికి సుందరపాండ్యుడను పేరుపెట్టి పాండ్యరాజ్యమునకు నధిపతిగఁ జేసెను. ఇటులు సింహళము, జావా, బర్మా, పారిసీకము, రోమ్ మొదలయిన రాజ్యములతోఁ బ్రతిష్ఠర్పిగా వర్తకముచేసిన యీరాజ్య మస్తమించెను.

పాండ్యరాజ్యమునకు వచ్చిన చోళరాజుతమ్ముని వంశమువారు కొన్ని దినములు రాజ్యముచేసినతరువాత వారు మైసూరురాజులగు బల్లాల వంశీయులకు లోఁబడిరి. తరువాతఁ గొంతకాలమునకు నీ బల్లాలలఁ దురుష్కులోడించిరి. తుదకు నీరాజ్యము పదునాఱవ శతాబ్దారంభమునఁ గృష్ణరాయనిచేతఁ బంపఁబడిన నాగమనాయకునికి స్వాధీనమైనది. అనఁగా ఈరాజ్యమును తెలుఁగువా రాక్రమిండుకొనిరి. ఈవృత్తాంత మంతయు రెండవభాగమందు విజయ నగరరాజ్య వర్ణనలో రాఁగలదు.

చోళమండలము.

ఉత్తరమున పెన్నేరును, దక్షిణమునఁ బాండ్యదేశమును, తూర్పున సముద్రమును, పశ్చిమమునఁ చేరచాళుక్యరాజ్యములును గలది చోళదేశము. దీని చురిత్ర పాండ్యచరితమంత సాకల్యముగాఁ దెలియదు. క్రీ. పూ. ౧౦౩ లో చోళదేశమునుండి వెల్లి యొకానొక మళయాళదేశస్థుఁడు సింహళమును

గలిచి నలువదియేండ్లు రాజ్యముచేసెనట. క్రీ. శ. ౧౦-లోఁచోళరాజు సింహాశ్రమమీఁదికి దండెత్తివెళ్లి యనేకజనులను చెఱఁబట్టితీసికొనివచ్చెను. ఇందు మీఁద క్రీ. శ. ౧౦౩-లో సింహాశ్రమరాజు చోళదేశముపై దండెత్తివచ్చి యనేక జనులఁ జెఱఁబట్టుకొని తన కసి తీర్చుకొనియె. అప్పటినుండి యేడవ శతాబ్దమువఱకు వీరి చరిత్ర మనకేమియుఁ దెలియదు.

క్రీ. శ. ౮గేం మొదలు ౧౦౨౩ వఱకుఁ జోళులు తమ రాజ్యమునకు నుత్తరమున నున్న రాజ్యము లనేకము లాక్రమించుకొనిరి.

క్రీ. శ. ౮౬౮-వ సంవత్సరప్రాంతమున అదిత్యవర్మయను చోళరాజు చేరమండలము నాక్రమించుకొనియె. పదవశతాబ్దమున హయిసలబల్లాళరాజులు ప్రబలువఱ కీరాజ్యము వీరిస్వాధీనమందే యుండెను. క్రీ. శ. ౬గేర-లోఁ బాండ్యరాజును, సింహాశ్రమరాజును కలిసి చోళులపై దండెత్తిరి. కాని చోళరాజే వారిమోడించెను.

కరికాల్ఁడనురాజు క్రీ. శ. ౯౯౦-లో సింహాశ్రమమీఁదికి దండెత్తివెళ్లెను. కాని పరాధూతుఁడయి తిరిగి గావలసినవాఁ డాయెను. ఈతనితరువాత రాజరాజను చాళుక్యరాజు చోళరాజుకూఁతును వివాహము చేసికొన్నట్లును క్రీ. శ. ౧౦౨౨ మొదలు ౧౦౬౩ వఱకు రాజ్యముచేసినట్లును వ్రాసియున్నది. కావున నీతఁడు భారతకృతిపతియైన రాజరాజనరేంద్రుఁడని మనము చెప్పవచ్చును.

ఈరాజు మిక్కిలి ప్రతాపవంతుఁడయి క్రీ. శ. ౧౦గే-లో సింహాశ్రమపై దండువెడలి మహిందుఁ డను రాజును జెఱఁబట్టి యచ్చటఁ దన ప్రతినిధిని (Viceroy) రాజ్యముచేయుటకై యుంచినచెప్పను.

రాజరాజుకుమారుఁడు కులోత్తుంగ చోళదేవుఁడు (క్రీ. శ. ౧౦౬౮-౧౧౧౨). ఈతనికి వీర, రాజేంద్ర, కొప్పకేసరివర్మ, కవిరాజశేఖర మొదలయిన బిరుదు లుండెను. ఈతని రాజ్యము ఓరిసావఱకు వ్యాపించియుండెను. ఈతఁడే పాండ్యుల జయించి క్రీ. శ. ౧౦౬౮-లోఁ దనతమ్ముని నచ్చట నాయకుని జేసెనని యిదివఱకు వ్రాసియున్నాఁడను. క్రీ. శ. ౧౦౬౮-లో నీతఁడు

దాసీపుత్తుడు ఆతొండఁ దనువాఁడు పల్లవులనోడించి వారిరాజ్యముగ
తొండమండలము తమరాజ్యములోఁ గలుపుకొనియె. వెన్నెరు పాలేగ నడు
మ నున్నది తొండమండలము. ఈరాజుకాలముననే చోళులు పట్టుమచాళుక్య
రాజుగ ఆహవముల్లుడను నామాంతరముగల ప్రథమసోమేశ్వరదేవుని తుం
గభద్రానదియొడ్డున నోడించి అతనిరాజ్యములోని కొంతభాగ మాక్రమించు
కొనిరి. కాని యది వారికి విశేషదినములు దక్కలేదు. కులోత్తుంగుఁడు తంజా
వూరుదేవాలయమునకు వెన్నియో దానము లిచ్చినట్లు ఆతని శాసనములవలనఁ
గానవచ్చుచున్నది. అచ్చటి దేవాలయమును ఆతఁడే కట్టించియుండును.

తరువాతి రాజులనుగుఱించి యంతగా విశేషము లేనియు లేవు. పం
డ్రెండవశతాబ్దాంతమువఱకు నీరాజ్యములోని యధికభాగమును ఓరుగంటి కా
కతీయరాజు లాక్రమించుకొనిరి.

చేర దేశము.

చేరశబ్దమునకు నఱవములో తాటికల్లనియర్థము. ఈశమునందుఁ దా
టిచెట్లు విశేషముగా నున్నందున ఈదేశమున కీపేరువచ్చియుండును. ఒక
ప్పట్టి చేరమండలములో మైసూరు, కోయంబుత్తూరు, నేలము, ప్రాంతతొండ
నాడు, దక్షిణమలబారు, కొచ్చి అను మండలములు చేరియుండెనని చెప్ప
వచ్చును. ఈదేశపు రాజులకు మలయమాన్ అనుబిరుదుండెను. చేరశబ్దము
కొన్నిదినములకు కేరగా మాటి యందుండియే కేరశశబ్దము పుట్టెను.

మొట్టమొదటి చేరరాజులనుగుఱించి మనకుఁ దేల్పుతప్ప మఱియేమియుఁ
దెలియదు. కొంతకాలమునకు కాంగులనువారు చేరదేశములోని మధ్యభాగ
మును ఆక్రమించుకొన్నందున ఈచేరరాజులు తిరువాన్కూరులో రాజ్యము
చేయుఁజొచ్చిరి. అచ్చట క్రీ. శ. ౩౧౧-లో వీరకేరళవర్మ రాజుగనుండెను.
ఇతఁడు ప్రజానుగంజకుడై బహుకాలము వీరకేరళపుర మను రాజధానిలో
'జ్యము చేసెను. తిరువాన్కూరనుగ్రామము తరువాత రాజధాని యయ్యె.
ందువలననే యీ రాజ్యమునకు తిరువాన్కూరురాజ్యమని పేరువచ్చెను. పదు

వది సంవత్సరములవఱకును వైభవముతో రాజ్యముఁ జేసెను. కాని యీతఁడు వృద్ధతతో నుండఁగ దురుష్కలు ౧౨౦౮-లో బంగాళమును జాలించి.

ఉపసంహారము.

హిందూ దేశ పారలంకారమునకుఁ గారణములు.

ఇట్లు హిందూమహాయుగములో మహోన్నతదశయం దుండిన హిందూ దేశము పదవశతాబ్దమునుండి తురుష్కల దండయాత్రలకు లోనయి, పండ్రెండువీ శతాబ్దాంతమువఱకుఁ దురుష్కల స్వాధీనమై తన స్వాతంత్ర్యమును పోగొట్టుకొనియె. ఇట్టి దేశములోని జనులు మేఁకలయి పరరాజులకు లోబడిన కారణము లనేకములు గలవు. అందుఁ గొన్నిటిని ఈ క్రిందఁ బొందుపఱచెదము.

౧. జాతిబంధనములు దృఢమగుట.

క్రమక్రమముగా జాతిసంబంధమైత్ర బంధనములు గట్టిగ బిగింపఁబడి చాతుర్వర్ణ్యమేకాక చతుస్సహస్రవర్ణంబు లయ్యెను. ఒక్కొక్కజాతిలో నసంఖ్యములయిన యుపజాతులు పుట్టెను. గుణకర్త విభాగానుసారముత్పన్నమైన నాలుగుజాతులు, వృత్తిసనుసరించియు దేశముల ననుసరించియు నసంఖ్య జాతు లయ్యెను. కుండలుచేయువానిది యొకజాతి; కట్టచెక్కువానిది యింకొక జాతి; బట్ట నేయువానిది మఱియొకజాతి, వేదము చదువుకొని జీవనముచేయు వాఁడు వైదికియయ్యె; రాజనియోగములలో నుండువాడు నియోగియయ్యె; ఈలాగు వాయువేగమునో వేగములతో నసంఖ్యజాతులు ప్రబలి ప్రతిజాతివారును తామే యెక్కువవారమనియు, నితరులు తమకంటెఁ దక్కువవారని యుఁ జెప్పుచుఁ బరస్పరద్వేషంబులు ప్రబలఁజేసిరి. వైజాతివారగు బ్రాహ్మణ త్నత్త్రియులకు విద్యాసామర్థ్యబలంబు లెక్కువగుటవలన వారు అధికారమంతయుఁ దమచేతిలో నేయుంచుకొనిరి. కొన్ని దినములకు రాజులు విషయలంపలు లైనందునను, పూర్వత్నత్త్రియవంశములు నశించుచుఁ బోయినందునను త్నత్త్రి

దేవనియు, నందువలన నిట్టివిపరీతాచారములు పుట్టెననియు, విద్వాంసుల యభిప్రాయమై యున్నది. అయినను ప్రస్తుతము మళయాళములోఁ బూర్వాచారములు తగ్గుచు వివాహబంధము లితర దేశములవలెనే యధికదృఢ మగుచున్నందులకు మన మెంతయు సంతసింపవలసియున్నది.

ఓరిసా.

ఈదేశమునకే ఓఁగి దేశమని పేరు. మగధదేశమునుండి మొదట నార్యులీతేశమునకు వచ్చిరి. బుద్ధధర్మంబును నచ్చటనుండియే వచ్చెను. అశోకుని కిఁబూర్వమే యనేక బౌద్ధభిక్షు లచ్చటికి వచ్చి కొండగుహలలో వాసముచేయుచు ధర్మోపదేశ మొనరించుచుండిరి. అశోకుఁడు కలింగమును జయించిన తరువాత నీరెండు రాజ్యములసంబంధము దృఢమయ్యెను. తరువాత నిచ్చటననేక బౌద్ధరాజులు రాజ్యముచేసిరి. వీరిశాసనములు ఖండగిరియందలి గుహలలోఁ గానవచ్చెడిని. క్రీ. శ. అయిదవశతాబ్దంబున నీ బౌద్ధరాజుల వంశ మంతరించి హిందూమతము ప్రబలసాగెను.

క్రీ. శ. ౪౭౬-లో యయాతికేశరియనువాడు 'కేశరి' వంశకర్తయయ్యె. ఈరాజులు భువనేశ్వరమనుపురమున రాజ్యముఁ జేయుచు నప్పటికిల్ప విద్యానైపుణ్యముఁగనఁబఱచునట్టి చక్కని శివాలయంబులఁ గట్టించిరి. కొన్ని దినములు వీరికి జయపురమను పట్టణము రాజధానిగా నుండెను. నృపకేశరి యనురాజు క్రీ. శ. ౯౫౧-లోఁ గటక మనుపట్టణముఁ గట్టించె. ౧౧౩౨-లో నీవంశ మంతరించెను. ౧౧౩౭ మొదలు ౧౫౩౪ వఱకు గంగవంశమువారు రాజ్యమేలిరి. వీరికి విష్ణువు కులదేవత. ఈవంశజుఁడగు ననంగభీముఁడనువాఁడు ౧౧౭౪-లో జగన్నాథదేవాలయముఁ గట్టించెను. పదునైదవ శతాబ్దాంతమునం దుండిన పురుషోత్తమ గంగరాజు దక్షిణదేశమువఱకును దాడివెడలి కాంచీరాజు నోడించి యతని కూతుఁ డెండ్లియాడెను. తరువాత ప్రతాపరుద్రుఁ డనువాఁడు రాజ్యముచేయుచుండఁగా జైతన్యుఁడను వైష్ణవభక్తుఁడు అచ్చటికి వచ్చెనట.

వది సంవత్సరములవఱకును వైధవముతో రాజ్యముఁ జేసెను. కాని యీతఁడు వృద్ధదశలో నుండఁగ దురుష్కులు ౧౨౦౪-లో బంగాళమును గెలిచిరి.

ఉపసంహారము.

హిందూదేశ పారలంకారమునకుఁ గారణములు.

ఇట్లు హిందూమహాయుగములో మహోన్నతదశయందుండిన హిందూ దేశము పదవశతాబ్దమునుండి తురుష్కుల దండయాత్రలకు లోనయి, పండ్రెండువే శతాబ్దాంతమువఱకుఁ దురుష్కుల స్వాధీనమై తన స్వాతంత్ర్యమును బోగొట్టుకొనియె. ఇట్టిదేశములోని జనులు మేఁకలయి పరరాజులకు లోబడిన కారణము లనేకములు గలవు. అందుఁ గొన్నిటిని ఈ క్రిందఁ బొందుపఱచెదము.

౧. జాతిబంధనములు దృఢమగుట.

క్రమక్రమముగా జాతిసంబంధమైత బంధనములు గట్టిగ బిగింపఁబడి చాతుర్వర్ణ్యమేకాక చతుస్సహస్రవర్ణంబు లయ్యెను. ఒక్కొక్కజాతిలో నసంఖ్యములయిన యుపజాతులు పుట్టెను. గుణకర్త విభాగానుసారముత్పన్నమైన నాలుగుజాతులు, వృత్తిననుసరించియు దేశముల ననుసరించియు నసంఖ్య జాతు లయ్యెను. నుండలుచేయువానిది యొకజాతి; కట్టచెక్కువానిది యింకొక జాతి; బట్టనేయువానిది మఱియొకజాతి, నేదము చదువుకొని జీవనముచేయు వాఁడు వైదికియయ్యె; రాజనియోగములలో నుండువాఁడు నియోగియయ్యె; ఈలాగు వాయువేగమనోవేగములతో నసంఖ్యజాతులు ప్రబలి ప్రతిజాతివారును తామే యెక్కువవారమనియు, నితరులు తమకంటెఁ దక్కువవారని యుఁ జెప్పుచుఁ బరస్పరద్వేషంబులు ప్రబలఁజేసిరి. వైజాతివారగు బ్రాహ్మణ త్నాత్రియులకు విద్యాసామర్థ్యబలంబు లెక్కువగుటవలన వారు అధికారమంశయుఁ దమచేతిలో నేయుంచుకొనిరి. కొన్ని దినములకు రాజులు విషయలంపటులైనందునను, పూర్వత్నాత్రియవంశములు నశించుచుఁ బోయినందునను త్నాత్రి

వది సంవత్సరములవఱకును వైధవముతో రాజ్యముఁ జేసెను. కాని యీతఁడు వృద్ధదశలో నుండఁగ దురుష్కులు ౧౨౦౪-లో బంగాళమును గెలిచిరి.

ఉపసంహారము.

హిందూదేశ పారలంకారమునకుఁ గారణములు.

ఇట్లు హిందూమహాయుగములో మహోన్నతదశయం దుండిన హిందూ దేశము పదవశతాబ్దమునుండి తురుష్కుల దండయాత్రలకు లోనయి, పండ్రెండువీ శతాబ్దాంతమువఱకుఁ దురుష్కుల స్వాధీనమై తన స్వాతంత్ర్యమును బోగొట్టుకొనియె. ఇట్టిదేశములోని జనులు మేఁకలయి పరరాజులకు లోబడిన కారణము లనేకములు గలవు. అందుఁ గొన్నిటిని ఈ క్రిందఁ బొందు పఱిచెదము.

౧. జాతిబంధనములు దృఢమగుట.

క్రమక్రమముగా జాతిసంబంధమైత బంధనములు గట్టిగ బిగింపఁబడి చాతుర్వర్ణ్యమేకాక చతుస్సహస్రవర్ణంబు లయ్యెను. ఒక్కొక్కజాతిలో నసంఖ్యములయిన యుపజాతులు పుట్టెను. గుణకర్త విభాగానుసారముత్పన్నమైన నాలుగుజాతులు, వృత్తిననుసరించియు దేశముల ననుసరించియు నసంఖ్య జాతు లయ్యెను. నుండలుచేయువానిది యొకజాతి; కట్టచెక్కువానిది యింకొక జాతి; బట్టనేయువానిది మఱియొకజాతి, నేదము చదువుకొని జీవనముచేయు వాఁడు వైదికియయ్యె; రాజనియోగములలో నుండువాఁడు నియోగియయ్యె; ఈలాగు వాయువేగమనోవేగములతో నసంఖ్యజాతులు ప్రబలి ప్రతిజాతివారును తామే యెక్కువవారమనియు, నితరులు తమకంటెఁ దక్కువవారని యుం జెప్పుచుఁ బరస్పరద్వేషంబులు ప్రబలఁజేసిరి. వైజాతివారగు బ్రాహ్మణ త్నాత్రియులకు విద్యాసామర్థ్యబలంబు లెక్కువగుటవలన వారు అధికారమం శయ్యఁ దమచేతిలో నేయుంచుకొనిరి. కొన్ని దినములకు రాజులు విషయలంపటు లైనందునను, పూర్వత్నాత్రియవంశములు నశించుచుఁ బోయినందునను త్నాత్రి

యులబలమును, నాధికృత్యమును తగ్గి బ్రాహ్మణులచేతికే సాంఘికాధికారమంతయు వచ్చి, వారు 'కలియుగములో సర్వశ్రేష్ఠులమైన మేము, మాకు సేవచేయుటకు శూద్రులు, ఈచెండుజాతులు తప్ప మూడవజాతి లేనేలేదని' చెప్పసాగిరి. ఈజాతిద్వేషమునకుఁ దోడు మతద్వేషములును 'పొచ్చెను. ఒక తెగవారగు బ్రాహ్మణులలో, వాఁడు వైష్ణవుఁ డనియు, వీఁడు స్వామ్యుఁడనియు, ఇంకొకఁడు మాధ్వ్యుఁడనియు భేదములుపుట్టి, ఒకరియింటిలో నొకరు భోజనము చేయకపోవుటయే గాక యొకరినొకరు హనుటయుఁ దప్పని చెప్పసాగిరి !

జాతిమతద్వేషము లింతవఱకునైన నాగియుండిన చింతలేదు. ఏలయన, అధికారము, ధనము, కులీనత్వము మొదలగు కారణములచే జనులలోఁ గొందఱు హెచ్చనియు, గొందఱు తక్కువయనియు జాతిభేదము లితర దేశములలోను గలవు. రోమ్ దేశములోని ప్యాట్రీషియన్ స్లేబియన్, ఇంగ్లండ్ లోని రాజు, సరదారులు, సామాన్యజనులు అనుభేదమును మన మెఱిగియే యున్నారము. కాని యట్టిభేదము లాయాదేశములందుఁ గ్రమక్రమముగాఁ బోయి యందఱును సమానమనెడి సిద్ధాంతము క్రిందితరగతివారి యశ్రాంత ప్రయత్నమువలన స్థిరపడి యాదేశములు మహోన్నతస్థితిఁ జెందెను. కాని మన దేశములోఁ గ్రిందిజాతివారు మైకివచ్చుటకు మారుగా లోఁతునకుఁ ద్రొక్కఁ బడుచుండిరి. అందుచే నైక్యభావము సున్నయయ్యెను.

అన్నిటికంటె నీజాతిబంధనములు చేసిన గొప్పకీడు మనలను కూపమండూకములఁ జేయుట. అన్యజాతీయునిఁ దగులుటయే మహాదోషముగాఁ దలంచునప్పు డన్యదేశమునకుఁ బోవుట యెట్లు తటస్థించును ? ఆసేతుహిమాలయ ప్రాంతమునఁ దప్ప యీజాతిభేద మెచ్చటను లేదు. కావున ఉత్తరమున అటాక్ నది (శిలానది) దాటఁ గూడదనిరి. సముద్రయానము పనికిరా దనిరి. ఇంకేమున్నది ? ఇట్లు హిందువులు తమ నొక దీవిగడ్డలోఁ గైదుచేసికొనినదనున, వెలుపలనున్న దేశములలో నేమి జరుగుచున్నది వీరికిఁ దెలియుమాగ్గము.

లేకపోయెను. తురుష్కులగుంపు గడపలోనికి వచ్చువఱకుఁ దురుష్కులను గుఱించిగాని, వారి ధర్మమునుగుఱించిగాని, వారు చేయుచుండిన యితరదేశముల నాశమును గుఱించిగాని మనవారేమియుఁ దెలిసికొనక సుఖనిద్రపోవుచుండిరి. ఇట్లు గడపదాఁటి తొంగిచూచినఁ బాపము వచ్చునని తలంచి యిరుగుపొరుగున నిప్పంటుకొనినను, ఆసమాచారము తెలిసికొనక యింట సుఖనిద్రపోయెడువారు పారతంత్ర్యాగ్నిలో వేఁగుట సహజమేకదా? ఈప్రకార మీ జాతిబంధనములు మిక్కిలి బిగింపఁబడి దేశమునకు నురిపోయఁబడియె.

౨. నీతిబంధనములు శిథిలమగుట.

నీతియన బరిశుద్ధప్రవర్తన! ఏదేశముయొక్క నీతిబంధనములు శిథిలమగునో యది తప్పుక యథోగ్యతీకిఁ బోవునని మనము ఈజిప్టు, రోమ్ మొదలగు దేశముల చరిత్రలవలనఁ దెలిసికొనవచ్చును. హిందూదేశము తురుష్కులపాలగుటకు నీదేశమందు నప్పడు వ్యాపించిన యనీతి యొక గొప్ప కారణమై యున్నది. ధర్మమువేరిట నీ యనీతి జనీలలోఁ బ్రసరించినందున నది మిక్కిలి యపాయమునకుఁ గారణ మయ్యెను. పాంచరాత్రునియుఁ, బాశుపతులనియు, శాక్తులనియు, కాపాలికులనియు, భైరవులనియు ననేక నూతన సాంప్రదాయములవారి దేశమున వ్యాపించిరి. ఇందుఁ గొందఱు దేవీపూజ యను వేరిట మద్యపానముచేయుట నేర్పిరి; కొందఱు నేను భైరవుఁడను, నీవు భైరవివి, అని చెప్పి వ్యభిచారముచేసిన దోషము లేదనిరి; కొందఱు శ్మశానములో వసించుటయు, తలపుఁజ్జెలు మాలగా వేసికొనుటయు ధర్మమనిరి. కొందఱు దేవికిని భైరవునికిని నరబలి యిచ్చుట ముక్తిదాయక మనిరి! ఇట్లీనీతి యెంతదూరము పోవలయునో యంతదూరము పోయెను. ఈమతములలోని యొకానొక మతమువారి ఘోరకృత్యముఁ జూడవలయు నేని భవభూతి కృత్య మాలతీమాధవీయములోని ౮-వ యంకముఁ జదువనగు. ఈమతములలో ననేక మతముల శ్రీశంకరాచార్యులవారు ఖండించి, వానిని రూపు మాప

యత్నించిరి. కాని యవి యప్పుడు కొంచెము తగ్గినను మరలఁ బ్రబలి నేటి వఱకు నచ్చటచ్చట రహస్యస్థలములలో డాఁగియున్నవి. జను లిట్టి యనీ తుల పాలయినందున విషయలంపటులయి పరవశతకుఁ జక్కని త్రోవ చేసి పెట్టుకొనిరి.

3. స్వదేశ రాజులలో నైకమత్యము లేకపోవుట.

ఇదియే యీ దేశ పారతంత్ర్యమునకు ముఖ్యకారణము. పదవ శతాబ్దము నుండి పండ్రెండవశతాబ్దాంతమువఱకు నీ దేశమున సార్వభౌమ రాజవంశ మొకటియు లేనందున, ఎవరికి వారే స్వతంత్రులయి, సార్వభౌముల మని చెప్పుకొనుచు, నితరరాజుల శ్రేయస్సు నోర్వలేక యెల్లప్పుడును ఒకరితో నొకరు పోరాడుచుండిరి. ఇందువలన వారిలో నైకమత్యములేక, ద్వేషములు ముదిరి, తురుష్కుఁడు వచ్చి యొకానొక రాజును బాధపెట్టునప్పుడు ఇతర రాజులు వానికి సహాయముచేయక యూరకచూచుచు వానినాశము విని సంతసించుచుండిరి. కాని యట్లు ఊరకుండుట తమనాశమునకు త్రోవచేసికొనుట యని నమాట తలఁపరైరి. వీరిలో నెవ్వరెవ్వరి వైరమువలన నీ దేశమున కెట్లాట్లు పారతంత్ర్యపు సంకెలు కలిగెనో యీ గ్రంథముయొక్క రెండవభాగముందు వివరింపబడెను గాన నిచ్చట విస్తరింప నవసరములేదు.

౪. ఈ దేశస్థుల శరీరసామర్థ్యము తగ్గుట.

హూణశకవంశజులగు పరదేశీయుల నీ దేశమునుండి వెడలఁగొట్టిననాడు గల శరీరసామర్థ్యమును శౌర్యమును ఈ దేశమునఁ గ్రమక్రమముగా తగ్గి తురుష్కుల కాలమువఱకు మిక్కిలి తక్కువయైనట్లు గానవచ్చుచున్నది. అట్లు గాకున్న దమకంటె మిక్కిలి తక్కువసంఖ్యగల తురుష్కులైనవలనను వీరనేక యుద్ధములలో నోడుట తటస్థింపదు. ఇట్లు వీరు బలహీనులగుటకు ముఖ్య కారణ మతిబాల్య వివాహప్రచారమే యని చెప్పవచ్చును. ఆడుపిల్లలకంత

శీఘ్రముగా వివాహముచేసిన నంతమంచిది యనిన నమ్మిక పెరిగినందునఁబడు
 మూఁడు పదునాల్గు సంవత్సరముల కుమారికలు పిల్లలఁ గనుట సంభవించెను-
 ఇట్టి పసికూనలకుఁ బుట్టినవారికిఁ బచ్చితురకలతోఁ బోయననిల్చి యెదిరించు
 నట్టి బల మెట్లు కలుగును? చిన్న వయసులో గర్భోత్పత్తియగు నేని పిల్లలు బల
 హీను లగుదురనిన సిద్ధాంత మింగ్లీషువైద్యులు చెప్పమాటగాని మనహిందు
 వులు చెప్పెడిమాటకాదు అని కొందఱు పొరపడవచ్చును. కాని యది నిజము
 గాదు. ఈ యంశమును మనవైద్యశాస్త్రాచార్యులగు చిరకసుశ్రుతాదులు
 గూడ వ్రాసియున్నారు. ఇదియుఁ గాక యీవిషయ మనుభవైక వేద్యము.
 కావున నిందును గుఱించి వెంచి వ్రాయ నక్కఱలేదు.